

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія

- О. С. Онищенко*, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)
Г. В. Боряк, д-р іст. наук
А. Г. Бровкін, канд. іст. наук
В. М. Горовий, д-р іст. наук
Т. Ю. Гранчак, канд. іст. наук
О. Г. Додонов, д-р техн. наук
Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)
Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук
О. Е. Литвиненко, д-р техн. наук
М. К. Наєнко, д-р філол. наук
В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук
В. В. Петров, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук
В. Я. Рубан, д-р техн. наук
М. С. Тимошик, д-р філол. наук
П. Т. Тронько, акад. НАН України, д-р іст. наук
А. О. Чекмарьов, канд. екон. наук
Л. І. Шевченко, д-р філол. наук
В. А. Широков, чл.-кор. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 27

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2010

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4УКР)
НЗ4

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 27 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – 388 с.

До збірника наукових праць включено матеріали, які відображають актуальні питання, пов'язані зі створенням єдиного інформаційного простору в Україні та входження його у світову мережу Інтернет. Висвітлено роль наукових та бібліотечних структур у цьому процесі, а також приділено увагу проблемам мотивації наукової діяльності молоді та залучення її до світового віртуального наукового співтовариства.

Видання призначене для широкого кола бібліотечних фахівців і насамперед тієї їх частини, що спеціалізується на формуванні електронних ресурсів бібліотек, структуризації та аналітичній обробці інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій.

Рецензенти

В. М. Горovий, д-р іст. наук
Т. В. Новальська, д-р іст. наук, проф.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розділ I

НАУКА – ON-LINE:

РЕСУРСИ І ПРОЕКТИ

Володимир УДОВИК,

в. о. директора Фонду Президентів України,
голова Ради молодих учених НБУВ, канд. іст. наук

**РОЛЬ МОЛОДІ В ПРЕДСТАВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ
У СВІТОВІЙ МЕРЕЖІ**

У статті висвітлюються проблеми активізації наукової молоді в напрямі формування українського інформаційного простору та представлення його на гідному рівні у світовій мережі.

Ключові слова: наукова молодь, інформаційний простір, Інтернет, організація науки.

В Україні вже давно постала проблема вирішення представлення українських наукових досягнень у світовому віртуальному просторі через технічні засоби Інтернет. Усім відомо, що нині у світі ефективність наукової діяльності оцінюється за декількома критеріями, зокрема кількістю публікацій у міжнародних журналах та індексом цитувань на них. Але як можна оцінювати українську науку, якщо більшість її наукових доробок, зокрема й сучасних, не мають електронного аналога, який би був доступним широкому колу читачів через Інтернет. У зв'язку з цим треба відзначити проекти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зі створення та наповнення порталу наукової періодики України, створення електронних баз даних з різних галузей науки та оцифрування українського культурного надбання.

Таким чином, останнім часом в Україні процес входження науки в інформаційний простір розвивається досить швидкими темпами. Але при цьому постійно виникають проблеми: середній вік науковця (що значно обмежує його діяльність у інформаційній сфері, зокрема Інтернеті), мовний бар'єр, матеріальні проблеми, а також відсутність або, навпаки, безмежність інформації. Проблема поглиблюється ще й через те, що в Україні фактично відсутня державна політика щодо поглиблення інформатизації сфери науки. Так, навіть ВАК ставиться недовіркою до онлайн-ових чи електронних публікацій (для захисту докторської дисертації дозволяється не більше п'яти публікацій у електронних наукових фахових виданнях).

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемами входження української науки у світовий інформаційний простір та Інтернет, зокрема, займалася Я. О. Горбенко [2], у Росії подібні питання порушували

М. М. Горбунов-Посадов [3], Г. С. Батигін [1]. Роль молоді в цьому процесі не висвітлена у вітчизняній історіографії, але сучасне становище молоді, у тому числі наукової, досліджували М. А. Козоріг, О. Б. Жихор [5], О. О. Хан [11], В. М. Половець [8].

Метою статті є вивчення проблеми участі молодих науковців у формуванні українського наукового віртуального простору.

В Україні темпи поширення інтернет-технологій зростають з кожним роком і є найвищими в Європі. Але, на жаль, за рівнем охоплення населення серед країн Центрально-Східної Європи Україна посідає останнє місце (станом на лютий 2010 р.) – лише 20 % постійних користувачів від кількості населення, наприклад, в Естонії – 71 %, у Польщі – 50 %, у Росії – 36 %. За віковим складом інтернет-користувачів в Україні 65 % становили люди до 34 років [4]. Отже, молодь – найактивніша у сфері інформаційних технологій соціальна група. Загалом молодих людей (віком від 14 до 35 років) нараховується по країні більше третини населення [10].

За цими показниками (інтернет-активність та соціально-віковий склад суспільства) Україна перебуває на рівні європейських країн.

Розглянемо місце наукової молоді як соціальної групи в українському суспільстві. За даними НАН України, чисельність молодих науковців (до 35 років) у структурі НАНУ становить менше 15 % (2943 з 19 782 станом на 1 січня 2010 р.). А середній вік наукових працівників становив 51,3 роки, докторів наук – 62 роки, кандидатів наук – 51,1 рік. Для порівняння в Європейському Союзі (стратегічний напрям розвитку України) показник молодих науковців до 34 років у середньому становить 30 %, найменше в Німеччині – 21,7 %, найбільше в Туреччині – 48,7 та Ірландії – 41,7 [12]. В Європі та США середній вік науковця, який уперше посідає професорську посаду, становить 32 роки [9].

Отже, за кількістю молоді в науковій сфері Україна перебуває на останньому місці в Європі.

Державна молодіжна політика, зокрема спрямована на підтримку наукової молоді, діє більше формально. Так, існують з різною періодичністю національні ради при президентові, міністерствах, академіях наук, але всі вони складаються з представників, яким вже далеко за 35 років. Ці інституції самостійно, без урахування ініціатив молодіжних організацій, скеровують державну молодіжну політику, зокрема й у сфері науки. Загалом вся їх діяльність націлена на проведення конкурсів, надання премій, грантів, стипендій талановитій молоді. І хоча матеріальна підтримка дуже потрібна молодим дослідникам, але це невелика частка того, що може (й повинна) зробити держава для творчої самореалізації наукової молоді країни.

Про увагу з боку держави до наукової молоді свідчить навіть і той факт, що знайти інформацію про чисельність молодих науковців в Україні (до 35 років) практично неможливо. Навіть Держкомстат рахує за ві-

ковим принципом: до 29 років, до 39 років, до 49 і т. ін. в абсолютних числах, не приводячи відсоток до інших категорій [7].

Отже, проблема не лише в нечисленності молодих науковців, а й в їхній активності з представлення своєї вікової групи на рівні наукових установ, академій та держави. Хоча формально в більшості закладів діють Ради молодих науковців, створено безліч громадських організацій, але навіть сама молодь не завжди знає про їх існування.

Про активність наукової молоді в Україні у представленні своїх молодіжних організацій в Інтернеті можна дізнатися, проаналізувавши діяльність рад молодих учених НАН (далі – РМУ) України. За даними Комісії по роботі з наукової молоддю при НАНУ (<http://www.nas.gov.ua/pm>), про діяльність рад молодих учених та спеціалістів подали інформацію 69 установ (на 1 січня 2010 р. у НАН нараховувалося 173 наукові установи та 46 організацій і підприємств дослідно-виробничої бази), з яких 14 мають власні інтернет-сторінки на сайтах відповідних інститутів, на яких подано інформацію про склад ради, її положення і про діяльність, зокрема проведення наукових заходів, чотири подали лише склад ради. І тільки п'ять РМУ мають свої сайти з додатковою інформацією про гранти, діючі конкурси в Україні та світі, конференції та методичні матеріали для аспірантів та здобувачів, а також інколи наявні посилання на наукові зарубіжні інтернет-ресурси з відповідної тематики інституту. З останніх РМУ, які мають свої власні веб-сторінки, лише дві постійно їх оновлюють. Це РМУ Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича (<http://molod-ipms.org>) та Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (<http://www.botany-center.kiev.ua>). Інші висвітлюють інформацію піврічної давнини або й більш старішої. Необхідно зауважити, що не всі наукові установи НАН України мають свої власні веб-сайти, а ті що мають, носять суто інформаційний характер про організацію та діяльність, але ні результатів діяльності, ні наукових зв'язків з колегами за фахом не відображено, не говорячи вже про технології веб 2.0. Це також демонструє їх намагання представити свої наукові доробки широкому колу громадськості та світовій спільноті, а не лише вузькоспеціалізованим фахівцям.

На нашу думку, така ситуація з РМУ НАНУ у сфері онлайн склалася не тому, що молодь не знайома чи не використовує інформаційні технології, адже в соціальній мережі багато з них зареєстровано, а тому, що наукова молодь займає пасивну позицію в цьому питанні. Не сформувалися й загальнонаціональні органи, які б представляли наукову молодь усередині держави та на міжнародному рівні. Немає координації, немає й взаємодії. Так, в Україні діють Донецька обласна рада молодих учених, яка має найбільш презентаційний та інформаційно наповнений веб-сайт (<http://dormu.at.ua>), Рада молодих учених АР Крим, Одеська

обласна рада молодих учених (<http://obl-sovet-m-u-od-ua.narod.ru>), Дніпропетровська обласна рада молодих учених, Харківська обласна рада молодих учених, Львівська обласна рада молодих учених та спеціалістів, Рівненська обласна рада молодих учених і спеціалістів. Однак не має подібного об'єднання в Києві, де зосереджено найбільшу кількість наукових установ та вузів.

На терені СНД достатньо ефективних прикладів діяльності громадських об'єднань молодих учених. Активно функціонує Російський союз молодих учених (<http://rosmu.ru>), Союз молодих учених Російської академії наук (<http://www.yras.ru>), Республіканська рада молодих учених Республіки Білорусь (<http://belrsmu.basnet.by>) та Рада молодих учених НАН Республіки Білорусь (<http://www.smu-nanb.com>), Асоціація молодих дослідників Молдови «PRO-Stiinta» (<http://pro-science.asm.md>), Естонська академія молодих дослідників (<http://www.enta.ee>). На загальноєвропейському рівні діє Федерація національних асоціацій докторантів та молодих науковців – EURODOC (<http://www.eurodoc.net>). Ця організація заснована у 2002 р. з метою представлення інтересів докторантів та молодих учених на європейському рівні в галузі освіти, науки та професійного розвитку. Для взаємодії між національними асоціаціями та з метою просування європейських стандартів науково-дослідної роботи, а також сприяння поширенню інформації для молодих науковців, EURODOC проводить різноманітні зустрічі, конференції. Так, на відкритому Форумі євронауки (www.esof2010.org) – The Euroscience Open Forum (ESOF 2010), який проходив 2–7 липня в Турині (Італія), EURODOC організував дві секції: мобільність молодих дослідників у перспективі європейських досліджень та нові можливості науки в цифрову епоху.

Висвітлюючи діяльність організацій молодих учених, необхідно звернути увагу на досвід Російської Федерації, де діють багато наукових громадських товариств молоді, сформовані у більшості випадків за ініціативою директивних органів. Їх діяльність спрямована в культурну та наукову площину: організація конференцій, фестивалів, літніх шкіл, підтримка талановитих тощо. Наприклад, у 2009 р. розпочав роботу офіційний сайт для молодих учених «Президент Росії – молодим ученим та спеціалістам» (youngscience.ru), створений за ініціативою Координаційної ради зі справ молоді в науковій та освітній сферах при Раді при президенті РФ з науки, технологій та освіти. На цьому сайті зібрані всі інформаційні ресурси щодо молодіжної політики держави у сфері науки (виступи президента РФ, високопосадовців, політиків, інформація про державні конкурси, заходи та ін.).

Отже, саме молодь має стати тією рушійною силою, яка допоможе українській науці увійти до світового інформаційного й віртуального простору й не розчинитися там. Діяльність молодих науковців зосеред-

жена на регіональному рівні, проводяться конференції, зустрічі, конкурси, але на загальноукраїнському – повна тиша.

Перед входженням України до світового інформаційного простору, зокрема його наукової складової, необхідно насамперед, за висловом С. Назаровця [6], перейти до створення вільного українського інформаційного простору. На сьогодні хто знає, чим займаються аспіранти чи науковці науково-дослідних та навчальних установ України у споріднених галузях науки. Часто бувають випадки, що навіть результати дисертаційних досліджень не завжди 100-відсотково надходять до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як депозитарію дисертацій, захищених в Україні, та авторефератів на них. При цьому електронну базу даних авторефератів використовують як українські, так і зарубіжні науковці як джерело своїх досліджень.

У контексті розгляду зазначеної проблеми треба звернути увагу на такий аспект як відсутність інформації про більшість наукових заходів, нових наукових проєктів в Україні. Адже інформація про їх проведення виставляється лише на сайті однієї установи без реклами та посилань на інших «розкручених» сайтах. Тим більше, що часто інформація з'являється взагалі після заходу, але буває досить цікавою й потрібною. Наприклад, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди разом з молодіжною громадською організацією «Незалежна асоціація молоді» нещодавно провели II Всеукраїнську науково-практичну інтернет-конференцію «Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку». Однак інформація про захід була на сайті університету та спеціалізованому сайті конференції.

Для подолання цієї проблеми організуються інформаційні сайти, але вони часто або існують недовго або маловідомі загалу науковців. Інколи взагалі деякий час недоступні. Так, сайт Міністерства освіти і науки тривалий час (протягом травня – липня 2010 р.) не працював, що значно обмежило можливості не лише освітян та науковців, а й громадян в отриманні необхідної інформації про освітні заходи в Україні, а також різного роду зміни в міністерстві, відомствах та нормативній базі.

Останнім часом значну популярність набули соціальні мережі з використанням веб-технологій (facebook.com, vkontakte.ru, odnoklassniki.ru тощо). Навіть політики стали активно використовувати їх у своїй діяльності. Не обійшли соціальні мережі й наукову сферу. З українських наукових соціальних мереж можна назвати: Українські науковці у світі (uascientist.ning.com) – ідея створення такої мережі виникла в середовищі українських аспірантів у Німеччині, з метою налагодження співпраці. Українська наукова інтернет-спільнота (www.nauka-online.org) – метою сайту є організація онлайн-спільноти українських науковців,

обговорення актуальних проблем української науки, розміщення публікацій, обмін досвідом та пошук партнерів, Український науковий клуб (nauka.in.ua), Соціальна мережа науковців (www.science-community.org/uk) та ін. Усім їм належить певна ніша, але вони не стають об'єднувальним елементом для загалу науковців, зокрема молоді. У контексті цього актуальною постає необхідність перетворення одного з цих сайтів у консолідуючий, який би став не лише інформаційним, а й базою даних або мета базою наукових даних.

Таким чином, перед науковою молоддю України стоїть багато перспективних завдань: створення національних органів для вирішення проблем молодих науковців та вихід їх на європейський та світовий рівень, активне поширення своїх знань та наукових результатів через Інтернет, більш досконале оволодіння іноземною мовою та ін. Головне – потрібно розвивати більш ширше спілкування молоді між собою й проведення міжнародних наукових конференцій молодих учених, що є одним з перших, але вкрай важливих кроків. Під час наукових контактів дослідники отримують не лише інформацію про нові знання, наукові заходи, а й успішно презентують себе, свій інститут чи вуз. Наступним кроком для наближення України до ери цифрових технологій – є просування української науки у світовий інформаційний простір шляхом онлайн конференцій, удосконалення веб-технологій у науці, збільшення українських публікацій у зарубіжних журналах.

Ще більшою проблемою є державна політика, як молодіжна, так і у сфері інформатизації науки, нормативно-правове забезпечення яких не систематизоване, часто декларативне, а практичні дії далекі від потреб молоді та науки взагалі. Лише в тісній взаємодії активної частини науковців, зокрема молоді, за підтримки державних органів та керівництва наукових установ можливе входження української науки у світовий віртуальний простір та гідне там її представлення.

Список використаних джерел

1. *Батыгин Г. С.* Социология интернет: наука и образование в виртуальном пространстве [Электронный ресурс] / Г. С. Батыгин. – Режим доступа: <http://www.nir.ru/sj/sj1-01bat.html>. – Загл. с экрана.
2. *Горбенко Я. О.* Интернет у сучасних наукових комунікаціях [Електронний ресурс] / Я. О. Горбенко // Соціологічні дослідження : зб. наук. пр. – 2008. – № 7. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Soc_dos/2008_7/gorbunko.pdf. – Назва з екрана.
3. *Горбунов-Посадов М. М.* Интернет-активність як обов'язок ученого / М. М. Горбунов-Посадов // Морфологія. – 2008. – Т. 2. – № 3. – С. 84–88.
4. *Доля І. М.* Студентська молодь як суб'єкт соціально-економічних та суспільно-політичних процесів [Електронний ресурс] / І. Доля //

Гілея : науковий вісник : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 28. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_28/Gileya28/P6.pdf. – Назва з екрана.

5. *Козоріг М. А.* Проблеми забезпечення економіки України науковими кадрами [Електронний ресурс] / М. А. Козоріг, О. Жихор // Економічний простір. – 2009. – № 27. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_27/Stati/11PDF.pdf. – Назва з екрана.

6. *Назаровець С.* Про рейтинг, антиплагіат, інформаційний простір і як усе це разом зафіксувати [Електронний ресурс] / С. Назаровець // Молоді науковці. Інформаційний вісник. – 2010. – № 5. – С. 14. – Режим доступу: http://panteon-nauk.org.ua/_ld/0/18_--N5.pdf. – Назва з екрана.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [2008]: стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К. : Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2009. – С. 50–73.

8. *Половець В. М.* Соціальні проблеми молоді [Електронний ресурс] / В. М. Половець // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 74. – Т. 2. – Режим доступу: http://192.168.2.2/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/22.pdf. – Назва з екрана.

9. *Толмачев Д.* Хирш по-уральски [Електронний ресурс] / Дмитрий Толмачев // Эксперт Урал. – 2010. – № 11 (413). – Режим доступа: http://www.expert.ru/printissues/ural/2010/11/hirsh_po_uralski. – Загл. с екрана.

10. Україна увійшла в десятку країн Європи за розміром інтернет-аудиторії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/?p=4238>. – Назва з екрана.

11. *Хан О. О.* Соціалізація молоді через залучення до громадських організацій [Електронний ресурс] / О. О. Хан // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2010. – Т. 12. – Ч. 2. – С. 351–357. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2010_12_2/351-357.pdf. – Назва з екрана.

12. Science, technology and innovation in Europe [Electronic resource]. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – P. 109. – Mode of access: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EM-10-001/EN/KS-EM-10-001-EN.PDF. – Title from the screen.

ОЛЕНА ВОСКОВОЙНИКОВА-ГУЗЄВА,

директор Інституту бібліотекознавства НБУВ,
старш. наук. співроб., канд. іст. наук

**АКАДЕМІЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ:
РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті подано світові тенденції в представленні наукової інформації, моделі організації відкритого доступу до результатів наукової діяльності, проаналізовано вітчизняні проекти представлення наукових видань різних типів у світовій мережі. Перспективою розвитку автором бачиться створення комплексного ресурсу повнотекстових версій сучасних академічних видань і оцифрованих версій найбільш значущих документів попередніх років.

Ключові слова: наукові видання, інформаційний простір, Інтернет, організація науки.

Наукові видання є ваговою складовою національних документально-інформаційних ресурсів. Основна соціальна функція цих видань полягає у забезпеченні первинною науковою інформацією суспільства та ознайомленні громадян зі змістом наукової спадщини, одночасно, як матеріальна форма руху наукового знання, вони виконують соціально важливу функцію фіксації наукових пріоритетів і виступають засобом наукових комунікацій. Тому цілком закономірно, що і на початку ХХІ ст. науковій книзі, у найширшому розумінні терміна, було приділено значну увагу як у книгознавчих і бібліотекознавчих дослідженнях, так і в дослідженнях академічного наукового книговидання [1, 2, 3]. Певний час дослідниками лише окреслювалися майбутні перспективи функціонування наукових видань в електронній формі – в аспекті розвитку наукових електронних бібліотек, їх наповнення як сучасними виданнями, так і електронними копіями «золотого фонду» наукової думки [1, с. 142–143, 152–154], електронної видавничої діяльності, кооперації бібліотек і видавництв та спільної організації робіт зі створення електронних колекцій в інтересах учених [2, с. 221–223, 259–263]. Накопичений досвід, розвиток електронних ресурсів у глобальному світі, інтеграційні процеси в освіті і науці поставили на часі питання представлення електронних журналів у системі інформаційних ресурсів бібліотек [4], проведення аналізу проектів наукових видань в інтернет-просторі й перспектив їх розвитку [5, 6, 7].

Почалось активне обговорення цих питань на міжнародних заходах. Вже в червні 2008 р. під час роботи російсько-українського форуму «Книжкова культура: особливості становлення та розвитку» (Київ) ми розглядали основні проекти представлення наукових видань в електронних мережах [5], а в грудні того ж року на Міжнародній конференції «Книжкова культура: досвід минулого і проблеми сучасності» (Москва) були проаналізовані фактори і тенденції їх розвитку [6].

Для визначення оптимальних шляхів і перспектив представлення наукових видань саме в електронному середовищі слід враховувати такі фактори: світові тенденції представлення наукової інформації, зокрема і міждержавні ініціативи; поява «відкритих архівів» як альтернативна модель наукової комунікації; врахування потреб нового покоління користувачів; рівень державної підтримки книговидавничого та науково-інформаційного напрямів діяльності тощо.

Найвпливовішим фактором необхідно вважати світові тенденції представлення наукової інформації. Постійно збільшується кількість найбільш освоєного науковими та бібліотечно-інформаційними установами сегмента мережевих ресурсів – наукових електронних журналів.

На сьогодні динаміка така. За перше десятиріччя XXI ст. електронних журналів нараховують 60 тис. назв, 2500 з них є оригінальними (електронними), а понад 90 % друкованих журналів уже мають електронну форму. За даними Ulrich's International Periodicals Directory, на рубежі століть кількість електронних журналів зростала дуже стрімко: 27 назв – у 1991 р., близько 2 тис. – у 1996 р., майже 7 тис. – у 1998 р., до 11 тис. – у 1999 р., понад 15 тис. – у 2003 р., 45 тис. – у 2006 р., понад 60 тис. – у 2009 р. [4, с. 84].

Існує багато прогнозів щодо розвитку електронних журналів, зокрема і наукових, у майбутньому [4, 7]. Якщо спиратися на стратегію безпаперового суспільства у XXI ст., за якою найближчим часом друкована спадщина людства буде оцифрована й доступна через засоби телекомунікації – випуск друкованих журналів буде припинено взагалі, існуватимуть лише оригінальні електронні. Обережніший прогноз – ще є 15–20 років, поки паперові та електронні журнальні видання існуватимуть паралельно. Крім того, висловлюється думка, що ера журналів завершиться взагалі і відбудеться перехід на статейно орієнтовану модель поширення інформації як більш оперативну. Сьогодні ініціатива відкритого доступу та створення відкритих архівів досить активно розвивається, і настане час, коли вона конкуруватиме з наявною журнальною моделлю.

Зокрема, на сайті НБУВ представлена загальновідома база даних журналів відкритого доступу DOAJ (Directory of Open Access Journals), яка охоплює понад 3 тис. безкоштовних рецензованих електронних наукових журналів. Також необхідно звернути увагу на проект OARE

(Online Access to Research in the Environment), у базах даних якого представлено близько 2 тис. назв наукових журналів природничо-наукової тематики провідних світових видавництв та більш ніж 200 наукових організацій та асоціацій.

Не меншу популярність у науковому світі, поряд з журналами відкритого доступу, мають ресурси «самоархівування», що передбачають розміщення авторами електронних версій власних розробок у загальнодоступних архівах електронних документів.

Першим і найвідомішим прикладом реалізації такої стратегії вважають arXiv («e-print»-сервер електронних публікацій з фізичних та математичних дисциплін, США; у 2009 р. архів містив вже понад 500 тис. статей). Така модель стала досить успішною, адже публікації архівувалися власне дослідниками й безкоштовно доступні для всіх. Зархівовані публікації розміщують переважно в тематичних або університетських репозитаріях (arXiv.org – фізика, математика, комп'ютерні науки; BioMed Central – біологія та медицина; E-LIS – бібліотечна справа та інформаційні технології й ін.).

З 2001 р. почала поширюватися нова модель наукової комунікації, так звана Будапештська ініціатива відкритого доступу (BOAI), що має дві складові – відкриті електронні тематичні та/чи інституційні репозитарії та журнали відкритого доступу. Відкритий доступ працює за принципами: доступності наукової інформації через публічний Інтернет (користувач має можливість читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, друкувати, шукати повні тексти статей чи через посилання зв'язуватися з ними, використовувати їх з будь-якою іншою законною метою без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, що пов'язані з доступом до Інтернет) та покриття всіх коштів за рахунок автора чи його інституції і потім організації безкоштовного доступу всіх бажаних, а не через організацію передплати [4, с. 100]. На початок 2009 р. цю ініціативу було підтримано 5 тис. осіб та майже 500 організаціями з усього світу, у тому числі 48 установами з України.

Статистика показує, що розміщення статті в Інтернеті у відкритому доступі збільшує кількість «паперових» посилань на неї у три-п'ять разів!

Тепер зацентруємо увагу на електронному сегменті представлення наукової інформації в Україні. З цією метою проаналізуємо загальнодоступні ресурси сайтів президії НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), науково-дослідних інститутів системи НАН України і відзначимо базові тенденції в розвитку наукового книговидання. Отже, вітчизняні реалії.

Пріоритетним проектом для аналізу в даному контексті визначаємо загальнодержавний депозитарій «Наукова періодика України», який був започаткований як «Загальноакадемічний портал наукової періоди-

ки» (НБУВ; проект отримав розвиток відповідно до постанови президії НАН України від 05.04.2006 р. № 96 «Про організацію мережевого інформаційного забезпечення наукових досліджень»). Головною метою проекту було визначено концентроване представлення відомостей про найновіші результати теоретичної й прикладної діяльності НАН України, основним напрямом розвитку – включення інформаційних ресурсів порталу до міжнародної системи наукових електронних комунікацій. Портал містить три інформаційні складові – перша подає загальні відомості про наукову періодику (засновник видання, періодичність виходу, редколегія, контактна інформація та ін.); друга розкриває зміст журналів на основі загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» (поповнюється з 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України і НБУВ за участі Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського). Третя складова була спрямована на отримання повних текстів статей. Спочатку доступ до статей забезпечувався в більшості випадків гіпертекстовими посиланнями на існуючі в Інтернеті електронні версії журналів, які містяться на сайтах академічних установ. Передбачалося поступове перенесення електронних версій журналів (за умови згоди засновника) на портал, де вони мали б бути представлені на єдиній платформі з інтегрованою пошуковою системою. У 2007 р. межі проекту були розширені – зібрання академічних журналів трансформувалося в загальнодержавний портал наукової періодики. Реалізація проекту сприяє зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності та супроводження процесу суспільних реформ у державі, включенню національних інформаційних ресурсів у міжнародну систему наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки. На сьогодні портал «Наукова періодика України» має п'ять інформаційних складових. Четверта й п'ята інформаційні складові порталу – це зібрання «Наукові біографії вчених, діячів науки та техніки України» та «Наукові установи України», їх призначення – сприяння встановленню семантичних зв'язків між суб'єктами й об'єктами документальних наукових комунікацій, тобто підтримка когнітивного напрямку розвитку порталу.

Додатковий поштовх для наповнення третьої складової проекту дав спільний наказ ВАК України та НАН України від 07.07.2008 р. № 436/311, яким, з метою забезпечення якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в знаннях, удосконалення механізму оприлюднення творчого доробку науковців, був затверджений порядок передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

І якщо на квітень 2008 р. на порталі була розміщена інформація про 452 журнали та збірники наукових праць, лише 10 % з яких було представлено з повними текстами статей (безпосередньо на сайті НБУВ або на сайті відповідної наукової установи, вищого навчального закладу тощо), то сьогодні зібрання «Наукова періодика України» є загальнодержавним депозитарієм електронних копій журналів і збірників наукових праць України і містить понад 250 тис. електронних копій статей з більш як 1300 часописів. У середині березня 2010 р. лише за добу було зафіксовано 252 тис. звернень користувачів до електронних копій періодичних видань (<http://nbuv.gov.ua/portal/stat.html>).

Також, відповідно до «Положення про електронні наукові фахові видання» (2004), НБУВ здійснює збереження цих видань, включення інформації про статті з них до загальнодержавної реферативної бази даних, розміщення видань на сайті та забезпечення безкоштовного доступу до повних текстів статей. У 2008 р. у даному проекті брали участь 14 наукових періодичних та продовжуваних видань, у 2010 р. – 28 видань з різних регіонів країни, засновниками яких є вищі навчальні заклади (університети, академії) різного відомчого підпорядкування, наукові установи академії педагогічних і медичних наук України, державна галузева бібліотека.

Фонд електронних видань, представлений на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua), містить понад 68 тис. документів, серед яких 49 тис. текстів авторефератів дисертацій, захищених в Україні після 1997 р., понад 18,5 тис. статей з періодичних видань, 400 електронних версій книг та окремих текстів. Центр бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ веде цілеспрямовану діяльність із залучення наукових установ та навчальних закладів з метою включення інформації про їхні публікації в електронний фонд задля повнішого представлення результатів наукових розробок у світовому інформаційному просторі.

Окремим сегментом електронного представлення наукової інформації стають загальнодоступні тематичні зібрання публікацій. Зокрема, у проекті універсальної спрямованості «Наука – суспільству», який сприяє популяризації досягнень академічної науки, представлено звіти НАН України, суспільно значущі (проблемні, прогностичні, аналітичні) версії публікацій вітчизняних та закордонних учених. Тут представлено повні тексти національних доповідей «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015» (К., 2009), «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави» (К., 2009). Крім того, на розділі сайту НБУВ «Публікації Інституту архівознавства» для користувачів є повнотекстові версії таких значущих для академії видань як «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя заснування» (К., 2008; укр., рос.), «Історія Національної академії наук України. 1946–1950:

Документи і матеріали» (К., 2008; у 2-х частинах), «Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали» (К., 2007; у 2-х частинах) та інші видання.

При цьому безпосередньо на порталі президії НАН України (www.nas.gov.ua) у концентрованому вигляді такого типу ресурси не представлено. Лише на першій сторінці portalу в розділі «Звіти» представлено тексти коротких річних звітів про діяльність НАН України (1999–2009). Посилання на деякі важливі публікації дає підрозділ «Новини» розділу «Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України». У ньому повнотекстово представлено другий випуск збірника статей «Наука України у світовому інформаційному просторі», актуальну для теми нашого дослідження статтю ученого секретаря Науково-видавничої ради (НВР) НАН України Г. І. Радченко «Періодика майбутнього – паперова чи електронна?» (Наука і наукознавство, 2010, № 2), публікації голови НВР Я. С. Яцківа. Ці публікації у поєднанні з інформацією звітів НВР (1999–2009), добре структурованими та організованими каталогами книжкових та періодичних видань дають уявлення про динаміку й структуру друкованої продукції НАН України. Проте на часі створення комплексного повнотекстового ресурсу видавничої продукції НАН України, можливо, на початку – за рахунок гіпертекстових посилань на ресурси сайтів академічних інститутів і видавництв, а з часом – єдиного, де були б представлені на спільній платформі в електронному вигляді як сучасні видання (монографічні, довідкові, енциклопедичні, періодичні тощо), так і архівні колекції. А вже досі залишаються доступними здебільшого лише в паперовому вигляді цикли наукових публікацій та монографічних досліджень видатних учених України, яким присуджуються академічні премії, видання в межах спеціальних проектів «Наукова книга», «Наукові переклади», «Наука для всіх».

Необхідно зазначити, що електронні версії журналів, періодичних збірників, матеріалів конференцій, а інколи й монографічних видань доступні на сайтах установ НАН України. У 2008 р. вибірковий аналіз наповнення сайтів (перевагу було віддано установам соціогуманітарного спрямування) продемонстрував найбільше представлення електронних версій статей з періодичних збірників, досить вибірково були представлені авторські та колективні монографії. При цьому динаміка представлення інформації на сайті індивідуальна для кожної установи, зокрема, на сайті Інституту історії НАН України у квітні 2009 р. було представлено понад 10 тис. бібліографічних позицій та 3700 повних текстів статей, розділів монографій, збірників, окремих книг; на червень 2010 р. – це вже майже 24 тис. бібліографічних позицій та 7700 повних текстів.

Проведене у 2010 р. дослідження інформаційно-бібліотечних складових сайтів науково-дослідних установ (НДУ) НАН України

показало, що лише на 16 сайтах НДУ є посилання на повні тексти окремих видань, представлених у бібліографічних переліках [8, с. 4], на сайтах НДУ можна знайти інформацію про понад 100 періодичних видань, які представлені, здебільшого, як архіви номерів з посиланням на зміст і двомовні анотації; на повні тексти статей своїх журналів частково посилаються лише 22 установи [там само, с. 5].

Отже, установами НАН України накопичений достатній досвід як створення окремих ресурсів, так і розвитку цілих проектів представлення власних видань в електронній формі. Представлення періодичних наукових видань як ресурсу відкритого доступу реалізується в межах загальнодержавного депозитарію «Наукова періодика України». Електронні версії авторефератів дисертацій, захищених в Україні після 1997 р., представлені у фонді електронних видань НБУВ.

Перспективою розвитку такого типу ресурсів вважаємо створення комплексного ресурсу повнотекстових версій сучасної академічної видавничої продукції в поєднанні з оцифрованими копіями найбільш значущих видань і документів (архівних матеріалів, офіційних документів) попередніх років. Реалізацію даної ідеї можна представити як окремий проект загальнонаціонального значення. Цьому сприятимуть реалізація заходів ряду державних програм. Так, Державна цільова програма популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 рр., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.05.2008 р. № 772-р (дія якої триває до 2015 р.), передбачає наповнення українського сегмента Інтернет новими інформаційними ресурсами стосовно вітчизняного книговидання, використання сучасних інформаційних технологій для поширення інформації про видавничу продукцію країни та інші стратегії і проекти. Наукові видання не виокремлюються в межах даної програми як пріоритетні (головну увагу приділено освітньо-просвітницькій, художній та дитячій літературі), проте передбачено проведення цілого ряду досліджень і заходів, що сприятимуть сфері наукового книговидання, зокрема розвитку інтернет-проектів з популяризації книжкової продукції.

Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. № 1579-р, виконуватиметься протягом п'яти років, починаючи з 2011 р., як складова Національної програми інформатизації. Програмою «Бібліотека-XXI» передбачається: удосконалення нормативно-правової бази з питань статусу електронних інформаційних ресурсів, розміщених в Інтернеті, статусу електронних видань, що не мають друкованих аналогів (це, безсумнівно, стосується й наукових видань такого типу); створення загальнодержавних тематичних колекцій документів

шляхом переведення в електронну форму видань і рукописів, що зберігаються в бібліотечних, архівних і музейних фондах України; забезпечення доступу до зазначених фондів і колекцій з використанням Інтернету тощо.

Список використаних джерел

1. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Наукові видання у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : монографія / О. Воскобойнікова-Гузєва ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 179 с.

2. *Госина Л. И.* Издательская и библиотечная деятельность Российской академии наук в информационно-культурном пространстве : монографія / Л. И. Госина ; Науч. центр исслед. истории кн. культуры. – М. : Наука, 2004. – 264 с. – (Кн. культура в мировом социуме: Теория, история, практика).

3. *Васильев В. И.* Российская академия наук в системе научного книгоиздания на постсоветском пространстве / В. И. Васильев ; Науч. центр исслед. истории кн. культуры. – М. : Наука, 2007. – 101 с.

4. *Ярошенко Т. О.* Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : монографія / Т. О. Ярошенко. – К. : Знання, 2010. – 215 с.

5. *Воскобойнікова-Гузєва Е. В.* Научная книга в электронной среде / Е. В. Воскобойнікова-Гузєва // Книжная культура. Особенности становления и развития : материалы рос.-укр. форума. – М.; К., 2008. – С. 26–29.

6. *Воскобойнікова-Гузєва Е. В.* Факторы и тенденции развития научных изданий в электронной среде / Е. В. Воскобойнікова-Гузєва // Книжная культура : Опыт прошлого и проблемы современности : материалы междунар. науч. конф., Москва, 18–19 дек. 2008 г. – М., 2008. – С. 87–90.

7. *Радченко Г. І.* Періодика майбутнього – паперова чи електронна? / Г. І. Радченко // Наука та наукознавство. – 2010. – № 2. – С. 46–50.

8. *Здановська В.* Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науководослідних установ НАН України / В. Здановська // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 3–7.

ОЛЕГ СЕРБІН,

заступник голови Ради молодих учених НБУВ,
старш. наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ЗГОРТАННЯ/РОЗГОРТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СПОСІБ УНІФІКАЦІЇ І ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЗНАННЯ У ВЕБ-ОРІЄНТОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті представлено аналітичний та методологічний огляд процесів згортання/розгортання. Проаналізовано аспекти динаміки розвитку форм організації інформації у веб-орієнтованому середовищі. Подано інформацію про використання принципів згортання/розгортання в межах веб-простору.

Ключові слова: уніфікація, згортання, розгортання, інформація, веб-середовище.

Розвиток знань завжди супроводжується розвитком способів передачі цих знань. Це виражається в еволюції форм закріплення, систематизації та представлення цих знань. Від перших способів закріплення інформації до сьогочасних змінилася не одна епоха розвитку людства. Звичайно піддалася кардинальним змінам форма, що символізує результат обробки інформаційних даних. Сьогодні ми можемо говорити про можливість роботи з інформаційними даними у веб-орієнтованому просторі. Інтернет-технології дають можливість працювати з електронними документами, специфічно обробляючи їх та формуючи з них нові інформаційні дані. Навіть у межах веб-простору форми організації інформації постійно змінюються, еволюціонуючи відповідно до загальної динаміки знань. Константним залишилося тільки розуміння значення способів уніфікації інформації в межах певної форми та роль змістовності інформаційних даних у проведенні вищезазначеного процесу. Адже зміст інформації не завжди залежить від складу інформаційного повідомлення. Саме змістовна складова відповідає за інформативність того чи іншого документа, враховуючи можливість аспектного передавання даних.

Цілком справедливо можна припустити, що представлення інформації у вигляді подання множини певних складових не обов'язково виражає або тільки зміст, або тільки склад. Найявніш у структурі певного переліку демонструє у першу чергу своєрідну характеристику складу інформації. Що ж до змісту, то тут необхідно акцентувати увагу на тому, що структурно він може бути поданий у вигляді переліку. Мета подання інформації, цільова аудиторія, формує метаінформаційну скла-

дову такої інформації – «інформацію інформації». І ось тут дуже важливо бачити значення змісту інформаційного повідомлення, не акцентуючи першочергово увагу на складі останнього. У такому разі зміст характеризується не складом кінцевого вигляду інформаційного повідомлення, а зосереджений у метаінформаційній складовій загального його складу. Зрештою, зміст – це своєрідна потенція, радше ідея інформації, своєрідна ентелехія кінцевого результату. Усе питання в тому, як через склад показати зміст і змістовним поштовхом сформувати певний склад. Адже говорячи про одну й ту саму річ, ми можемо в різний спосіб передати зміст засобами різнокількісності складу повідомлення, про яке йдеться. Наприклад, термін «оптимізація» можна виразити визначенням даного терміна, а можна представити у вигляді індексу будь-якої зручної для нас інформаційно-пошукової мови. Таким чином, можна говорити про певну уніфікацію подання інформації. Тому тема дослідження процесів уніфікації задля представлення в найсучаснішому веб-орієнтованому просторі, є не просто на часі, а видається нам актуальною з огляду на вищесказане.

Об'єктом даної публікації є уніфікація інформації задля представлення у веб-орієнтованому просторі. Предметом публікації є згортання/розгортання інформації для представлення у веб-орієнтованому просторі. Метою публікації є вивчення операцій згортання/розгортання інформації для здійснення її уніфікації та представлення у веб-орієнтованому просторі.

Одразу слід зауважити, що у випадку, коли ми говоримо про представлення уніфікації складу, варто, на нашу думку, говорити про ущільнення або стиснення інформації. Означені операції зумовлюють, у свою чергу, спрощення знання, спрощення інформаційного повідомлення. З іншого боку, коли за мету стоїть уніфікація інформації, але не стільки за рахунок складу, а за рахунок представлення інформаційного повідомлення таким чином, щоб змістовна його складова в аспекті елементності зменшилась, а от в аспекті інформаційної повноти, себто змістовності, залишилася сталою, потрібно говорити саме про згортання/розгортання інформації. Спираючись на сьогоденні визначення цього явища, можна говорити, що це зміна фізичного обсягу документа в результаті його аналітико-синтетичної обробки, що супроводжується зменшенням [1, с. 211] або збільшенням його (документа) інформативності. Учений-інформацієзнавець Д. Й. Блюменау в одній зі своїх праць говорить про те, що «... це процедура мислення, яка спрямована на визначення рівня необхідної і достатньої інформативності повідомлення в залежності від комунікативного завдання...» [2, с. 180]. Ми можемо говорити про операцію згортання/розгортання інформації, першочерговим в якій є початковий процес мислення, тобто ми знову повертаємося до

зазначеної вище «ідеї інформації» або «інформації інформації». Цілком очевидним є належність мислинневої складової, що, у свою чергу, орієнтує нас на потребу глибинного вивчення питання змістовності такої операції, адже, на відміну від поданого вище визначення згортання/розгортання інформації, зрозуміло, що уніфікація змісту повідомлення не виражається уніфікацією тільки складу такого повідомлення. Тому потрібно говорити про згортання/розгортання інформації самої в собі, самої із себе і саму в себе. До того ж, розглядаючи уніфікацію змістовності, ми, таким чином, розглядаємо не просто технологічний чи суто інформативний процес, а науковий підхід представлення уніфікації змісту [3, с. 24], адже якість згортання в основному визначається тим, наскільки воно потенційно багате можливостями подальшого розгортання.

Розкриваючи суть процесу згортання/розгортання, варто вказати на помилкове бачення деяких дослідників змістовної складової означеного процесу [2, с. 180]. На нашу думку, тотожність згортання/розгортання визначенню «інформації про інформацію» не зовсім відповідає дійсності. І ось чому. Говорячи про «інформацію про інформацію», ми в першу чергу пояснюємо й окреслюємо вторинність результату. Тобто, подаючи, приміром, процес згортання, як оптимізацію інформації задля представлення її в оптимальному вигляді, ми не говоримо й не повідомляємо додаткових даних про означену інформацію. Ми просто подаємо цю інформацію структурно в іншому вигляді, оптимізуючи при цьому не змістовність, а зміст. Одразу необхідно зауважити про відмінність цих двох понять – «зміст» та «змістовність». Коли йдеться про оптимізацію змісту, то мається на увазі здійснення певних кроків щодо оптимального подання структури елементів, які складають дане конкретне інформативне повідомлення. Це здійснюється за рахунок кількісних характеристик. Коли ж йдеться про оптимізацію змістовності інформації, слід розуміти в першу чергу оптимізацію ідейних потенцій, що впливають на суть та здійснення процесу оптимізації вже змістовного компонента інформаційного повідомлення. Тобто, щоб оптимізувати за рахунок згортання, потрібно саму ідею згортання представити в оптимальному вигляді. І тому в даному випадку необхідно говорити не про «інформацію про інформацію», а про «інформацію інформації». Саме означення процесу згортання/розгортання через поняття «інформація інформації» розкриває суть цього процесу, вказуючи на його науковість.

У науковому згортанні/розгортанні можливо спостерігати риси експлікації. Коли ставиться за мету розкриття змісту інформації за рахунок варіацій з його компонентністю, але без зміни змістовності даної інформації – можна говорити про експлікацію як складову процесу наукового згортання/розгортання. Що ж до зменшення змістовності інформації, то, на нашу думку, такі процеси не допустимі в межах згортан-

ня/розгортання (і особливо розгортання), з огляду на втрату інформативності повідомлення. Це, у свою чергу, призведе не до оптимізації інформації, а до її хибної уніфікації, помилкової уніфікації інформативності. Тоді метаінформація не матиме місця, це значить, що втратить ся суть процесу згортання/розгортання, а отже, виникає великий ризик підміни понять сутнісного й кількісного. Така обставина призведе тільки до одного – інформаційного мовчання, або ж хибної інформаційної відповіді. І навіть таке поняття, що використовується певними дослідниками, як «ущільнення знань» не відповідатиме результату процесу згортання/розгортання. Адже наукове згортання/розгортання передбачає можливість зміни кількісних характеристик зі збереженням цілісності змістовного. Тобто абсолютно вірним науковим згортанням/розгортанням буде той процес, у результаті якого зміна структури не змінила змістовність.

Однак як відбувається процес експлікації в загальному згортанні/розгортанні, враховуючи те, що змістовна зміна спричиняє не «ущільнення знання», а втрату його змістовності? Саме в цьому і є особливість експлікаційності наукового згортання/розгортання. Розгортання відбувається таким чином, що кожен з елементів, відмежовуючись від загального, єдиного елемента, своєю опосередкованістю формує розуміння і про узагальнююче (пригадаємо вищевказану «інформацію інформації»). І так зберігається, а фактично й підсилюється цілісність картини про узагальнюючий елемент.

Кожен елемент, таким чином, є фактично опосередкованим інформаційним повідомленням про узагальнююче. З огляду на це, варто звернути увагу на роль опосередкованого елемента в семантичному розкритті змісту. Дійсно, семантична навантаженість зумовлює розуміння про зміст інформації, шляхом семантичного згортання/розгортання. У такому випадку можна говорити про подання інформації через оптимізацію представлення змісту. Розкриваючи значення певного терміна за рахунок введення більшої кількості змістовних компонентів, ми формуємо повідомлення значнішої інформативності й кількісно виражене декількома, а не одною семантичною одиницею. Тут варто звернути увагу на те, що в даному випадку, незважаючи й на розкриття сутнісного, потрібно говорити не про наукове, а про інформаційне розгортання. Адже інформація, що розкривається в результаті, є фактично вторинною і символізує «інформацію про інформацію». Отже, можна говорити про ще один вид згортання/розгортання – інформаційний. У результаті означеного процесу розкривається знову така не змістовність, а зміст, тому що змінюється в першу чергу кількісна характеристика, збільшується або зменшується кількість семем.

У процесі інформаційного згортання/розгортання можливе також представлення однієї і тієї ж інформації засобами іншої системи, відмінної від первинної. Якщо в аспекті семантичного чи лексичного згортання/розгортання здійснюється оптимізація тексту тими самими засобами, якими й подано первинну інформацію, то процес передавання інформації іншою системою потребує застосування вже засобів цієї нової системи. Враховуючи ж те, що будь-яка знакова система – це система сигналів або повідомлень, що інтерпретуються та трактуються однаково, стає зрозумілою вся гамма можливостей переходу й переведення інформації в аспекті згортання/розгортання. Усі системи знаків, на нашу думку, несуть у собі певне індексне вираження. Адже фактично кожен знак може бути представлено як індекс. Будь-яка нотація (нотна, літерна, цифрова) є певною індексною нотацією, що демонструє процес індексування в загальному згортанні/розгортанні. Тому передусім спробуємо поглянути на процес індексування не з позиції якоїсь вузькопрофільної потреби, а з позиції важливості систематизації інформації. І процес згортання/розгортання, таким чином, є відображенням індексування інформації. Адже аналізуючи певний інформаційний блок і ставлячи за мету оптимізувати його зміст або інформативну силу, ми таким чином використовуємо як інструмент операції з уніфікації складових даного інформаційного блоку. Фактично відбувається корегування інформації шляхом зміни первинного коду, який складається з певних одиниць (лексичних, семантичних, графічних). До того ж переведення одних інформаційних одиниць в інші задля оптимізації виражає не просто процеси згортання/розгортання, а показує уніфікацію цих одиниць у спосіб надання первинному елементу індексу у вигляді вторинного, отриманого таким чином, елемента. Розуміння процесу згортання/розгортання як індексування дає можливість говорити про значення його в систематизації інформації – зведення розрізнених знань про предмети (явища) об'єктивної дійсності в єдину наукову систему, встановлення їх єдності.

Не варто також забувати, що у вужчому розумінні індексування – це процес опису документів і запитів у термінах інформаційно-пошукової мови (ІПМ) [4]. Тому і процеси згортання/розгортання інформації засобами індексної нотації мають характер та риси індексування. Як відомо, під ІПМ ми розуміємо формалізовану штучну мову, призначену для індексування документів, інформаційних запитів і опису фактів з метою подальшого зберігання й пошуку [5]. Серед найвідоміших ІПМ є: класифікаційна, дескрипторна, фактографічна, документальна, ІПМ предметних рубрик, ІПМ ключових слів, вербальна ІПМ.

На наше глибоке переконання, вербальна ІПМ заслуговує уваги, враховуючи тематичну дефініцію даного дослідження, оскільки ця ІПМ ви-

користує для представлення своїх лексичних одиниць слова й вислови природної мови в їх орфографічній формі. Тобто, якщо штучні мови абсолютно закономірно використовуються в процесі оптимізації інформації задля її систематизації (саме для цього вони й створювались), то використання лексичних одиниць природної мови заслуговує окремої уваги. Саме вербальні ППМ можуть бути тим інструментом, який дійсно наблизить реальну еволюцію наук до відображення її позицій у інформаційній систематизації знань. Адже знання динамічні, вони змінюються внаслідок цілої низки факторів, відтворюючи таким чином еволюцію знання людського. Тому вербальні ППМ, серед ряду інших, покликані найкомпетентнішим чином забезпечити здійснення процесів згортання/розгортання інформації в індексну форму, для подальшої систематизації. У процесі аналітичного огляду вербальних ППМ, на нашу думку, варто вказати на ту мову, засобами якої можливе здійснення індексування широкого кола людських ресурсів. Сьогодні таку можливість забезпечує веб-орієнтований простір. Саме в Інтернеті представлено найбільше інформації та її споживачів, тому тут можливе здійснення повномірної систематизації інформації засобами колективного розуму.

Доступ мільйонів користувачів до одного ресурсу зумовлює реалістичність можливостей щодо колективізації авторства інформаційного продукту [7, с. 104–110]. Коли йдеться про індексування, як результат згортання інформації, такий процес часто називають фолксономією, тобто народною класифікацією (індексуванням). «Фолксономія» – процес формування бази координатних одиниць (тегів) в інтерактивному просторі. Етимологічно термін «фолксономія» розкривається як поєднання термінів «таксономія»¹ (з грец. розміщення по порядку + закон) та «folk» (з англ. народ). Наявність складової, що виражає належність даного процесу як до продукту народно-колективного розуму, цілком виправдана. Адже дійсно, до цієї технології індексування інформації вдаються задля того, щоб залучити якомога більше людей різних професійних та освітніх рівнів. З іншого ж боку відомо, що «фолксономічне» формування індексційної бази не є за принципом формування ієрархічною системою. Так звана «фолксономія» – це суто вербальна інформаційно-пошукова мова, і в системі, яку вона утворює, зв'язки виражено суто лексично із суб'єктивним семантичним значенням для кожного користувача. Тому використання термінологічної частини «таксономія» у формування розглядуваного терміна є не зовсім виправданим, враховуючи неповномірну відповідність його до

¹ Таксономія (з гр. *taxis* розміщення по порядку + *nomos* закон) – теорія класифікації і систематизації складно створених областей дійсності, що мають зазвичай ієрархічну структуру [8, с. 484].

семантичного навантаження терміна, що покликаний виражати процес індексування інформації колективним розумом. Безперечно, певний порядок у процесі формування «фолксономічної» системи є, але він зовсім не характеризується ієрархічними принципами створення. Тому тут ідеться про процес індексування інформації в чистому вигляді, тобто присвоєння індексів, формування певного списку. Що ж до іншої складової терміна вираження індексування колективним розумом, то тут, на нашу думку, необхідно говорити про використання терміна *populus* – (з лат.) народ. Таким чином, термін, що виражав би процес індексування інтерактивних документів за допомогою колективного розуму, утворюється поєднанням семантичних складових двох термінів – *populus* – (з лат.) народ та *index* – (з лат.) список, реєстр, покажчик. У результаті матимемо – *populindex*, тобто процес популіндексації – надання індексаційних координат інформаційним одиницям засобами колективного розуму. Тут слід зазначити багатогамну одноаспектність даного терміна щодо тлумачення його змісту як способу систематизації об'єктів, на основі зв'язків останніх з одним або декількома ключовими словами – тегами. Відповідно до суб'єктивного бачення функцій, значення, можливостей тощо властивих рис об'єкта, користувач присвоює певне ключове слово, за яким характеризує, і як наслідок здійснює процес пошуку даного об'єкта. Таким чином, ми спостерігаємо здійснення присвоєння певного індексу, у вигляді конкретного тегу, тому чи іншому поняттю. Очевидно, що ці індекси-теги абсолютно різні з лексичної точки зору, а із семантичної – однакові. Можна зробити висновок, що засобами популіндексаційної ІПМ можна здійснювати процеси згортання/розгортання, унаслідок чого семантична складова може бути збережена, а лексична, скоріше за все, може бути змінена. Адже внаслідок певної свободи в підходах індексування з популіндексаційною ІПМ, користувач не обмежений певними рамками, і тому індекс, що утворюється, може бути логічно зрозумілим тільки цьому користувачеві.

Процеси згортання інформаційного блоку в індекс-тег спрямовані в першу чергу на уніфікацію інформації для оптимізації систематизації. Оскільки систематизацією є присвоєння даним або документам індексів відповідно до правил вибраної інформаційно-пошукової мови, то й пошук цих даних відбуватиметься відповідно до структури засистематизованої інформації, а значить, і процеси розгортання інформації забезпечуватимуться представленням індексів-тегів у доступній формі для подальшої роботи з ними. Такою формою представлення є сформована відповідно до кількісної характеристики звернень за одним і тим самим тегом «хмара тегів». «Хмара тегів» – це візуальне вираження множинності звернень за допомогою різних ключових слів до об'єктів. Зо-

крема, в аспекті створення CMS² використовують систему анотування і пошуку на базі тегів («хмара тегів»). «Хмара тегів» з підтримкою морфології або морфологічного пошуку – це одне з останніх технологічних нововведень. У CMS включені механізми морфологічного розбору й повнотекстового індексування інформаційно значущого наповнення інформаційного ресурсу, на базі якого проводяться повнотекстовий пошук і подальша побудова «хмари тегів». Відповідно, у процесі формування «хмари тегів» здійснюється оптимізація конкретного сайту або порталу, на якому й представлено таке групування тегів-індексів. Таким чином, ми знову доводимо те, що уніфікація інформації, шляхом її правильної систематизації, покликана забезпечити оптимальність пошуку заіндексованої інформації. І далі вже йдеться про пошукову оптимізацію (англ. search engine optimization, SEO) – комплекс заходів, що спрямовані на підвищення позицій сайту в результатах видачі пошукових систем за певними запитами користувачів (зазвичай, чим вище позиція сайту в результатах пошуку, тим більше зацікавлених відвідувачів переходить на нього з пошукових систем) [9]. Пошукова система враховує такі параметри сайту при обчисленні релевантності сайту: частота ключових слів (складні алгоритми сучасних пошукових систем дають можливість проводити семантичний аналіз тексту, щоб зменшити пошуковий шум, коли ключове слово зустрічається дуже часто (більше 7–8 % від усього вмісту) або дуже рідко (1–3 %) на сторінці. Оптимальна щільність ключових слів: 5–7 % від текстового вмісту веб-сторінки, при цьому ключові слова (фрази) мають зустрічатися в тексті як мінімум 3–4 рази); індекс цитування сайту або кількість веб-ресурсів, що посилаються на даний сайт (багатьма програмно-апаратними комплексами з веб-інтерфейсом, що надають можливість пошуку інформації в Інтернеті, не враховуються координатні посилання. Важливо також, щоб посилання із сайтів були схожої тематики з тематикою сайту, що оптимізується. З вищенаведеного зрозуміло, як оптимізація інформації, шляхом згортання/розгортання, у вигляді індексів-тегів, приводить до оптимізації пошуку інформації, а значить, і до оптимізації і підвищення рівня веб-ресурсів та їх релевантності.

² Система керування вмістом (СКВ; англ. Content Management System) – комп'ютерна програма або система, що використовується для забезпечення й організації сумісного процесу створення, редагування й керування текстовими та мультимедійними документами (вмістом або контентом). Цей вміст розглядається як неструктуровані дані наочного завдання в протилежність структурованим даним, що зазвичай перебувають під управлінням сукупності програмних і лінгвістичних засобів загального або спеціального призначення, які й забезпечують керування створенням і використанням баз даних [6, с. 681–708].

Таким чином, підсумовуючи, можна констатувати, що процес здійснення згортання/розгортання не просто складний, а фактично складно-складений. Адже розуміючи значення самої ідеї даного процесу, можна говорити про наявність у першу чергу метаінформаційної складової як відправної точки. Ця метаінформаційна складова є по суті «інформацією інформації», що характеризує глибинність змісту, себто змістовності. Уніфікація ж змістовності можлива тільки в плані вдосконалення, шляхом розкриття усіх її граней та дотичних. Що ж до змісту, то тут оптимізація можлива як у семантичному розумінні, так і в лексичному. Нагадаємо, що оптимізацію треба розглядати не тільки як певний процес, а й як об'єкт процесу, з огляду на те, що саме в окресленості форми ми можемо читати змістовне навантаження процесу в цілому. І тому тут вже йдеться про «інформацію про інформацію». Отже, уніфікація інформації засобами згортання/розгортання є фактично передумовою і професійним поясненням значення та потреби систематизації інформаційних даних для адекватного представлення знання у веб-орієнтованому просторі відповідно до плинності та динамічності цього наукового знання, як рушійної сили еволюційності розвитку класифікації й організації інформації.

Список використаних джерел

1. Блюменау Д. И. Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов / Д. И. Блюменау. – СПб. : Профессия, 2002. – 240 с.
2. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука, 1989. – 192 с.
3. Блюменау Д. И. Проблемы свёртывания научной информации / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука, 1982. – 166 с.
4. ГОСТ 7.74-96. СИБИБД. Информационно-поисковые языки. Термины и определения. – Изд. офиц. – М., 1997. – 35 с.
5. ДСТУ 2398-94. Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення. – Видан. офиц. – К., 1994. – 73 с.
6. К. Дж. Дейт. Введение в системы баз данных = Introduction to Database Systems / Дейт К. Дж. – 8-е изд. – М. : Вильямс, 2006. – 1328 с.
7. Сербін О. О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / О. О. Сербін ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2009. – 139 с.
8. Словарь иностранных слов. – 14-е изд., испр. – М., 1987. – 608 с.
9. High accessibility is effective search engine optimization [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.alistapart.com/articles/accessibilityseo>. – Title from the screen.

Валентина ЗДАНОВСЬКА,

мол. наук. співроб. НБУВ

ПЕРСОНАЛЬНІ СТОРІНКИ НАУКОВЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО БІОБІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті представлені результати дослідження персональних сторінок науковців установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України. Стисло проаналізовано їх типи, структуру, універсальні ознаки, змістовне наповнення, а також можливість використання їх у бібліографічній діяльності.

Ключові слова: персональна сторінка, бібліографічний ресурс, довідково-бібліографічне обслуговування.

В останні роки Інтернет став невід'ємною частиною реального життя. А завдяки своїм інформаційним й комунікативним елементам та різноманітним сервісам він перетворився на засіб доступу до значних обсягів бібліографічних, біобібліографічних, фактографічних та інших даних, надав принципово нові можливості для посилення особистісного компонента мережевих наукових комунікацій та самовираження вчених.

Однією з оперативних і динамічних форм наукових комунікацій уже багато років є персональні сторінки науковців, розміщені в Інтернеті, як самотійно, так і на веб-сайтах наукових організацій та установ. Персональні сторінки – це електронні документи, що складаються з одного або декількох файлів, містять деякі тексти й посилання у форматі HTML [3]. Персональні сторінки мають певну структуру, ряд типологічних характеристик і універсальних ознак, які будуть розглянуті нижче. З огляду на те, що вони містять біографічну та бібліографічну інформацію про вчених, сьогодні можна розглядати персональні сторінки як важливу складову довідково-бібліографічного обслуговування читачів у науковій бібліотеці.

На сучасному етапі проведена значна кількість досліджень, присвячених персональним сторінкам учених. Зокрема, питанням визначення змістовних і типологічних ознак персональних сторінок, формування критеріїв їх оцінки та перспектив використання присвячена робота О. М. Єжова [4]. Аналіз жанроутворюючих комунікативно-лінгвістичних (композиційних, семантико-стилістичних, паралінгвістичних) характеристик персональних сайтів представлено в роботі С. А. Матвєєвої [7]. Інтернет-сайти, у т. ч. персональні сторінки, як засіб наукових комунікацій розглянуто в дослідженнях С. С. Данилюка [2], Є. В. Булдакової [1],

Н. А. Хміль [8]. Не менш цікавою є робота Н. Курчакової, присвячена інтернет-блогам, як персональним сторінкам, що через об'єктивні причини еволюціонували і нині надають більш широкі можливості для їх авторів [6].

Метою даної публікації є висвітлення результатів дослідження персональних веб-сторінок науковців установ НАН України, яке проводилося в межах моніторингу інформаційно-бібліотечної складової сайтів цих установ [5].

На першому етапі дослідження були проаналізовані персональні сторінки науковців, представлені на веб-сайтах установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України. Сьогодні секція об'єднує 47 наукових установ, у т. ч. Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського (НБУВ) і Львівську національну наукову бібліотеку імені В. Стефаника (ЛННБ), однак власні веб-сайти у всесвітній мережі мають лише 22 установи³. Аналіз веб-сайтів наукових установ секції показав, що на кожному з них є інформація про своїх науковців, розміщена переважно в рубриках «Персональні сторінки», «Особові сторінки» або «Наші науковці». Водночас слід зауважити, що на сайтах більшості установ секції представлені персональні сторінки менше ніж третини працюючих науковців, а в ряді інститутів лише сторінки директорів, їхніх заступників і заввідділів. Найбільш повно представлені науковці на сайтах Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, Інституту соціології, Інституту літератури, НБУВ.

Під час зазначеного дослідження персональні сторінки науковців були проаналізовані з точки зору наявності універсальних ознак і типологічних особливостей, а також на предмет можливості використання цих сторінок як сучасного джерела бібліографічної та фактографічної інформації.

Дослідження показало, що на даному етапі в більшості наукових установ секції, незважаючи на незначну поки що кількість персональних сторінок, уже досить виразно сформовані вимоги щодо їх структури й змістовного наповнення. Як правило, персональні сторінки містять інформацію, яка базується на сукупності певних характеристик, що розкривають особистість і досягнення науковця. До таких належать: соціальні характеристики (ім'я, наукова біографія, суспільна діяльність, членство в організаціях та ін.), креативні характеристики (освіта, науковий статус, галузь діяльності, у т. ч. викладацька, наукові інтереси, публікації, міжнародні зв'язки тощо), захоплення (хобі, інтереси поза

³ На час проведення дослідження не відкрилися веб-сайти Інституту сходознавства ім. І. Крип'якевича, Інституту української мови, Інституту народознавства, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології, Одеського археологічного музею.

роботою та ін.), комунікативні характеристики (адреса, телефон, факс, електронна пошта, ISQ та ін.).

Детальний аналіз персональних сторінок науковців за вищевказаними характеристиками дав змогу визначити ряд їхніх типологічних особливостей і, відповідно, розподілити їх за такими типами: сторінки-візитівки, іміджеві, представницькі, змістові та меморіальні персональні сторінки. Слід зауважити, що на сайтах більшості наукових установ одночасно представлені всі типи персональних сторінок.

Сторінки-візитівки надають дуже обмежену інформацію про їхніх власників (прізвище, ім'я, по батькові, фото і контактна інформація). Серед проаналізованих персональних сторінок науковців секції сторінки-візитівки були представлені лише на сайті Інституту економіко-правових досліджень.

Іміджеві сторінки побудовані за схемою звичайного резюме, містять більш розгорнуту інформацію про їхніх власників (освіта, наукова біографія, наукові інтереси, внесок у розвиток науки, викладацька діяльність, нагороди, кількість публікацій тощо). Такий тип сторінок використовують, наприклад, провідні фахівці Інституту регіональних досліджень, Інституту демографії та соціальних досліджень, Інституту літератури. Утім, інформації, розміщеної на таких персональних сторінках, достатньо тільки для пошуку провідних спеціалістів у певній галузі знання.

Найчастіше для презентації у всесвітній мережі власних наукових досягнень, ідей, опублікованих і неопублікованих матеріалів тощо науковці використовують представницькі персональні сторінки. Цей тип сторінок зазвичай містить фото, контактну інформацію, більш докладний опис сфери наукової та громадської діяльності, досягнень науковця, відображає його участь у роботі вітчизняних і міжнародних наукових товариств, організацій, комісій, конференцій. Крім того, власники таких сторінок подають бібліографічні переліки публікацій. Однак, слід зауважити, що переважна більшість цих переліків має ряд недоліків, зокрема: вибірковість публікацій (наприклад, «найбільш вагомій»), істотна різниця хронологічних меж публікацій (від п'яти до 25 років), відсутність структурування публікацій за видами документів (монографії, навчальні посібники, довідники), не завжди правильно оформлені бібліографічні описи (наприклад, зазначені лише назва і місце видання) та ін. Утім, незважаючи на ці недоліки, представницькі персональні сторінки можуть використовуватися бібліографами не лише для пошуку провідних спеціалістів у певній галузі знання, а й для уточнення біографічної та бібліографічної інформації, фактів перших публікацій тощо. Цей тип сторінок застосовують фахівці Ради по вивченню продуктивних сил, Інституту регіональних досліджень, Інституту держави і права, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, Інституту соціології, Інституту українознавства, Київського університету права, НБУВ.

Найбільш ефективним каналом для отримання бібліотечними фахівцями оперативної біобібліографічної та фактографічної інформації, а також реалізації широкого кола бібліографічних завдань є, безперечно, змістові персональні сторінки. Вони відрізняються від попередніх тим, що крім інформації, яку містять усі перераховані вище типи сторінок, науковці намагаються більш змістовно представити результати своєї наукової діяльності, тобто, додають до бібліографічного опису повні тексти публікацій, реферати, анотації, посилання на електронні публікації в Інтернет (або пропонують отримати тексти окремих статей електронною поштою), гіперпосилання на галузеві сайти або на сайти інших науковців, звукові файли з інтерв'ю, тексти лекцій. Окремі науковці зі своїх персональних сторінок на веб-сайтах установ дають посилання на власні веб-сайти в Інтернеті. Варто зазначити, що змістові персональні сторінки поки що не дуже поширені, їх поодинокі приклади можна знайти лише на сайтах Інституту економіки та прогнозування, Інституту археології, Інституту історії України, Інституту філософії, НБУВ.

І ще один тип сторінок, які містяться на веб-сайтах наукових установ секції – меморіальні персональні сторінки. Метою створення таких сторінок є презентація світовій науковій спільноті та всім зацікавленим досягнень колишніх співробітників, директорів науково-дослідних установ і керівників наукових шкіл. Такі сторінки можна знайти в розділі «Історія» на сайтах таких установ, як: Рада по вивченню продуктивних сил, Інститут регіональних досліджень, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, а також у розділі «Дирекція» Інституту держави і права. Усі меморіальні персональні сторінки містять розгорнуті довідки про життєвий шлях учених, їхні наукові інтереси і досягнення, інформацію про нагороди, посилання на бібліографічні покажчики їхніх праць або бібліографічні переліки вибраних публікацій із зазначенням часу виходу їх у світ. З огляду на це можна констатувати, що меморіальні персональні сторінки також можуть бути корисними для проведення історичних, біографічних, соціально-психологічних та інших досліджень.

Отже, результати, отримані під час дослідження персональних сторінок науковців, дають змогу зробити висновок, що, незважаючи на об'єктивно існуючі розбіжності стосовно їх організації, персональні сторінки усіх типів мають схожу структуру і чимало спільного в змістовому наповненні. Це свідчить про наявність у науковому співтоваристві сталого неформального зразка побудови таких сторінок і про формування певних уніфікованих класифікаційних схем для представлення у всесвітній мережі інформації про діяльність науковців. Крім того, результати дослідження показали, що за умови переходу від іміджевих і представницьких до змістових персональних сторінок, більш вагомого представлення науковцями своїх досягнень у вигляді опублікованих

і неопублікованих матеріалів, анотацій, рефератів, посилань в Інтернет, вчасного оновлення відомостей про науковця персональні сторінки сьогодні можуть стати найоперативнішим і найдостовірнішим джерелом біобібліографічної та фактографічної інформації, важливою складовою сучасного довідково-бібліографічного обслуговування.

Список використаних джерел

1. *Булдакова Е. В.* Проблема удобства использования веб-сайтов. Интернет-сайты как каналы научных коммуникаций [Электронный ресурс] / Е. В. Булдакова, В. П. Захаров. – Режим доступа: <http://www.edu.ru/vconf/index/php>. – Загл. с экрана.

2. *Данилюк С. С.* Персональні веб-сторінки лінгвістів як засіб професійного спілкування / С. С. Данилюк // Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук : матеріали IV Міжрегіональної конф. молодих учених та аспірантів. – Горлівка : Вид-во Горлівськ. Держ. пед. ун-ту іноз. мов, 2006. – С. 43–44.

3. *Ежов А.* Измерение информации в сети. Методика библиометрического анализа персонализированных страниц ученых / А. Ежов // Библиодело. – 2005. – № 3. – С. 22–25.

4. *Ежов А. Н.* Персонализированные страницы ученых-гуманитариев: библиометрический анализ, типизация, перспективы использования : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.35.03 СГ. – 2006. – 251 с.

5. *Здановська В. П.* Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науково-дослідних установ НАН України / В. П. Здановська // Бібл. вісн. – 2010. – № 3. – С. 3–7.

6. *Курчакова Н.* Формы самопрезентации в блоге [Электронный ресурс] / Н. Курчакова. – Режим доступа: <http://volokhonsky.ru/internet/kurchakova.pdf>. – Загл. с экрана.

7. *Матвеева С. А.* Сайт як жанр Інтернет-комунікацій (на матеріалі персональних сайтів учених) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / С. А. Матвеева. – Донецьк, 2006. – 212 с.

8. *Хміль Н. А.* Розвиток засобів наукових комунікацій як складова педагогічної науки (середина ХХ століття – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. / Н. А. Хміль. – Луганськ, 2009. – 20 с.

Сергій НАЗАРОВЕЦЬ,

бібліотекар II категорії, НТБ НУ «Львівська політехніка»

**ВЕБОМЕТРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
УКРАЇНОМОВНОГО СЕГМЕНТА «ВІКІПЕДІЇ»**

Проведено порівняльний аналіз україномовного сегмента онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» з іншими мовними сегментами. За використання вебометричного інструментарію дано кількісну та якісну оцінку україномовного сегмента «Вікіпедії».

Ключові слова: вебометрія, «Вікіпедія», Уанет.

«Вікіпедія» (Wikipedia) – онлайн-енциклопедія, побудована навколо ідеї, що енциклопедична стаття може бути додана будь-яким користувачем і відредагована іншим. Це радикальний експеримент у сфері довіри, що на практиці застосував для створення контенту афоризм Еріка Реймонда «У семи тисяч няньок – дитя в шоколаді» [9].

«Вікіпедію» започатковано 15 січня 2001 р. як англomовний проєкт для створення онлайн-енциклопедії. Організатором проєкту є американська компанія Wikimedia Foundation Inc. Метою проєкту стало створення повної, нейтральної, відкритої енциклопедії всіма мовами світу. Проєкт швидко набув популярності серед користувачів мережі, і пізніше з'явилися розділи «Вікіпедії» іншими мовами, у тому числі й українською.

Англomовний розділ є найбільшим за обсягом у «Вікіпедії» і однією з найбільших енциклопедій взагалі (рис. 1). Станом на квітень 2010 р. його обсяг становить вже понад 3,2 млн статей.

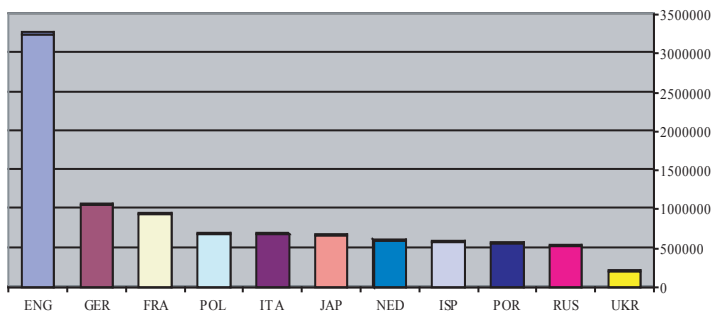

Рис.1. Кількість статей «Вікіпедії» різними мовами станом на 12.04.2010
(за даними «Вікіпедії»)

Другим за розміром є німецький розділ з більш ніж 1 млн статей. Усього ж є близько 270 розділів вікіпедій різними мовами, хоча лише 18 містять понад 150 000 статей, серед яких і український, який має 200 091 статтю [15].

Ставлення наукової спільноти до «Вікіпедії» неоднозначне. Хоча, на думку експертів, статті «Вікіпедії» в середньому містять «лише» на третину більше неточностей, ніж статті в енциклопедії Britannica [5], велика кількість професорів скаржилася на відсутність точності або повноти записів, а деякі з них рекомендували або намагалися заборонити студентам використовувати «Вікіпедію». Наприклад, викладачі історичного факультету Middlebury College забороняють студентам посилатися на «Вікіпедію» в наукових роботах, розповідають студентам про політику цього проекту і пояснюють, чому матеріали з «Вікіпедії» зручно використовувати, але, водночас, їм не можна довіряти [7].

Проте, як показують останні дослідження, проведені в шести різних коледжах США, студенти часто використовують «Вікіпедію» у своїх наукових розвідках. Більшість респондентів часто отримують довідкову інформацію з «Вікіпедії», проте рідше, ніж з інших джерел (таких, як лекції, чи пошуковець Google). «Вікіпедію» також часто використовують у комбінації з іншими інформаційними ресурсами. Матеріали з «Вікіпедії» відповідають потребам студентів, оскільки вони зручні й зрозумілі у використанні [1].

Останнім часом помітно зросло зацікавлення до україномовного сегмента «Вікіпедії» з боку українських науковців. Екс-міністр освіти та науки України І. Вакарчук офіційно закликав науковців до творення української «Вікіпедії»: «Український сегмент енциклопедії може істотно розширитися, якщо кожен з українських науковців напише хоча б по дві-три статті з його напрямку діяльності. До роботи можна залучати й студентів старших курсів, які під керівництвом своїх викладачів змогли б долучитися до створення потужної української “Вікіпедії”» [16].

Схожі переконання висловлював академік НАН України В. Грінченко, який назвав процес формування україномовного сегмента «Вікіпедії» завданням загальнонаціонального значення [19]. Групою українських дослідників було навіть зроблено припущення, що україномовна «Вікіпедія» вже увійшла в таку фазу розвитку, що подальше наповнення лише ресурсами ентузіастів видається малоперспективним. Тому саме великі наукові установи (академічні інститути та ВНЗ) повинні якісно й кількісно покращити україномовний сегмент «Вікіпедії» [18].

Ці висловлювання мають істотний недолік: «Вікіпедію» розглядають як онлайн-енциклопедію, звертаючи увагу лише на загальну кількість статей. Проте «Вікіпедія» – це передусім інтернет-проект, і видається доречним поглянути на «Вікіпедію» також з точки зору вебметричних показників.

Мета даного дослідження – за допомогою вебметричного інструментарію провести порівняльний аналіз україномовного сегмента з іншими мовними сегментами «Вікіпедії», дати кількісну та якісну оцінку україномовного сегмента «Вікіпедії», спрогнозувати шляхи розвитку цього проекту в майбутньому.

Зі стрімким зростанням World Wide Web (WWW), найбільшим сховищем інформації в електронному вигляді, перед ученими постало питання – чи зможе людство дослідити те, що воно створило? Саме вебметрія намагається виміряти World Wide Web, щоб отримати знання про кількість і типи гіперпосилань, структуру World Wide Web і його використання.

Згідно з Л. Бйорнеборном і П. Інгерсеном (Björneborn & Ingwersen), завданням вебметрії є вивчення кількості створення та використання інформаційних ресурсів, конструкцій та технологій за допомогою бібліометричного та інформометричного підходів [3]. Сам термін «вебметрія» був уперше введений Т. Алміндом (Almind) та П. Інгерсеном (Ingwersen) у 1997 р. [2].

Друге визначення вебметрії було введено М. Телволом (Thelwall), як вивчення веб-вмісту за допомогою кількісних методів соціальних досліджень, які не належать до однієї галузі знань [11]. Метою цього альтернативного визначення було ввести додаткові методи дослідження WWW, а не для заміни первісної дефініції.

WWW в основному складається з великої кількості веб-сторінок з посиланнями одна на одну [6]. Тому, окрім загальної кількості сторінок мовних сегментів «Вікіпедії», важливим показником для даного дослідження є також загальна кількість зовнішніх посилань на ці сторінки з інших електронних ресурсів.

Неформальний лідер веб-стандартів, World Wide Web Consortium, не накладає ніяких правил на створення гіперпосилань [13]. У певному сенсі, веб-посилання між сайтами або сторінками аналогічні до посилань в опублікованих роботах. Натхненний цією аналогією, Маккірнан (McKiernan) творчо запропонував уживати термін «sitiation» [8].

Однак, порівняно з цитатами, посилання між веб-сайтами радикально відрізняються. Водночас як, приміром, журнальний статті може бути відмовлено в публікації через невідповідності до певних вимог, веб-посилання потребує для створення набагато менш формальних моментів, і часто веб-цитування залежить від власних уподобань автора. Цю думку підтверджує дослідження Телвола, яке доводить, що велика кількість зовнішніх посилань на електронний ресурс, як правило, не пов'язана з якістю цього ресурсу [12].

Посилання можна розглядати як природний побічний продукт наукової діяльності, але, імовірно, що в деяких випадках і як абсолютно необхідний. Група науковців, яка досліджувала британські веб-сайти

університетів, встановила, що низький рівень посилань може вказувати на недоліки в побудові електронного ресурсу, а не на рівень наукової діяльності в навчальному закладі [14]. Причиною цього може бути поганий дизайн веб-сайту або слабка підтримка ресурсу.

Проте у випадку з різними мовними сегментами «Вікіпедії», такі поняття як дизайн та підтримка відіграють не таку істотну роль, як у випадку досліджень веб-сторінок різних академічних установ. Тому кількість посилань на той чи інший мовний сегмент може нам дати інформацію про його популярність у мережі.

Для визначення загальної кількості сторінок та зовнішніх посилань було використано три пошукові машини: Yahoo!, Exalead та Alta Vista, оскільки вони дають можливість отримати необхідні показники для даного дослідження і при цьому індексують достатньо велику кількість сторінок.

Сервіс Site Explorer (siteexplorer.search.yahoo.com) дає змогу визначити кількість веб-сторінок, проіндексованих пошуковою системою Yahoo!, і знайти веб-сторінки, які посилаються на заданий сайт або сторінку (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість сторінок та посилань мовних сегментів «Вікіпедії»
(дані зібрані за допомогою Yahoo!)

URL	Кількість сторінок	Кількість посилань
en.wikipedia.org	30,263,975	147,005,857
fr.wikipedia.org	11,185,030	26,927,460
de.wikipedia.org	7,601,901	34,927,246
ja.wikipedia.org	5,622,951	63,997,597
it.wikipedia.org	5,707,238	20,501,797
es.wikipedia.org	4,827,462	22,857,967
pt.wikipedia.org	3,855,210	16,302,680
ru.wikipedia.org	3,660,483	16,824,968
nl.wikipedia.org	3,364,895	17,403,892
pl.wikipedia.org	3,227,038	16,720,482
uk.wikipedia.org	1,535,424	6,919,372

Французька пошукова система Exalead володіє не лише всіма якими сучасного пошуковика, а й дозволяє подальшу обробку інформації на сторінці результатів за різними параметрами (мова, географічне положення, тип файлів, категорії), уточнення даних щодо контенту ресурсів, отриманих у результаті пошуку (аудіо, відео, RSS) (див. табл. 2).

AltaVista (altavista.com) – один із провідних постачальників пошукових служб і технологій. AltaVista продовжує покращувати пошук в

Інтернеті, вводячи нові функції і технології, роблячи процес пошуку більш зручним для споживачів. Цей пошуковик має багату історію інновацій, втілених у 61 патенті, пов'язаному з пошуком (див. табл. 3).

Таблиця 2

Кількість сторінок та посилань мовних сегментів «Вікіпедії»
(дані зібрані за допомогою Exalead)

URL	Кількість сторінок	Кількість посилань
en.wikipedia.org	6,768,665	8,482,271
fr.wikipedia.org	1,614,149	3,599,240
de.wikipedia.org	812,800	1,759,063
es.wikipedia.org	532,140	1,138,344
it.wikipedia.org	430,189	1,115,050
pt.wikipedia.org	91,944	839,990
nl.wikipedia.org	78,888	941,712
pl.wikipedia.org	69,185	866,181
ja.wikipedia.org	68,005	779,683
ru.wikipedia.org	60,108	770,098
uk.wikipedia.org	27,475	342,931

Таблиця 3

Кількість сторінок та посилань мовних сегментів «Вікіпедії»
(дані зібрані за допомогою Alta Vista)

URL	Кількість сторінок	Кількість посилань
en.wikipedia.org	29,800,000	90,500,000
fr.wikipedia.org	11,000,000	31,400,000
de.wikipedia.org	7,450,000	31,900,000
it.wikipedia.org	5,600,000	26,700,000
ja.wikipedia.org	5,490,000	33,400,000
es.wikipedia.org	4,750,000	29,500,000
pt.wikipedia.org	3,810,000	23,300,000
ru.wikipedia.org	3,590,000	22,800,000
nl.wikipedia.org	3,320,000	23,900,000
pl.wikipedia.org	3,190,000	23,600,000
uk.wikipedia.org	1,540,000	11,400,000

Пошукові системи, як правило, неповно охоплюють вміст ресурсів. Проте, як бачимо, показники кількості сторінок та посилань, отримані за допомогою пошукових машин, здебільшого підтверджують вищенаведене ранжування популярних мовних сегментів «Вікіпедії» на основі кількості статей.

Винятком є співвідношення німецькомовного й французькомовного розділів, оскільки всі пошуковики показують кращі показники для останнього, незважаючи на те що, за даними «Вікіпедії», німецькомовний розділ нараховує більшу кількість статей.

Слід також зауважити одноосібне лідерство японського мовного сегмента серед усіх азійських країн.

Треба зауважити, що при оцінюванні посилань слід розглядати не лише кількість посилань, а й досліджувати причини цих зв'язків [4]. Так, наприклад, у даному випадку необхідно зважати на загальну кількість носіїв тієї чи іншої мови у світі. Англomовний сегмент «Вікіпедії» розвивається найдовше, і це, безумовно, позитивно вплинуло на його кількість сторінок. Однак за кількістю посилань, а отже, і популярністю, він також залишається беззаперечним світовим лідером.

Україномовний сегмент «Вікіпедії» і за кількістю сторінок, і за кількістю посилань значно менший порівняно з показниками сегментів-лідерів. Однак, якщо підрахувати середню кількість посилань на сторінку україномовного сегмента, користуючись даними, отриманими за допомогою Yahoo!, то отримуємо 4,5 посилань. Для порівняння, стосовно англomовного сегмента ми отримуємо 4,9. Це, звісно, надто умовний показник для того, щоб робити далекосяжні висновки, проте він вказує на інтерес користувачів мережі україномовною «Вікіпедією».

Тому причини непотрапляння україномовного сегмента в десятку лідерів слід шукати не стільки в недостатній зацікавленості ймовірних авторів проекту «Вікіпедія», скільки в білінгвізмі українського населення і у проблемах Уанету загалом [17].

У вже згадуваному дослідженні «Як сьогоднішні студенти коледжів використовують “Вікіпедію” у своїх дослідженнях» говориться, що студенти часто розпочинають досліджувати предмет саме з «Вікіпедії», звертаючи увагу в основному на бібліографію до статті [1]. При цьому студенти дедалі менше звертають увагу на авторитет автора.

Тому написання науковцем статті для «Вікіпедії» з додаванням посилань на свої праці в списку літератури, цілком імовірно, може підняти рівень цитованості автора. Наукометричні показники серед українських авторів, які працюють в Україні, поки що не є надто популярними. Однак уже в близькому майбутньому стаття в україномовному сегменті «Вікіпедії» цілком може стати для українських науковців одним із способів промоції своїх наукових праць.

Дана стаття може слугувати матеріалом для майбутніх вебометричних досліджень. Також було б цікаво провести ревізію мовних розділів «Вікіпедії», використовуючи більшу кількість пошукових машин, а також прослідкувати зміну наповнення та динаміку зростання цих розділів із плином часу.

Вебометричні показники є лише альтернативою чи доповненням до іншого наукового інструментарію. Крім того, кількість сторінок та посилань – це не єдині показники, якими можна вимірювати якість *www*-ресурсів. Для прикладу, таким показником може бути технологія PageRank від Google [10]. Наведені ранжування є такими ж умовними, як і будь-які інші ранжування, і тому не можуть слугувати остаточним критерієм якості.

Список використаних джерел

1. *Alison J. Head*. Eisenberg How today's college students use Wikipedia for course-related research [Electronic resource] / Head J. Alison, B. Michael. – Mode of access: URL : <http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2830>. – Title from the screen.

2. *Almind T*. Informetric analyses on the World Wide Web: Methodological approaches to “webometrics” / T. Almind, P. Ingwersen // *Journal of Documentation*. – 1997. – № 53 (4). – P. 404–426.

3. *Björneborn L*. Toward a basic framework for webometrics [Electronic resource] / L. Björneborn, P. Ingwersen // *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. – 2004. – № 55 (14). – P. 1217. – Mode of access: URL : <http://www.db.dk/binaries/PerspectivesWebometrics-Jasist.pdf>. – Title from the screen.

4. *Chu Heting*. Taxonomy of inlinked Web entities: What does it imply for webometric research? / Heting Chu // *Library & Information Science Research*. – 2005. – № 27. – P. 8–27.

5. *Nicholson P. J*. The changing role of intellectual authority [Electronic resource] / P. J. Nicholson. – Mode of access: URL : <http://www.arl.org/arldocs/resources/pubs/mmproceedings/148/nicholson.pdf>. – Title from the screen.

6. *Ingwersen P*. The calculation of web impact factors [Electronic resource] / P. Ingwersen // *Journal of Documentation*. – 1998. – № 54 (2). – P. 236–243.

7. *Jaschik S*. A Stand Against Wikipedia [Electronic resource] / S. Jaschik. – Mode of access: URL : <http://www.insidehighered.com/news/2007/01/26/wiki>. – Title from the screen.

8. *Mckiernan G*. CitedSites(sm): Citation Indexing of Web resources [Electronic resource] / G. Mckiernan. – Mode of access: URL : <http://www.public.iastate.edu/~CYBERSTACKS/Cited.htm>. – Title from the screen.

9. *O'Reilly T*. What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software [Electronic resource] / T. O'Reilly. – Mode

of access: URL : <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>. – Title from the screen.

10. *Page L.* The pagerank citation ranking: Bringing order to the web [Electronic resource] / L. Page, S. Brin, R. Motwani, T. Winograd. – Mode of access: URL : <http://en.scientificcommons.org/42893894>. – Title from the screen.

11. *Thelwall M.* Introduction to Webometrics: Quantitative Web Research for the Social Sciences [Electronic resource] / M. Thelwall. – Mode of access: URL : <http://www.morganclaypool.com/doi/abs/10.2200/S00176ED1V01Y200903ICR004>. – Title from the screen.

12. *Thelwall M.* Methodologies for crawler based Web surveys. Internet Research – Electronic Networking Applications and Policy [Electronic resource] / M. Thelwall. – Mode of access: URL : http://wlv.openrepository.com/wlv/bitstream/2436/4012/1/2002_%20Methodologies%20for%20Crawler%20Based%20Web%20Surveys%20IRENA.pdf. – Title from the screen.

13. W3C (2003). About the World Wide Web Consortium (W3C). Cambridge, MA: World Wide Web Consortium [Electronic resource]. – Mode of access: URL : <http://www.w3.org/Consortium/>. – Title from the screen.

14. *Wilkinson D.* Motivations for academic web site interlinking: evidence for the Web as a novel source of information on informal scholarly communication [Electronic resource] / D. Wilkinson, G. Harries, M. Thelwall, L. Price. – Mode of access: URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.83.2571&rep=rep1&type=pdf>. – Title from the screen.

15. Вікіпедія. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія>. – Назва з екрана.

16. Іван Вакарчук закликав до творення української Вікіпедії. – Пресслужба МОН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/09_03/. – Назва з екрана.

17. *Пелешишин А. М.* Веб 2.0 – другий шанс для Уанету [Електронний ресурс] / А. М. Пелешишин. – Режим доступу: URL : www.ntsh.org/ua/web2. – Назва з екрана.

18. *Пелешишин А. М.* Формування суспільного авторитету ВНЗ шляхом комплексного подання в системі Вікіпедія / А. М. Пелешишин, Ю. Й. Пероганич, О. В. Марковець, Н. О. Думанський // Інформаційні системи та мережі № 653. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. – 187 с.

19. *Переяславець М.* Учені все ще сподіваються, що їх почують / М. Переяславець // Дзеркало тижня. – 2010. – № 6.

Людмила ГАЛАГАН,

в. о. заввідділу пошуку та обліку документів Фонду Президентів України НБУВ

ОНЛАЙНОВІ РЕСУРСИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ БІБЛОТЕК СВІТУ

У статті розглянуто особливості представлення онлайн-ресурсів президентських бібліотек світу, розміщених на офіційних веб-сайтах даних установ, що надають інформацію про їх організацію та функціонування. Проаналізовано специфіку використання електронного ресурсу в процесі систематизації та використання документальних фондів президентських бібліотек світу.

Ключові слова: президентська бібліотека, веб-портал, Президент, онлайн-вий бібліотечний ресурс.

На сьогодні бібліотека вже не обмежується тільки функцією надання читачам одиниць зберігання зі своїх фондів; її цінність полягає не в тому, скільки тисяч одиниць зберігання міститься в ній, а в тому наскільки фонд відповідає інформаційним запитам користувачів, наскільки спрощеним є доступ до цих одиниць зберігання. Саме тому в наш час електронні ресурси бібліотек є невід'ємною складовою бібліотечної справи, що зумовлено насамперед збільшенням у світі виробництва інформації в електронному вигляді та поширенням онлайн-інформаційних матеріалів у системі документальних комунікацій суспільства. Такі процеси як самоархівування, створення електронних репозиторіїв в організаціях, розвиток глобальних відкритих архівів наукових статей призводить до зміни ролі бібліотечної справи в процесі поширення наукової інформації.

Значна роль у створенні та розвитку онлайн-ресурсів бібліотечних мереж належить президентським бібліотекам та фондам, в яких створюються електронні документально-інформаційні ресурси різного типу й призначення, а також вивчаються та запроваджуються нові форми обслуговування ними. У зв'язку з цим актуальності набувають питання специфіки формування, складу та представлення онлайн-ресурсів президентських бібліотек світу.

Загальновідомо, що різного роду документальні свідчення та матеріали, що стосуються життя та діяльності экс-президентів, а також діючого глави держави й президентських структур можна віднайти на безлічі президентських веб-порталів, які зазвичай надають інформацію про: діючого Президента країни (біографія, фотогалерея, перелік/

тексти промов, звернень Президента до нації та до парламенту, виступів, інтерв'ю, інформація про закордонні візити, подарунки Президентів, бібліографія видань Президента, конституційні підстави функціонування інституту президентства); попередніх президентів країни (біографії, фотопортрети); діючу першу леді країни (біографія, фотогалерея, інформація про поточну діяльність); офіс Президента або Адміністрації Президента; президентські резиденції, а також загальну інформацію про країну (у тому числі інформацію про форму правління, парламент, уряд, національні символи, відзнаки, свята) [3]. Наприклад, корисну інформацію про інститут президентства у США можна отримати на сайті «Запрошуємо на сайт “Інститут президентства у США” (Welcom to The American Presidency (www.ap.grolier.com)), на якому подано матеріали п'яти інтернет-енциклопедій видавництва Grolier, що стосуються походження й історії інституту президентства в США [6], а також пропонуються деякі тематичні блоки: профілі (президентів, віце-президентів, перших леді, кандидатів у Президенти); інститут президентства й виборча політика (Конституція й демократія, Конгрес, політика, вибори, інститут президентства, президентські програми, скандали, пам'ятники Президентам); факти; ЗМІ; веб-сайти з історії інституту президентства; тести для перевірки знань з історії інституту президентства в США [11].

Сайт російського президента (<http://www.kremlin.ru>) виокремлюється з-поміж інших великою насиченістю різноманітною інформацією, логічною її структурованістю. Крім типової інформації, значна увага приділена виступам президента (зокрема, подано стенографічні звіти, аудіо- і відеозаписи) та офіційним державним документам (Конституція, федеральні конституційні закони, кодекси, накази та розпорядження президента, міжнародні угоди). Наприклад, на сайті президента Індійської Республіки (<http://presidentofindia.nic.in>), крім звичної інформації, можна ознайомитися з текстами пісень, написаних президентом, текстами його застільних промов і промов-лекцій, з цитатами з його виступів, а також з розгорнутою інформацією про президентський палац Раштрапаті Бхаван (історія, панорами, церемоніальні функції, сади, охорона президента) [3].

Веб-портали президентів інших країн мають схожу структуру та наповнення, при цьому в деяких, крім зазначеного, надається також інформація про співробітників і функції президентських служб (Франція); реєстр усіх важливих посадовців (губернаторів, міністрів, президентів та ін.) за всі роки існування республіки, у тому числі сучасних посадовців (Бразилія); висвітлюється роль президента – конституційні підстави, роль на міжнародній арені, завдання президента, взаємодія між конституційними органами (Федеративна Республіка Німеччина) тощо.

Такі онлайнні ресурси, безумовно, мають свою інформаційну цінність, адже дають змогу досліднику отримати загальне уявлення про стиль правління в тій чи іншій країні, специфіку функціонування президентської влади, склад і діяльність її дорадчих структур тощо. До того ж у вирішенні певного кола наукових та суспільно значущих проблем більш детальне висвітлення питання інституту президентства можна віднайти в сукупності документальних зібрань різних періодів правління того чи іншого президента. Найбільшими репрезентантами подібного роду інформаційних ресурсів у наш час є президентські бібліотеки, кількість яких на сьогодні продовжує зростати в різних країнах світу.

Президентські бібліотеки виступають як спеціалізовані центри, які не лише акумулюють величезні обсяги інформаційних ресурсів, що відображають специфіку розвитку та функціонування президентської влади в державі, а й сприяють популяризації різного роду матеріалів та документальних зібрань про президента, його життя та творчість серед широкого кола користувачів [5]. Вони функціонують як сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать президентам у тій чи іншій країні. Ураховуючи беззаперечну значущість документальних фондів цих структур, особливої популярності на сьогодні набувають саме їх онлайнні ресурси, адже відображення фондів президентських бібліотек в електронному вигляді дає змогу не лише підвищити ефективність їх зберігання, а й дати змогу більшій кількості користувачів ознайомитися з документальною історичною спадщиною країни.

Метою цієї статті є висвітлення характеру та рівня представлення документальних фондів президентських бібліотек світу в мережі Інтернет, а також аналіз і загальна характеристика онлайнних ресурсів на сайтах даних установ.

Специфіка формування документальних фондів президентських бібліотек світу, організація їх збереження та використання неодноразово були предметом наукових пошуків багатьох дослідників, серед яких В. Н. Гарбузов, Є. В. Старостін, А. А. Фурсенко, Я. О. Чепуренко, В. М. Удовик, у працях А. А. Демідова висвітлюється роль та місце електронних ресурсів у збереженні та забезпеченні широкого доступу до інформації, яка міститься в президентських бібліотеках світу.

Традицію створення президентських бібліотек-музеїв започаткував президент США Ф. Рузвельт у 1939 р. Саме з відкриття президентської бібліотеки Ф. Рузвельта 1 травня 1946 р. і веде свій початок система президентських бібліотек США. Із 1955 р. процес утворення та засади функціонування президентських бібліотек регулюються Актом про президентські бібліотеки. Президентські бібліотеки перебувають у віданні державної організації, управління архівів та історичних докумен-

тів. Усі бібліотеки-музеї президентів США створені за безпосередньої участі колишніх президентів та є власністю американського народу [4].

Наприклад, Президентська бібліотека й Музей Дж. Буша (Техас) містить близько 40 млн стор. документів, що стосуються віце-президентства та президентства Дж. Буша (1981–1993 рр.), а також життя Дж. Буша до 1981 р. Архів аудіовізуальних матеріалів містить 2 млн фотографій, 10 тис. відеозаписів, 1 тис. аудіозаписів, які в основному відтворюють кар'єру Дж. Буша як віце-президента (1981–1989 рр.) і президента (1989–1993 рр.). Незначна кількість документів стосується кар'єри та сімейного життя Дж. Буша до 1981 р. Є фотографії Б. Буш 1981–1993 рр. Деякі фотографії є на офіційному веб-сайті бібліотеки George Bush. Presidential Library and Museum (<http://bushlibrary.tamu.edu>). Онлайнві ресурси сайту представлені такими розділами: віртуальний тур музеєм, інформація про виставки, можливості для дослідників (біографії подружжя Бушів, огляд архівів бібліотеки), освіта (освітні тури, календар подій, програми: інтерактивні освітні програми, міжнародні програми, літні програми), музейний магазин [8].

Загалом, для президентських бібліотек США характерним є подання в першу чергу президентських архівів та документів, що розкривають особу президента, його переконання та стиль правління. Так, на сайті президентської бібліотеки Б. Клінтона William J. Clinton. Presidential Library and Museum (<http://www.clintonlibrary.gov>) можна ознайомитися з біографіями подружжя Клінтонів, а експозиція, присвячена імпічменту («Боротьба за владу»), за допомогою фото- і відеоматеріалів робить акцент на політичній боротьбі президента-демократа й республіканської більшості в обох палатах Конгресу [12]. Сайт також надає загальну інформацію про години роботи бібліотеки-музею, напрями діяльності, про події, що мають відбутися, контактну інформацію, карти, а також знайомить з освітніми програмами й можливостями дослідницької роботи. Дає вихід на суміжні сайти.

Бібліотеку-музей було відкрито 18 листопада 2004 р. на території президентських центру та парку Клінтона. Центр Клінтона включає Фундацію Клінтона (офіс у Літл-Рок) і Школу громадської служби Клінтона, що належить до Арканзаського університету. Бібліотека містить президентські архіви Б. Клінтона, що нараховують близько 76,8 млн стор. документів, 21 млн повідомлень електронною поштою, 1,85 млн фотографій і 78 тис. подарунків, що їх отримав Б. Клінтон за вісім років президентства. Уся експозиція складається з 14 тематичних розділів, включаючи розділи, присвячені внутрішній і зовнішній політиці адміністрації Б. Клінтона. До того ж бібліотека Б. Клінтона – єдина в США президентська бібліотека-навчальний заклад, що надає можливість отримати науковий ступінь кандидата наук у галузі державної служби.

Зазвичай президентські бібліотеки США висувають як приклад функціонування подібного роду установ, адже мають яскраву історію та власні традиції створення й організації документальних фондів, що стосуються окремих періодів президентського правління [2]. Функціонування ж подібних структур в інших країнах вирізняється своєю специфікою. Так, свого роду президентська бібліотека в Російській Федерації – це не просто книгосховище, а центр пропаганди державності, закону й Конституції, більша частина її фондів зберігається на електронних носіях, і лише незначна частина – на звичайних; вона надає загальний доступ до документальних фондів та можливість отримувати інформацію різного рівня.

Бібліотека Адміністрації Президента Російської Федерації (м. Москва) є спеціалізованою, науковою бібліотекою. Вона має унікальні фонди, що відображають історію багатьох народів, становлення та розвиток соціальної й економічної думки, фундаментальних і прикладних наук. Фонд бібліотеки створений на основі фондів трьох найбільших службових бібліотек, що раніше належали центральним урядовим і суспільним органам СРСР.

Сайт бібліотеки (<http://lib.adm.gov.ru>) пропонує доступ до таких інформаційних ресурсів, як електронний каталог книг; електронний каталог періодики; електронний каталог ретро-фонду; електронна картотека газетних і журнальних статей. На сайті також репрезентовано мережеві бази даних: офіційні періодичні видання правової інформації РФ; Консультант плюс; Гарант; Звід законів Російської Імперії тощо. Бібліотека самостійно створює тільки ті інформаційні ресурси, які неможливо оперативно отримати в інших інформаційних і бібліотечних установах [1].

Свою зацікавленість і постійну турботу про збереження й примноження культурної спадщини, складовою частиною якої є Національний архівний фонд, виявляє й президент Республіки Казахстан. Робота щодо збереження й використання духовних цінностей багатонаціонального народу Казахстану розглядається як важлива частина державного й культурного будівництва країни. У документах Архіву президента Республіки Казахстан (Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты) знайшли віддзеркалення багатоаспектні сторони політичної історії країни. На сьогодні архів виконує основні завдання у сфері інформаційно-архівного забезпечення діяльності президента Республіки Казахстан, його Адміністрації та інших державних органів, підзвітних главі держави [6]. Архівні фонди відкриті для загального доступу до 1990 р. включно. У них зосереджена унікальна інформація, що відображає епохальні події становлення суверенної держави, багатоаспектні питання внутрішньої та зовнішньої політики, міжнародні відносини, соціально-культурний розвиток країни. Тут зберігаються оригінали ак-

тів президента Республіки Казахстан, тексти його виступів на міжнародних конгресах, форумах, зустрічах.

До послуг відвідувачів офіційного веб-сайту архіву (<http://www.aprk.kz>) надається загальна інформація про створення Архіву президента Республіки Казахстан, його структуру та особливості функціонування. Тут також можна дізнатися про документальний склад та системи пошуку необхідної інформації, правила доступу до необхідних фондів. Подано також відомості щодо структури, керівництва та складу даної установи, розміщено інформацію про конкурси й тендери, що дає можливість користувачам значно ширше ознайомитися з особливостями функціонування архіву.

Щодо Французької Республіки, то тут власне президентської бібліотеки в традиційному розумінні немає, документальне зібрання щодо президентства того чи іншого кандидата більш повно представлене в музейних установах. Наприклад, Музей президента Ж. Ширака (Le musée du président Jacques Chirac), крім музейно-архівної колекції, має документальний фонд, що складається з книг і періодичних видань, фотодокументів з різної тематики: політична історія ХХ ст., історія установ Франції, новітня історія французького суспільства, історія П'ятої Республіки, історія департаменту Корез і регіону Лімузен, культури світу, мистецтво й архітектура, методичні праці з музеєзнавства [9]. На офіційному веб-сайті музею (<http://www.museepresidentjchirac.fr>) представлено експозиції постійних і тимчасових виставок. Надається інформація про конференції та зустрічі, що проводяться на базі музею, інформація про департамент Корез і м. Сарран, корисні адреси для туристів. На сайті охарактеризовано тематику документів і книг, що є в бібліотеці та центрі документації музею, надано повну бібліографію.

Президентська бібліотека Республіки Білорусь є: головним галузевим бібліотечно-інформаційним центром з проблем державного управління й парламентаризму, права, економіки, суспільних наук; регіональною бібліотекою Всесвітнього банку реконструкції та розвитку; утримувачем фонду нормативно-технічних правових актів; сховищем найцінніших зібрань стародруків та рідкісних видань [7]. Головні цілі бібліотеки: бібліотечно-бібліографічне та інформаційне забезпечення діяльності президента Республіки Білорусь, Адміністрації президента Республіки Білорусь, Національних зборів Республіки Білорусь, Ради Міністрів Республіки Білорусь, Конституційного Суду Республіки Білорусь та інших республіканських органів державного управління, місцевих виконавчих та розпорядчих органів, а також формування, збереження та використання універсального фонду вітчизняних та зарубіжних документів, орієнтованих на державне управління та парламентаризм, право, економіку, політику, освіту, науку й культуру. Бібліотека володіє

зібранням вітчизняних та зарубіжних документів на різних мовах обсягом понад 1,5 млн одиниць зберігання. Інформаційні ресурси є загальнодоступними, при цьому обмеження щодо їх використання можуть визначитися лише з метою охорони особливо рідкісних і цінних документів.

Основними завданнями бібліотеки є: створення сучасної інформаційної інфраструктури, що забезпечує максимально швидкий та ефективний доступ до вітчизняних та світових інформаційних ресурсів; розуміння та задоволення інформаційних потреб користувача; надання послуг та продуктів на максимально високому рівні; інтеграція у світовий інформаційний простір.

На офіційному веб-сайті бібліотеки (<http://www.preslib.org.by>) користувач може ознайомитися з офіційними документами, газетами, журналами, бібліографічними виданнями, нормативно-технічними правовими актами (НТПА), авторефератами дисертацій тощо. Серед інформаційних продуктів слід також вказати на перелік таких бібліографічних показників, як «Парламенцкая дзейнасць: тэорыя і практыка», «Дзяржава і права», «Літаратура па пытаннях мясцовага кіравання і самакіравання», «Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь: станаўленне развіццё, сучаснасць». Як інформаційно-аналітичний матеріал в режимі онлайн подаються щоденні тематичні дайджести преси: «Економічна реформа Республікі Білорусь» – містить публікації з проблем економічного розвитку держави; «Політичні партії і лідери» – висвітлює питання, пов'язані із соціально-політичною ситуацією в Білорусі, забезпеченням взаємодії керівників державної влади з політичними партіями, лідерами суспільних організацій, національних рухів тощо; «Президент Республікі Білорусь: хроніка щоденної діяльності» – містить публікації про діяльність президента Білорусі та його оточення.

Президентська бібліотека Республікі Білорусь надає також можливість скористатися унікальною електронною колекцією «Старі газети», яка представлена у вільному доступі в мережі Інтернет. Цей проект включає повні тексти понад 1500 назв газет, що видавалися в дореволюційній Росії й на території СРСР у різні історичні періоди.

З метою вдосконалення системи обслуговування електронним ресурсом та більш ефективного використання наявних документальних фондів президентської бібліотеки Білорусі запроваджено електронну доставку фрагментів документів (ЕДД), електронне замовлення документів (ЕЗД), віртуальну довідково-бібліографічну службу (остання, зокрема, дає можливість поставити запитання та отримати відповідь від спеціалістів у режимі онлайн або ж скористатися архівом виконаних довідок).

Значна роль у справі створення та розвитку електронних ресурсів, а також широкого доступу до них належить і Президентській бібліотеці Управління справами президента Азербайджанської Республіки

(Prezident Kitabxanası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi). Поряд з бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням Адміністрації, Управління справами президента Азербайджанської Республіки, центральних і місцевих виконавчих органів приділяється значна увага сучасним формам накопичення та надання інформації. Наразі на офіційному сайті Президентської бібліотеки (<http://www.preslib.az>) розміщено ресурси таких видів: електронний каталог книг, електронні картотеки періодичних видань, бібліографічні бази даних, повнотекстові бази даних, електронні версії цілого ряду електронних друкованих видань фонду Президентської бібліотеки, колекція електронних версій фундаментальних видань з фонду рідкісних книг бібліотеки [10].

За останні роки співробітниками було підготовлено електронні видання, які є цінним ресурсом й унікальні за своєю тематикою. Наприклад, «Odlar yurdu Azərbaycan» («Країна вогнів – Азербайджан»), «Гейдар Алієв. Електронний збірник документів», «Трагедія ХХ століття – Ходжалинський геноцид», «Нахічеванська Автономна Республіка-85», «Зовнішньополітична діяльність Президента Азербайджанської Республіки І. Алієва», «Азербайджан. Державні атрибути і символіка», «Агресія. Баку 1990. 20 січня», «Екологія Азербайджану». Доступ до цих електронних видань та баз даних можливий і через сайт <http://www.preslib.az>. Для більш ефективного забезпечення користувачів бібліотеки електронно-документальними ресурсами було створено також різномірну повнотекстову базу даних та пошуковий сервіс.

Таким чином, на сьогодні президентські бібліотеки стали не лише сховищем документів з політичної історії країни, а й зайняли істотне місце серед інших державних архівів, музеїв та наукових закладів, як один із центрів популяризації ретроспективної документної інформації та історичних знань. Саме тому доступ до такої інформації має бути уніфікований; бібліотека повинна відігравати ключову роль у забезпеченні науковою інформацією, незалежно від того, з яких джерел ця інформація надходить. Користувач повинен мати можливість отримати як зовнішню інформацію, так і внутрішню (з локального репозиторію). Саме для цього президентські бібліотеки повинні займатися підтримкою електронного репозиторію організації, а також розробкою систем його представлення та ефективного використання в режимі онлайн.

Список використаних джерел

1. Библиотека Администрации президента Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.adm.gov.ru>. – Загл. с экрана.
2. Демідов А. А. Доступ до інформації: створення Президентської бібліотеки / А. Демідов // Бібл. справа. – 2007. – № 7. – С. 6–9.

3. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства. – К., 2006. – Вип. 1. – 40 с.
4. *Удовик В.* Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу / В. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 94–101.
5. *Чепуренко Я.* Структура, формування та збереження документних фондів президентських бібліотек США / Я. Чепуренко // Бібл. вісн. – 2002. – № 2. – С. 22–36.
6. Қазақстан Республикасы Президентінің Мұрағаты [Электрондық қор]. – Рұқсаттың тәртібі: <http://www.aprk.kz>. – Экранның бастамасы.
7. Прэзідэнцкая бібліятэка Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: <http://www.preslib.org.by>. – Загал. з экрана.
8. George Bush. Presidential Library and Museum [Electronic resource]. – Mode of access: <http://bushlibrary.tamu.edu>. – Title from the screen.
9. Le musée du président Jacques Chirac [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.museepresidentjchirac.fr>. – Title from the screen.
10. Prezident Kitabxanası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.preslib.az>. – Title from the screen.
11. Welcom to The American Presidency [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ap.grolier.com>. – Title from the screen.
12. William J. Clinton. Presidential Library and Museum [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.clintonlibrary.gov>. – Title from the screen.

Янина ГРИНЕВИЧ,

магистрант Института подготовки научных кадров НАН Беларуси
(Республика Беларусь)

ВИРТУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БЕЛОРУССКОГО ФОЛЬКЛОРА: ПРОБЛЕМА НЕСФОРМИРОВАННОСТИ

В данной статье рассматривается виртуальное пространство белорусского фольклора. В результате анализа автор выявляет один интернет-ресурс, на котором представлены устные народные произведения, и приходит к выводу о том, что виртуальное пространство белорусского фольклора находится в начальной стадии формирования.

Ключевые слова: виртуальное пространство, интернет-ресурсы белорусского фольклора.

В современном мире виртуальное пространство является сферой постоянного накопления информации разного типа. В этой связи следует рассматривать виртуальное пространство и как источник изучения информации, наряду с печатными изданиями. В то же время интернет-ресурсы являются активнейшими популяризаторами представленной в них информации. Для оценки эффективности использования интернет-пространства как источника изучения произведений белорусского фольклора и популяризации информации о нем необходимо проанализировать количество интернет-страниц, которые соответствуют запросу «белорускі фальклор», и их контент.

На запрос «белорускі фальклор» поисковая система Google выдает 196 000 результатов, из них около 40 интернет-сайтов действительно посвящены или имеют отношение к белорусскому фольклору, в их числе интернет-страницы рефератов, периодических изданий (газет, журналов), книжных магазинов, Министерства образования Республики Беларусь, высших учебных заведений (университетов, академий и институтов), общеобразовательных школ, учреждений культуры (музеев, галерей, выставочных залов), музыкальных групп и ансамблей, электронных библиотек, онлайн-словарей. Остальные интернет-ресурсы тематически не связаны с белорусским фольклором, но выражение «белорускі фальклор» встречается в размещенных на них статьях, а именно в биографиях ученых, исследователей, писателей, поэтов, музыкантов и иных деятелей науки и культуры; в учебных программах, учебных

планах общеобразовательных, среднеспециальных и высших учебных заведений. Таким образом, большинство интернет-ресурсов лишь косвенно связаны с белорусским фольклором и народными традициями. Только пять интернет-страниц тематически связаны с фольклором и народными традициями белорусов («Бібліятэка гістарычных артыкулаў» (<http://jivebelarus.net>), «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>), «Этнологія Беларусі: Тэарэтычны курс» (<http://ethno.iatp.by>), «Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору БДУ» (<http://www.folkndl.bsu.by>), «Партал беларускага фальклору» (<http://falklor.at.tut.by>)).

Матэрыялы, прадставленыя на такіх інтэрнэт-старонках, як «Бібліятэка гістарычных артыкулаў» (<http://jivebelarus.net>), «Этнологія Беларусі: Тэарэтычны курс» (<http://ethno.iatp.by>), «Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору БДУ» (<http://www.folkndl.bsu.by>), «Партал беларускага фальклору» (<http://falklor.at.tut.by>), хоць і посвешчаны некаторым актуальным вопросам сучаснай фольклорыстыкі і этнаграфіі (этналогіі), нясут тэарэтычны характар: фольклорныя тэксты на іх не прадставлены. Толькі на інтэрнэт-рэсурсе «Бібліятэка гістарычных артыкулаў» (<http://jivebelarus.net>) у статые «Песні (песні неабрадавыя)» прыводзяцца адрывкі з чатырох уснопэзічных прадвядзенняў без укавання іх названняў. Неабходна адзначыць таксама і тое, што дада тэарэтычная інфармацыя на сайтах «Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фальклору БДУ» (<http://www.folkndl.bsu.by>), «Партал беларускага фальклору» (<http://falklor.at.tut.by>) не можа лічыцца рэлевантнай, псколькі старонкі не абнаўляліся з 2008 г. і 2004 г. саотвественно.

Азнакоміцца з прадвядзеннямі беларускага фольклора можна толькі на адным інтэрнэт-рэсурсе, а іменна на сайце «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>). Для таго, каб атрымаць прадставленне аб колькасці інфармацыі, прадставленай на даннай інтэрнэт-старонцы, яе зместу і якасці, неабходна прааналізаваць гэты сайт.

Для правядзення аналізу якасці інтэрнэт-старонкі мы іспользавалі наступныя крытэрыі:

- 1) структура сайта і навігацыя;
- 2) адрэсная напраўленнасць;
- 3) наяўнасць інтэрактыўных элементаў (форум, гостевая кніга);
- 4) абнаўляемасць інтэрнэт-рэсурса;
- 5) змест сайта і яго афармленне;
- 6) унікальнасць даных на сайце;
- 7) наяўнасць або адсутнасць карысных спасылкаў на інтэрнэт-старонцы;
- 8) аднастайнасць стыля;
- 9) многаязычнасць;

10) наличие исходных данных и возможностей для обратной связи с разработчиками.

Для оценки соответствия интернет-ресурса предложенным критериям, мы считаем целесообразным использовать четырехбалльную шкалу, где:

0 – полное несоответствие критерию (например, отсутствие на сайте какого-либо элемента);

1 – соответствие критерию на 10–30 % (например, наличие в «Меню» отпределенного раздела, но отсутствие в нем информации);

2 – соответствие критерию на 40–70 % (например, при неполном представлении информации в разделе);

3 – соответствие критерию на 75–100 % (например, при полном и качественном заполнении раздела информацией).

Интернет-ресурс «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>) посвящен нескольким аспектам истории Беларуси. На сайте представлены исторические документы (Метрика ВКЛ (Литовская Метрика), Статут ВКЛ 1588 года, законодательные и эпистолярные источники и т. д.), материалы по белорусскому фольклору, театру, музыке, словестности и философской мысли, а также богатый визуальный материал (археологические артефакты, оружие, предметы декоративно-прикладного и изобразительного искусства, книжная гравюра и миниатюра и т. п.). На сайте присутствуют следующие разделы: «Наратывныя крыніцы, эпіграфіка», «Дакументальныя, эпістальныя і заканадаўчыя крыніцы», «Статут ВКЛ 1588 года», «Помнікі культуры, славеснасці і філасофскай думкі», «Музыка, тэатр, фальклор», «Візуальныя матэрыялы», «Каталог вэб-рэсурсаў», «Каталог электронных кніг, бібліяграфія», «Метрыка ВКЛ (Літоўская Метрыка)», «Спіс новых паступленняў і спасылак». Названия разделов полностью отображают содержание информации, представленной на странице.

Адресная направленность интернет-ресурса не указана, но исходя из его темы, понятно, что он адресован историкам, этнографам, этнологам, литературоведам и другим ученым, а также всем тем, кто интересуется историей и культурой Беларуси. Количество разделов на странице не слишком большое, что делает навигацию несложной и удобной (правило трех щелчков мыши, чтобы попасть на главную страницу, выполняется). Основное меню размещается на каждой странице сайта, а значит, с любой страницы можно попасть на главную. К положительным чертам данного интернет-ресурса необходимо отнести наличие поиска (в Google, web и на <http://starbel.narod.ru>), что позволяет сделать доступ к информации, необходимой пользователю, более быстрым и простым. Однако к минусам страницы следует отнести отсутствие форума и гостевой книги. Интернет-ресурс «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>)

существует с августа 2002 г. и регулярно (несколько раз в месяц) обновляется, о чем свидетельствует раздел «Спіс новых паступленняў і спасылак» (на главной странице сайта также представлена информация о новых поступлениях). Поскольку на интернет-ресурсе не размещаются новости, а он скорее является прототипом электронной библиотеки, то такая периодичность обновлений (пополнений) полностью соответствует его концепции. Оформлена интернет-страница в едином стиле, для нее характерны сдержанные цвета и простота, а именно: на ней отсутствуют графические рисунки, анимационные картинки и прочее, что позволяет сконцентрировать внимание непосредственно на тексте либо визуальном материале.

О содержании сайта и его информационной наполненности свидетельствует наполненность каждого из разделов. Все разделы интернет-ресурса «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>) очень качественно наполнены информацией. Наименьшее количество источников – три полностью, один частично – доступно в интересующем нас разделе «Музыка, тэатр, фальклор». Рассмотрим контент этого раздела подробнее, чтобы понять, насколько полно представлены здесь произведения белорусского фольклора. В данном разделе доступны полностью три издания, а именно «Паэзія беларускага земляробчага календара» (составитель – А. Лис), «Белорускі народны каляндар» (автор – У. Василевич), «Лірычныя песні» (составитель – Н. Гилевич), а также два устных народных произведения Уваскрэсенне Хрыстова («Кажуць, быццам маладзіцы...»), «У Бэтлееме, убогім доме...» (калядка пач. XVIII ст.) из издания «Анталогія беларускай паэзіі». Необходимо отметить, что все источники, перечисленные выше, являются авторитетными и качественными изданиями.

Из издания «Паэзія беларускага земляробчага календара» (составитель – А. Лис) на сайте доступны следующие народные песни:

1. Зімовыя песні. Калядкі і шчадроўкі. Песні калядных ігрышчаў. Цярэшкі. Масленічныя.
2. Веснавья песні. Гуканне Вясны. Вяснянкі.
3. Валачобныя песні.
4. Карагодныя песні.
5. Познавеснавья песні (Траецкія. Куставыя. Русальныя).
6. Летнія Песні. Купальскія і Пятроўскія. Сенакосныя, або касецкія. Жніўныя.
7. Восеньскія Песні: Ярынныя. Талочныя. Піліпаўскія.

Материалы из «Белорускі народны каляндар» (автор – У. Василевич) не содержат фольклорных песен, но содержат пояснения к народному земледельческому календарю.

Таким образом, вместе эти два издания дают комплексное представление о поэзии белорусского земледельческого календаря, традициях, обрядах, песнях, приметах и поверьях, связанных с ним.

Книга «Лірычныя песні» (составитель – Н. Гилевич) посвящена значительному разделу белорусского фольклора – необрядовой поэзии (лирической песне). На интернет-ресурсе «Гісторыя Беларусі ІХ–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>) она размещена полностью и дает представление о следующих видах народной лирической песни:

1. Песні нядолі і змагання.
2. Песні пра службу ў войску.
3. Песні пра каханне.
4. Песні пра сямейнае жыццё.
5. Жартоўныя і сатырычныя песні.
6. Песні да танцаў. Прыпеўкі.

Таким образом, необрядовая песня дополняет информацию о белорусском фольклоре, представленном на интернет-странице. Однако следует отметить, что на данном ресурсе полностью отсутствуют произведения белорусского семейно-обрядового фольклора.

Проведенный анализ контента раздела «Музыка, тэатр, фальклор» на интернет-сайте «Гісторыя Беларусі ІХ–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>) позволяет сделать вывод о том, что на странице представлен качественный материал, составленный известными фольклористами-исследователями, по белорусской календарно-обрядовой и необрядовой народной песне. Однако произведения семейно-обрядового фольклора, а также народные сказки, легенды, поверья, поговорки, загадки, баллады и т. д. вообще отсутствуют на странице, а значит, страница не отражает всего богатства белорусского народного творчества, современного состояния его изученности.

В целом информация, представленная на интернет-ресурсе «Гісторыя Беларусі ІХ–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>), не является уникальной, однако при этом многие из изданий довольно редкие и в интернет-пространстве не размещены, поэтому эти данные могут считаться уникальными для него.

Очевидным достоинством интернет-сайта следует назвать присутствие рубрики «Каталог вэб-рэсурсаў» и его качественную наполненность.

В этом разделе можно найти ссылки на более чем 100 интернет-ресурсов по следующим направлениям: архівы, бібліятэкі, навуковыя ўстановы, музеі, школы; электронныя бібліятэкі, каталогі і галерэі; электронныя версіі перыядычных выданняў; розныя іншыя практы; даследаванні і даследчыкі; мовы.

Информация размещена на интернет-ресурсе на одном языке, что, однако, не является его отрицательной чертой, а подчеркивает ее

специфику. Исторические документы, письма, акты, литературные и фольклорные произведения представлены на языке оригинала.

К недостаткам сайта необходимо отнести отсутствие вообще каких-либо данных о разработчике/-ах, месте разработки и ее дате, а также возможности для обратной связи с ним/-и.

Таким образом, результаты нашего анализа могут быть представлены в следующей таблице:

Критерии оценки	Интернет-ресурс «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (http://starbel.narod.ru)
Структура сайта и навигация	3(навигацию улучшает наличие на интернет-странице поиска)
Адресная направленность	0
Наличие интерактивных элементов (форум, гостевая книга)	0
Обновляемость интернет-ресурса	3
Содержание сайта и его оформление	3
Уникальность данных на сайте	3
Наличие либо отсутствие полезных ссылок на интернет-странице	3 (!)
Единство стиля	3
Многоязычие	2
Наличие исходных данных и возможностей для обратной связи с разработчиками	0

Всего 20 баллов из 30.

Таким образом, интернет-ресурс «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>) является качественным и содержательным. Однако еще требует доработки по таким критериям, как наличие/отсутствие исходных данных и возможностей для обратной связи с разработчиками, наличие/отсутствие интерактивных элементов (форум, гостевая книга), наличие/отсутствие информации об адресной направленности ресурса. Произведения белорусского фольклора представлены на странице неполностью: размещен качественный материал по белорусской календарно-обрядовой и необрядовой народной песне, однако произведения семейно-обрядового фольклора, а также народные сказки, легенды, поверья, поговорки, загадки, баллады и т. д. вообще от-

сутствуют. Мы можем сделать вывод о том, что страница не составляет комплексного впечатления о белорусском фольклоре, не отражает все его богатство и современное состояние его изученности.

Таким образом, белорусский фольклор, представленный в интернет-пространстве, не отображает все богатство устного народного творчества белорусов и, соответственно, не может дать о нём комплексного представления. Интернет-страницы «Бібліятэка гістарычных артыкулаў» (<http://jivebelarus.net>), «Этнология Беларуси: Теоретический курс» (<http://ethno.iatp.by>), «Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фольклору БДУ» (<http://www.folkndl.bsu.by>), «Партал беларускага фольклору» (<http://falklor.at.tut.by>) посвящены теоретическим аспектам народного творчества либо содержат информацию о традиционной культуре белорусов (за исключением фольклора). Произведения белорусского фольклора размещены только на одном интернет-ресурсе «Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы» (<http://starbel.narod.ru>), который может служить релевантным источником информации для изучения белорусских народных календарно-обрядовых и необрядовых песен. Из-за недостатка в интернет-пространстве белорусских фольклорных произведений и информации о них устное народное творчество не популяризируется и не становится доступным для широких масс пользователей. Все это свидетельствует о том, что виртуальное пространство белорусского фольклора еще не сформировалось, а только находится на начальном этапе своего формирования.

Список использованных источников

1. Бібліятэка гістарычных артыкулаў [Электронны рэсурс] / Фальклор беларускі. – Мінск, 2007. – Рэжым доступа: <http://jivebelarus.net>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 28. 04. 2010).
2. Вучэбна-навуковая лабараторыя беларускага фольклору БДУ [Электронны рэсурс] / Беларускі фальклор. – Мінск, 2008. – Рэжым доступа: <http://www.folkndl.bsu.by>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 28. 04. 2010).
3. Гісторыя Беларусі IX–XVIII стагоддзяў. Першакрыніцы [Электронны рэсурс] / Тэатр, музыка, фальклор. – 2002. – Рэжым доступа: <http://starbel.narod.ru>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 28.04.2010).
4. Партал беларускага фольклору [Электронны рэсурс] / Беларускі фальклор. – Мінск, 2004. – Рэжым доступа: <http://falklor.at.tut.by>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 28. 04. 2010).
5. Этнология Беларуси: Теоретический курс [Электронный ресурс] / Белорусский фольклор. – Минск, 2004. – Режим доступа: <http://ethno.iatp.by>. – Загл. с экрана. – (Дата доступа 28.04.2010).

Галина ФЛИКОП,

магистрант Института подготовки научных кадров НАН Беларуси
(Республика Беларусь)

ВИРТУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО БЕЛОРУССКИХ ИКОН КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЛИ НОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В данной статье анализируются сайты, на которых в той или иной степени представлены (или потенциально могли быть представлены) белорусские иконы. Рассматриваются новые возможности для исследователя-искусствоведа в данной области знаний и существующие проблемы, вызванные несформированностью виртуального пространства белорусских икон.

Ключевые слова: белорусская иконопись, виртуальное пространство, интернет-ресурсы.

Для изучения иконописи Беларуси необходимым является не только обращение к существующим научным исследованиям по данной проблеме, но и к визуальным материалам. С последними можно ознакомиться как при помощи репродукций и фотокопий, так и непосредственно при посещении культовых сооружений и музеев, где находятся сами произведения иконописи. Очевидно, что более удобным и доступным является первый путь (изучение по репродукциям), поскольку не всегда есть возможность посетить с этой целью разрозненные, находящиеся на большом расстоянии церкви и костёлы, работать с музейными коллекциями. К тому же для работы необходимо иметь «под рукой» исследуемое произведение, поэтому обращение к репродукциям и фотокопиям является необходимым для исследователя искусства, даже если есть возможность увидеть оригинал.

Что касается изданных печатных репродукций икон, то тут, следует отметить, наблюдаются сложности. Представление о белорусской иконописи даёт альбом «Ікананіс Беларусі XV–XVIII стагоддзяў», который составлен Н. Ф. Высоцкой из числа наиболее значительных произведений, хранящихся, в большинстве своём, в фондах Национального художественного музея Республики Беларусь [7]. О популярности альбома свидетельствует его шестикратное переиздание на протяжении 10 лет (впервые издан в 1992 г., последний раз – в 2001 г.).

Изданиями, в которых размещены репродукции произведений иконописи, являются альбомы «Жывапіс Беларусі XII–XVIII стагоддзяў» [6], «Жывапіс Барока Беларусі» [5], «Сакральная живопись Беларуси» [14]. Из данного перечисления может показаться, что в достаточной степени сакральное искусство Беларуси представлено на страницах печатных изданий. Однако альбомы в большей или меньшей степени дублируют материалы один другого, что, в принципе, очевидно, если обратить внимание на то, что их составителем является один и тот же автор – вышеназванная Н. Ф. Высоцкая. Ещё раз необходимо подчеркнуть, что произведения, представленные в изданиях, находятся в коллекциях Национального художественного музея, доступ к фондам которого и имела исследовательница, работая там, однако сакральное искусство Беларуси этим не ограничивается.

Одним из изданий по данной тематике является альбом «Ветковская иконопись», а также некоторые другие альбомы, составленные Г. А. Нечаевой – директором Ветковского музея народного творчества [2]. Эти альбомы представляют школу иконописи ветковских старообрядцев, и в незначительной степени – произведения самодельных мастеров данного региона.

Также икона представлена в альбоме-каталоге музея старобелорусской культуры [11]. Репродукции произведений иконописи есть и в двухтомном издании «Гісторыя беларускага мастацтва» [8, 9].

Из немногочисленных приведённых примеров можно сделать вывод, что составление альбома репродукций иконописи является наиболее возможным для музейных работников, которые имеют доступ к соответствующим коллекциям.

Однако большое (если не сказать большее) количество произведений из различных музейных фондов так и остаётся закрытым для массового зрителя и исследователей из-за отсутствия в печатных изданиях. Решение этой проблемы видится в использовании современных компьютерных технологий и особенно сетевых, которые позволяют представить произведения иконописи (и не только) на сайтах соответствующего направления.

Как новое положительное явление в белорусском искусствоведении следует отметить издание Национальным художественным музеем виртуальных версий выставок. Эти издания представляют собой электронные каталоги экспозиции с использованием тех возможностей, которые дают компьютерные технологии. Для нашего исследования важными являются виртуальные версии двух выставок: «Алтарны жывапіс Беларусі XVIII–XIX ст.» [1], «Православная икона России, Украины, Беларуси» [12]. На электронных носителях в хорошем качестве и достаточно большом объёме представлены произведения сакральной белорусской живописи со всеми необходимыми данными и краткой информацией.

Для исследователя эти издания представляют безусловный интерес. Во-первых, там содержится точная информация, во-вторых, изображение представлено в хорошем качестве. Причём второй пункт является не менее важным, а для печатных изданий достаточно сложным. В искусствоведении проблема адекватного соответствия репродукции оригиналу является очень актуальной. Даже в перечисленных выше печатных альбомах репродукции одного и того же произведения отличаются. В результате искусствовед-исследователь не может изучать колорит иконы, не увидев оригинал. Проблема несоответствия вызвана «длинной цепочкой». Иными словами, между произведением и получением его репродукции в альбоме необходимо проделать большое количество операций: фотографирование иконы – обработка снимка – печать в альбоме. На каждом из этих этапов происходит искажение. А если ещё исследователю необходимо использовать в качестве иллюстрации к своей статье репродукцию, то приведённая выше цепочка удлинится на два-три звена: сканирование изображения из альбома – обработка иллюстрации – печать (вместе со статьёй).

Таких длинных преобразований можно избежать используя современные технологии, что, в свою очередь, приведёт к более качественному и адекватному изображению репродукций. Например, фотокопии икон, представленные на электронных носителях в виртуальной версии выставок, больше «приближены» к оригиналу, чем напечатанные в альбомах, поскольку при печати и происходит основное искажение. Использование исследователем электронных материалов значительно сокращает приведённую выше цепочку, исключая из её состава такие звенья, как сканирование и обработка после него.

Очевидно, что новые возможности и потенциал современных компьютерных технологий представляют большой интерес для искусствоведов. Виртуальное пространство белорусских икон может стать новым источником для изучения. Поэтому в данной статье будут проанализированы сайты, на которых в той или иной степени представлены произведения белорусской иконописи.

Следует сразу же отметить, что специализированного интернет-ресурса по белорусской иконописи не существует. Поэтому закономерным было обращение к сайтам музеев Республики Беларусь, в которых находятся коллекции икон. Такими музеями являются Национальный художественный музей (г. Минск), Ветковский музей народного творчества (г. п. Ветка, Гомельская обл.), Музей старобелорусской культуры Института искусствоведения, этнографии и фольклора имени Кондрата Крапивы Национальной академии наук (г. Минск), Музей истории религии (г. Гродно).

Безусловно, иконы есть и в фондах различных краеведческих районных музеев, однако большинство таких музеев не представлено в виртуальной среде, а если они и имеют свой сайт, то размещают там информацию другого направления, оставляя без внимания иконописное искусство.

Все перечисленные выше музеи имеют сайты, которые и будут проанализированы в данной статье. Также представление о произведениях белорусской иконописи можно получить из виртуальной галереи на сайте католического журнала «Наша вера».

Наиболее важный интернет-ресурс, соответствующий значительности музея, по данной теме – это сайт Национального художественного музея [13].

На сайте в разделе «зборы», подразделе «мастацтва старажытнай Беларусі» есть информация о том, что данный музей имеет большую коллекцию белорусской иконописи и некоторые произведения даже представлены в презентации на сайте. Тем не менее, цель этой презентации, очевидно, заключается не в том, чтобы дать представление о белорусской иконописи, а чтобы «украсить» сайт и привлечь посетителей в музей. С этими изображениями специалисту работать крайне неудобно. Причины чего заключаются в следующем:

- во-первых, изображения представлены в слайд-презентации. Хотя и есть возможность остановить определённый слайд и перейти к следующему либо предыдущему, однако нету возможности увеличить изображение;
- во-вторых, представленные произведения не подписаны, информация (название, дата создания) появляются во всплывающем окне при наведении курсора мыши. При этом данные есть не ко всем изображениям презентации;
- в-третьих, для того, чтобы сохранить изображение, нужно навести курсор мыши так, чтобы появилось всплывающее окно с соответствующими ярлыками и нажать на нужный. В условиях презентации успеть это сделать не всегда получается, к тому же не на каждом изображении появляется окно с соответствующими ярлыками (в том числе с ярлыком «сохранить»);
- в-четвёртых, сохранённое изображение (если, несмотря на все сложности, это получилось) не имеет никаких данных (название, автор, место и дата создания) и их невозможно скопировать, т. к., как отмечалось выше, такая информация появляется во всплывающем окне при наведении курсора мыши на изображение.

В целом, относительно сайта Национального художественного музея следует отметить, что на данном ресурсе представлено достаточно информации для посетителей об услугах музея, режиме работы, экспозиции и т. д. Однако для специалистов-искусствоведов, заинтересованных в работе с коллекциями и экспонатами, сайт не является подходящим источником.

Ещё одним объектом для рассмотрения является интернет-ресурс Ветковского музея народного творчества [3]. Музей, находящийся в

Гомельской области, разносторонне представляет культуру региона, а в особенности – старообрядческую, в том числе и сакральную живопись. В Интернете информация о музее размещена на сайте музеев Гомельской области.

Для исследователей иконописи данный ресурс может быть полезным, поскольку там содержится информация, хоть и незначительная, про ветковскую иконописную школу – локальные художественные особенности, выработанные в старообрядческой среде.

Следует отметить, что для исследователей даже отведён раздел, который так и называется: «для специалистов». Однако информация там более соответствует названию «публикации», поскольку тут представлен большой список публикаций сотрудников музея в разных изданиях. К сожалению, на сайте нет даже аннотаций к этим статьям, не говоря уже о полноценных текстах. Хоть, конечно, приведённые полные библиографические данные могут быть полезными для исследователей и заинтересованных в данной теме.

Что же касается самих произведений иконописи, то на сайте они вообще не представлены. В целом, данный интернет-ресурс на нормальном уровне представляет информацию для посетителей о деятельности музея, определённая информация может быть полезна и для специалистов, однако «иллюстративный материал» (имеются в виду репродукции произведений) отсутствует.

Назовём ещё два интернет-ресурса, которые представляют в виртуальном пространстве белорусские музеи: старобелорусской культуры Института искусствоведения, этнографии и фольклора имени Кондрата Крапивы Национальной академии наук Беларуси; Гродненского государственного музея истории религии [4, 10]. Подробно на них останавливаться нет необходимости, поскольку нужной для рассмотрения информации там нет. Следует только отметить, что в фондах самих музеев содержатся собрания иконописи, которые никак не представлены на интернет-сайтах, хотя потенциально они могли бы составить немалую виртуальную коллекцию.

Музей старобелорусской культуры не имеет своего сайта, а информация о нем размещена на сайте Национальной академии наук Беларуси. Тем не менее, на странице музея ни слова не сказано о его фондах и экспозиции, наиболее интересные и ценные экспонаты и т. д. Кроме того, представленная информация является устаревшей и неактуальной.

Сайт Гродненского государственного музея истории религии вообще не выдерживает никакой критики ни по содержательному наполнению, ни по структуре. Что касается содержания, то, мало того, что там нет информации для специалистов и не представлены материалы экспозиции (общая проблема проанализированных выше сайтов), там даже нет

общей информации для посетителей о расписании работы, услугах, темах экскурсий и т. д. По структуре сайт представляет собой одну страницу, без разделов, без ссылок и т. д. Цель сайта остаётся неизвестной.

Ещё одним белорусским сайтом, на который следует обратить внимание, является сайт религиозно-научного журнала «Наша вера». Безусловно, сама специфика и адресная направленность данного интернет-ресурса отличают его от проанализированных выше. Важным для нашего рассмотрения этот сайт является по той причине, что на нём размещена в достаточно большом объёме информация об иконописи, а также в отдельном разделе «галерея» представлены произведения этого вида искусства [15].

На сайте можно найти статьи всех (кроме последних) номеров журнала с момента его издания. Некоторые из них посвящены иконописи, остальные – разным темам религии и белорусской культуры в целом. Информацию по интересующей нас теме – белорусская иконопись – можно найти в нескольких рубриках: большинство – в разделе «Мастацтва», а также в рубрике «Пераклады», где представлены переведённые на белорусский язык исследования зарубежных авторов в областях искусства, религии, в том числе и по сакральной живописи.

Следует отметить, что на главной странице прописана адресная направленность сайта, чего нет во всех проанализированных выше интернет-ресурсах. Кроме того, авторами сайта точно сформулирована тематика содержательного наполнения, что помогает «случайному посетителю» сориентироваться: «На старонках нашага сайта вы знойдзеце матэрыялы на разнастайныя тэмы: падзеі з сучаснага жыцця Касцёла, разважанні тэолагаў, даследаванні па гісторыі Каталіцкага Касцёла на Беларусі, артыкулы навукоўцаў – мастацтвазнаўцаў, філолагаў, гісторыкаў, вершы і прозу беларускіх і замежных аўтараў і ін.» [15].

Информация, представленная здесь, является ценной как для любителей, так и для профессионалов. Большое количество статей, представленных на данном ресурсе, написано специалистами в соответствующих областях науки.

В разделе «Галерея», где непосредственно и размещены произведения иконописи, собрана достаточно большая коллекция, которая разбита по тематическим подразделам. Иконы можно просмотреть, входя через «Галерею», а также через статьи, которые они иллюстрируют. Произведения представлены по темам с точными данными о времени создания, происхождении и т. д. Это, безусловно, является ценной информацией для исследователей.

В целом, сайт журнала «Наша вера» создан на высоком уровне и представляет основательную подборку интересной информации. Белорусские образы хоть и не очень широко, на всё же представлены.

Безусловно, цель данной виртуальной галереи в том, чтобы проиллюстрировать помещённые на сайте статьи, а не в том, чтобы создать у посетителей цельное представление о белорусской иконописи. Поэтому и «иллюстративный материал» подаётся низкого качества. Фотографии икон, размещённые на сайте, маленького размера, при увеличении изображение становится размытым. К тому же, размещённые репродукции представляют католическое сакральное искусство, покидая неосвещённым произведения других христианских конфессий: православия, униатства, старообрядства.

Таким образом, проанализированные выше сайты свидетельствуют о том, что информация в виртуальном пространстве о белорусской иконописи достаточно мало. Слабо представлены и сами произведения сакральной живописи. Те материалы, которые и есть, в большинстве своём носят фрагментарный характер, не создают цельного впечатления об особенностях белорусского иконописного искусства. Музейные коллекции икон на соответствующих сайтах представлены очень скромно. Здесь только можно говорить о сайте Национального художественного музея. Что касается интернет-ресурсов других музеев, то коллекции иконописи на них почти не демонстрируются. Существующая информация и сами произведения не могут сформировать у посетителя цельное представление об этом виде искусства на белорусских землях, а для специалиста не могут послужить ценным источником информации. При том, к сожалению, такая цель и не стоит у создателей тех сайтов, где можно найти данные изображения. Таким образом, виртуальное пространство белорусской иконописи, которое включает в себе большой потенциал и может дать новые возможности для изучения, находится в стадии становления и на данном этапе не может служить необходимым источником информации для специалистов.

Список использованных источников

1. Алтарны жывапіс Беларусі XVIII – XIX стагоддзяў [Электронны рэсурс] : віртуальная версія выставы «Алтарны жывапіс Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў» у Нацыянальным мастацкім музеі 23 лютага – 10 чэрвеня 2009 г. – Мінск : Нацыянальны мастацкі музей, 2009. – 1 электрон. апт. дыск (CD-ROM).
2. Веткаўскі музей народнай творчасці / складанне і тэкст Г. Р. Нячаева, С. І. Лявонцьева, Ф. Р. Шкляраў. – Мінск : Беларусь, 2001. – 120 с.
3. Веткаўскі музей народнай творчасці [Электронны рэсурс] / Музеі Гомельскай вобласці. – Гомель: Гомельскія аблвыканкам, 2007. – Рэжым доступу: http://museum.gomel-region.by/ru/list/vetka/vetka_culture_museum. – Загал. з экрана. – (Дата доступу 19.11.2009).

4. Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: <http://www.gosmuzeireligii.grodno.by>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 30.04.2010).

5. Жывапіс барока Беларусі / аўтар-склад. Н. Ф. Высоцкая. – Мінск : БелЭН; МФКД, 2003. – 304 с. : іл.

6. Жывапіс Беларусі XII – XVIII стагоддзяў / аўтар тэксту і складальнік Н. Ф. Высоцкая. – Мінск : Беларусь, 1980. – 17 с. : [164] арк. іл.

7. Ікананіс Беларусі XV – XVIII стагоддзяў / аўтар тэксту і складальнік Н. Ф. Высоцкая. – Мінск : Беларусь, 2001. – 21 с. : [139] арк. іл.

8. Лазука Б. А. Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 1. Першабытны лад – XVII стагоддзе. / Б. А. Лазука. – Мінск. : Беларусь, 2007. – 252 с. : іл.

9. *Лазука Б. А.* Гісторыя беларускага мастацтва: у 2 т. Т. 2. XVIII – пачатак XXI стагоддзя / Б. А. Лазука. – Мінск : Беларусь, 2007. – 351 с. : іл.

10. Музей старажытна беларускай культуры [Электронны рэсурс] / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. – Рэжым доступа: <http://nasb.gov.by/rus/organizations/museums/belmuseum.php>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 19.11.2009).

11. Музей старажытна беларускай культуры / уклад. А. А. Ярашэвіч. – Мінск, 2004. – 283 с.

12. Праваславная ікона Расіі, Украіны, Беларусі [Электронны рэсурс] : вiртуальная версія выставкі «Праваславная ікона Расіі, Украіны, Беларусі» в Нацыянальным художественном музее 30 сeнябры – 9 нoябры 2008 г. – Мінск : Нацыянальны художественный музей, 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

13. Сайт Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусі [Электронны рэсурс] / Нацыянальны мастацкі музей. – Рэжым доступа: <http://artmuseum.by>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 06.11.2009).

14. Сакральная жывопісь Беларусі XV–XVIII веков / сост. Высоцкая Н. Ф. – Мінск : Беларусь, 2007. – 220 с. : ил.

15. Часопіс «Наша вера» [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступа: <http://media.catholic.by/nv/n46/aboutus.htm>. – Загал. з экрана. – (Дата доступа 24.11.2009).

Андрій КУШЕРСЬКИЙ,

бібліотекар I категорії Фонду Президентів України НБУВ

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ БІБЛІОТЕКИ У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ (НА ПРИКЛАДІ США)

У статті розкрито структуру та специфіку функціонування президентських бібліотек США. Головна увага, зокрема, приділяється розгляду онлайн-ресурсів даних установ, а також особливостям систем доступу до них.

Ключові слова: президентська бібліотека, архівно-музейна колекція, інформатизація, Інтернет, веб-сайт, електронний каталог.

Сучасне суспільство характеризується високим ступенем інформатизації, яка сьогодні здебільшого виявляється в підвищеному інтересі до технологій та впровадження їх у сучасне життя. У результаті подібних тенденцій, одним із пріоритетних завдань сьогодення є створення глобального інформаційного простору. Такі процеси не стали винятком для бібліотечної, архівної та музейної справи. Електронні ресурси, як один з елементів цього процесу – це невід’ємна складова сучасної архівно-бібліотечної та музейної справи не лише в окремо взятій країні, а й у світі в цілому, оскільки суспільство потребує від роботи наукових установ дедалі ширшого запровадження новітніх технологій на основі комп’ютерної техніки та віртуального забезпечення вимог читачів. США є одним з основних популяризаторів упровадження новітніх технологій для забезпечення ефективності наукових досліджень, у цьому аспекті показовим для нас буде приклад представлення президентських бібліотек у світовій електронній мережі.

Сполучені Штати Америки за своїм Основним законом визначаються як федеративна президентська республіка, саме тому цілком природним є той факт, що президент посідає провідне місце не тільки в політиці, а й в інших сферах життєдіяльності держави. Виступаючи суб’єктом державної політики, він залишає по собі масу матеріальних документів. З метою збереження цих документів у США було створено особливу інституцію – президентську бібліотеку. Президентські бібліотеки США – унікальні установи, призначені для зберігання, впорядкування, опису та використання всього масиву документів, що надходять з Білого дому і пов’язані з політичною діяльністю президентів, з виконанням ними своїх конституційних обов’язків [2]. На думку

Херітеджа Лі Едвардса, наукового співробітника Центру американських досліджень Фонду Клінтона, «Президентська бібліотека – суто американська традиція... Такі бібліотеки-музеї кожного президента показують, що ми не байдужі до свого минулого, яким би воно не було, що ми поважаємо своїх президентів. Це гарна позапартійна традиція...» [1]. Започаткував цю традицію 32-й президент Сполучених Штатів, Ф. Рузвельт, хоча ідея створення такої інституції вперше була запропонована 19-м президентом США – Раттерфордом Б. Хейсом (1877–1981), документальна спадщина якого була організована в однойменний центр, але ця ініціатива не була підтримана послідовниками. Приймавши рішення про формування своєї документальної спадщини в окрему споруду та підпорядкування її Національному архіву США, який було сформовано саме за часів президентства Ф. Рузвельта, він відійшов від традиційної схеми збереження президентських документів у приватних архівах, або в архіві Конгресу. Маючи на меті збереження власного документального фонду, а також надання доступу до фонду науковцям та пересічним громадянам, які цікавляться історією Америки та політикою «нового курсу», Ф. Рузвельт започаткував нову традицію в архівно-бібліотечній справі. Бібліотека Ф. Рузвельта стала настільки успішним проектом, що спричинила до того, що після закінчення політичного терміну кожного наступного президента починає формуватися бібліотечно-архівна та музейна колекція, присвячена їхній діяльності. Ця ініціатива була підтримана і на законодавчому рівні, свідченням чого стало прийняття закону про президентські бібліотеки від 1955 р., який створив спеціальний фонд, головною метою якого стала організація подібних інституцій. Створення спеціального законодавчого забезпечення діяльності таких установ можна пояснити їх синтетичністю, тобто поєднання трьох установ в одній – архіву, бібліотеки та музею. У результаті такої політики сьогодні в США діють 13 президентських бібліотек.

Метою цієї статті є висвітлення рівня представлення американських президентських бібліотек у мережі Інтернет, надання характеристики сайтам даних установ, встановлення характеру документальних фондів, поданих на них.

Серед дослідників проблеми формування, характеру функціонування американських президентських бібліотек слід згадати дослідження Н. Стрішенець, Я. Чепуренко та В. Удовика. Ці дослідження прямо не торкаються проблеми електронних ресурсів подібних бібліотек, але допомагають дослідникові зрозуміти причини виникнення подібних інституцій, формування законодавчої бази, яка регулює діяльність подібних установ та в решті-решт ставлення самого президента до політики в галузі бібліотечно-архівної та музейної справи. Слід також згадати ініціативу Фонду Президентів України, Національної

бібліотеки імені В. І. Вернадського, який у 2006 р. започаткував випуск серії «Науково-інформаційні ресурси про Президентів та інститут президентства», в якій приділяється значна увага дослідженню офіційних веб-сайтів президентських фондів: бібліотек, архівів, музеїв тощо, що подають інформацію про їх організацію та функціонування, а також можливості доступу до їх ресурсів.

Стратегічним напрямом розвитку бібліотечної, архівної та музейної справи була і залишається сьогодні інформатизація, яка полягає у впровадженні організаційних, технічних засобів для збереження та обробки інформаційних ресурсів з метою задоволення інформаційних потреб суспільства. Одним з основних елементів сучасної інформатизації є всевітня мережа (World Wide Web). США є одним з піонерів у використанні віртуальних інформаційних ресурсів у бібліотечно-архівній та музейній справах.

Маючи на меті активне залучення документів президентських фондів у науковий обіг, бібліотека є основним популяризатором і одним із засобів такої діяльності є саме Інтернет.

Політика впровадження широкого використання веб-ресурсів даними інституціями підтримується американською владою. Про це свідчить законодавче закріплення даних процесів. Основним документом, який регулює доступ громадян до інформаційних ресурсів у США є закон про свободу інформації (Freedom of Information Act) [7], який було прийнято в 1966 р. Вважається, що саме цей закон відкрив епоху інформативності в США [5]. Згідно з положеннями цього документа організовується доступ до документальних фондів президентських бібліотек. Але найбільш цікавою для нас є редакція цього закону від 1996 р., яка увійшла в історію як «Електронні поправки до закону про свободу інформації» (Electronic Freedom of Information Act Amendments). Такі поправки передбачали те, що установи повинні подавати електронні копії документів, створених станом на 1 листопада 1996 р., або після. Від установ вимагалось створення читальних залів з метою доступу громадян до документів [7]. У сучасному інформаційному суспільстві стає дедалі популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто президенти підтримують ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних ресурсів та оцифрування національного спадку, що зберігається в бібліотеках [3].

Разом з тим з 1955 р. процес утворення та засади функціонування президентських бібліотек регулюється Актом про президентські бібліотеки [10].

У результаті такої політики президентські бібліотеки, як основні носії інформації про інститут президентства в США, мають широке представлення в глобальному віртуальному інформаційному просторі. Автоматизація та подальше подання президентських бібліотек в інформаційному просторі допомогло вирішити ряд важливих завдань:

- пропагування власних фондів широким колом суспільства та сприяння введенню даної інформаційної продукції в науковий обіг;
- введення в дію електронних каталогів з паралельним використанням традиційного довідково-пошукового апарату (системи карткових каталогів та картотек);
- комплектування поряд з фондами документів у традиційному форматі, фондів електронних видань на цифрових носіях, зокрема, для американського варіанта це є актуальним у збиранні, обліку, систематизації та використанні документів, які створюються в цифровому форматі. Так, наприклад, президентські архіви Б. Клінтона нараховують близько 21 млн повідомлень електронною поштою;
- забезпечення оперативного та вільного доступу до інформаційних ресурсів установ, як внутрішнім користувачам бібліотеки (читачам, працівникам установ) так і зовнішнім (через мережу Інтернет);
- здійснення обміну повнотекстовими документами з іншими інституціями та організаціями, не лише в межах Американського континенту, а й у цілому світі.

Усі установи подібного типу підпорядковані Національному архівно-управлінню, що можна виявити і у віртуальному інформаційному просторі, оскільки всі інтернет-сторінки бібліотек згруповані на офіційному сайті управління [15]. На даному електронному ресурсі ми маємо змогу ознайомитися з історією створення президентських бібліотек, основною суттю їх роботи, законодавчою базою, яка регулює їх діяльність. На сайті подаються інструкції з метою полегшення пошуку, зокрема в розділі «Research Presidential Materials», ми маємо прямі посилання до онлайн-ресурсів установ, зокрема до документальних колекцій. Разом з тим у розділі «Visit the Libraries online» містяться прямі посилання на веб-ресурси президентських бібліотек, також це можна зробити за допомогою інтерактивної карти, яка вказує на місце розташування тієї чи іншої установи. Матеріал подається в достатньо вільній формі, що, у свою чергу, підтверджує постулат відкритості даних установ для широких верств населення. Зокрема, на даному інтернет-порталі ми маємо змогу ознайомитися з виданнями архівного управління, наприклад, у форматі PDF подається брошура «The Presidents are Expecting You», в якій подано базову інформацію про даний тип установ та характер документів, які перебувають на збереженні.

Обов'язковою умовою є подання на цих веб-порталах адміністративної інформації, яка містить інформацію про години роботи бібліотеки, музею та архіву, вартість відвідування, якщо це встановлено дирекцією установи, коротку інформацію про кадровий склад, структуру та місцезнаходження установи, а також правила отримання та використання документів у тій чи іншій установі. Разом з тим усі бажаючі мають

зможу знайти інформацію з приводу співпраці з певною установою, зокрема волонтерів.

Президентські бібліотеки подані на даному порталі за хронологічним аспектом – починаючи від бібліотеки Г. Гувера і до бібліотеки Д. Буша. На цих сайтах подані тематичні розділи, за якими систематизовано документальні фонди бібліотек, розкрито музейні колекції за допомогою віртуальних турів, представлено культурно-освітні програми, які варіюються від програм для дітей і до викладачів. На кожному сайті подаються відомості біографічного характеру не лише президента, чие ім'я має бібліотека, а й членів його родини, зокрема найбільш виділяються відомості про перших леді країни. Ці сторінки, як правило, рясно збагачені фото- та аудіовізуальними матеріалами, що дає змогу уявити більш повну картину життя президента, не лише за роки перебування на найвищій посаді країни, але до цього і після. Подання документів за допомогою повнотекстових баз даних було започатковано в Президентській бібліотеці імені Д. Форда, оскільки це перша з бібліотек, де було вперше застосовано електронний облік документів та відтворення президентських документів у вигляді повнотекстових баз даних [5]. Документи групуються за тематичним принципом, разом з тим ми маємо прямі посилання на документи пов'язаних груп, тобто гіпертекстові електронні ресурси.

Електронні веб-портали президентських бібліотек забезпечені досить потужними довідково-пошуковими апаратами. Працюючи з такими інтернет-ресурсами, дослідник має справу з декількома типами електронних каталогів:

- внутрішній електронний каталог установи, який, у свою чергу, включає можливість пошуку в книжковому фонді (за авторством, ключовим, іменним та предметним принципами), архівному фонді (який пропонує здійснювати пошук документів за назвою, колекцією та тематикою) та музейні каталоги;
- онлайн-каталоги, за допомогою яких дослідник має можливість проводити пошук документальних матеріалів не лише в межах однієї установи;
- пошукові системи сайтів.

Особливість пошукових ресурсів подібних електронних порталів полягає в їх різноманітності, тому для президентських установ не є притаманним створення єдиного пошукового ресурсу. З метою спрощення пошуку інформації та документів, Головне архівне управління створило особливу систему – The Archival Research Catalog (ARC). По своїй суті дана система є онлайн-каталогом, який використовується для пошуку інформаційних ресурсів у Вашингтоні, федеральному окрузі Колумбія та президентських бібліотеках [14]. Але за допомогою такого веб-ресурсу дослідник має можливість відвідати лише веб-сторінку тієї чи

іншої установи, а вже потім за допомогою довідково-пошукового апарату власне конкретної установи проводити подальший пошук джерел та літератури. Єдиною установою, яка використовує таку систему як власну пошукову систему, є Бібліотека імені Дж. Ф. Кеннеді. За допомогою цього ресурсу дослідник має змогу проводити пошук шляхом введення ключового слова, дати, перони, теми у відведені для цього поля.

Інші установи подібного профілю користуються продукцією комп'ютерних компаній. Для прикладу, слід згадати співпрацю бібліотеки Лінкольна з компанією SirsiDynix Symphony. Основою їх політики є задоволення інформаційних потреб читачів, як безпосередньо в бібліотеці чи архіві, так і поза нею. Спрямування їх програм досить масштабне – від студентства до працівників наукових установ. Результатом їх співпраці стала програма eLibrary (електронна бібліотека), що вирізняється легкістю пошуку, можливістю вирішення певного кола питань за допомогою мережі Інтернет (зокрема, замовлення літератури та отримання її за допомогою електронної пошти) тощо [16].

Працівники бібліотеки Р. Ніксона вирішення проблеми довідково-пошукового апарату вбачають у створенні електронної бібліотеки, в якій за основу прийнято тематичне розділення документального матеріалу. Матеріал розподілено на документи, віртуальні експозиції, а також вибірки аудіовізуальних матеріалів.

Особливістю цих веб-порталів є їх спрямування на широку аудиторію, підтвердженням цього є створення так званих «дитячих каталогів», які вирізняються простотою та яскравістю інтерфейсу. Так, на електронному ресурсі бібліотеки К. Кулінджа [13] діє каталог, розрахований на пошук дитячої літератури, який надає можливість здійснювати пошук книг, фото-, відео- та аудіоматеріалів за допомогою ключових слів, серіями та предметними принципами. Разом зі звичайним каталогом пропонується графічний каталог, що надає доступ до тематичних розділів, яким відповідає певне зображення. Таким чином, гра є основним методом пошуку, що дає змогу розвивати евристичні здібності особистості з досить раннього віку.

Отримавши інформацію у вигляді опису, користувач має змогу додати його до власного списку бібліографії, або замовити її за допомогою електронної пошти. Закон про свободу інформації залишив право установ на встановлення оплати послуг про надання документальної інформації, але на обґрунтованому рівні. Ця міра є актуальною для президентських зібрань, оскільки основа їх фінансування належить саме спонсорам, роль яких виконують не уряд та держава, а організації приватного характеру.

Повнотекстовою базою здебільшого подані документи, які відображають більш загальні періоди історії інституту президентства та історії

Американського континенту. Широко використовується документальний матеріал у планах-конспектах, спрямованих на задоволення освітніх потреб.

З метою отримання повної інформації, чи то архівного документа, чи електронного варіанта книги, читач, який розпочав роботу з електронними каталогами, повинен зареєструвати себе. Це можна зробити завдяки введенню номера читацького квитка (бібліотечної картки) та пароля. Така вимога простежується майже в усіх установах. Таким чином, установи працюють за принципом широкої відкритості електронних пошукових ресурсів, і більш обмеженим доступом до конкретного документа, який потребує офіційної реєстрації читача.

Характерною рисою в розвитку американських президентських установ є прагнення створювати ресурси, на яких можна було поєднати документальні фонди декількох установ для масштабного відтворення історії інституту президентства. Одним з таких проєктів стала Президентська хронологія (The Presidential Timeline of the Twentieth Century), яка була розроблена та введена в дію 15 лютого 2007 р. навчально-технічним центром Остін коледжу, Техаського університету, за сприяння президентських бібліотек та Terra Incognita Productions. Здійснення проєкту стало можливим завдяки гранту наданого Національним фондом розвитку гуманітарних наук та за додаткової підтримки фонду Ліндона Бейнса Джонсона [11]. Цей ресурс відображає інтерактивні графіки життя та діяльності 12-ти президентів від Г. Гувера до Б. Клінтона, що містить у собі документи, щоденники, карти, фотографії відеокліпи та класні програми для викладачів. На сьогодні проєкт містить понад 700 первинних та вторинних документів, частина з яких раніше була доступна лише для науковців. Внесок архівістів полягає в тому, що завдяки постійному оновленню бази фондів кількість документів буде доведено до мільйонів. Ця база дає змогу визначити термін президентства, і в цих межах досліджувати документи або накладати графіки для порівняння досягнень того чи іншого президента відносно іншого [14]. Дослідник має змогу прослухати промову до конгресу Дж. Ф. Кеннеді стосовно польоту на Місяць, або ознайомитися з фотодокументами Г. Трумена на Потсдамській конференції.

Пріоритетним завданням Президентських бібліотек є розвиток освітніх програм. Це простежується досить чітко і на інтернет-ресурсах певних установ, кожна з яких пропонує список веб-ресурсів для викладачів. Інтернет-виставки та віртуальні тури надають можливість проводити екскурсії для учнів та студентів, не виходячи з класу, що певною мірою полегшує роботу не лише педагогів, а й самих учнів. Маючи у своєму арсеналі масу завантажених документів на паперовій основі та аудіовізуальних документів, дані ресурси є багатощаровими

і виступають надійним гарантом високого рівня розвитку гуманітарної освіти та науки.

Президентська бібліотека Герберта Гувера пропонує навчальні програми для учнів 7–12 років навчання, які своєю тематикою стосуються депресії в економіці та творчості поета У. Уйтмена. З метою збільшення інтересу до матеріалів сторінки створюються політичні мультфільми, карикатури та інтерактивні ігри. Для педагогів передбачена маса планів проведення уроків, разом з тим пропонуються інтерактивні презентації (наприклад, «Powerpoint Presentation on the Life and Times of Herbert Hoover») [8].

Бібліотека Ф. Рузвельта пропонує освітню програму, яка стосується «нового курсу» та Другої світової війни. Цікавими є також і онлайнві виставки, зокрема «Мистецтво часів “нового курсу”» [6].

Особливість навчальних програм полягає в тому, що вони стосуються не лише історії та політики, а й мають широкі предметні зв'язки, що допомагає як викладачам та студентам, так і дослідникам, змалювати цілісну картину того чи іншого історичного періоду та вплив його на сучасність. Так, зокрема, на сайті бібліотеки Трумена представлені плани проведення різноманітних заходів, пов'язаних з особою президента, зокрема, використання цієї тематики у вивченні філологічних дисциплін (англійської та іспанської мов).

Інші установи намагаються за допомогою віртуальної реальності дати кожному змогу відчувати себе президентом США. Так, бібліотека Кеннеді пропонує відвідати Білий дім за часів президентства Дж. Ф. Кеннеді.

Цікавою закономірністю є той факт, що кожна інституція орієнтована не лише на студентів та дослідників, а й на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, пропонуючи масу онлайнвих ігор, метою яких є ознайомити дітей з американською історією та епохою конкретного президента. Бібліотека Ліндона Джонсона пропонує досить яскраві дитячі сторінки, які сповнені різноманітними вікторинами та хронологічною стрічкою, яка відображає основні етапи життя та кар'єри цього президента. Віртуальна експозиція «Америка: 1908–1973» відображає шість десятиліть американської історії [9].

Навчальні заклади США зі свого боку також намагаються створювати онлайн-програми з метою ознайомлення та вдосконалення роботи з документами президентських бібліотек. Саме з такою метою було ініційовано біопроект (біографічний проект), суть якого полягає в тому, що кожний студент має можливість створити власну президентську бібліотеку відповідно до власного вибору. Першочергово студентам пропонується розробити структуру власної президентської бібліотеки та визначити пріоритетні завдання. Організатори цього проекту пропонують діяти в межах 10-ти розділів: загальна інформація, філософія та психологія, релігія, соціологія, філологія, наука, технології, мистецтво, біографія, географія та

історія. Це допомагає розглянути президентську владу в різноаспектному вимірі, від релігійних поглядів того чи іншого президента, до наукових та естетичних поглядів. Цей проєкт дає змогу подивитись на першу особу держави як на простого американського громадянина. Студенти мають можливість обирати кількість розділів для висвітлення у власних бібліотечних збірках, або додавати власні, з метою вдосконалення проєкту. Такі проєкти можуть виконуватися у вигляді PowerPoint, спеціальної програми, розробленої з метою створення електронних та онлайн-презентацій.

Разом з тим у віртуальному інформаційному просторі досить активно висвітлюються документи так званої «усної історії» – це процес збирання та накопичення інформації шляхом проведення інтерв'ю з безпосереднім учасником, або свідком тих чи інших подій, шляхом аудіо- або відео- та письмових записів. Такі документи переважно представлені окремими розділами і розподілені тематикою, яка відображає діяльність того чи іншого президента та повнотекстовими базами даних. Ми можемо констатувати той факт, що вони представлені на електронних веб-ресурсах найширше, оскільки доступ до них є необмеженим. Читач має можливість отримати інформацію даного типу джерел трьома способами – друкований варіант (стенограму), аудіоінтерв'ю, відеоінтерв'ю залежно від способів відтворення. Стенограми, як правило, подаються у форматі HTML з метою полегшення пошуку та доступу до даного типу документів за допомогою пошукових систем типу Google.

Завдання програм «усної історії», наприклад, полягає в демократизації історичної науки та в більш точному відображенні історичного минулого.

Кожна з установ має відповідний профіль у галузі створення документів «усної історії», наприклад, бібліотека Лінкольна здійснює програму в трьох напрямках – сільське господарство, державне будівництво Іллінойсу, спогади ветеранів; бібліотека Трумена пропонує широку базу спогадів ветеранів Корейської війни 1950–1953 рр. тощо.

Веб-сайти бібліотек виконують роль консультантів у створенні та підготовці інтерв'ю, разом з тим надають документацию, необхідну для правильного оформлення документа усної історії, цим самим намагаючись підключити до цього процесу не лише співробітників установи, а й багатьох волонтерів.

Американська традиція створення особливих установ, які за своєю суттю поєднують у собі функції бібліотеки, архіву та музею, незважаючи на 70-літню історію, залишається актуальною і сьогодні. Свідченням цього є широке подання їх у глобальному віртуально-інформаційному просторі, підтримка сучасною американською владою та створення подібних установ у країнах з відносно молодою історією президентської влади – Фонд Президентів України, Бібліотека Адміністрації Президента Російської Федерації, Президентська бібліо-

тека Республіки Білорусь, Бібліотека управління справами Президента Азербайджанської Республіки.

Створення віртуальних інформаційних ресурсів підняло функціонування установ подібного типу на якісно новий рівень, забезпечивши широкий доступ не лише науковцям, а й широкому загалу. Разом з тим висвітлення у віртуальному просторі документальних ресурсів надало можливість президентським бібліотекам виступити як повноцінний метод удосконалення освітнього та наукового процесів, надаючи широкі можливості для впровадження в обіг матеріалів у галузі новітньої політичної історії та діяльності окремих президентів.

Загалом представлення президентських бібліотек США в Інтернеті є результатом потужного розвитку інноваційних технологій, які активно впроваджуються у сферу діяльності бібліотек, архівів та музеїв.

Список використаних джерел

1. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства. – К. : НБУВ. – 2006. – 72 с.
2. *Стрішенець Н.* Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування / Н. Стрішенець // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 31–39.
3. *Удовик В.* Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу / В. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 94–100.
5. *Чепуренко Я. О.* Правове забезпечення формування фондів та використання інформаційних ресурсів президентських бібліотек США / Я. О. Чепуренко // Архіви України. – К., 2001. – № 4–5. – С. 136–149.
6. *Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum web-site* [Electronic resource] / D. Franklin. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu>. – Title from the screen.
7. Freedom of Information Act [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.justice.gov/oip/foia.pdf>. – Title from the screen.
8. Herbert Hoover Library web-site [Electronic resource] / Hoover Herbert. – Mode of access: <http://hoover.archives.gov/education>. – Title from the screen.
9. Lyndon Baines Johnson Library and Museum web-site [Electronic resource] / Johnson Baines Lyndon. – Mode of access: <http://www.lbjlibrary.org>. – Title from the screen.
10. Presidential Libraries Act of 1955 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/presidential-libraries/laws/1955-act.html>. – Title from the screen.
11. The Presidential Timeline of the Twentieth Century [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.presidentialtimeline.org>. – Title from the screen.

12. Presidential Libraries Combine Archives Online [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ala.org.sapl.sat.lib.tx.us/ala/alonline/currentnews/newsarchive/2007/february2007/presweb.cfm>. – Title from the screen.

13. Search Forbes Children's Room [Electronic resource]. – Mode of access: <http://wmars.cwmars.org:90/search~S42>. – Title from the screen.

14. The U.S. National Archives – About ARC [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/research/arc/about-arc.html>. – Title from the screen.

15. The U.S. National Archives – Presidential libraries [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/presidential-libraries.html>. – Title from the screen.

16. Офіційний сайт SirsiDynix Enterprise [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sirsidynix.com/products/symphony/experience>. – Назва з екрана.

Розділ II

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ –

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Юрій ХАЛАВКА,

аспірант Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
мол. наук. співроб.

Олена БОНДАРУК,

студентка Одеського державного економічного університету

МЕРЕЖЕВІ ІНІЦІАТИВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

У статті висвітлено роль соціальних мереж як потенційного ефективного інструменту для подолання кризових тенденцій української науки. Основним дієвим чинником у цьому випадку є означене підвищення інтенсивності спілкування між науковцями в Україні та за кордоном. Викладені тенденції підтверджуються прикладом створеної авторами соціальної інтернет-спільноти «Українські науковці у світі – Ukrainian Scientists Worldwide».

Ключові слова: соціальні мережі, наука, Україна, спільнота дії, Інтернет.

Низький рівень розвитку української науки, величезна міграція висококваліфікованого персоналу за кордон ні для кого не є таємницею. «Відплив мозку» є складною соціальною проблемою і навіть більше – становить пряму загрозу національній безпеці.

Сьогодні науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки стали запорукою успіху всіх розвинутих країн. Точиться шалена боротьба за ідеї, інновації, а таким чином – за кваліфікований науковий персонал. В Україні поки що такого розуміння немає. Звичка розвиватися екстенсивно не переборена.

Протягом 17 років незалежності України кількість наукових працівників, що виконують наукові та науково-технічні роботи, скоротилася втричі: з 313,1 до 94,1 тис. Звичайно, саме тому й ефективність впровадження проведених досліджень скоротилася майже вдвічі. Упровадження нових розробок техніки скоротилося з 9398 у 1995 р. до 758 у 2008 р. (більше ніж у 12 разів) [1].

Таким чином українська наука не тільки не розвивається, але й переживає регресію. Тому на тлі кризового стану української науки дещо абсурдними є статистичні показники галузі: за роки незалежності в Україні кількість кандидатів наук зросла в 1,2 раза (з 57,6 тис. до 68,3 тис.), докторів – у 1,5 раза (з 8,1 тис. до 12,0 тис.), членів-кореспондентів – у

2,5 раза (з 235 до 569), академіків – у шість разів (з 265 до 1554), кількість аспірантур – у 1,7 раза, аспірантів – у 2,3 раза (з 13 до 30 тис.) докторантур – у 2,6 раза, докторантів – у три рази (з 0,5 до 1,5 тис.). Це при тому, що лише кожен шостий з докторантів і аспірантів захищає дисертацію. Три сотні докторських та 2 тис. кандидатських дисертацій (кількісно це немало), які щорічно останнім часом захищаються в Україні, не є об'єктивним свідченням високого рівня української науки. Це є лише показник кількості дисертацій і не більше. Чимало з них до справжньої науки не мають ніякого відношення. Часто це переписування в різних інтерпретаціях загальновідомих фактів, переклад статей зарубіжних учених тощо [2].

Засилля псевдонауковців призводить до стрімкого падіння іміджу української науки, заплямовує честь і гідність дійсно талановитих учених, що займаються реальними розробками і пішуть цінні для всього наукового світу роботи. І сьогодні дуже важливо, щоб школярі і студенти знали про здобутки вітчизняних учених, щоб це не вважалося фантастикою, а намір стати науковцем не ототожнювався з фінансовою самопожертвою.

Тим часом інтелектуальний потенціал нашої країни розтікається по світу в пошуках як пристойної освіти, так і потім пристойного заробітку.

Близько 5 тис. учених (майже 10 % дослідників) виїхало з України з 1991 р. Багато українських дослідників значну частину часу проводять за кордоном. Утім, сьогодні вченим не потрібно їхати за кордон, щоб працювати на іноземні держави.

Наш потенціал значною мірою використовується для виконання зарубіжних науково-дослідних замовлень. Досить навести такий факт: НДІ Міністерства промислової політики фінансуються з-за кордону більше, ніж усередині країни. Таким чином, галузева наука більше ніж наполовину працює на іноземні замовлення. За відсотком відволікання наукового потенціалу на роботи за кордоном ми випереджаємо всі країни світу [2].

На сьогодні кількість молодих людей, що цікавляться наукою й планують пов'язати своє життя з науковими дослідженнями, критично мала.

У сучасному інформаційному суспільстві вирішення комунікативних завдань та проблем, пов'язаних з координацією зусиль для виконання того чи іншого завдання, зокрема розвитку науки, успішно здійснюється з використанням мережевих технологій – шляхом створення відповідних інтернет-ресурсів. Вони називаються спільнотами дії (Community of Practice, CoP). Функціональність спільноти дії зрозуміла з назви: вона поєднує людей, зацікавлених у здобутті й розвитку знань у певній сфері, їх використання на практиці. Такі мережі можуть складатися з учених, інженерів, спеціалістів з маркетингу і продажу тощо. Причому ці спільноти не обов'язково повинні бути обмежені рамками

однієї компанії, а можуть об'єднувати людей зі схожими інтересами в різних організаціях в усьому світі.

СоР відрізняються від спільнот за інтересами – її учасників об'єднує не тільки прагнення до якоїсь галузі знань, а й бажання співпрацювати в процесі використання цих знань на практиці. Члени спільноти добре розуміють один одного, оскільки працюють над схожими проблемами. Вони здатні оцінити рівень кваліфікації, проблеми колег, отримати один від одного знання, яких не вистачає.

Відомі приклади ефективного застосування СоР для вирішення глобальних проблем людства. Наприклад, спільнота Світового банку, що об'єднала спеціалістів з різних країн, розробила новий підхід до реалізації програм боротьби з бідністю [3].

Ми впевнені, що шляхом створення соціальної мережі українських науковців у мережі Інтернет можна досягти збереження, консолідації та розвитку інтелектуального потенціалу України через покращення комунікації між українськими науковцями.

Унікальна роль Інтернету в трансформації соціальної структури полягає в тому, що він створює широкі соціальні групи та локальні співтовариства в альтернативному значенні існуючій, на думку користувачів, соціальній структурі. Доступ до Інтернету дає необхідні передумови для формування відкритого суспільства, яке потребує трансформації соціальної структури суспільства. Він характеризує процеси не тільки у сфері людської інформаційної комунікації, а й відображає динаміку людського спілкування в соціологічних категоріях соціальної мобільності.

В Україні інтернет-простір швидко наповнюється. За рейтингом кількості користувачів на першому місці Київ. Його частка становить 58,82 % від загальної кількості користувачів в Україні. Далі – Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Львів, Запоріжжя, Крим. Їхня сумарна частка становить 30,89 %. Найменша активність користувачів Інтернету зафіксована в Чернівецькій і Житомирській областях – 0,17 %. На решту регіонів припадає 9,95 % користувачів. Показово, що такі дані корелюють з рівнем соціально-економічного розвитку регіонів [4].

За прогнозами фахівців, кожен з користувачів Інтернету віком 8–80 років до 2011 р. буде належати до 5–25 соціальних мереж [5].

Система Інтернет дає змогу поєднати українських науковців та тих, хто цікавиться наукою в Україні, незалежно від місця роботи в Україні чи за кордоном. На сьогодні практично всі наукові та освітні установи в Україні забезпечені швидкісним доступом до мережі Інтернет.

Загалом пропонується соціальна мережа повинна давати можливість реалізувати технічно головні завдання, що постають перед нами при створенні інтернет-спільноти:

- розміщення персональних профілів;
- створення груп за інтересами;
- проведення дискусій та голосувань;
- обмін файлами та повідомленнями.

Звичайно, для функціонування мережі потрібне технічне забезпечення. Розробка потрібного за функціоналом сайту, подібного до іноземних аналогів (спеціалізованих мереж СоР), потребує значних капіталовкладень. Однак існують і альтернативні методи. Так, існує безліч безкоштовних інструментів для створення власних мереж задовільної функціональності.

У разі залучення спонсорських, державних чи коштів із продажу цільової реклами можливе вдосконалення мережі та спеціалізація шляхом надання особливих сервісів: сповіщення про нові вакансії, підрахунок статистики цитувань, можливість переглядати наукові зв'язки за співавторами статей, оцінювати статті чи інші матеріали учасника тощо...

Мережа вчених в Україні може вирішити цілий ряд завдань:

- представлення українського наукового світу широкому загалу шляхом розміщення персональних сторінок українських науковців, із зазначенням галузі вивчення, переліком публікацій, резюме тощо;
- боротьба з плагіатом;
- подолання корупції;
- проведення дискусій серед учасників мережі на актуальні теми в науці;
- надання учасниками фахової оцінки подіям і процесам, що відбуваються в країні та світі;
- проведення тематичних онлайн-конференцій як вузькоспеціалізованих, так і загальнонаукового спрямування;
- підтримка молодих науковців у просуванні свіжих ідей та пошуку наукових керівників для написання робіт і проведення досліджень;
- поінформування молоді про досягнення українських представників наукового світу; про те, чим ми можемо і маємо гордитися;
- популяризація наукової діяльності серед школярів та студентів шляхом проведення конкурсів, семінарів, конференцій тощо;
- захист інтересів науковців на рівні державних органів влади: написання колективних звернень, розробка програм підтримки науки в Україні тощо;
- пошук і налагодження співпраці з інвесторами й роботодавцями;
- проведення спільних семінарів у форматі «наука – освіта – влада – бізнес»;
- збір свіжої інформації про розвиток науки у світі, публікація новин, нових грантів, інформування учасників про заплановані конференції тощо;
- мережа може бути також цінним джерелом статистичних даних [6].

Спілкування – це те перше й основне, що ми можемо надати вітчизняним ученим, бо тоді науковець не залишається наодинці зі своїми думками та проектами.

Для успіху важливим є факт, що механізм та принцип дії соціальних мереж знайомий більшості українських інтернет-користувачів, бо за останні два роки мережі загальної спеціалізації (наприклад, «Однокласники», «ВКонтакте», Profeo) стали дуже популярними, особливо серед молоді. Такі ресурси використовуються загалом для розваги та пошуку старих знайомих або нових друзів за інтересами.

Звичайно, слід врахувати, що ефективність такого проекту залежить від самих учасників. Бо ж саме вони створюють цінність такої спільноти.

Про це говорить закон Меткалфа, який дає кількісну характеристику мережевому ефекту. Відповідно до цього закону сукупна цінність мережі зростає прямо пропорційно квадрату кількості користувачів.

Якщо в мережі існує n користувачів, і цінність мережі для кожного з них пропорційна кількості інших користувачів, тоді сукупна цінність мережі (для усіх її користувачів) пропорційна $n^2 - n$ [7].

За даними Держкомстату, станом на 2008 р. в Україні налічується 32 497 аспірантів та 1418 докторантів [1]. Отже, не враховуючи студентів та педагогічних працівників, цільову аудиторію проекту можна оцінити в $96\,820 + 32\,497 \approx 130\,000$ осіб.

Використавши ці статистичні дані та припущення, що хоча б 20 % українських учених стануть активними учасниками мережі, та оцінивши цінність мережі для одного користувача на рівні 1 дол. за кожного іншого користувача мережі, з яким він може зв'язатися, тоді створення такої мережі буде посути відповідати інвестиції в українську науку обсягом 675 974 000 дол.

Грунтуючись на міркуваннях та завданнях, описаних у цій публікації, нами була створена мережа для українських науковців та всіх, хто цікавиться наукою в Україні «Українські науковці в світі» [8]. На сьогодні вона налічує понад 800 користувачів з 32 країн світу, яких поєднує небайдужість до української науки. Численні відгуки учасників та велика кількість посилань на новостворену мережу в Інтернеті свідчать про наявність попиту на такі проекти та їх важливість.

Список використаних джерел

1. Статистичний збірник: Україна в цифрах / за ред. О. Г. Осауленка. – Київ : Техніка, 2008. – 674 с.

2. Рожен О. Країні, в якій служителів культу більше ніж учених, буде дуже важко у СОТ : інтерв'ю з Маліцьким Б. / О. Рожен // Дзеркало тижня. – 2008. – 21–27.06. – С. 13.

3. Бондаренко Е. Социальные сети как инструмент развития: виды и возможности [Электронный ресурс] / Е. Бондаренко // Trainings.ru – специализированная интернет-площадка, посвященная вопросам обучения и развития персонала. – 24 марта 2008 г. – Режим доступа: <http://www.trainings.ru/library/articles/?id=10067>. – Загл. с экрана.

4. *Пилипенко Д.* Інтернет у соціальній структурі суспільства / Д. Пилипенко // Соціальні технології. – 2009. – № 42. – С. 19–25.
5. *Silver D.* The social network business plan / D. Silver. – Wiley, 2009. – 191 p.
6. *Халавка Ю.* Візуалізація суспільних процесів за допомогою технологій web 2.0 / Ю. Халавка, О. Бондарук // Інформатика та комп'ютерні технології : матеріали V міжнар. наук.-тех. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (Донецьк, 24–26 листоп. 2009 р.). – Д. : ДонНТУ, 2009. – Т. 1. – С. 228–230.
7. *Evans D.* Social media marketing: an hour a day / D. Evans. – Sybex, 2008. – 409 p.
8. Українські науковці у світі / Ukrainian Scientists Worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usw.com.ua>. – Назва з екрана.

Юлія ЛАЩУК,

аспірантка Волинського національного університету ім. Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВІРТУАЛЬНОГО НАУКОВОГО СПІЛКУВАННЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті аналізуються позитивні та негативні сторони наукового спілкування у віртуальній реальності, розглядається проблема Іншого та проблема толерантності в даному контексті.

Ключові слова: віртуальна реальність, комунікація, Інший, толерантність.

Сучасне суспільство – неоднозначне суспільство інформації, прогресу, швидкості, яке досягає такого ступеня вседозволеності та всеможливості, що «межами стає відсутність меж» (О. Босенко). Час стає позачасовим, він біжить швидше, аби встигнути за потребами епохи. Інтернет-технології – дітища сучасності – набувають абсолютного ступеня свободи і творять ще одну сферу людської життєдіяльності – віртуальну реальність. *Virtus*, від якого утворюється термін «віртуальний», з'являється в ролі зв'язку всезагальної абсолютної сутності з активністю одиничних предметів ще в схоластичній філософській думці. Потім цей термін тривалий час не використовується і з'являється знову лише в середині ХХ ст. у фізиці, позначаючи «можливі об'єкти». У 70-х роках ХХ ст. термін переживає друге народження, набуваючи якісно нового значення. Віртуальність починає вживатися у смисловому зв'язку «віртуальна реальність», що тепер означає новий тип реальності, створеної за допомогою комп'ютера і передає ефект присутності в цій реальності. З багатоманіття альтернативних реальностей, що оточують людину впродовж її історичного розвитку, віртуальна реальність є найпотужнішою у своєму впливі на людство. З її кореневища виростають різноманітні соціокультурні трансформації: віртуальна комунікація, віртуальне кохання та інші, що, у свою чергу, породжують новий тип людини – віртуальну людину. Крім того, площа віртуального дедалі більше поглинає в себе такі основи соціуму, як релігія, мистецтво та, урешті, наука. У соціальний процес віртуалізації суспільства включені мільйони людей в усьому світі. Сьогодні основні можливості спілкування зосереджені саме в межах мережі, що дає можливість швидко та надійно передавати повідомлення на великі відстані за допомогою електронних листів, чатів, форумів. Практично необмежені можливості інтернет-простору

дають можливість миттєво переміщатися в просторі, знайти потрібну інформацію, не виходячи з дому та не витрачаючи коштів. Якщо раніше інформація була доступна тільки певному колу людей, яке називалося елітою, то тепер кожна пошукова система за потреби видасть найглибшинніші деталі того чи іншого явища. Виникає небезпека: тотальна доступність знань призводить до перенасичення простору псевдознанням – поверхневим володінням інформацією за певної потреби, профанується одвічне значення людської освіченості та інтелекту. Крім того, втрачає свої позиції логіка, адже побудова логічних ланцюжків для пошуку кінцевого висновку займає набагато більше часу, ніж пошук відповіді в глибинах Інтернету. Відбувається така собі культурна, інтелектуальна, моральна «зрівнялівка».

З приходом нових доступних можливостей пошуку інформації «віртуал» знайшов своїх прихильників і серед наукової спільноти. Наявність електронних бібліотек, статистичних та обчислювальних програм у тисячі разів полегшила наукову роботу, що перейшла від безрезультатного пошуку потрібних знань до їх систематизації. У контексті стрімкого розвитку наукових знань у сучасному суспільстві безцінно важливою стала можливість співпраці з іншими науковцями. Обмін досвідом, ідеями, допомогою зробив розвиток науки ще стрімкішим. Позитивні сторони явища перенесення науки у сферу віртуального, безперечно, переважають негативні, але важливо розрізнати останні, аби не потрапити під їх вплив.

Розглянемо особливості «віртуальної науки» на прикладі спілкування.

Але, говорячи про спілкування в контексті віртуалу, ми дедалі частіше використовуємо термін «комунікація». Тому окреслимо основні риси віртуальної комунікації.

Грунтовний аналіз цих рис неможливий без експлікації терміна «комунікація». Він має у своїй основі латинське слово *communis* (роблю спільним, пов'язую, спілкуюсь) і означає спілкування, передавання інформації від людини до людини – специфічну форму взаємодії людей у процесах їхнього пізнавально-трудової діяльності, що здійснюється в основному за допомогою мови (рідше – за допомогою інших знакових систем). Термін «комунікація» з'явився в науковій літературі на початку 20-х років минулого сторіччя у зв'язку з необхідністю вивчення процесів міжособистісного спілкування, взаємного розуміння людини людиною, ефективності життєдіяльності, а також у зв'язку з розвитком засобів масової інформації, їх впливом на свідомість індивіда і масову свідомість, необхідністю вивчення механізмів маніпулювання особистістю, масами [6].

Як наукова комунікація, так і комунікація в інших сферах (наприклад, у мистецтві, літературі, побутових чи виробничих відносинах) є соціальним процесом, що відображає суспільну структуру і виконує в ній

пов'язуючу функцію. Після своєї появи термін «комунікація» разом з його загальнонауковим значенням набуває соціокультурного змісту, пов'язаного зі специфікою обміну інформацією в соціумі. Необхідними умовами і структурними компонентами соціокультурної комунікації є наявність спільної мови в суб'єктах комунікації, каналів передавання інформації, а також правил здійснення комунікації (семіотичних, естетичних).

Типологія процесів соціокультурної комунікації може бути побудована за такими характеристиками:

- за характером суб'єктів комунікації (міжособистісна, особистісно-групова, міжгрупова, міжкультурна та ін.);
- за формами комунікації (вербальна, невербальна);
- за рівнями протікання комунікації (на рівні буденної культури, у спеціалізованих областях соціокультурної практики, у контексті трансляції культурного досвіду від спеціалізованого рівня до буденного тощо) [5, с. 104].

Основними змістовими одиницями комунікації є: повідомлення (моноаспектна інформація про щось) та текст (комплексна інформація про багато чи кілька істот, аспектів чого-небудь). Безпосереднім засобом комунікації є вся культура як системна сукупність різних культурних феноменів та процесів і кожен її феномен та процес окремо. Це пояснюється тим, що з культурно-семантичної точки зору будь-який культурний об'єкт або процес має символічні риси і через це є культурним текстом, що несе інформацію про власні атрибутивні ознаки, функціональне навантаження, структурно-ієрархічний статус у системі і т. ін.

Комунікація має яскраво виражену ієрархічну структуру засобів комунікативного процесу: семантика, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (галузь знань чи діяльності в її інформаційному аспекті), локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова), глобальна (міжнародна) семантична система (інтернаціональна спеціалізована мова) та ін. Вона є явищем системного порядку.

Сучасна інформаційна комунікація не викликає ні трансцендентної, ні іманентної чуттєвості, бо, сприймаючи таку велику кількість інформації, людина не має часу рефлексувати. Сьогодні створена нова, віртуальна реальність, що передбачає і віртуальну людину.

Проблема комунікації була найширше опрацьована в межах наукознавства, де кількісно та якісно досліджені такі форми комунікації, як публікація, дискусія, інтелектуальний вплив тощо. Наукова комунікація є функціональною підсистемою в межах системи руху наукової інформації (спілкування членів одного колективу для отримання нових знань, співавторство, популяризація, практичне використання знань шляхом їх передачі прикладній сфері).

Комунікація в науці – це специфічний тип міжособистісних відносин, де отримання нового знання є не можливістю, а обов'язковою умовою. Це інструмент, за допомогою якого відбувається взаємодія мовців. Беручи до уваги те, що знання – надзвичайно широке поле для вивчення, спробуємо дослідити особливості комунікації як інструменту поширення інформації.

Щоб зрозуміти, що таке інформація і чому вона відіграє таку роль у сучасну епоху, порібно чітко розрізнати комунікацію, повідомлення (чи послання) та інтерпретацію (чи сприйняття). Повідомлення (message) – це «річ», тобто продукт інтелектуальної діяльності людини, що передається; інтерпретація – це «думка», тобто значення, яке набувається; комунікація – це лише операція передачі, трансляції. Але в сучасному суспільстві саме ця операція трансляції – визначаюча, домінуюча ланка в тріаді повідомлення – комунікація – інтерпретація. Тиражування інтелектуального продукту, передача відомостей про нього шляхом друкованих видань, телеграфу, радіо, телебачення, лекцій і семінарів у межах системи загальної освіти, а тепер ще й мережі Інтернет – ось що особливим чином відрізняє сучасне суспільство як інформаційне. І під словом «інформація» ховається саме комунікація, а не знання. Сьогодні більш поінформована людина – це не та, що більше знає, а та, яка бере участь у більшій кількості комунікацій.

Величезна технічна, економічна, політична, культурна роль інформації пояснюється саме тим, що вона не змістовна («знання») і не предметна («продукт»). Інформація операційна. Інформація слугує обґрунтуванням/виправданням дій. Тому вона настільки необхідна сучасній людині, цінна для неї, впливає на неї. Тому в сучасному суспільстві інформація – це ідол.

Тільки як комунікація, а не як знання чи предмет, інформація здатна викликати нові операції. Люди діють, використовуючи інформацію, а комунікативні потоки не лише не поглинаються як ресурс діяльності, а навпаки – примножуються і пришвидшуються. Це відбувається тому, що інформація не стільки ресурс, скільки стимул (мотив) діяльності.

Отже, інформація – це комунікація, операція трансляції символів, що закликає до дії. До якої ж дії закликає наукова комунікація? До отримання, аналізу та синтезу наукових знань, співпраці та створення нової наукової концепції. «Операційним критерієм при виділенні комунікаційної підсистеми з цілісної науково-інформаційної системи є взаємодія вчених, яка набуває різноманітних форм: спілкування для одержання інформації, співробітництво в дослідженні, співавторство, взаємини науковців при передаванні інформації тощо» [3, с. 401–407].

Сьогодні ж наукова комунікація перетворюється з інтерперсональної (міжособистісної) в інтраперсональну (між індивідом та електронним засобом передавання інформації). Крім того, з безпосередньої вона переходить у площину опосередкованої.

Віртуальна наукова комунікація переважно є неформальною, тобто не передбачає появи опублікованих документів наукової інформації. Вона практично завжди є міжособовою, тобто адресована певній особі. І лише в деяких випадках наукова комунікація є безособовою (рукописи, тези). Хоча таке розрізнення є недосконалим, адже точно виокремити безособову комунікацію з міжособовою ми не можемо [7].

Ще одна характеристика комунікативного акту між науковцями у віртуальній реальності – поділ на «заплановану» та «незаплановану» комунікацію. Науковець може шукати потрібну для себе інформацію, свідомо звертаючись до конкретних джерел (науковців, що досліджують схожу тему), що є зразком запланованої комунікації, або ж отримати важливе для себе повідомлення під час розмови з колегою, що досліджує зовсім іншу проблему (незапланована, спонтанна комунікація).

Успішне проведення наукового дослідження залежить значною мірою від того, наскільки швидко він отримає інформацію про найновіші літературні надходження та про стан справ у сфері досліджень його проблеми. Можливість завжди бути в центрі подій, забезпечена головним чином завдяки технічним засобам передавання інформації, забезпечує повноцінну дослідницьку діяльність і швидкий рух уперед.

За допомогою комп'ютерних технологій створюється новий тип наукового співтовариства [4] – віртуальний, у якому науковці можуть ніколи не бачити один одного, але спільно працювати над однією проблемою.

У даному контексті виникає проблема міжособистісних зв'язків. Здавалось би, мета виконана і спільну наукову діяльність розпочато, але що відбувається у відносинах між людьми? У процесі пошуку особи зі схожими тематичними інтересами ініціатор спілкування розпочинає комунікацію з кількома або й з багатьма колегами, аби знайти того (тих), з ким він буде співпрацювати. На цьому етапі відбувається тотальне знеособлювання особистості, адже комунікація спрямована не на когось одного, а на загал. Сутність особистості не має значення, адже шукається не друг, а колега. Практично однотипні повідомлення, що надсилаються, є просто стандартним набором кодів. Пізніше, коли науковці визначаються з колом обговорюваних проблем, комунікація стає ефективнішою, але все ж не набуває ознак міжособистісної. Відтак, людина перетворюється на об'єкт, річ, нівелюються її особистісні цінності.

Наукова комунікація має винятково утилітарний характер, а розпорошення уваги, зумовлене можливістю спілкуватися одночасно з кількома особами, призводить до втрати цінності одного співрозмовника. Необхідність швидких запитань-відповідей призводить до сутнісних втрат цінності комунікації, адже втрачається/не помічається/забувається/губиться щось важливе. Зміна способу обробки інформації (необхідність швидкого засвоєння та систематизації) призводить до

перебірливості суб'єкта. Відбувається спрощення, редукування мовних засобів, що може викликати проблему адекватного розуміння.

Віртуальна реальність дає можливості для організації спільної наукової роботи, але перетворює співрозмовників (де вже саме «спів» говорить про міжособистісні зв'язки) на два відсторонені об'єкти. Нівелюється цінність Іншого як партнера по комунікації. Адже за Бубером: «Немає Я самого по собі, є тільки Я основного слова Я–Ти і Я основного слова Я–Воно. Коли людина говорить Я, вона має на увазі одне з них. Я, котре вона має на увазі, присутнє, коли вона говорить Я. І коли вона говорить Ти чи Воно, присутнє Я одного з основних слів. Бути Я і говорити Я суть одне. Сказати Я і сказати одне з основних слів суть одне. Той, хто говорить основне слово, входить у нього і знаходиться в ньому» [2, с. 18]. У процесі ж віртуальної комунікації Я–Ти перетворюється на Я–Воно.

Уся користь партнера по комунікації, за словами російського науковця Ю. Лотмана, полягає в тому, що він інший. Дійсно, міжособистісної комунікації без іншого немає. Але сучасній інформаційній комунікації (у своєму значенні схожій протилежності чи реакції) він непотрібен. У даному контексті «іншим» виступає медіа або сама інформація. «Інший», який був раніше необхідним партнером по комунікації, тепер зникає, а замість нього народжується симулякр «псевдоінший», що тепер є носієм симулятивної комунікації без онтологічної цінності та емпіричної чуттєвості.

Проблема псевдоіншості особливо гостро постає в теорії «діалогічного слова» М. Бахтіна. «Діалогічний підхід можливо використовувати навіть до окремого слова, якщо воно сприймається не як безлике слово мови, а як знак чужої смислової позиції, як представник чужого висловлювання, тобто якщо ми чуємо в ньому чужий голос. Тому діалогічні відносини можуть проникати всередину висловлювання, навіть всередину окремого слова, якщо в ньому діалогічно зіштовхуються два голоси». І далі: «Уявімо собі діалог двох, в якому репліки другого співрозмовника пропущені, але так, що загальний зміст ніскільки не порушується. Другий співрозмовник присутній незримо, його слів немає, але глибокий відбиток цих слів визначає всі наявні слова першого співрозмовника. Ми відчуваємо, що це розмова, хоч говорить тільки один» [1]. Апологізуючи «діалогічне слово», М. Бахтін не хотів помічати того, що діалог – не завжди ознака лише глибини, а його концепція обмежує «іншого», дозволяючи владу над ним. Насправді ж, влада нівелює іншого, перетворюючи його на річ. Тому повноцінна комунікація можлива лише за умови рівноправності.

Ще однією проблемою віртуальної комунікації є проблема толерантності. Для людини (а науковця особливо) освоєння та розкриття буття означає перетворення свого стану в інший. Найкращим способом переходу в інший стан є процес комунікації з «іншим», що передбачає елемент сумніву та непогодження, співвідношення своєї думки з іншою. Толерантності.

рантність якраз і робить можливим дане співвідношення: адже для того, щоб сумніватися, потрібно насамперед допустити те, відносно чого буде виражений цей сумнів. У такому разі толерантність – це терпіння до всього «іншого», його допущення та присутність поряд з тим, що породжує і відстоює сама думка. Тут толерантність допускає сумнів як іншу думку.

Але водночас незгода з «іншим» абсолютно не передбачає його знищення. Результат комунікативного процесу народжується саме через непогодження з іншими думками. Взаємодія з іншим породжує істину. Сумнів (со-мнение – рос.) – це форма присутності «іншого» в самій думці, що виникає при співвіднесенні своєї та чужої думки [6]. У розмові це «со-мнение» набуває особистісного характеру. Справді, коли в акті комунікації присутні інші погляди, то вони розкриваються не стільки в доказах та фактах, скільки в особистісному вираженні. Повноцінне розкриття чужої думки в комунікації можливе лише за умови безпосередньої, особистісної наявності виразника думки.

Цінувати культуру комунікації – означає повноцінно реалізовувати потенціал самої комунікації. Оскільки комунікація неможлива без «іншого», то саме воно має стати тією цінністю, стосовно якої повинна виявлятися толерантність. Основою міжособистісної комунікації повинен бути принцип рівноправності співрозмовників, тому важливо постійно виховувати та підтримувати в суспільстві толерантне ставлення до кожної особистості. Науковці, як не випадкові користувачі, а інтелектуали, еліта, повинні бути вкрай обережними у своїх судженнях і пам'ятати, що віртуальне спілкування, яким би вигідним воно не було, ніколи не замінить живого спілкування, безпосереднього обміну досвідом та рівноправного діалогу, в якому й народжується істина.

Список використаних джерел

1. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1979. – С. 283.
2. *Бубер М.* Я и Ты / М. Бубер // Два образа веры. – М., 1995. – С. 16–92.
3. *Коул Дж. Р.* Схемы интеллектуального влияния в научных исследованиях / Дж. Р. Коул // Коммуникация в современной науке. – М. : Прогресс, 1976. – С. 390–425.
4. *Онопрієнко В.* Наукове співтовариство. Вступ до соціології науки / В. Онопрієнко. – К. : ЦДПН, 1998. – 99 с.
5. Современная западная социология науки. – М. : Наука, 1988. – 277 с.
6. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М., 1981. – 560 с.
7. *Хайкина М. Э.* К вопросу о структуре межличностного общения мигрантов в иноэтнической среде (по материалам опроса ленинградских татар) / М. Э. Хайкина // Советская этнография. – 1980. – № 4. – С. 186.

Олена РОМАНЕНКО,

аспірантка Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ГРУП У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті досліджено присутність українських груп наукового спрямування в соціальних мережах. Досліджені спеціалізовані (Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова інтернет-спільнота та Scientific Social Community) та мережі загального спрямування (Facebook та ВКонтакте).

Ключові слова: наука, Україна, соціальна мережа, Інтернет.

З появою мережі Інтернет виникли нові медіа, що орієнтовані на широку аудиторію не лише територіально, а й за сферами інтересів. Епоха Веб 2.0, що прийшла на зміну Веб 1.0, має особливі способи донесення контенту до читача. Якщо раніше, як зазначає М. Морріс [1], роботу в мережі можна було розподілити на чотири категорії: асинхронна комунікація «один на один» (електронна пошта), асинхронна комунікація «багато з багатьма» (списки розсилки), синхронна комунікація «один на один» чи «один з багатьма» (стосовно рольової гри чи теми у чаті), асинхронна комунікація «багато з одним» та «один з багатьма» (веб-сайти). Принципово змінилися способи роботи в мережі: кожен є автором, співавтором (редагування) або активним (ведення щоденника) співрозмовником (коментування, виставлення «оцінок»).

Соціальні мережі (такі як Facebook чи ВКонтакте та ін.) сприймаються як місце проведення дозвілля, пошуку старих та нових друзів або ділових партнерів (Prosfco, LinkedIn та ін.), але даний тип сайтів дає широкі можливості щодо об'єднання в групи за інтересами, у тому числі і за науковими. Ця робота є актуальним дослідженням наукових груп у соціальній мережі Facebook, ВКонтакте, а також спеціалізованих соціальних наукових мереж.

Метою роботи є визначити, наскільки сучасні українські вчені та їхні об'єднання подані в соціальних мережах.

Завдання, що ставилися під час дослідження:

- засобами пошуку в соціальній мережі Facebook знайти групи наукового спрямування (всі галузі науки);
- визначити їх кількісні (кількість груп, послідовників), якісні (періодичність, наповнення, мова, спрямування) ознаки;
- дослідити групи в мережі ВКонтакте (відсортованих за місцем розташуванням в Україні);

- провести їх аналіз, відповідно до попереднього джерела, порівняти отримані результати;
- знайти та дослідити вузькотематичні соціальні мережі, що створені задля розвитку науки в Україні;
- визначити їх особливості: структуру, напрями наукової спеціалізації, активність учасників, їх місце роботи;
- зробити висновки про подання українських наукових кіл у досліджуваних соціальних мережах.

Об'єктом дослідження є соціальні мережі, предметом – оцінка груп і сторінок у Facebook, сторінок ВКонтакте, мереж Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова інтернет-спільнота та Scientific Social Community.

Актуальність. Мережа Інтернет є невід'ємною частиною сьогоденного життя людей. У ній реалізуються ділові, особисті, громадські, а також наукові досягнення.

Інтернет був створений як зв'язок між комп'ютерами наукових установ і його ідея а ргіогі була пов'язана з обміном науковими відомостями. Дослідження того, наскільки «нові медіа» використовуються з цією метою сьогодні, є дуже актуальним. Новизна дослідження інтернет-мережі в такому аспекті полягає в прикладному характері: у роботі визначено українські наукові групи в соціальних мережах.

Аналіз окремих досліджень і публікацій з тематики роботи. Українські та російські дослідники вивчали способи подання, реалізації проектів та розвиток наукової думки в мережі Інтернет. Наприклад, О. В. Зернецька вивчає глобальні інформаційно-комунікативні процеси, у своїх наукових публікаціях вона розглядає існування медіапростору та аналізує контент ЗМК [2]. Ще в 1993 р. вона присвятила свою книгу («Нові засоби масової комунікації: соціокультурний аспект») новим медіа. Нині вона вивчає теорію та практику нових медіа, аналізуючи глобальну політичну блогосферу як арену політичної комунікації [3].

Інша дослідниця – Л. Г. Кір'янова в роботі «Трансформація науково-співтовариства в умовах глобалізації інформаційно-комунікативного простору: специфіка розвитку науки в Росії» вважає, що «нові комунікаційні технології стають частиною наукового дослідження і можуть призвести до корінних змін в організації наукової діяльності та трансформації науки в цілому» і «змінити характер наукової праці і структуру наукових спільнот» [4, с. 94–97]. Автор відзначає основні трансформації, що відбуваються в епоху глобалізації в науковому товаристві:

- трансформація інформаційних потоків (прискорюється темп роботи з інформацією, зміна змісту, можливість одночасно користуватися одним ресурсом багатьом науковцям, можливий адресний пошук відомостей). У цьому аспекті дослідниця виокремлює такі небезпеки: перенасичення ринку інтелектуальною продукцією і формування «поп-науки», знеособлення наукового знання через низький контроль потоків інформації;

– трансформація структури наукової спільноти (віртуалізація). У результаті – створення віртуальних наукових співтовариств, які співпрацюють дистанційно;

– трансформація взаємодії соціогуманітарних та природничих наук (тенденції міждисциплінарності в умовах глобалізації).

Інші дослідники займалися подібною проблематикою. А. В. Чистаков досліджує проблеми спілкування онлайн, визначаючи, що «через Інтернет створюються нові спільноти та субкультури, створюючи нові форми ідентичності особистості, розширюючи особистий досвід, коло спілкування, можливості самореалізації» [4, с. 288], Е. К. Вдовіна вивчає, як студенти користуються інтернет-ресурсами у своїй повсякденній навчальній діяльності, приходючи до твердження, що хоча вони «швидко знаходять потрібну інформацію, адаптують її до власних цілей і відразу надають результати пошукової роботи для оцінки викладачем», більшість студентів, а в майбутньому – аспірантів та молодих учених «не обдумують її», не мають «особистого осмислення висвітлюваного питання, немає справжнього розуміння процесу». Звідси випливає не лише проблема підготовки наукових кадрів, а й відсутність самовдосконалення: «Відсутні сумніви, зустріч протилежних точок зору. Єдине джерело може сприйматися як єдина правда. Зникає головне завдання пізнання – власне самовдосконалення» [4, с. 92]. Проблему компетентності майбутнього вченого в інформаційну добу вивчає й Е. С. Іванова («Інформаційно-комунікативна компетентність майбутнього фахівця як необхідна умова ефективності його професійної діяльності в сучасному інформаційному суспільстві» [4, с. 114–117]). І. А. Вершинська розглядає мережеві співтовариства в Рунеті [4, с. 207–209]. Російська вчена досліджує, як і український автор О. В. Зернецька, сучасну блогосферу. Дописувач онлайн-щоденника може «в будь-який момент створити власне мережеве співтовариство, практично одразу ж знайти однодумців з-поміж інших блогерів».

Найбільш близькою до даного дослідження є робота Я. О. Горбунко «Інтернет у сучасних наукових комунікаціях» [5]. Дослідник визначає особливості наукової комунікації в мережі Інтернет:

- подолання простору і часу (рівень міжособистісної комунікації);
- можливість миттєвої одночасної розсилки повідомлень кільком або багатьом адресатам;
- розвиток нових утворень «мережових співтовариств» науковців;
- можливість долучитися до таких співтовариств усіх бажаних (незважаючи на простір).

Отож, дослідивши джерельну базу, можна сказати: дослідження наукових груп у соціальних мережах у практичному аспекті вчені ще не проводили. Їхні роботи мають більш фундаментальний характер: опис

загальних тенденцій розвитку нових медіа, дослідження блогосфери та розгляд проблеми виховання майбутніх наукових кадрів.

Характеристика особливостей Веб 2.0.

До 2004 р. усі веб-сайти мали подібну структуру, і правила роботи з ними були однаковими. Сторінка і її вміст були статичними, відвідувач міг прочитати, скопіювати, зберігати, роздрукувати, надіслати другу, іноді – обговорити на форумі вміст статті. Редагувати вміст, додавати коментарі, посилання, фото та відео стало можливим лише при трансформації Веб 1.0 у Веб 2.0. Насамперед цьому сприяв технічний прогрес і те, що мережа «помолодшала»: зростаюча кількість провайдерів зменшила вартість доступу до мережі і збільшила кількість «домашніх» підключень, а отже – молоді люди не лише в школі, ВНЗ чи на роботі, а й удома використовували можливості мережі Інтернет.

Термін Веб 2.0 ввів Тім О'Рейлі для позначення нової епохи в розвитку інтернет-технологій у статті «Що таке Веб 2.0» [6]. Там він зазначив, що багато компаній не розуміють змісту цього терміна й використовують лише для позиціонування себе як сучасної та прогресивної компанії. А отже – для залучення покупців з метою отримати прибуток. У цій статті вперше було здійснено поділ на веб-ресурси старого та нового покоління: показати різницю, у 2005 р. ще не дуже зрозумілу, було легше на конкретних прикладах: «Вікіпедія», блоги, торренти.

Узагальнено різниця між сторінками двох епох подана у вигляді таблиці (табл. 1). Звичайно, є суто технічні деталі, в опис яких простий користувач не заглиблюється, відчувачи лише зміни в роботі з новими сервісами.

Таблиця 1

Різниця між Веб 1.0 і Веб 2.0

Критерії	Веб 1.0	Веб 2.0
Подання інформації	Переважно текстове, невеликі фото	Текст, фото, відео, аудіо (без обмежень у розмірі файлу)
Реакція на зміни	Сторінка оновлюється повністю	Оновлюється лише фрагмент сторінки, де була внесена зміна
Зворотний зв'язок	Гостьові книги, форуми, чати, адреси електронної скриньки (потрібен перехід на іншу сторінку або ресурс)	Динамічність – коментування, додавання посилання, фото, відеотексту з'являється одразу ж
Технічні обмеження перегляду	Вказівка на конкретний веб-браузер, розширення монітора для коректного відображення вмісту сторінки	Відсутні. Іноді потрібно встановити додаткові надбудови (наприклад, програми зчитування флеш, відео файлів)

Соціальні мережі загального користування

Згідно з даними журналу «Кореспондент», найпопулярнішими соціальними мережами на території СНД є ВКонтакте (38 млн осіб) та «Однокласники» (30 млн осіб). В англomовному середовищі популярними сервісами є Facebook і MySpace (250 млн осіб) [7].

Facebook

Мережа була створена 4 лютого 2004 р. як сайт для спілкування студентів. Розробник М. Цукерберг [8] мав на меті об'єднати всіх студентів Гарварда, де він навчався, у мережу для спілкування. Відповідно до цього відбувалася й реєстрація – приєднатися до Facebook можна було, лише маючи поштову скриньку в домені .edu (засвідчувало належність до навчального закладу). Але зростаюча популярність проекту привела до того, що у 2005 р. реєстрація була відкрита для всіх бажаючих. Facebook став узірцем сучасних соціальних мереж, поширюючись серед англomовних користувачів. Інтерфейс сервісу ставав дедалі складнішим за будовою, з'являлися нові можливості для користувачів, перекладався на різні мови світу, щоб стати всесвітньою мережею.

Перед тим як описувати результати проведеного дослідження, варто пояснити структуру реєстрації та особливості створення спільнот у цій мережі. Насамперед, особа має заповнити анкету на базі власної електронної скриньки, з якої до системи інтегрується адресна книга. Крім особистої сторінки користувача, важливими структурними елементами Facebook є групи і сторінки. Групи – створені кількома або однією людиною об'єднання за інтересами, своєрідний клуб. Сторінки створюються особою з метою поєднати всіх, хто цікавиться певною темою і є місцем для обговорень. Якщо в групу потрібно «вступати», то сторінки просто «подобаються». Інформація про все, що відбувається в групах і на сторінках, оновлюється на особистих сторінках («стіні») тих користувачів, які до них приєдналися. Пояснивши основний принцип роботи, вважаємо за доцільне визначити параметри пошуку груп і сторінок у соціальній мережі Facebook.

Спочатку пошук проводився у групах за ключовими словами англійською «science» і українською «наука» (без фільтру на місце розташування групи). Не бралися до уваги групи, що не оновлювалися з 2009 р. і в яких було менше 50 учасників (за винятком української групи). Результати опрацювання масиву інформації подані у вигляді табл. 2.

За запитом «наука» було виділено дві групи (в таблиці наведені останні), що тією чи іншою мірою відповідали певним науковим відомостям. Одна з груп – це представлення розділу «Наука» російської газети «Правда», а інша – під назвою «Популярна наука» є місцем спілкування про нові наукові досягнення. Остання публікація була здійснена на стіні об'єднання влітку 2009 р. Ця група все ж таки була включена в загальний перелік, щоб показати стан україномовних наукових груп у соціальній мережі Facebook.

Таблиця 2

Наукові групи у мережі Facebook

Назва групи	Галузь науки	Опис	Країна	К-ть учасників	Мова	Періодичність оновлення
Biology	Біологічні науки	Біологія, анатомія	США	7144	Англійська	1–2 рази на день
Geology Rocks!	Природничі науки	Геологія для професіоналів та студентів	США	11 700	Англійська	Декілька разів на годину
Matematika	Математичні науки	Математика, геометрія, алгебра	Хорватія	5776	Хорватська, англійська	1–2 рази на день
Science Group	Міждисциплінарна група	Дослідження та опис різноманітних наукових проблем	Болгарія	135	Болгарська, англійська	1–2 рази на день
Theoretical Physics	Фізика: класична теорія механіки, молекулярна фізика та ін.	Ресурс про нові наукові досягнення в галузі фізики	США	6981	Англійська	Декілька разів на годину
Ukrainian Scientists Worldwide	Міждисциплінарна група	Створена для того, щоб консолідувати український інтелект у світі	Україна / Німеччина	32	Українська	Остання публікація – 9.04 2010 р.
Наука – про що говорять сьогодні	Новини про новинки (публіцистичні новини)	Версія газети «Правда», розділ «Наука»	Росія	33	Російська	1–2 рази на тиждень
Популярна наука	Інтернет, космос, загальна теорія науки	Представництво сайту http://pops-ci.com.ua	Україна	2	Українська	Остання публікація – літо 2009 р.

Шість інших спільнот було присвячено природничим наукам. Оскільки пошук здійснювався англійською, до переліку потрапили групи, що в назві або описі мали слово «science». Три з них розташовано у США, по одній – у Болгарії (135 осіб), Хорватії (5776 осіб), Україні (32 особи). Дані наведені станом на 24 квітня 2010 р. Кількість учасників в американських групах вражає: біологічні науки – 7144 особи, геологія – 11 700 осіб, фізика – 6981 особа. Оновлюються англійські групи декілька разів на день (Biology, Science Group) або ще частіше (Geology Rocks, Theoretical Physics).

Такий низький показник присутності наукових груп у розглянутій соціальній мережі може бути пояснений тим, що дослідницькі об'єднання можуть дати групі власну назву, або ім'я інституції, на яку вони працюють, або використанням терміну «наука» в неklasичному розумінні. Останній факт збільшив кількість отриманих результатів за запитом, але не їх якість. Наприклад, серед україномовних груп зустрічалися словосполучення: «наука життя», «наука фен-шуй», «наука кохання» та ін. Англійські джерела мали іншу особливість: величезну кількість прихильників мали групи на кшталт «Наукові карикатури» (18 266 осіб) чи група «числа Пі» (30 913) чи «Мій учитель наук – ненормальний» (55 928).

Аналізуючи сторінки в соціальній мережі Facebook, що містили слово «science», отримали 14 сторінок, 10 з яких розміщені в США, а один не зазначив місцевості. Інші країни-автори сторінок про науку: Словенія, Грузія, Турецька Республіка, Албанія, що ведуть спілкування державними (грецькою, турецькою, албанською) і англійською мовами. Зведені дані подані у вигляді таблиці (табл. 3).

Таблиця 3

Наукові сторінки в мережі Facebook

Назва сторінки	Галузь науки	Опис контенту групи	Країна	К-ть учасників	Мова	Періодичність оновлення
A Moment of Science	Усі галузі науки	Короткі відео, фото та ролики: експерименти, дослідження, спостереження	США	2639	Англійська	Декілька разів на годину
California Science Center	Екологія	Представництво центру досліджень у Каліфорнії http://www.california-sciencecenter.org	США	2373	Англійська	Декілька разів на годину

International Association for Political Science Students	Політичні науки	Сторінка асоціації студентів-політологів	Словенія під егідою ЄС	6636	Англійська	Декілька разів на годину
National Science Foundation (NSF)	Природничі, історія, географія, археологія	Представництво урядової організації The National Science Foundation (NSF)	США	7370	Англійська	1–2 рази на день
Popular Science	Природничі науки	Представництво журналу Popular Science	США	13 666	Англійська	1–2 рази на день
Science & Technology	Природничі, інформаційні технології	Новини та відкриття, фото, відео з тематики природничих наук	США	10 245	Англійська	Декілька разів на годину
Science and Technology	Усі науки	Популярна наука для широкого кола читачів	Турція	1399	Турецька, англійська	1–2 рази на день
Science Careers	Природничі науки	Представництво журналу Science	США	6729	Англійська	1–2 рази на день
Science Channel	Усі галузі науки	Інформація про відкриття, фото та відео від дослідницьких установ США	США	17 734	Англійська	Декілька разів на годину
Science Daily	Технології, космос, біологія	Щоденні новини: космос, технології та охорона здоров'я	Греція	9660	Грецька, англійська	1–2 рази на день
Science Friday	Усі галузі науки	Програма, що виходить щоп'ятниці на громадському радіо США (National Public Radio) www.science-friday.com	США	11 034	Англійська	1–2 рази на тиждень (щоп'ятниці)

Science News Magazine	Усі галузі науки	Представництво журналу Science News Magazine	США	5053	Англійська	Декілька разів на годину
Science/Technology	Усі галузі науки	Популярна наука для широкого кола читачів	Албанський	1137	Албанський	Декілька разів на годину
Science	Усі галузі науки	Представництво журналу Science	США	7693	Англійська	Декілька разів на годину

Дослідивши контент даних сторінок, їх можна об'єднати в такі групи:

- представництво наукового часопису, телевізійної чи радіопрограми: Popular Science, Science Channel, Science Daily, Science Friday, Science News Magazin, Science Careers;

- представництво студентських, громадських чи урядових дослідницьких організацій, об'єднань: California Science Center, International Association for Political Science Students, National Science Foundation (NSF);

- сторінки-інформатори з усіх галузей наук, своєрідні розсилки відомостей про нові винаходи, анонси подій: A Moment of Science, Science & Technology, Science and Technology, Science/Technology.

Кількість прихильників найнижча на албанській (1137 осіб) і турецькій (1399 осіб) сторінках, американські мають від 2373 до 17 734 осіб. Оновлюються вони декілька разів на годину або щодня (сім сторінок проти шести відповідно).

Отже, англійські сторінки в соціальній мережі Facebook є популярнішими для подання наукових відомостей, ніж групи. Сторінки відображають інформацію з традиційних медіа, наукових установ, організацій або є осередком обміну відомостями про нові відкриття з різних галузей (біологія, астрономія, політологія, історія, географія та ін.). Кількість користувачів (від 6000 до 13 000 осіб) вказує на зацікавленість людей цих об'єднань наукою.

Про соціальну мережу Facebook можна зробити висновок, що це середовище переважно англійськомовних дослідників, що обмінюються інформацією про нові наукові події, а також – людей, що є прихильниками наукових видань. Українські сторінки наукового характеру ще мають бути створені в цій соціальній мережі.

ВКонтакте

Сервіс ВКонтакте почав працювати у вересні 2006 р. Це соціальна мережа є російськомовним аналогом Facebook і посідає перше місце серед мереж, якими користуються українці (за даними власників ресурсу). Розробником сервісу є П. Дуров [9]. На відміну від Facebook, ВКон-

такте не має спеціального поділу на сторінки та групи. Об'єднання за інтересами можливе лише в групах.

У соціальній мережі ВКонтакте, станом на 24 квітня 2010 р., було зареєстровано 6 597 678 груп. При пошуку за словом «science» пошукова система сайту пропонує 627 результатів, при обмеженні запиту територіально Україною – 85 груп. За запитом «наука» отримуємо 4703 групи, 859 з яких перебувають в Україні.

Дослідивши об'єднання за англomовним запитом, отримали такі відомості (табл. 4).

Таблиця 4

Наукові групи в мережі ВКонтакте (запит «science»)

Назва групи	Галузь науки	Опис групи	Місто	К-ть учасників	Мова	Періодичність	Адреса (URL)
~Biology science~	Біологія	Відкрита	Одеса	149	Російська	Останній запис: 11.04.2010	http://vkontakte.ru/club2201952
Discovery Channel	Глядачі Discovery Channel	Відкрита	Житомир	170	Російська	Останній запис: 31.03.2010	http://vkontakte.ru/club10077722
Українське відділення Міжнародної асоціації студентів (молодих) політологів (IAPSS)	Дослідники політичної науки	Відкрита	Київ	81	Українська	1–2 рази на день	http://vkontakte.ru/club9769585

Найчастіше оновлювана група – Українське відділення Міжнародної асоціації студентів (молодих) політологів (IAPSS), що має 81 прихильника. Вона є україномовною. Наступні дві (Biology science – 149 осіб і група глядачі Discovery Channel – 170 осіб) – російськомовні і не оновлювалися приблизно місяць.

Дослідивши масив інформації, що відповідає запиту «наука», отримали 13 груп (табл. 5).

Наукові групи в мережі ВКонтакте (запит «наука»)

Назва групи	Мета створення	Опис групи	Місто	К-ть учасників	Мова	Періодичність	Адреса (URL)
Scientific Social Community	Комунікація та спільна робота вчених різних країн	Відкрита	Київ	5034	Російська	1–2 рази на день	http://vkontakte.ru/club6182522
Ukrainian Scientists Worldwide	Консолідувати український інтелект у світі	Відкрита	Чернівці	117	Українська	1–2 рази на тиждень	http://vkontakte.ru/club11090404
Аспиранты UA / Аспиранты UA	Портал аспірантів: допомога в навчанні	Відкрита	Київ	810	Російська	1–2 рази на день	http://vkontakte.ru/club4492179
Молоді науковці для молодих науковців	Створена для науковців України, які мають ідеї і можуть їх реалізувати	Закрита	Львів	598	Українська	Дані доступні лише членам групи	http://vkontakte.ru/club3836548
Наука при каві	Неформальне спілкування на наукову тематику: (в НАУКМА)	Відкрита	Київ	768	Українська	1–2 рази на тиждень	http://vkontakte.ru/club8528186
Наука: необ'яснимо, но факт	Обговорення природничих наук: астрономії, фізики	Закрита	Дніпропетровськ	2807	Російська	Дані доступні лише членам групи	http://vkontakte.ru/club11342900

Продовження табл. 5

Науковий блог НаУф «Острозька академія»	Обговорення наукових статей, журналів, науки, освіти	Закрита	Остріг	2340	Українська	Дані доступні лише членам групи	http://vkontakte.ru/club14428110
Освіта і наука	Реакція на події освітньої галузі (антитабачна кампанія)	Відкрита	Київ	1215	Українська	1–2 рази на день	http://vkontakte.ru/club3619233
Політологи UA	Для обговорення політики	Відкрита	Київ	600	Українська	1–2 рази на тиждень	http://vkontakte.ru/club2096367
Психологія як наука	Збір психологічних тестів, досліджень, цікавих фактів	Відкрита	Сімферополь	826	Російська	Щоденно	http://vkontakte.ru/club5674706
Разумный замысел	Визначення співвідношення Біблії та науки	Відкрита	Київ	385	Російська	1–2 рази на тиждень	http://vkontakte.ru/club12826747
Філософія	Обговорення філософських питань	Відкрита	Новомосковськ	63	Російська	Декілька разів на місяць	http://vkontakte.ru/club12230302
Я – аспірант. Пункт приєма и обмена опыта	Для обміну досвідом	Відкрита	Харків	184	Російська	Останній запис: 5 лютого 2010	http://vkontakte.ru/club1655493

У налаштуванні при створенні групи в мережі ВКонтакте можна визначити ступінь доступу до неї інших користувачів: закрита (доступ відкриває модератор або інший член групи) чи відкритий (може долучитися будь-хто). З 13 отриманих співтовариств три є закритими. Усі досліджувані групи, залежно від мети створення, можна поділити на такі категорії:

- групи, створені випускниками ВНЗ, аспірантами чи молодими вченими. Темі для обговорення в межах спільноти: освіта, наука, навчання, обмін корисними посиланнями (наприклад: група «Острозька академія», «Наука при каві», що проводить зустрічі з ученими, бізнесменами на базі НАУКМА, «Аспіранти UA», «Я – аспірант», «Молоді науковці для молодих науковців»;

- групи однієї чи двох-трьох суміжних галузей наук для всіх небайдужих до певної проблематики людей («Політологи UA», «Філософія», «Психологія как наука»);

- науково-популярні групи («Разумный замысел» – співвідношення науки і біблійського вчення, «Наука: необ'яснимо, но факт», «Освіта і наука»);

- мережі, створені для покращення комунікації між науковцями різних міст і країн (Ukrainian Scientists Worldwide, орієнтована на українських дослідників у світі, Scientific Social Community). Ця категорія груп є найбільш універсальною, оскільки об'єднує вчених різних галузей, а не просто тих, кому цікаві новини науково-популярного характеру.

Кількість користувачів, зареєстрованих у групах, отриманих за запитом «наука», є на порядок нижчою, ніж у групах соціальної мережі Facebook. Свідомо відбираючи групи, в які входять понад 50 осіб, ми отримали найбільшу в 5034 особи (Scientific Social Community), а найменшу в 63 особи («Філософія»). У середньому в групі налічувалося 200–350 осіб, періодичність оновлення сторінок – низька (1–2 рази на тиждень). У закритих групах цей показник визначити неможливо, оскільки всі обговорення, фото, відео і написи на «стіні» є закритими для користувачів, що не є членами групи. Але для мережі Інтернет, де інформація поширюється миттєво і оновлюється щохвилини, показник оновлення 1–2 рази на тиждень є дуже негативним. Це свідчить про низьку активність учасників і невелику зацікавленість у діяльності групи як модераторів, так і учасників.

Особливістю груп, які знайдені за запитом «наука», була двомовність. Неважачи на те, що всі вони розташовані в Україні (саме у великих містах: Київ, Одеса, Львів, Харків, Дніпропетровськ, Сімферополь), російськомовними є сім із 13 груп. Крім того, сторінки ВКонтакте побудовані за іншою, ніж в Facebook, схемою. Оновлення в групах не виводиться на власну сторінку користувача. Для ознайомлення з новими коментарями потрібно заходити до розділу меню «новини в групах» або на сторінку цієї групи. Тому, якщо активність у групі мінімальна, користувач не буде перевіряти її кожного дня, і в результаті може про-

пустити важливі оголошення, анонси (наприклад, пропустити дедлайн конференції чи важливого гранту для досліджень у своїй галузі). Така будова сторінок була створена, насамперед, для індивідуальної, міжособистісної комунікації, адже мета мережі ВКонтакте – залишатися на зв'язку зі своїми друзями, переглядаючи їхні новини, залишати коментарі, ознайомлюватися з їхніми фото. Мета знайти однодумців, а особливо в групах, є не пріоритетною. Особливістю об'єднань цієї соціальної мережі є також їх двомовність (українська і російська мови). Ті групи, що були знайдені за англomовним запитом, не були англomовні. А отже, в англomовному середовищі досліджуваних соціальних мереж українська наука не подана. Можна підсумувати, що ані соціальна мережа Facebook, ані соціальна мережа ВКонтакте не є місцем проведення наукових дискусій для міжнародного спілкування українських учених. Виникає потреба дослідити вузькотематичні соціальні мережі, спрямовані на об'єднання наукових кіл, обмін науковими ідеями та думками. Дослідимо три з таких сервісів: Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова інтернет-спільнота та Scientific Social Community.

Вузькотематичні наукові мережі Ukrainian Scientists Worldwide

Ідея створення цієї мережі виникла в середовищі українських аспірантів у Німеччині (розробником мережі є українець Ю. Халавка). Метою діяльності вузькотематичної соціальної мережі визначено «налагодження співпраці... для того, щоб консолідувати український інтелект у світі», незалежно від галузі, місця та регіону праці [10]. Мережа почала свою роботу 6 червня 2008 р. Адреса в мережі Інтернет: <http://usw.com.ua>.

Користувач, який під час реєстрації заповнює невеличку анкету, де вказує місце роботи (навчання) і галузь наукових інтересів, має змогу знайти потенційних партнерів для успішних досліджень у різних країнах, розмістити оголошення про наукові заходи в Україні та за кордоном, долучитися до дискусії на різноманітні теми, приєднатися до групи. Учасниками мережі є доктори та кандидати наук, а також викладачі, аспіранти та студенти з таких країн, як Німеччина, Бразилія, США, Швейцарія, Великобританія, Японія, Україна, Австрія. Відвідують мережу представники 19 країн і «географія» ресурсу постійно зростає.

До структури головного меню сайту входять такі розділи: «Головна сторінка», «Запрошення», «Моя сторінка», «Учасники», «Групи», «Блоги», «Форум», «Заходи», «Про нас», «FAQ», «Партнери», «Транслітерація». Коротко опишемо можливість та сервіси, які представлені в кожному пункті меню.

На головну сторінку виводиться інформаційна стрічка новин – усі останні події (коментарі, записи у блогах, імена нових науковців, що зареєструвалися), актуальне опитування, посилання на подання групи в соціальних мережах (Facebook та ВКонтакте). Також за допомогою

великих банерів-вказівників пропонується зробити три «важливі дії»: запросити колег, оформити власну сторінку та додати контент на власну сторінку.

Розділ «Запрошення», на який можна потрапити з головної сторінки чи через головне меню, допомагає імпортувати адреси з електронної пошти користувача (або з програми, що допомагає працювати з поштою: The Bat, Microsoft Outlook, Apple Address Book, .CSV тощо) і надіслати на них запрошення колегам по роботі чи навчанню. Участь друзів зареєстрованих користувачів є важливим як для розробників мережі (її розширення та розвиток), так і для вчених (здійснення наукових комунікацій безпосередньо, не користуючись поштою, приватне листування через соціальну мережу або коментування в групах).

Розділ меню «Моя сторінка» описує останні події, в яких учасник брав участь, містить анкетні дані (які були заповнені під час реєстрації), відгуки на нього інших учасників, нотатки автора. Креативним елементом у розробці цього розділу є можливість змінити дизайн сторінки. На головній сторінці, як зазначалося вище, є посилання на шаблони оформлення.

У розділі «Учасники» показані «нові учасники» і список тих, хто зареєструвався за весь період існування Ukrainian Scientists Worldwide. Станом на 29 квітня 2010 р. у мережі було зареєстровано 850 користувачів.

Розділ «Групи» пропонує ознайомитися з переліком груп на порталі. На час проведення дослідження було створено 42 групи. Найбільшими за розмірами є групи: «Аспірантура в Україні», яка розповідає про навчання в аспірантурі: обмін порадами, матеріалами, оголошеннями (53 особи), об'єднання економістів «Economics» (47 осіб), група біологів «Biology» (32 особи), дослідження фізики «Physics» (29 осіб), хімічна група «Chemistry» (28 осіб), група «Ukrainian» (27 осіб), вивчення релігії «Ukrainian Religious Studies» (27 осіб), група «IT» (26 осіб), дослідники нанотехнологій у групі «Nano» (25 осіб), іноземні мови в об'єднанні «Foreign Languages» (22 особи), група для політологів і тих, хто цікавиться політичним життям «Political Sciences» (18 осіб). Найбільш активними з них є: «Аспірантура в Україні», «Economics», «Biology», «Physics» та «Ukrainian Religious Studies». Пошукова система сайту дає змогу також знайти найновіші коментарі в об'єднаннях і новостворені групи. А також – відвідати спільноти, членом яких є науковець («Мої групи»).

Блоги відображають записи в щоденниках зареєстрованих користувачів. Усього на момент проведення дослідження було зроблено 202 записи в наукових блогах.

Розділ «Форум» має 12 тем для обговорення, серед яких: преса про науку та освіту (33 записи), законодавство про науку та освіту (17 записів), освіта (11 записів). Розділ «Заходи» присвячений анонсам наукових конференцій, грантам, конкурсам та важливим подіям наукового характеру. Кожен учас-

ник може обрати захід, що відповідає його інтересам, або запропонувати власний, тим самим анонсуєчи його серед усіх учасників.

Розділ «Про нас» має опис історії створення та мети діяльності мережі, «FAQ» – відповіді на питання щодо роботи в Ukrainian Scientists Worldwide. Варто зазначити, що інтерфейс дуже зручний, і роботу в соціальній мережі можна розпочинати одразу ж після реєстрації.

Розділ «Партнери» містить посилання на організації-партнери мережі.

Дуже важливим розділом, який автори додали для зручності роботи зарубіжних науковців, є «Транслітерація». Перші записи в мережі робилися латиницею, але оскільки кожен учасник мав різну розкладку клавіатури та стиль написання був не уніфікований, було вирішено писати повідомлення через розділ «Транслітерація», що значно полегшило роботу тим, хто не має україномовної клавіатури, і дало можливість легко сприймати текст.

Підсумовуючи сказане, мережа наукового спілкування Ukrainian Scientists Worldwide є новою, динамічною, зручною та зрозумілою системою пошуків наукових контактів не лише серед українських, а й зарубіжних учених. Найбільше представників мережі пов'язали свою наукову діяльність з економікою, біологією, хімією, релігієзнавством, іноземними мовами та політологією. Разом з перевагами, існує ряд незначних недоліків (наприклад – учасник не може написати листа іншому науковцю, поки не додасть його у друзі, тому змушений додавати до кола колег тих, хто, можливо, такими не є і не має стати. На думку автора щодо розділів меню – можна було додати «Партнери» і «FAQ» в підменю до розділу «Про нас»). Але, незважаючи на ці зауваження, вузькотематична мережа Ukrainian Scientists Worldwide має всі шанси завоювати широку аудиторію та популярність серед наукових кіл.

Українська наукова інтернет-спільнота

Метою сайту «Українська наукова інтернет-спільнота» (<http://www.nauka-online.org>) є організація онлайн-спільноти українських науковців, обговорення актуальних проблем української науки, розміщення публікацій, обмін досвідом та пошук партнерів. Мережа була створена у 2005 р., а почала реєструвати відвідувачів улітку 2006 р. Спочатку платформа розроблювалася як форум для обговорення і календар поточних та майбутніх подій. Сьогодні Українська наукова інтернет-спільнота є вузькотематичною науковою соціальною мережею з-понад 330 учасниками (станом на 29 квітня 2010 р.). Для участі в обговореннях потрібно також пройти реєстрацію (вік, посада, місце роботи чи навчання, інші додаткові відомості про особу). Можна запросити своїх колег та друзів до мережі.

До головного меню сайту входять такі розділи: «Календар», «Каталог», «Групи», «Форум», «Трекер», «Учасники».

«Календар» показує події, що відбуваються та мають відбутися в науковому співтоваристві: кожен день містить гіперпосилання на подію, яка

є актуальною. «Каталог» дає змогу шукати за вказаними параметрами: галузь знань, терміни (іншими словами – теги), міста проведення подій.

У розділі «Групи» наявні два об'єднання: «Соціальні комунікації в Інтернеті» (група дослідників особливостей спілкування людей в Інтернеті, комунікативних відмінностей між статтями, віковими та соціальними групами тощо) та «UkraineHistory» (дослідження діяльності УПА, збирання матеріалів, створення мультимедійних мап діяльності ОУН-УПА). У першій групі два учасники, але 10 записів. У другій – один запис, але 36 учасників. Користувачі, що об'єдналися в групу, можуть вести спільний блог, відслідковувати свіжі повідомлення в межах групи, проводити спільну роботу над окремими записами, створювати коментарі, що видимі лише в межах групи.

Окремо на першу сторінку винесено розділи «Форуму»: «Наукове життя» (підрозділи «Новини та події», «Держава та наука», «Наукові школи та установи», «Аспірантура, поради молодим дослідникам»), «Наукові матеріали» (підрозділи «Наукові публікації – анотації, електронні версії», «Онлайн-публікації», «Думки, дискусії»), «Кадрові питання» (підрозділи «Освіта та підвищення кваліфікації», «Стажування, вакансії, робота», «Резюме учасників форуму»), «Фінансування науки» (підрозділи «Пошук наукових партнерів», «Гранти та підтримка наукових досліджень»), «Пошук інформації» (підрозділи «Актуальні наукові матеріали», «Сайти з корисною інформацією») та «Про спільноту» (Відгуки, побажання, підказки, питання). Цей розділ сайту є найбільш активним і постійно оновлюється: учасники додають коментарі в різні підрозділи, висловлюють думки, сперечаються та знаходять однодумців. Також на форумі в розділі «Наукові публікації – анотації, електронні версії» можна отримати відгук на автореферат, рецензію на статті.

Розділ «Трекер» відображає всі останні записи в різних групах чи підрозділах форуму. Розділ «Учасники» показує старих та нових членів спільноти. Як зазначалося раніше, станом на 29 квітня 2010 р. соціальна мережа налічувала 330 учасників.

На головну сторінку також винесені засоби пошуку (за алфавітним покажчиком та за ключовими словами). Порівняно з першим ресурсом, пошук тут здійснюється краще. Досить великою перевагою серед інших ресурсів є зручний календар цієї соціальної мережі – можна наочно побачити всі події, що відбуваються чи відбуватимуться. Кожен науковець має можливість розмістити на сайті інформацію про наукові події в Україні. Інструкція, як це зробити, виводиться на головну сторінку ресурсу.

Серед недоліків мережі можна назвати дизайн, що притаманний швидше Веб 1.0, а не Веб 2.0, але оскільки мережа перебуває у періоді перепрофілювання (перехід з форуму до соціальної мережі), то форма теж може змінитися найближчим часом. Також дивує кількість груп.

Незважаючи на те, що ресурс пропонує можливість організації спільнот користувачів за інтересами, учені не надто активно їх створюють. Підсумовуючи такі відомості, можна стверджувати, що цей ресурс є перспективною моделлю (від форуму до мережі) і відіграє важливу роль у співпраці саме українських науковців.

Scientific Social Community

Соціальна мережа вчених Scientific Social Community (<http://www.science-community.org>) пропонує пошук актуальної наукової інформації, об'єднання колег за науковими інтересами.

Мережа орієнтована в першу чергу на вчених з України, Росії та інших країн Співдружності. Усі сервіси є повністю безкоштовними для вчених. Розробка цього проекту була розпочата в червні 2008 р., а його офіційний старт відбувся в січні 2009 р. [11].

У цій мережі також потрібно зареєструватися, ввівши інформацію про себе. Учасник отримує доступ і може керувати власними файлами («Мої файли»), редагувати інформацію про себе («Моя сторінка»), переглядати події у групах («Мої групи»), читати інших учених («Мої колеги»), робити записи («Мій нотатник»), отримувати новини («Нове на сайті»), переглядати вміст пошти («Моя пошта») або вийти з профілю («Вихід»).

Головне меню сайту містить такі розділи: «Учені», «Групи та обговорення», «Експерименти», «Гранти», «Конференції», «Корисності», «Дайджест».

Розділ «Учені» дає можливість шукати колег по всьому світу, використовуючи форму розширеного пошуку. Пошук може проводитись по одному чи комбінації таких параметрів, як ім'я, прізвище, місто, інститут та наукове звання. Станом на 29 квітня 2010 р. було зареєстровано 2777 учених.

Розділ «Групи та обговорення» дає змогу обговорити наукові питання з колегами з усього світу у вже створеній групі, створити нову дискусію чи приєднатися до вже існуючої. На момент дослідження було зареєстровано 24 групи. З них найбільш чисельні: «Інновації» (28 осіб), «Культурологія» (26 осіб), <http://www.science-community.org/uk/content> «Стратегія та керування проектами» (27 осіб), є й інші галузі: фізика, економіка, біологія тощо.

У розділі «Експерименти» можна шукати, де провести необхідні дослідники наукові дослідження. Пошук може здійснюватися за назвою вимірювального устаткування, за назвою методу вимірювань, за типом зразків та за країною. Цей розділ є особливістю мережі Scientific Social Community.

У розділі «Гранти» подані відкриті на момент перегляду гранти (станом на 29 квітня 2010 р. у кількості 32 штук). Для перегляду інших 379 грантів, що представлені на сайті, потрібно перейти до архіву. Якщо користувач має інформацію про грант – він може її додати до цього розділу.

Розділ «Конференції» побудований аналогічним чином: можна прочитати про конференції, які ще не розпочалися (28 конференцій) або

перейти до архіву (158 конференцій). Також є можливість додати власну конференцію.

Розділ «Корисності» надає інформацію про фірми із СНД, які можуть співпрацювати з науковцями. Більшість із названих фірм продають устаткування чи реактиви для дослідів.

«Дайджест» – це періодичне електронне видання, яке інформує читачів про актуальні гранти, пропозиції навчання в аспірантурі та наукові вакансії та конференції. Згідно з інформацією на сайті, «Дайджест» читають 68 докторів наук, 441 кандидат наук, 138 наукових співробітників, 77 інженерів, 506 аспірантів, 271 магістр, 624 студенти.

До бокового меню сайту входять розділи «Статті», «Блоги вчених», «Аспірантура», «Вакансії». У розділі «Статті» можна опублікувати власну статтю, у «Блогах вчених» – ставлення до певної проблеми, роздуми на наукову тематику. Розділ «Аспірантура» описує можливості отримати ступінь наук у різних країнах світу (16 актуальних запрошень з європейських країн: Австрії, Естонії, Великої Британії та 119 пропозицій в архіві). Розділ «Вакансії» пропонує актуальні наукові вакансії з різних країн світу. Серед них п'ять відкритих і 118 занесено до архіву (станом на 29 квітня 2010 р.).

Scientific Social Community є найбільшою за кількістю учасників з усіх досліджуваних мереж. Вона має сучасний дизайн та постійно оновлюється. Особливістю є пошук місця майбутніх досліджень, а також – розподіл подій за категоріями: виокремлено гранти, конференції та наукові вакансії в окремі розділи, коли в попередніх мережах це все об'єднувалося в один розділ («заходи» та «календар»). Мінусом, на думку дослідника, є відсутність опису можливості здобуття української аспірантури – лише іноземної. Можливо, варто було б створити базу напрямів підготовки та перелік ВНЗ України, де її можна отримати. Те саме зауваження й до вакансій – жодної вакансії у вітчизняних наукових установах.

Висновки

Отже, у найбільшій англомовній соціальній мережі Facebook українська наукова думка зовсім не представлена. І це є великим недоліком: наука не виходить за межі дослідницьких кабінетів. Наукове спілкування, яке є продуктивним у соціальних мережах загального спілкування, полегшується алгоритмом роботи: можна додавати відео-, аудіо-, фотоматеріали, писати коментарі, які одразу ж побачать усі члени групи чи прихильники сторінки, це створює миттєву дискусію між усіма, хто цікавиться цим питанням. Дослідники можуть одразу отримати слушні поради чи конструктивну критику, обмінятися прогнозами важливих подій та знайти справжніх друзів.

Більш помітний розвиток наукової співпраці є в мережі ВКонтакте: це групи активних студентів, аспірантів, молодих учених. Але, порівняно з англо-

мовною мережею, де участь у подібних об'єднаннях вимірюється десятками тисяч, групи україномовних дослідників є менш чисельними – до 5000 осіб.

Отже, у соціальній мережі ВКонтакте українська наука не представлена достатньо повно. Хоча існує ряд об'єднань за галуззю науки чи напрямом навчання, цього недостатньо для відображення реальних наукових подій в Україні. Позитивною є тенденція об'єднань громадян з-за кордону для поширення української науки у світі.

Найбільш активним є спілкування у вузькотематичних мережах, що були спеціально створені для обміну науковими ідеями й думками. Ukrainian Scientists Worldwide (<http://usw.com.ua>) спрямована на обговорення актуальних подій у світі науки, обміну досвідом, створенням бази корисних матеріалів для аспірантів України. Автори ставлять перед собою високу мету консолідувати український інтелект у світі.

Українська наукова інтернет-спільнота (<http://www.nauka-online.org>) є ресурсом перехідної моделі (від форуму до мережі), який відіграє важливу роль у співпраці українських науковців. Він зручний у користуванні, хоча з не дуже сучасним та зручним дизайном. Величезною перевагою сайту є календар наукових подій.

Scientific Social Community (<http://www.science-community.org>) найбільша за чисельністю група. Спільнота орієнтована на студентів, які прагнуть виїхати на навчання чи провести дослідження за кордоном. Плюсом мережі є поділ подій за категоріями і можливість пошуку обладнання за кількома параметрами, пошуку місця (країни) дослідження. Ця особливість є дуже важливою для природничих наук. Негативом є відсутність висвітлення можливості здобуття української аспірантури, повні орієнтація на іноземні дослідницькі установи.

Отже, українські вчені та їх об'єднання найбільше представлені у вузькотематичних соціальних мережах. Мережі загального користування з науковою метою українські дослідники не використовують.

Список використаних джерел

1. *Morris M, Ogan C.* The Internet as Mass Medium / M. Morris, C. Ogan // *Journal of Communication.* – 1996. – Vol. 46, № 2. – P. 40–46.
2. *Зернецька О.* Що пливе в потоці новин / О. Зернецька // *Політика і Час.* – 2001. – № 9. – С. 60–68.
3. *Зернецька О. В.* Переможна зброя нового господаря Білого Дому / О. Зернецька // *Зовнішні справи.* – 2008. – № 12. – С. 24–26.
4. Коммуникативные стратеги информационного общества : тр. 2-й междунар. науч.-теорет. конф., 21–23 окт. 2009 г. / СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – 384 с.
5. *Горбунко Я. О.* Интернет у сучасних наукових комунікаціях людей [Електронний ресурс] / Я. О. Горбунко. – Режим доступу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Soc_dos/2008_7/gorbunko.pdf (22 квітня 2010 р.). – Назва з екрана.

6. *Тим О'Рейли*. Что такое Веб 2.0? / О'Рейли Тим [Электронный ресурс] // Компьютерра. – 2005. – № 37. – Режим доступа: <http://offline.computerra.ru/2005/609/233483> (17 квітня 2010 р.). – Загл. с экрана.

7. *Кремень Т.* Короче, Склифосовский / Т. Кремень // Корреспондент. – 2009. – № 28 (367). – С. 32–35.

8. Facebook [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.facebook.com/facebook> (17 квітня 2010 р.). – Назва з екрана.

9. О сайте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vkontakte.ru/help.php?page=about>. – Загл. с экрана.

10. Ukrainian Scientists Worldwide. Про нас [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://usw.com.ua/page/pro-nas> (22 квітня 2010 р.). – Назва з екрана.

11. About the Project [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.science-community.org/uk/aboutus> (22 Apr. 2010). – Title from the screen

Алексей ХАРИТОНОВ,

ведущий библиотекарь Фонда Президентов Украины НБУВ

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ КАК СПОСОБА КОММУНИКАЦИИ УЧЕНЫХ

В статье рассматриваются особенности социальных сетей как специфического способа спонтанного сотрудничества группы людей с целью организации информации, а также их место и роль в процессах коммуникации ученых.

Ключевые слова: Интернет, веб-портал, социальная сеть, фолксномия.

Сегодняшний день практически невозможно представить без сложного, на первый взгляд, слова «Интернет». И даже в поисках информации мы не обращаемся к книгам и журналам, а обращаемся снова в Интернет.

Интернет (англ. Internet, сокр. от Interconnected Networks – объединённые сети; сленг. инет, нет) – глобальная телекоммуникационная сеть информационных и вычислительных ресурсов. Служит физической основой для всемирной паутины. Часто упоминается как всемирная сеть, глобальная сеть, либо просто сеть. Представляет собой хаотичное объединение автономных систем, что не гарантирует качества связи, но обеспечивает хорошую устойчивость и независимость функционирования системы в целом от работоспособности какого-либо ее участка.

В настоящее время, когда слово «Интернет» употребляется в обиходе, чаще всего имеется в виду всемирная паутина и доступная в ней информация, а не сама физическая сеть.

По данным свободной энциклопедии «Википедия» – к середине 2008 г. число пользователей, регулярно использующих Интернет, составило около 1,5 млрд человек (около четверти населения Земли).

Всемирная компьютерная сеть Интернет вместе с персональными компьютерами образует технологическую основу для развития международной концепции «Всемирного информационного общества».

В конце 50-х годов XX ст. Министерство обороны США посчитало, что Америка нуждается в надёжной системе передачи информации на случай войны. Агентство передовых оборонных исследовательских проектов США (DARPA) предложило разработать для этого компьютерную сеть. Разработка такой сети была поручена Калифорнийскому университету в Лос-Анджелесе, Стэнфордскому исследовательскому центру, Университету штата Юта и Университету штата

Калифорния в Санта-Барбаре. Компьютерная сеть была названа ARPANET (англ. Advanced Research Projects Agency Network), и в 1969 г. в рамках проекта сеть объединила научные учреждения. Все работы финансировались Министерством обороны США. Затем сеть ARPANET начала активно расти и развиваться, её начали использовать учёные из разных областей науки.

Первый сервер ARPANET был установлен 1 сентября 1969 г. в Калифорнийском университете в Лос-Анджелесе. Компьютер Honeywell DP-516 имел 24 Кб оперативной памяти.

29 октября 1969 г. в 21:00 между двумя первыми узлами сети ARPANET, находящимися на расстоянии в 640 км – в Калифорнийском университете Лос-Анджелеса (UCLA) и в Стэнфордском исследовательском институте (SRI) – провели сеанс связи. Чарли Клайн (Charley Kline) пытался выполнить удалённое подключение к компьютеру в SRI. Успешную передачу каждого введённого символа его коллега Билл Дювалль (Bill Duvall) из SRI подтверждал по телефону.

В первый раз удалось отправить всего три символа «LOG», после чего сеть перестала функционировать. LOG должно было быть словом LOGON (команда входа в систему). В рабочее состояние систему вернули уже к 22:30, и следующая попытка оказалась успешной. Именно эту дату можно считать днём рождения Интернета.

К 1971 г. была разработана первая программа для отправки электронной почты по сети. Эта программа сразу стала очень популярна.

В 1973 г. к сети были подключены через трансатлантический телефонный кабель первые иностранные организации из Великобритании и Норвегии, сеть стала международной.

В 1970-х годах сеть в основном использовалась для пересылки электронной почты, тогда же появились первые списки почтовой рассылки, новостные группы и доски объявлений. Однако в то время сеть ещё не могла легко взаимодействовать с другими сетями, построенными на других технических стандартах. К концу 1970-х годов начали бурно развиваться протоколы передачи данных, которые были стандартизированы в 1982–1983 гг. Активную роль в разработке и стандартизации сетевых протоколов играл Джон Постел. 1 января 1983 г. сеть ARPANET перешла с протокола NCP на TCP/IP, который успешно применяется до сих пор для объединения (или, как ещё говорят, «наслоения») сетей. Именно в 1983 г. термин «Интернет» закрепился за сетью ARPANET.

В 1984 г. была разработана система доменных имён (англ. Domain Name System, DNS).

В 1984 г. у сети ARPANET появился серьёзный соперник: Национальный научный фонд США (NSF) основал обширную междуниверситетскую сеть NSFNet (англ. National Science Foundation Network),

которая была составлена из более мелких сетей (включая известные тогда сети Usenet и Bitnet) и имела гораздо бóльшую пропускную способность, чем ARPANET. К этой сети за год подключились около 10 тыс. компьютеров, звание «Интернет» начало плавно переходить к NSFNet.

В 1988 г. был разработан протокол Internet Relay Chat (IRC), благодаря чему в Интернете стало возможно общение в реальном времени (чат).

В 1989 г. в Европе, в стенах Европейского совета по ядерным исследованиям (фр. Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire, CERN) родилась концепция всемирной паутины. Её предложил знаменитый британский учёный Тим Бернерс-Ли, он же в течение двух лет разработал протокол HTTP, язык HTML и идентификаторы URI.

В 1990 г. сеть ARPANET прекратила своё существование, полностью проиграв конкуренцию NSFNet. В том же году было зафиксировано первое подключение к Интернету по телефонной линии (т. н. «дозвон» – англ. Dialup access).

В 1991 г. всемирная паутина стала общедоступна в Интернете, а в 1993 г. появился знаменитый веб-браузер NCSA Mosaic. Всемирная паутина набирала популярность.

В 1995 г. NSFNet вернулась к роли исследовательской сети, маршрутизацией всего трафика Интернета теперь занимались сетевые провайдеры, а не суперкомпьютеры Национального научного фонда.

В том же 1995 г. всемирная паутина стала основным поставщиком информации в Интернете, обогнав по трафику протокол пересылки файлов FTP. Был образован Консорциум всемирной паутины (W3C). Можно сказать, что всемирная паутина преобразила Интернет и создала его современный облик. С 1996 г. всемирная паутина почти полностью подменяет собой понятие «Интернет».

В 1990-е годы Интернет объединил в себе большинство существовавших тогда сетей (хотя некоторые, как Фидонет, остались обособленными). Объединение выглядело привлекательным благодаря отсутствию единого руководства, а также благодаря открытости технических стандартов Интернета, что делало сети независимыми от бизнеса и конкретных компаний. К 1997 г. в Интернете насчитывалось уже около 10 млн компьютеров, было зарегистрировано более 1 млн доменных имён. Интернет стал очень популярным средством для обмена информацией.

В настоящее время подключиться к Интернету можно через спутники связи, радиоканалы, кабельное телевидение, телефон, сотовую связь, специальные оптико-волоконные линии или электропровода. Всемирная сеть стала неотъемлемой частью жизни в развитых и развивающихся странах.

В течение пяти лет Интернет достиг аудитории свыше 50 млн пользователей. Другим средствам массовой информации требовалось гораздо больше времени для достижения такой популярности:

С 22 января 2010 г. прямой доступ в Интернет получил экипаж Международной космической станции.

Информационная среда	Время, лет
Радио	38
Телевидение	13
Кабельное телевидение	10
Интернет	5

На почве непрерывного увеличения интереса к Интернету возникает новое понятие – социальная сеть. Социальная сеть (англ. social network) – социальная структура, состоящая из группы узлов, которыми являются социальные объекты (люди или организации), и связей между ними.

Цель данной статьи состоит в раскрытии особенностей социальных сетей как специфических взаимосвязанных социальных структур, а также их места и роли в коммуникативных процессах между учеными.

Социальная сеть направлена на построение сообществ в Интернете из людей со схожими интересами и/или деятельностью. Связь осуществляется посредством сервиса внутренней почты или мгновенного обмена сообщениями. Также бывают социальные сети для поиска не только людей по интересам, но и самих объектов этих интересов: веб-сайтов, прослушиваемой музыки и т. п. В таких сетях обычно используется фолксонимия.

Фолксонимия (англ. folksonomy, от folk – народный + taxonomy таксономия, от гр. расположение по порядку + закон) – народная классификация, практика совместной категоризации информации (ссылок, фото, видеоклипов и т. п.) посредством произвольно выбираемых меток, называемых тегами.

Другими словами, это понятие относится к спонтанному сотрудничеству группы людей с целью организации информации, которое интересно тем, что оно полностью отличается от традиционных формальных методов фасетной классификации. Как правило, это явление возникает только в неиерархических сообществах, таких как общедоступные веб-сайты, а не в многоуровневых коллективах. Так как организаторы информации обычно являются её же основными пользователями, фолксонимия производит результаты, более точно отражающие совокупную концептуальную модель информации всей группы.

Обычно на сайте сети возможно указать информацию о себе (дату рождения, школу, вуз, любимые занятия и другое), по которой аккаунт пользователя смогут найти другие участники. Различаются открытые и закрытые социальные сети. Одна из обычных черт социальных сетей – система «друзей» и «групп».

С развитием технологий Веб 2.0 социальные сети обрели осязаемую основу в виде порталов и веб-сервисов. Так, найдя на одном из таких

сайтов совершенно незнакомого для себя человека, можно увидеть цепочку промежуточных знакомств, через которую вы с ним связаны.

Победное шествие по Интернету социальные сети начали в 1995 г. с американского портала Classmates.com («Одноклассники» являются его русским аналогом). Проект оказался весьма успешным, что в следующие несколько лет спровоцировало появление не одного десятка аналогичных сервисов. Но официальным началом бума социальных сетей принято считать 2003–2004 гг., когда были запущены LinkedIn, MySpace и Facebook.

Первоначально LinkedIn была создана для установления/поддержания деловых контактов, когда MySpace и Facebook служили в первую очередь способом самовыражения, что, по задумке авторов данных проектов, являлось высшей потребностью человека. Социальные сети стали отражением «альтер эго» и своего рода вторым домом, где каждый пользователь получил возможность не просто общаться и творить, делиться, обмениваться, но и продавать свои творчества многомиллионной аудитории той или иной социальной сети.

В разных регионах популярность социальных сетей различна. Так, сети MySpace, Facebook, Twitter и LinkedIn более популярны и распространены в Северной Америке. Другие сети: Nexopia (Канада); Bebo (Великобритания); Facebook, Hi5, dol2day (Германия), Tagged.com (англ.), XING (англ.) и Skyrock (в разных странах Европы); Public Broadcasting Service, Orkut, Facebook и Hi5 (Южная и Центральная Америки) (55 % бразильских пользователей сетей предпочитает Orkut); Friendster, Multiply, Orkut, Xiaonei и Cyworld (Азия).

По числу пользователей лидируют MySpace (255 000 000), Facebook (171 000 000), Windows Live Spaces (120 000 000), Habbo Hotel (121 000 000), Friendster (Филиппины, Малайзия, Индонезия, Сингапур, 90 000 000), Hi5 (80 000 000), ВКонтакте (75 000 000), Tagged.com (70 000 000) и некоторые китайские социальные сети [11].

Русскоязычные: ВКонтакте, Мой Круг, Мой мир@mail.ru, Одноклассники.ru, ЖЖ.

Англоязычные: Bebo, Facebook (есть русскоязычный интерфейс), Last.fm (есть русскоязычный интерфейс), LinkedIn, MySpace (есть русскоязычный интерфейс), XING, MyAnimeList.

Сервисные социальные сети позволяют пользователям объединяться в онлайн-режиме вокруг общих для них интересов, увлечений или по различным поводам. Например, некоторые сайты предоставляют сервисы, с помощью которых пользователи могут размещать для общего доступа персональную информацию, необходимую для поиска партнеров (например, LinkedIn, ВКонтакте).

Коммерческие социальные сети ориентированы на поддержку бизнес-транзакций и формирование доверия людей к брендам на

основе учёта их мнений о продукте, о том, как сделать его лучше и т. п., тем самым позволяя потребителям участвовать в продвижении продукта и расширяя их осведомленность.

Многие люди не понимают, что информация, размещенная ими в социальных сетях, может быть найдена и использована кем угодно, в том числе не обязательно с благими намерениями. Информацию об участниках социальных сетей могут найти их работодатели, родители, дети, бывшие или настоящие жены или мужья, сборщики долгов, преступники, правоохранительные органы и т. д.

Сборщики долгов иногда используют социальные сети, чтобы найти неплательщиков или получить сведения об их имуществе.

Некоторые работодатели запрещают пользоваться социальными сетями – не только ради экономии, но и чтобы воспрепятствовать утечке информации.

Более того, предоставленная информация может быть недостоверной, поэтому Интернет – это больше общение, нежели наука. Но в наши дни уже существует множество социальных сетей и для такой группы людей, как ученые.

Идея научного сотрудничества в сети не является чем-то новым, потому что сама сеть создавалась как инструмент для общения учёных. Но никогда за минувшие десятилетия этот процесс не происходил так бурно, как в последние годы, с развитием социальных медиа и инструментов для совместной работы в стиле Веб 2.0.

Например, онлайн-сервис Mendeley для сравнения и анализа библиографических данных в научных работах. Закачиваете документ в формате PDF, программа анализирует его, извлекает всю библиографию и находит все совпадения с имеющимися записями в базе данных. Учёным понравился проект: ежемесячная аудитория сервиса уже превысила 70 000 чел., как сказали разработчики в интервью BBC [8].

Научное сообщество использует основу (двигатели) на базе wiki и блоги. Например, так сделан Project Polymath – Проект эрудит (projectpolymath.org), сервис для совместной работы над сложными математическими проблемами. О принципах «открытого источника» (Open Source) в коллективной научной работе основатели Project Polymath рассказали в интервью LinuxInsider от 11.2009 [9].

Или вот ещё один сайт на wiki-движке: проект сообщества по биоинформатике Bioinformatics Organization. С момента создания в 1998 г. в этой организации зарегистрировались 27 000 исследователей со всего мира, а сайт является центром всего сообщества, где они публикуют вопросы, модели, эксперименты, открытия, связанные с вычислительной биологией. Это своего рода социальная сеть учёных в данной области.

Если тот сайт напоминает социальную сеть, то в научном сообществе есть и свой LinkedIn: проект под названием ResearchGate, это серьёзная

социальная сеть, где можно отслеживать связи между научными работами различных авторов в смежных дисциплинах [6].

«Коммуникация между учёными ускоряет распространение новых знаний. Наука – это сотрудничество, а научные социальные сети помогают и улучшают такое сотрудничество», – провозглашается на сайте ResearchGate, который насчитывает уже 180 000 зарегистрированных пользователей и ставит своей целью построить нечто под названием Наука 2.0.

Сейчас учёные думают о том, как можно улучшить совместную работу с помощью новых инструментов, таких как Google Wave. По их мнению, главная сила «Волны» – в автоматизации, так что научные документы по ключевым словам будут автоматически «подсасываться» в тематические волны, что значительно облегчит поиск материалов в конкретной области и стимулирует общение специалистов [4].

Ученые, занимающиеся сходными проблемами, если и не все друг с другом знакомы, то, по крайней мере, читали работы друг друга – или хотя бы заголовки. Самый общительный народ в мире – ученые достаточно часто обмениваются мнениями по поводу той или иной проблемы. Можно добавить к этому то, что в большинстве стран мира карьера ученого никогда не бывает ограничена одним городом. Закончил университет в одном городе, в аспирантуру пошел в другом, кандидатом наук (постдоком) стал в третьем, профессором (full professor или «постоянная позиция») в четвертом. Это если так получилось, что остался в одной стране, что тоже бывает не всегда.

Социальные сообщества, с одной стороны, делает Интернет очень удобным средством взаимодействия для ученых. Более того, интернет-общение, несомненно, стало одной из важнейших форм коммуникации ученых – и заметно раньше, чем это произошло у людей других профессий. С другой стороны, функциональность социальных сетей может показаться несколько избыточной: механизмы взаимодействия работают и так, и не надо их трогать. Тем не менее, социальные сети для ученых существуют и создаются. Например, недавно в Украине стартовала сеть Scientific Social Community.

В России проект такой социальной сети был еще год назад. Утверждалось, что набрана команда, разработана концепция и бизнес-план – судя по всему, на уровне концепции плана все и осталось. На Западе же действует несколько социальных сообществ для ученых. Например, SciLink, LabSpaces или LabMeeting. Ни один из этих проектов не стал пока ни по-настоящему крупным, ни по-настоящему успешным. Настоящим центром консолидации ученых во всем мире уже несколько веков являются научные журналы. Один из самых почитаемых и известных на сегодняшний день научных журналов – Nature – воспользовался своей значимостью и тоже создал свою социальную сеть.

По состоянию на 2008 г. в России почти все средние школы оснащены компьютерами с доступом к сети Интернет и базовыми пакетами программ для обучения информатике, работе с персональными компьютерами и сетью Интернет.

В 2009 г. координационный совет по делам молодежи в научной и образовательной сферах при Совете при президенте Российской Федерации по науке, технологиям и образованию объявил о запуске полнофункциональной версии сайта для молодых ученых www.youngscience.ru. Попасть на него также можно с главной страницы официального президентского сайта www.kremlin.ru [3].

Для поддержки работы совета запущен и упомянутый интернет-ресурс, возможности которого теперь существенно расширены. По задумке, он станет главным сайтом создающейся всероссийской социальной информационной сети молодых ученых и специалистов «Молодые ученые России». Ресурс youngscience.ru разработан группой компаний «Константа» на базе решения InfoDesignerWeb Government, предназначенной для создания интернет-ресурсов органов власти. Он базируется на правительственной серверной площадке, созданной в Российской академии наук. Как отмечают разработчики, его особенность – высокая степень защиты от несанкционированного проникновения [5].

Социальные сети только недавно стали инструментом политического влияния. Хит сезона – собственные социальные сети различных политических лидеров и сил. Пока и на Западе, и на Востоке большинство политиков, которые пытаются использовать технические возможности сетей в Интернете, не понимают их социальную природу.

В современном кризисном мире традиционные партии и политики дискредитированы. Доверие к ним снижается ускоряющимися темпами (Украина яркий пример). Люди не придут в политические сети для того, чтобы просто поддержать очередного «великого» политика или партию. Политические интернет-сети могут привлечь людей, только дав им беспрецедентную возможность стать самостоятельными полноправными субъектами политики.

Социальная сеть политического движения будет эффективна и привлекательна, если с ее помощью сторонники будут напрямую влиять на его политический курс, работу парламентской фракции (если таковая имеется). В этом случае сетевая организация движения придет на смену власти партийной бюрократии и лоббистских группировок, стоящих между политиками и избирателями. Политические социально-сетевые движения в глазах избирателей станут демократической альтернативой традиционному авторитарным, бюрократизированным партиям. Политические сети, став социально-сетевыми движениями, превратятся не только в эффективный политический инструмент, но и радикально преобразят современную партийно-парламентскую систему.

Список использованных источников

1. Википедия. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>. – Загл. с экрана.
2. История Интернета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://school.ort.spb.ru/library/informatica/compmarket/internet/history.htm>. – Загл. с экрана.
3. Официальный сайт президента Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru>. – Загл. с экрана.
4. Почему у российских ученых нет своей социальной сети? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.city-n.ru/view/111350.html>. – Загл. с экрана.
5. Президент России ученым и специалистам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.youngscience.ru>. – Загл. с экрана.
6. Defense Advanced Research Projects Agency [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.darpa.mil>. – Title from the screen.
7. Hobbes' Internet Timeline v6.1 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://home.al.ru/zakon>. – Title from the screen.
8. Mendeleev research networks BETA 0,9 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mendeleev.com>. – Title from the screen.
9. Open Source Science: A Revolution From Within [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.linuxinsider.com/rsstory/68701.html>. – Title from the screen.
10. Questionary about future DARPA [Electronic resource]. – Mode of access: http://astachine.narod.ru/darpa_quest.htm. – Title from the screen.
11. The University of California [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.universityofcalifornia.edu>. – Title from the screen.

Светлана ПЛЕВАКО,

аспирантка Алтайской государственной педагогической академии,
г. Барнаул (Российская Федерация)

СПЕЦИФИКА КОММУНИКАЦИИ В ИНТЕРНЕТЕ: МОДЕЛИРОВАНИЕ ИЛИ ПРОЕКТИРОВАНИЕ

Данная статья направлена на рассмотрение специфики новых коммуникативных пространств, а также на выявление предпосылок их формирования.

Ключевые слова: коммуникативное пространство, Интернет, субъект.

В разряд новых коммуникативных пространств мы объединяем те типы коммуникации, которые представляют собой качественно иной феномен по сравнению с коммуникацией традиционной – т. е. виртуальные способы общения. Первостепенно в этом отношении интернет-общение в его различных вариантах: электронная почта, форумы и блоги, службы мгновенных сообщений (типа ICQ), социальные сети и др. Следует отметить, что коммуникативная функция Интернета первична и представлена в большинстве интернет-проектов и ресурсов (в виде гостевой книги, вопрос-ответных страничек, комментариев и т. д.).

Тот факт, что с появлением Интернета происходит качественное изменение коммуникативных процессов, признан многими учеными. Специфика коммуникации в виртуальном пространстве становится предметом исследований в различных областях науки: психология (Т. А. Наумова), философия (М. Н. Эпштейн, Н. В. Водянова), лингвистика (О. В. Дедова), социология и др. Приоритеты нашего исследования заключаются в рассмотрении интернет-общения с коммуникативных позиций: мы ищем ответ на вопрос, каким образом под воздействием специфического пространства происходит трансформация коммуникативного процесса.

Интернет-общение разворачивается в виртуальном мире и представляет собой альтернативу общению реальному (ограниченному конкретным временем и пространством). Ключевые свойства, отличающие два типа общения: отдаленность субъектов общения (отсутствие непосредственного контакта, визуального и аудиального восприятия), опосредованность (зависимость от технических условий, от степени владения техникой; а также наличие специфических средств ком-

муникации: аудиовизуальные, графические, текстовые); гипертекст (множественные нелинейно организованные потоки информации).

Данные качества коммуникативного пространства трансформируют, прежде всего, субъект общения. Гипертекст с его множественностью и «лабиринтностью» вызывает необходимость выделиться из безликой информационной массы, заявить о себе. Анонимность и отсутствие непосредственного восприятия предоставляют субъекту возможность моделировать собственное «я», самопредъявляться. Множественное существование субъекта в психологии получило название «я виртуальное» (существующее наряду с «я реальное» и «я идеальное») [3, с. 10].

Происходит виртуализация воспринимающего субъекта: «Наиболее характерной особенностью коммуникации становится постоянная необходимость конструирования образа партнера по коммуникации, правил взаимодействия с ним» [3, с. 5]. «Достраивание» партнера происходит путем предписания ему свойств и интенций. Как правило, в область моделирования попадает эмоциональный уровень (как наиболее сокрытый или трансформированный в виртуальном общении): «смеется надо мной», «не любит», «не помнит» и проч. Субъект слушающий трансформируется в соавтора. Наиболее ярко данное свойство выражено в блогосфере и форумах, где происходит коллективное моделирование действительности.

Специфически преломляются в виртуальных пространствах такие свойства коммуникации, как искренность, открытость, откровенность, истинность. Виртуальное общение равнодушно к оппозиции «истинно/ложно», поскольку это пространство чистой прагматики, не имеющее области референции. Опосредованность и отдаленность общения позволяет безболезненно эксплицировать внутренний мир субъекта, выражать собственную позицию, предавать публичному обсуждению глубоко личное.

Временная и пространственная организация виртуального коммуникативного пространства заключается в максимальной открытости и отсутствии границ: на смену пространственному (географическому) формированию социальных сообществ приходит индивидуализация и самоорганизация социальной среды. Во временном отношении коммуникация не имеет предела.

Предъявление субъекта в процессе виртуальной коммуникации происходит путем использования специфических вербальных и невербальных средств (фотографии, картинки, аватары, вербальные статусы и комментарии), а также специфическое структурирование материала (расположение на странице, ссылки, повторы и т. д.). Исследование средств коммуникации с лингвистических позиций представлено в монографии О. В. Дедовой [2].

Предпосылками формирования новых коммуникативных пространств стали, на наш взгляд, мировоззренческие перемены и

социальные процессы, захлестнувшие мир в XX в. Суть данных перемен М. Н. Эпштейн выразил формулой «от “супер” к “псевдо”» [4]. Модернизм, тоталитаризм и др. «супер» явления XX в., озабоченные поиском идеального, спровоцировали формирование «псевдо» мировоззрения, появление множественных симулякров. Постмодернистское разочарование выразилось в потере человеком собственной идентичности, целостности. Массовая информатизация вскрыла противоречие между физической, биологически ограниченной природой человека и все увеличивающимся потоком информации. По замечанию М. Н. Эпштейна, объем печатной литературы за последние столетия растет «в геометрической прогрессии со знаменателем 2» [5], в то время как «индивид все более чувствует себя калекой, неспособным полноценно соотноситься с окружающей информационно-средой. Это особого рода увечье, когда человек лишается не внешних, а внутренних органов: зрение и слух принимают на себя чудовищную нагрузку, которую не выдерживают мозг и сердце» [5].

По мнению Т. А. Наумовой, с появлением Интернета возникает раздвоенное существование человека: социальное и информационное. Социальное бытие хорошо организовано и четко структурировано, создает человеку строгие рамки самокатегоризации и самоопределения [3, с. 3]. Виртуальное пространство возникает как альтернатива пространству социальному, которое претерпело кризис после попыток достичь идеала (построить идеальный социум: тоталитаризм, фашизм). Н. В. Водянова предпосылкой появления новых коммуникативных пространств определяет как состояние нестабильности и трансгрессии, трансформации и незавершенности, «кризис идентичности», утрата человеком чувства целостности [1, с. 3].

Преодоление такого рода разобщенности, разделенности, ограниченности выразилось в формировании нового коммуникативного и бытийственного пространства, которое не столько стремится к целостности, сколько предоставляет возможность множественного существования, преодоления ограниченности, соответствия новому мировоззрению и информационному состоянию. «Информационное бытие субъекта безгранично и многоформенно, что вынуждает субъекта искать форму собственного предьявления» [3, с. 4] (как попытку восстановления идентичности).

Фрагментарное и раздробленное бытие становится гармоничным субъекту эпохи перемен: «Любой намек на целостность и единство встречает яростное сопротивление у западных интеллектуалов – как зародыш грядущих репрессий, как угроза тоталитаризма» [5]. Органичен современному сознанию и мышлению гипертекст: «Концепция гипертекста обладает гуманистическим смыслом, поскольку гипертекст <...> являет-

ся наиболее адекватным способом отражения многомерности человеческого мышления, предоставляет человеку свободу выбора, свободу конструирования своего фрагмента виртуальной реальности» [1, с. 13].

Предоставленная субъекту возможность экспериментировать с собственным «я» оценивается исследователями неоднозначно. Так, для психологов это повод бить тревогу: множественность «я» ведет к девиации, аддикции и маркирует болезненное интернет-бытие. «Для интернет-зависимых характерен открытый стиль самопрезентации и коммуникативный стиль деятельности. Для интернет-независимых – закрытый стиль самопредъявления и поисковый стиль деятельности в виртуальном сообществе» [3, с. 9].

На наш взгляд, способы самоопределения и существования в виртуальном коммуникативном пространстве не ограничиваются двумя названными. Возникает вопрос о возможности гармоничного и здорового существования субъекта в новых коммуникативных пространствах.

Амбивалентность существования субъекта заключается в существовании мнимости и безграничных возможностей (слово «виртуальный» генетически содержит оба этих смысла): с одной стороны, в появлении нарциссизма, формировании «рыночной личности» (выгоднее себя продать), множественным трансформациям [1]. Но с другой стороны, Интернет – пространство креативного общения, предоставляющее возможность реализации творческого потенциала, выражения своего самобытного «я». Интернет предоставляет возможность организовать собственную творческую лабораторию.

Таким образом, новые коммуникативные пространства возникают как результат перерождения расщепленного создания и потерявшего собственную идентичность человека, результат давления четкой социальной структуры и ограниченности форм социального общения. Виртуальная коммуникация представляет собой новый способ жить в культуре. В виртуальных пространствах происходит порождение новых форм человеческих отношений.

Информационное изобилие конца XX в. породило коммуникационный дефицит. Появление новых технологий предоставило возможность реализовать сформировавшиеся потребности в общении. Формирование элит происходит теперь не за счет владения информацией (поскольку информация как таковая обесценивается), но умением данной информацией апеллировать. Силен и ценен тот, кто способен моделировать социальную коммуникацию.

Список использованных источников

1. *Водянова Н. В.* Самореализация личности в пространстве Интернета: философско-антропологический аспект : автореф. дисс. ...канд. философ. наук / Н. В. Водянова. – Челябинск, 2009. – 20 с.
2. *Дедова О. В.* Теория гипертекста и гипертекстовые практики в Рунете / О. В. Дедова. – М. : Изд-во МГУ, 2008. – 284 с.
3. *Наумова Т. А.* Образ «я» интернет-зависимых и интернет-независимых социальных агентов в виртуальном пространстве : автореф. дисс. ...канд. психол. наук / Т. А. Наумова. – Ярославль, 2007. – 19 с.
4. Проективный философский словарь. Новые термины и понятия [Электронный ресурс] / под ред. Г. Л. Тульчинского и М. Н. Эпштейна. – СПб., 2003. – Режим доступа: http://www.emory.edu/INTELNET/fs_contents.html. – Загл. с экрана.
5. *Эпштейн М. Н.* Информационный взрыв и травма постмодерна [Электронный ресурс] / М. Н. Эпштейн // Электронная библиотека научной литературы по гуманитарным дисциплинам. – Режим доступа: www.i-u.ru/biblio. – Загл. с экрана.

Олександр ГОДОВАНЮК,

студент Харківського національного університету радіоелектроніки

Галина ПОНОМАРЕНКО,

студентка Харківського національного університету радіоелектроніки

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВИЗНИ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

В связи с возрастанием необходимости доступа к большому количеству информации и развитием компьютерных технологий создается большое количество социальных сетей. Они позволяют не только общаться, но и использовать их в научных целях. В данной работе раскрывается значение социальных сетей как нового вида научных связей.

Ключевые слова: современные научные связи, наука, социальные сети.

В настоящее время глобальную сеть Интернет используют для научного сотрудничества, которое ускорилося за последние несколько лет благодаря популярности социальных средств массовой информации, развитию технологии Web 2.0. Число социальных сетей и сервисов, предназначенных конкретно для научных исследований, быстро растет. Программное обеспечение стало популярным среди многих ученых в научно-исследовательских учреждениях, таких как Стэнфорд, Гарвард, Кембридж. Коммуникация между учёными ускоряет распространение новых знаний. Наука – это сотрудничество, а научные социальные сети помогают и улучшают такое сотрудничество.

На сегодняшний день плодотворному развитию науки как в Украине, так и во всем мире препятствует недостаточная осведомленность ученых о достижениях и научных интересах их коллег. Заинтересованная наукой молодежь не знает о возможности продолжения научной работы в ведущих научных группах Украины и зарубежья. Это мешает в полной мере реализовать молодым ученым свой творческий и научный потенциал. Также актуальной проблемой является проблема подбора кадров.

С активным развитием компьютерных технологий, динамичным развитием сети Интернет и все более и более доступным ценам на предоставление данной услуги множество людей имеют уникальную возможность для виртуального общения, получения необходимой информации из научно-образовательных ресурсов Интернета.

Не так давно на просторах «всемирной паутины» стали появляться сайты, которые позволяли находить и поддерживать связь с бывшими одноклассниками/однокурсниками/коллегами или просто знакомыми. Подобные сервисы (социальные сети) были восприняты «на ура», а их разработчики неплохо зарабатывают.

В данной статье мы постарались раскрыть значение социальных сетей как нового вида научных связей.

Под социальной сетью понимается интерактивный многопользовательский веб-сайт, контент которого наполняется самими участниками сети. Сайт представляет собой автоматизированную социальную среду, позволяющую общаться группам пользователей. Социальные сети направлены на построение сообществ в Интернете из людей со схожими интересами или деятельностью. Связь осуществляется посредством сервиса внутренней почты или мгновенного обмена сообщениями. Также существуют социальные сети для поиска не только людей по интересам, но и самих объектов этих интересов: веб-сайтов, прослушиваемой музыки и т. п. Возникшие как среда общения одноклассников и сослуживцев социальные сети нашли естественное развитие в сетях знакомств, поиска работы, профессиональных и творческих контактов и могут использоваться для исследования общественного мнения, пропаганды научно-технических знаний и общественного влияния.

На сайте сети можно указать информацию, по которой аккаунт (страницу) пользователя смогут найти другие участники. Различаются открытые и закрытые социальные сети. Исторические примеры показывают, что для социальных преобразований важную роль играют интеллектуальные сообщества, например те, которые наблюдались в академических институтах, вокруг известных исполнителей, клубов самодеятельности. Сегодня одна из обычных черт социальных сетей – система «групп» или «сообществ».

В социальной сети пользователь имеет возможность выбрать тему для обсуждения, загрузить новую или проблемную информацию, сообщать и обсуждать новости. Действуют схемы голосования или рейтинг тем и записей. Самыми распространенными областями и темами общения в любой социальной сети являются обсуждение глобальных бытийных вопросов, обсуждение психологических проблем реального общения, дискуссии между участниками, скрытая и открытая реклама товаров и услуг. Можно сказать, что социальные сети выступают инструментом инновационных преобразований практически во всех областях человеческой деятельности, а именно: в сфере общественной жизни и политики, образовании, науке и технике, деловой и коммерческой сфере.

История социальных сетей началась с Classmates.com, американского портала, аналогом которого являются наши «Одноклассники», в 1995 г.

После появления этого очень успешного портала начали активно создаваться другие похожие ресурсы.

Социальные сети создаются с разными целями: владельцы MySpace и Facebook сделали ставку в первую очередь на удовлетворение человеческой потребности в самовыражении. Ведь в соответствии с пирамидой Маслоу именно самовыражение является высшей потребностью человека, опережая даже признание и общение. Также выделяют другие виды ресурсов в формате Web 2.0:

- Социальные закладки (social bookmarking). Некоторые веб-сайты позволяют пользователям предоставлять в распоряжение других список закладок или популярных веб-сайтов. Такие сайты также могут использоваться для поиска пользователей с общими интересами. Например, такой сайт как Delicious.

- Социальные каталоги (social cataloging) напоминают социальные закладки, но ориентированы на использование в академической сфере, позволяя пользователям работать с базами данных цитат из научных статей. Например, Academic Search Premier, LexisNexis Academic University, CiteULike, Connotea.

- Социальные библиотеки представляют собой приложения, позволяющие посетителям оставлять ссылки на их коллекции, книги, аудио-записи и т. п., доступные другим. Предусмотрена поддержка системы рекомендаций, рейтингов. Например: discogs.com, IMDb.com.

- Социальные сети веб-мастеров используются для анонсирования полезных материалов, позволяющие авторам оставлять ссылки на их посты, общаться, голосовать за интересные анонсы и т. п. Часто имеют рейтинги или рекомендации.

Социальные сети стали своего рода интернет-пристанищем, где каждый может найти техническую и социальную базу для создания своего виртуального «Я». При этом каждый пользователь получил возможность не просто общаться и творить, но и делиться плодами своего творчества с многомиллионной аудиторией той или иной социальной сети.

Среди пользователей Украины и России наиболее популярными ресурсами являются Одноклассники (74 %), Мой мир (40 %), Вконтакте (37 %), Мой круг (27 %), Rambler Планета (24 %).

Социальные сети уже давно овладели умами обычных пользователей Интернета, и теперь пришла очередь науки. Разговоры о применении данного инструмента в науке велись довольно давно, но внедрять подобные инновации не спешили. Технологии совершенствовались, разговоры активизировались, и это неизбежно привело к появлению первых успешных примеров.

Подобные сети, по сути, являются распределенными базами данных, предоставляющими целый набор сервисов: контролирование и введение

информации, производство поисков и фильтрации по ключевым словам, создание сообщества и группы, ведение интерактивного обсуждения.

Очевидно, что использование таких сетей с их развитием выходит за рамки простого общения и позволяет создавать и использовать узкопрофессиональные базы данных для профессиональных целей. Не удивительно, что в настоящее время появились сайты, ориентированные на создание социальной сети научных работников со сбором соответствующей информации.

Перспективными областями применения технологий социальных сетей в научной и образовательной сфере являются сетевые научные сообщества и сети молодежной направленности, ориентированные на диалог поколений. Статистика говорит о том, что социальные сети – это один из лучших способов общения, а может, даже и лучший. До получателя информация доходит быстро и без потерь. Также любую информацию можно защитить от «лишних глаз».

Социальные сети в области образования могут служить целям поддержки обучения, мотивации дистанционного обучения и самообразования. В области науки можно ожидать появления социальных сетей как профессиональной направленности, математиков и физиков например, так и молодых специалистов.

Активное развитие научных социальных сетей приводит к развитию новых технологий, которые дают множество новых возможностей. Существующий уровень программных технологий допускает эффективную реализацию этих целей.

Такой сайт как LinkedIn был создан с целью нахождения и поддержания деловых контактов. Более 65 млн людей используют эту сеть для обмена информацией, идеями, возможностями.

Также существует подобный сайт Scientists.indexcopernicus.com. В качестве начальной базы данных этот сайт использует базу данных свободного доступа статей PubMed, список научных журналов, имеющих ISSN, а также ряд свободно доступных баз данных по международным конференциям, грантам, другим видам активности. В качестве управляемых пользователем параметров заданы все виды деятельности, имеющие отношение к профессиональной деятельности ученого: публикации, гранты, конференции, членство в международных сообществах, патенты, рецензирование статей и многое другое. База данных позволяет подсчитывать индексы цитируемости, оценивать рейтинги ученых и др.

Идея базы данных подразумевает, что все вновь вводимые статьи, конференции, гранты и другая информация становятся частью общей базы данных и в дальнейшем доступны как для других участников сети, так и как элементы поиска.

Таким образом, при охвате достаточно широкого круга участников подобная сеть может стать единой базой научных данных, превосходящей по охвату многие доступные на данный момент.

В Украине также развивается этот вид связи между учеными. Существует социальная сеть для ученых «Социальная научная сеть – Scientific Social Community» [1]. Она является сообществом ученых, созданным для поиска финансирования, грантов и возможностей работы за рубежом, а также для нахождения коллег в разных областях научных интересов.

Данная социальная сеть предлагает инструменты и сервисы, которые интересны всем участникам научного процесса: и студентам, и аспирантам, и молодым ученым, и заслуженным мэтрам науки. Scientific Social Community содержит специализированные инструменты, направленные именно на решение проблем поиска информации учеными.

Аудитория данной социальной сети – 84 доктора наук, 538 кандидатов наук, 173 научных сотрудника, 125 инженеров, 619 аспирантов, 349 магистров, 848 студентов.

Как мы видим, сайт пользуется популярностью как у известных ученых, так и у студентов и аспирантов, которые активно занимаются наукой. Сервисы предоставляют возможность обмениваться информацией, опытом, узнавать о новых научных достижениях, экспериментах, существующих вакансиях. Благодаря этому данное сообщество можно назвать перспективным и многообещающим сервисом, который актуален для скорейшего развития науки в Украине.

Еще одним популярным научным сайтом является Research Gate [6]. Его разработкой занимается много ученых, главным образом из Гарварда, кругом интересов которых являются вопросы научной коммуникации, наукометрии, информатики и т. д.; и благодаря этому система буквально каждую неделю расширяет свои функции и возможности, и мгновенно разобраны во всем этом человеку, только что вошедшему в нее, довольно сложно. Даже два специальных вспомогательных сайта – лента информирования о новых сервисах и сайт – руководство по пользованию – успевают в своих обновлениях отразить только самые революционные изменения. В настоящее время система сайта включает в себя социальную сеть, сеть групп, библиографическую базу данных, научную биржу труда, общую систему поиска, систему связи с внешними объектами.

Для сравнения и анализа библиографических данных в научных работах существует онлайн-сервис Mendeley [4]. Программа анализирует документ в формате PDF, извлекает всю библиографию и находит все совпадения с имеющимися записями в базе данных. Ученым понравился проект: по данным ВВС, ежемесячная аудитория сервиса уже превысила 70 тыс. человек.

Научное сообщество использует и движки на базе wiki, и блоги. Например, так сделан Project Polymath [5] – сервис для совместной работы

над сложными математическими проблемами. Пример ещё одного сайта на wiki-движке: проект сообщества по биоинформатике Bioinformatics Organization [2]. С момента создания (1998 г.) в этой организации зарегистрировались 27 тыс. исследователей со всего мира, а сайт является центром всего сообщества, члены которого публикуют на нем вопросы, модели, эксперименты, открытия, связанные с вычислительной биологией. Это своего рода социальная сеть учёных в данной области.

Следует отметить, что данные социальные сети отличаются от сетей, созданных для ведения блогов, подобных LiveJournal [3]. Блогерские сети ориентированы на создание аналитических и новостных сегментов и, по сути, не ориентированы на создание разветвленных баз данных. В отличие от них социальные сети на основе баз данных позволяют интегрировать и сервисы, аналогичные блогерским сетям, то есть ведение дневников, авторских разделов и т. п. В настоящее время два типа этих сетей существуют независимо, произойдет ли их слияние – ещё неизвестно.

Также сегодня активно развиваются мобильные инструменты взаимодействия с интернет-сетями. Так, мобильные версии появились у многих профессиональных социальных сетей, например, таких как LinkedIn и E-xecutive

Одним из первых серьезных и интересных приёмов стало внедрение социальных сетей (как в науку, так и в бизнес) в стратегию американской компании Cisco Systems, Inc. – лидера сетевых технологий для сети Интернет.

Специалисты этой компании работают в разных странах мира, что неизбежно вызвало проблемы коммуникации. Для передачи очень важной информации сотрудникам этой компании приходилось созывать двухдневные конференции с необходимыми специалистами из разных стран, что, естественно, было очень неудобно и, самое главное, требовало значительных денежных средств. В результате в рамках инициативы cisco 3.0 появилось решение этой проблемы – внутренняя корпоративная социальная сеть, в которой содержалась вся необходимая информация и были заложены различные способы коммуникации внутри компании, что было особенно удобно сотрудникам из разных стран. В этой социальной сети есть внутренние корпоративные блоги, обучающие материалы, видеосвязь, энциклопедии и другие элементы социальных сетей. Кроме решения проблемы коммуникации, социальная сеть решает ещё много других проблем, например, с её помощью сотрудники активно общаются между собой, узнают об успехах друг друга, хорошо идёт процесс сплочения коллектива. Эта компания на своём примере доказала эффективность таких инструментов, как социальные сети в разных бизнес процессах.

При нынешнем обилии социальных сетей в мире появляется необходимость их объединения и обмена информацией между ними. Первым

шагом к этому стал проект OpenSocial от компании Google. OpenSocial – это набор API, который позволяет получить разработчикам доступ к информации в социальных сетях, присоединившихся к этому проекту, что даёт возможность создавать приложения, которые работают со многими популярными сетями одновременно. Разработчики могут получить информацию из профилей пользователей, информацию о друзьях, действиях и много другой не менее полезной информации. Благодаря Google стали появляться приложения, работающие в нескольких социальных сетях. К этому проекту уже присоединились такие огромные социальные сети, как MySpace, LinkedIn, Hi5, Bebo, Ning, Plaxo, Six Apart, Friendster и многие другие, а общее число пользователей превышает 250 млн.

В рунете первым шагом к объединению стал проект Best Persons с их девизом: «Лучшие люди. Объединяем социальные сети». Суть проекта сводится к банальному сбору ссылок на профили человека во всех социальных сетях в одном месте, также указанию своих интересов, добавлению друзей и некоторые другие функции. Проект довольно быстро развивается и, возможно, в нём появятся более интересные функции.

Большинство вышеназванных социальных сетей знакомы широкому кругу пользователей, и найти молодых людей, которые были бы зарегистрированы хотя бы в одной из них, не составит труда. Однако подобные интернет-сервисы оказывают и негативное влияние на пользователей. При общении часто используются слова с ошибками, которые практически никто не исправляет, и потому молодое поколение становится менее грамотным. Увлечение подобными ресурсами порой отбирает все свободное время и не приносит никакой пользы. Также часто на таких ресурсах можно встретить нецензурную лексику и порнографию, которую размещают некоторые пользователи.

Но несмотря на наличие всех недостатков, социальные сети играют в нашей жизни огромную роль. Помимо поиска людей, связь с которыми, казалось бы, уже навсегда утрачена, можно также обрести немало новых знакомств или просто пообщаться на интересную вам тематику. На сайтах типа LinkedIn, Мой Круг и Profeo.com.ua предоставляется возможность найти достойную работу, хороших сотрудников, получить дельный совет, раскрутить свой проект (впрочем, это возможно и на других сайтах) и многое другое. Кроме того, при общении с иностранной аудиторией можно улучшить свои знания иностранных языков.

В последнее время огромное количество сайтов появляются с минимальным набором социальных функций, а старые дорабатываются такими функциями. Если данная тенденция продолжится, очень скоро мы сможем наблюдать социальный функционал почти в любом более или менее серьезном интернет-проекте, будь то новостной сайт, интернет-магазин или поисковая система.

В заключение хочется сказать, что вклад каждой страны важен и ценен для развития мировой науки. Развитие научных социальных сетей решает проблемы поиска разноплановой научной информации. Ученые из России, Украины, Германии, Франции, а также других европейских стран сотрудничают друг с другом, совместно публикуются в ведущих научных журналах. И именно благодаря активному развитию научных социальных сетей с каждым днем это сотрудничество становится все более доступным.

Список використаних джерел

1. Социальная научная сеть – Scientific Social Community [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.science-community.org>. – Загл. с экрана.
2. Bioinformatics Organization [Electronic resource]. – Mode of access: <http://bioinformatics.org>. – Title from the screen.
3. LiveJournal [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.livejournal.ru>. – Title from the screen.
4. Mendeley research networks BETA 0.9 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mendeley.com>. – Title from the screen.
5. Project Polymath [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.projectpolymath.org>. – Title from the screen.
6. Researchgate.net. Scientific network [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.researchgate.net/application.Index.html>. – Title from the screen.

Розділ III

**РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРИ УКРАЇНИ**

Олександр ІСАСНКО,

в. о. наук. співроб. відділу бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук

БІБЛІОТЕЧНЕ ДИСТАНЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядаються складові дистанційного інформаційного обслуговування користувача сучасної бібліотеки. Подано загальну характеристику основних видів бібліотечних дистанційних послуг, описано принципи та механізми їх функціонування, детально проаналізовано виконання віртуальної довідки провідними бібліотеками України.

Ключові слова: дистанційне інформаційне обслуговування, дистанційні бібліотечні послуги, електронна доставка документів, віртуальна довідка, дистанційне замовлення документів, бібліотечний веб-сайт.

Сучасний етап розвитку та поширення інформаційних технологій в Україні дає можливість розглядати веб-сайт, зокрема, як основний і надзвичайно дієвий інструмент дистанційного інформаційного обслуговування (ІО) користувачів бібліотек усіх типів і видів. Ідеться не лише про ознайомлення відвідувачів веб-сайту зі структурою, розкладом роботи, контактною інформацією та місцерозташування бібліотеки тощо. Наразі для сучасної бібліотеки є нормою ведення електронного каталогу нових надходжень і оперативне оновлення останнього на власному веб-сайті, формування та представлення тематичних списків літератури та повнотекстових документів, інформування про книжкові й мистецькі виставки та проведення культурно-масових заходів, представлення систематизованого переліку веб-посилань (лінків) з анотаціями, наведення впорядкованої довідкової соціальної чи наукової інформації тощо. Зокрема, питання організації та функціонування бібліотечних онлайн-виставок (на прикладі бібліотечно-архівної колекції Фонду Президентів України НБУВ) розглянуто в статті Г. Нежурбіді та С. Польовик [17].

Вищенаведені інформаційні сервіси веб-сайтів бібліотек є простими, і ми можемо класифікувати їх як пасивні. Проте сучасний користувач, з урахуванням значного пришвидшення життя і всіх соціально-економічних і політичних процесів, потребує створення й залучення в практику роботи веб-сайтів бібліотек активних інформаційних сервісів – замовлення літератури через Інтернет, надання довідкової інформації в дистанційному режимі, отримання вичерпної консультації в інтерактивному режимі.

Дотичним до роботи веб-сайту бібліотеки є дистанційний сервіс галузевого, тематичного, видового тощо інформування певних користувачів, категорій чи груп останніх, про нові надходження документів до бібліотеки засобами електронної пошти. Для прикладу, Н. Орлеанська пропонує використовувати специфічні сервери, при роботі з якими заздалегідь замовлену тематичну інформацію, яку регулярно підбирають фахівці, формуючи бібліографічні добірки з зазначенням відповідних електронних адрес, систематично розсилають користувачам електронною поштою [19, с. 24].

Розвиток інформатики та відповідних технологій представлення й передавання даних стимулював потребу в модернізації традиційних механізмів розподілу й поширення бібліотечно-інформаційних ресурсів та активізував експерименти з новими інформаційними технологіями для покращення й пришвидшення ІО користувачів, у тому числі в дистанційному режимі.

Надзвичайно стрімкий прогрес у галузі технологій передавання даних через комп'ютерні мережі зумовлює той факт, що генеральним напрямом розвитку бібліотечно-інформаційного сервісу стає дистанційна форма обслуговування користувачів, тобто забезпечення всіх вищевизначених етапів дистанційного обслуговування шляхом формування, доступу та використання електронних ресурсів та засобів телекомунікаційного зв'язку [2, с. 50].

Послуга з виконання віртуальної довідки та сервіс ІСQ-консультант є абсолютно доступним для реалізації будь-якою сучасною бібліотекою, проте чомусь і досі не є поширеним явищем. Дані послуги мають спільне завдання – оперативно в інтерактивному або у відстроченому режимі надати якомога повну інформацію довідкового змісту на разовий дистанційний запит користувача. На нашу думку, виявляється доцільним створення у великих бібліотеках окремих підрозділів, що об'єднують технології виконання віртуальної довідки й «ІСQ-консультанта», які органічно доповнюватимуть одна одну. Цілком імовірно, що з часом такі підрозділи виконуватимуть більшу частину роботи з надання довідок і консультацій порівнянно з традиційними відділами довідково-бібліографічного обслуговування та консультантами біля каталогів.

Спробуємо детальніше проаналізувати умови та механізми функціонування віртуальної довідки в провідних бібліотеках України.

Вислів «віртуальна довідка» уже глибоко вкоренився в бібліотечно-інформаційну термінологію і наразі майже не викликає бажання в багатьох фахівців писати статті, досліджуючи питання: «чи вважати “віртуальну довідку” довідкою», “віртуальна” – це те, чого не існує?» тощо.

Надання довідкової інформації в дистанційному режимі через Інтернет на разовий запит користувача бібліотеки прийнято спрощено називати «віртуальна довідка».

Очевидним є той факт, що впровадження й використання даного сервісу можливе лише за наявності в бібліотеки власного веб-сайту чи принаймні веб-сторінки. Вітчизняний бібліотечний веб-простір саме у XXI ст. отримав розвиток такої зручної послуги як віртуальна довідка.

На сьогодні уже кілька десятків бібліотек (точну цифру визначити важко, до того ж, уже за півроку вона може істотно збільшитися) надають послуги віртуальної довідки. Зокрема, виявлено, що 16 ОУНБ (тобто більша частина) на власних веб-сайтах пропонують і виконують таку послугу. Також даний сервіс є досить поширеним серед дитячих бібліотек. Крім того, віртуальну довідку виконують у національних, державних та публічних бібліотеках, а також у бібліотеках вищих навчальних закладів (ВНЗ). Окреме місце належить найбільшому вітчизняному корпоративному проекту «Об'єднана віртуальна довідкова служба», організаційним, технічним і науково-методичним центром якого виступає Національна бібліотека України для дітей (НБУД) [7], і до якої наприкінці 2009 р. входило більше 10 бібліотек різних видів та відомчого підпорядкування (державна, ОУНБ, бібліотека ВНЗ, міські публічні для дорослих та міські й обласні бібліотеки для дітей). Формально-змістовий аналіз даного сервісу, проведеного безпосередньо на відповідних сторінках 32 веб-сайтів бібліотек, виявив ряд питань і моментів, які потребують ґрунтовного вивчення й предметної оцінки.

Розпочнемо з місця представлення даної послуги чи знаходження відповідного гіперпосилання. На 26 веб-сайтах «віртуальна довідка» представлена на головній сторінці, що цілком логічно й природно; на головному сайті Національної парламентської бібліотеки України є посилання на професійний (бібліотечний) сайт бібліотеки – «Бібліотечному фахівцю», на якому «віртуальна довідка» міститься на головній сторінці [15]; на трьох веб-сайтах «віртуальна довідка» розміщена в розділі «Послуги»; на сайті Львівської державної обласної бібліотеки для дітей «віртуальна довідка» міститься лише в розділі «Для дорослих» [18], оминувши розділ «Для дітей»; на веб-сайті системи бібліотеки для дітей м. Дніпропетровськ є лише посилання на веб-сайт НБУД (!), яке міститься в підрозділі «Корисні посилання» розділу «Ресурси» [16], що є найнеадекватнішим розташуванням «віртуальної довідки».

Назв у даного сервісу на різних сайтах теж багато – від лаконічних «віртуальна довідка», «електронна довідка», «библиографическая справка», «бібліографічна довідка», «вопрос библиотекарю» чи «on-line довідка» до «віртуальна довідкова служба», «віртуальна бібліографічна довідка», «об'єднана довідкова служба бібліотек України» чи «об'єднана віртуальна довідка дитячих бібліотек України».

Наступним пунктом аналізу була наявність і змістове наповнення правил користування даною послугою. Загалом, на семи веб-сайтах

таких правил узагалі не виявилось, що є досить дивним, оскільки користувач, зайшовши на «віртуальну довідку», позбавлений будь-якої інформації про можливості даного сервісу. Також потрібно сказати про учасників корпоративного проекту «Об'єднана віртуальна довідкова служба». Лише на сайті Донецької ОУНБ ім. Н. К. Крупської наведена коротка інформація про дану послугу [6]. Усі інші бібліотеки обмежилися лише прямим гіперпосиланням на сторінку «віртуальна довідка» НБУД, що є вкрай некоректним стосовно користувача.

Змістове наповнення правил користування даною послугою є досить типовим. Зазначаються робочі дні й години прийому запиту, строки виконання послуги, що можна запитувати, відповіді на які запити не надаються, які бібліотечно-інформаційні ресурси використовуються в процесі виконання запиту, послідовність і форми надсилання запиту й отримання відповіді, телефони, адреса бібліотеки. На більшості веб-сайтів є спеціальні форми заповнення запиту. Однак потрібно відзначити, що на п'яти сайтах відсутній будь-який пошук – за датою, тематикою, галузевою чи предметною ознаками, за текстами запитів чи відповідей тощо.

Варто зауважити, що впадає у вічі надмірне табу, якими переповнені правила: «питання типу “Тарас Шевченко” не приймаються»; «не даємо відповіді електронною поштою»; «... на такі питання бібліографи не відповідають»; «... такі запити вилучаються»; «кількість запитів обмежена»; «списки джерел інформації надаються в обмеженій кількості»; «запити, що виходять за межі правил, видаляються»; «інформація не надається» тощо. Не важко здогадатись, що подібні обмеження відлякують користувачів.

Натомість, такі фрази і блоки як «наші поради»; «як задати питання»; «перш ніж задати питання, поцікавтесь, може на таке запитання вже була відповідь раніше»; «формулюйте свій запит якнайконкретніше – це допоможе оператору дати Вам правильну відповідь»; «для отримання вичерпної й релевантної відповіді на запит вкажіть свій вік, місце навчання чи роботи, спеціалізацію, з якою метою Ви звертаєтесь до нас, в якій сфері буде використана отримана інформація тощо» сприяють встановленню дружніх заочних стосунків користувача й бібліографа.

Набагато доцільнішим є шлях, за яким у правилах будуть детально вписані умови, форми, типи, ресурси та інші критерії надання відповідей на питання або виконання запитів.

Якщо ж говорити про фактичні умови виконання віртуальної довідки, то викликає подив надзвичайно мала кількість запитів, що приймаються однією бібліотекою – від двох до п'яти за день (виконання – від одного до трьох днів), до того ж лише в робочі дні тижня з 9.00 до 17.00. Якщо взяти до уваги численні й інші обмеження (у тому числі – один запит від одного користувача, не більше 5–10 джерел на одне питання

тощо), то даний сервіс можна з легкістю перекваліфікувати в лотерею, гаслом якої буде «кому пощастило з тих, хто встигнув».

Серед найфундаментальніших та найдосконаліших текстів правил користування віртуальною довідкою варто відзначити сайти Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [9], Чернігівської державної ОУНБ ім. В. Г. Короленка [10], Наукової бібліотеки Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля [11], Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва [20], Луганської ОУНБ ім. О. М. Горького [4], Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ [8], Херсонської ОУНБ ім. Олесья Гончара [12].

Варто також сказати й про специфіку надання послуги. Наприклад, на сайті Херсонської обласної бібліотеки для дітей функціонує віртуальна правова довідка [13], де відповіді на запити користувачів, що мають правознавчий (юридичний) характер і за темою стосуються дитинства, сім'ї або школи, дають юристи Дніпровського районного управління юстиції в м. Херсон.

У бібліотеках ВНЗ віртуальною довідкою, як правило, можуть скористатися лише студенти, аспіранти та співробітники даного ВНЗ, оскільки практичне користування веб-сайтом загалом можливе лише після авторизації [введення номера посвідчення, читацького чи студентського (аспірантського) квитка й пароля].

Замовлення та отримання документів через Інтернет є надзвичайно трудомістким і складним технологічним процесом. Адже йдеться про увесь комплекс робіт, необхідних для повноцінного і якісного функціонування даної послуги. Насамперед це формування електронного каталогу. Провідні бібліотеки вже накопичили достатній масив записів у власних базах даних для здійснення такого сервісу. І вже постає питання про поступове проведення ретрокаталогізації. Іншим важливим аспектом є повноцінне й достовірне відображення місцезнаходження і статусу документа, який має намір замовити читач. Тому що користувач в електронному каталозі хоче відразу бачити результат пошуку й можливість отримати потрібний йому документ. Третьою складовою сервісу є напрацювання зручного й оперативного механізму реалізації даної технології. Послуги з електронної доставки документів, у тому числі зі здійсненням сканування, а також вибіркового поширення інформації та інформування про нові надходження й бібліотечно-інформаційні новини виконуються за допомогою електронної пошти або спеціалізованих програм. Даний сервіс також є цілком доступними до виконання сучасною бібліотекою. Однак ці послуги здебільшого вже є платними, а тому їх впровадження має бути не лише обґрунтованим і затребуваним, а й бути цікавим і привабливим (як в інформаційному, так і в ціновому аспектах) для певних категорій, груп чи навіть окремих користувачів. Саме така вибірковість і гнучкість з боку бібліотеки відіграють вирішальну роль в успішності

запропонованих послуг. У даному випадку існування шаблонів у підходах, преїскурантів цін не повинно обмежувати уяву користувача і бібліотекаря.

Дослідники, які вивчають розвиток електронної доставки документів (ЕДД) у бібліотеках Росії, відзначають, що останнім часом ми є свідками змін парадигми бібліотечної діяльності, змін функціональних механізмів бібліотеки, оскільки відбувається формування нової стратегії глобального доступу до інформаційних ресурсів незалежно від їх місцезнаходження. І бібліотеки шукають своє місце в новому глобальному електронно-інформаційному середовищі. ЕДД, без сумніву, є важливою складовою цієї стратегії [14, с. 142].

Вивчаючи досвід електронної доставки документів у Німеччині, В. Вібке зазначає, що традиційна доставка літератури через МБА забирала кілька тижнів, тобто термін виконання замовлення настільки довгий, що врешті-решт узагалі може відпасти необхідність у самому замовленому документі. Спочатку з запровадженням ЕДД у Німеччині лише бібліотекарі могли приймати замовлення й шукати документи в електронному каталозі бібліотек чи різноманітних базах даних (БД), проте пізніше БД стали доступні через Інтернет, і користувачі отримали змогу самостійно шукати й замовляти необхідні їм документи [5, с. 203].

Один з перших проектів системи ЕДД в Україні був реалізований у 1997–1999 рр. за програмою INTAS (Міжнародної асоціації сприяння співробітництву з науковцями країн СНД) НБУВ і Національним науковим центром (ННЦ) «Харківський фізико-технічний інститут», у рамках якого з найбільших бібліотек Західної Європи відбувалося безкоштовне отримання ксерокопій наукових статей згідно з запитом користувачів науково-дослідних установ країни. НБУВ була визначена координатором приймання замовлень від установ і організацій із Західної України, ННЦ – зі Східної України. Замовлення здійснювались в електронній формі в режимі онлайн, пізніше – через електронну пошту [3, с. 50].

Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що необхідною передумовою та інформаційно-ресурсною базою для розвитку сервісів дистанційного обслуговування, у тому числі ЕДД, є електронна бібліотека (ЕБ) – сукупність різноманітних БД, у тому числі повнотекстових, які створюються конкретною бібліотекою чи до яких остання має доступ.

Досліджуючи досвід створення та особливості і умови функціонування ЕБ за кордоном, В. Андреев констатує: «Бібліотеки спрямували свої зусилля на надання доступу до електронних документів і ресурсів Інтернет, як до тих, що є у власних фондах, так і до тих, що доступні з інших бібліотек чи інформаційних центрів телекомунікаційними каналами» [1, с. 9], тобто мова йде про формування ЕБ та єдиного інформаційного середовища – спочатку місцевого, регіонального, національного і, нарешті, міжнародного чи світового. Важливе місце в оперативно-

му задоволенні інформаційних потреб користувачів, а також фундаментальної складової формування ЕБ належить бурхливому розвитку електронних газет і журналів [21].

Також потрібно підкреслити, що важливим аспектом функціонування ЕДД є встановлення й дотримання всіма учасниками певного бібліотечно-інформаційного середовища єдиних правил, стандартів і механізмів представлення документів, передавання даних тощо. Тому що лише такий підхід надасть можливість повною мірою реалізувати потенціал та переваги даного сервісу.

На кінець 2009 р. послуги з ЕДД надавали, зокрема, такі провідні вітчизняні бібліотеки: Одеська національна ордена Дружби народів наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Тернопільська та Дніпропетровська ОУНБ, Запорізька ОУНБ ім. О. М. Горького та Донецька ОУНБ ім. Н. К. Крупської, а також Наукова бібліотека Східноукраїнського університету ім. Володимира Даля.

Також важливою складовою ЕДД є можливість дистанційного замовлення документів. Таку послугу на власних веб-сайтах наразі пропонують, зокрема, НБУД, Херсонська ОУНБ ім. Олесея Гончара, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Київ, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Наукова бібліотека Національного університету «Кієво-Могилянська академія».

Започаткування повноцінного функціонування бібліотечного форуму, а також проведення інтернет-семінарів, конференцій та інших заходів може дозволити собі лише велика бібліотека. У даному випадку варто говорити не так про технічну підтримку таких проєктів, як про якість, різноманітне й цікаве їх наповнення. Адже зрозуміло, що популярність бібліотечних форумів, мабуть, ніколи не зможе зрівнятися з аналогічними розважальними та комерційними інтернет-проєктами. Більше того, повноцінна діяльність великої кількості бібліотечних форумів також неможлива. А відтак, доцільно організувати такі форуми в кількох провідних бібліотеках у різних регіонах країни, а учасниками й співорганізаторами зможуть бути багато інших бібліотек та інших інституцій. Різноманітному наповненню таких форумів потрібно приділяти багато уваги, адже ефективність проведених в їх межах заходів (семінари, конференції, методичні та організаційно-управлінські наради, обговорення актуальних питань бібліотечно-інформаційного законодавства тощо), при добре організованій роботі, зможе в багато разів перевищувати аналогічні заходи, що проводяться бібліотеками традиційним способом фізичного зібрання учасників.

Список використаних джерел

1. *Андреев В. А.* Электронные библиотеки: опыт создания за рубежом / В. А. Андреев // Науч. и техн. б-ки. – 1998. – № 2. – С. 8–11.
2. *Баркова О.* Електронна бібліотека як перспективний засіб організації доставки документів та обслуговування по МБА / О. Баркова // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 47–54.
3. *Баркова О.* Інформаційне обслуговування науковців за програмою INTAS (1997–1999) / О. Баркова // Бібл. вісн. – 2000. – № 3. – С. 49–51.
4. Виртуальная справочная служба // Луг. ОУНБ им. О. М. Горького : веб-сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.lg.ua>. – Загл. с экрана.
5. *Вібке В.* Електронна доставка документів: досвід Німеччини / В. Вібке // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 202–209.
6. Віртуальна довідка // Дон. ОУНБ ім. Н. К. Крупської : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.donetsk.ua>. – Назва з екрана.
7. Віртуальна довідка // Нац. б-ка України для дітей : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chl.kiev.ua>. – Назва з екрана.
8. Віртуальна довідка // Публіч. бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lucl.lucl.kiev.ua>. – Назва з екрана.
9. Віртуальна довідка // Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koroenko.kharkov.com>. – Назва з екрана.
10. Віртуальна довідка // Черніг. держ. ОУНБ ім. В. Г. Короленка : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libkor.cg.ukrtel.net>. – Назва з екрана.
11. Віртуальна довідкова служба // Наук. б-ка Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.snu.edu.ua>. – Назва з екрана.
12. Віртуальна довідкова служба // Херсон. ОУНБ ім. Олесь Гончара : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.kherson.ua>. – Назва з екрана.
13. Віртуальна правова довідка // Херсон. облас. б-ка для дітей : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kidrights.kherson.ua>. – Назва з екрана.
14. *Глухов В. А.* Развитие электронной доставки документов в библиотеках России / В. А. Глухов, О. Л. Лаврик // Библиотечно-информационное обеспечение в области социальных и гуманитарных наук на пороге XXI века : материалы науч. конф., Москва, 26 мая 1998 г. / РАН. ИНИОН. – М., 1999. – С. 129–142.

15. Запитання-відповіді // Нац. парлам. б-ка України : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.nplu.org>. – Назва з екрана.
16. Корисні посилання // Система б-к для дітей м. Дніпропетровська : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.childlib.dp.ua>. – Назва з екрана.
17. *Нежурбіда Г.* Організація бібліотечних онлайн-виставок (на прикладі бібліотечно-архівної колекції Фонду Президентів України НБУВ) / Г. Нежурбіда, С. Польовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 374–384.
18. Об'єднана віртуальна довідка // Львів. держ. обласна б-ка для дітей : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lodb.org.ua>. – Назва з екрана.
19. *Орлеанська Н.* Медичні бібліотеки в інформаційному забезпеченні інноваційних процесів у медичній галузі / Н. Орлеанська // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С. 20–25.
20. Он-ліне довідка // Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua>. – Назва з екрана.
21. *Tennant R.* Personalizing the digital library / R. Tennant // *Libr. j.* – 1999. – Vol. 124. – № 12. – P. 36–38.

Наталія АВТОНОМОВА,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ІНФОРМАЦІЙНІ ВИДАННЯ В СИСТЕМІ ДОКУМЕНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті представлена видова характеристика інформаційних видань, окреслюється їх цільове призначення. Визначається місце інформаційних видань у системі документної комунікації. Здійснюється класифікація інформаційно-аналітичних видань як окремого виду інформаційної продукції. Розглядається асортиментний ряд інформаційно-аналітичної продукції Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ.

Ключові слова: інформаційні видання, документна комунікація, вторинні документи, інформаційно-аналітичні продукти.

У 1990–2000 рр. із реалізацією практичних кроків стосовно інформатизації українського суспільства актуалізується питання інформаційної діяльності бібліотек. Одним з найпоширеніших видів зазначеної діяльності є підготовка інформаційних видань як засобу розкриття бібліотечних фондів. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження їх систематизації та класифікації з метою запобігання розсіюванню та невідповідності інформації в потоці вторинних документів.

Практичних рекомендацій в цьому напрямі було напрацьовано чимало: одні з них проходилися в межах загального документознавства, інші – розглядали певні види видань та їх ознакове градування.

Питання класифікації інформаційних видань значною мірою досліджувалося в працях Г. Швецової-Водки та Н. Кушнарєнко. Запропоновані цими вченими класифікації знайшли інтерпретаційне продовження в роботах їхніх колег, серед яких можна виокремити навчальні посібники М. Комової, Ю. Палєхи. Активним розробником системи документації виступив С. Кулєшов. Його модель класифікації системи документів була підтримана українськими дослідниками, що демонструють численні посилання на неї в позитивному значенні. Детальну характеристику бібліографічних та реферативних видань можна знайти в роботах М. Сороки, В. Лутовинової та О. Карпенко.

Після здобуття Україною незалежності набрав чинності ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», в якому чітко про-

писана загальна класифікація усіх друкованих документів, зокрема інформаційних видань.

У спеціальній літературі поширений термін «інформаційне видання». Ним позначають видання, що містять систематизовані відомості про опубліковані й неопубліковані праці у формі, зручній для оперативного ознайомлення з ними [6, с. 19–20].

Видання – основний вид опублікованого, друкованого, поліграфічного документа. Це документ призначений для розповсюдження інформації, що міститься в ньому, пройшов редакційно-видавничу обробку, отриманий друкуванням або тисненням, поліграфічно самостійно оформлений і має вихідні відомості. До видань можуть бути зараховані всі документи, видані за планами видавництв або позапланово, на основі договорів з авторами, будь-якими способами поліграфічного друку.

Приймаючи це визначення за вихідне, визначають істотну відмінність видання від інших видів документів. За межами видань залишаються всі письмові документи, що не піддавалися редакційно-видавничій обробці і з цієї причини не включені в процес масової комунікації. До цієї групи не входять і всі твори в усній формі. До видань також не належать документи на магнітофонній або відеоманітофонній стрічці, дискеті, перфокарті, перфострічці тощо [3, с. 161–162].

Визначення видів видання – важливе завдання науки й практики. Його можна виконати за допомогою типологічної класифікації, за якою поділ на типи, види здійснюється незалежно від їх семантичної наповненості, тобто галузевого призначення, тематики. Теоретична класифікація потрібна для того, щоб зрозуміти, чим відрізняються один від одного різні види видання. Така класифікація необхідна в першу чергу для наукового пізнання документа, для порівняння його різновидів з іншими явищами дійсності й поняттями.

Враховуючи, що видання є одним з видів документа, його можна класифікувати за ознаками документа: за змістом, матеріальною конструкцією, періодичністю, знаковою природою інформації, цільовим призначенням, обсягом, складом основного тексту, структурою, ступінню аналітико-синтетичної переробки інформації. Ознакою, яка визначає виділення інформаційних видань з масиву інших, є, на думку Н. Кушнарєнко [4], ступінь інформаційно-аналітичної переробки інформації. За цією ознакою видання поділяються на п'ять видів: інформаційні, реферативні, бібліографічні, оглядові, дайджести. Однак, як доводить Н. Кушнарєнко, класифікація інформаційних видань до кінця не визначена. За характером інформації, що міститься в них, інформаційні видання поділяються на три підвиди: бібліографічні, реферативні й оглядові. Останні, у свою чергу, можуть бути неперіодичними, періодичними, продовжуваними.

Зі свого боку Г. Швецова-Водка зазначає, що на сьогодні не завершений не тільки систематизований поділ видань на види, а й відсутня систематизація ознак, за якими виокремлюють ті чи інші види видань [8, с. 339]. Такої ж думки Г. Швецова-Водка дотримується й щодо термінів, які позначають окремі види видань і які є дискусійними, на її погляд, з боку книгознавства та джерелознавства.

Інформаційні видання, згідно з ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» [1], систематизовані чи узагальнені відомості відносно опублікованих чи неопублікованих даних з першоджерел, випущених друком організаціями, що здійснюють науково-інформаційну діяльність. Інформаційні видання можуть бути періодичними, неперіодичними, продовжуваними. Відповідно до ДСТУ 3017-95 інформаційні видання, у свою чергу, поділяються на бібліографічні, реферативні, оглядові, дайджести.

Інформаційні видання створюються в результаті аналітико-синтетичної обробки одного чи кількох первинних документів з метою пристосування інформації до інформаційних потреб споживача. Тобто вони містять систематизовані відомості про первинні документи (опубліковані, неопубліковані, що не публікуються) або результат аналізу й синтезу даних, що є в першоджерелах. Це дає можливість віднести їх за рівнем узагальнення інформації до вторинних документів.

Метою створення вторинних документів є інформування споживачів про потоки й масиви первинних документів, щоб у згорнутому, узагальненому вигляді викласти основний їхній зміст, що, у свою чергу, підвищує інформаційну місткість документа.

Основою процесу згортання інформації є зменшення фізичного обсягу інформаційного повідомлення. Для задоволення потреб користувачів інформації застосовуються різні способи згортання інформації: семантичний й лексичний, макроаналітичний й мікроаналітичний. Семантичне згортання інформації передбачає змінення інформативності повідомлення, лексичне – перетворює знакову форму повідомлення, залишаючи зміст без змін. При макроаналітичному згортанні наводять формальні відомості про документ і найзагальніші відомості про його зміст, при мікроаналітичному – детально розкривають зміст документа (основні й побічні теми, аспекти їх розгляду) [2, с. 4].

Вважається, що вторинні документи призначені для інформування (оповіщення) про інші документи, що вони можуть полегшити споживачам інформації орієнтування як у складі певного фонду документів (поток, масиву документів), так і в змісті тієї інформації, що міститься в них. Завдяки цьому може відпасти потреба у зверненні до кожного з використаних первинних документів, тобто вторинні документи полегшують розумову працю користувача інформації.

Найважливішим завданням інформаційних видань є сприяння подоланню суперечностей у документній комунікації – між зростанням масивів і потоків опублікованих, неопублікованих і тих, що не публікуються, документів і можливістю їх засвоєння суспільством, тобто інформаційні видання є одним із способів впорядкування відомостей про документні потоки й масиви. Вони забезпечують повноту й достовірність відображення первинних документів шляхом оперативності випуску, підвищення інформативності кожного інформаційного видання, врахування конкретних запитів замовників. Отже, інформаційні видання – джерело оперативної, актуальної інформації, що покликане доносити її до користувача в максимально короткі терміни.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що призначення вторинних документів та рівень згорання й характер вторинної інформації є провідними ознаками виділення серед масиву наявних вторинних документів саме інформаційних видань. Від інших видів видань інформаційні видання відрізняються структурою основного тексту, який складається з відомостей про документ, тобто із вторинної документної інформації, що подається в бібліографічних записах, анотації, рефераті, огляді тощо. У зв'язку з цим інформаційні видання поділяють на документи: із бібліографічною, реферативною, оглядовою та аналітичною інформацією.

Інформаційні видання в межах кожного виду мають значне розмаїття підвидів. Така розгалуженість видової структури інформаційних видань обумовлена завданням переробки первинних джерел інформації відповідно до інформаційних потреб суспільства. Видове розмаїття вторинних документів об'єднане метою їх створення (інформування користувачів про потоки й масиви первинних документів, щоб у згорнутому, узагальненому вигляді викласти їх зміст) та методикою їх підготовки, яка полягає в згортанні текстів первинних документів шляхом аналітико-синтетичної переробки.

Однак характерна ознака поділу на підвиди в кожного виду інформаційного видання своя. Так, **бібліографічні видання** більшістю науковців класифікуються:

- *за цільовим призначенням* – державні, науково-допоміжні, рекомендаційні, професійно-виробничі;
- *за об'єктом бібліографування* – універсальні, багатогалузеві, галузеві, тематичні, персональні, бібліографічні, краєзнавчі;
- *за методом бібліографування* – вибіркові, реєстраційні, сигнальні, анотовані, реферовані, оглядові;
- *за часом виходу у світ* – поточні, ретроспективні, перспективні;
- *за ознакою належності* – видавничі, книготорговельні, бібліотечні;

– за *формою організації матеріалу* – бібліографічний покажчик, бібліографічний список, бібліографічний огляд, бібліографічний бюлетень, бібліографічний журнал, допоміжний покажчик до видання.

Питання щодо класифікації **реферативних видань** на сьогодні залишається досить дискусійним. Єдиної класифікації поки що немає. Однак більшість фахівців за її основу беруть такі ознаки:

– за *цільовим призначенням* – загальні й спеціалізовані;

– за *належністю до певної галузі знань* – реферати із суспільних, гуманітарних, природничих, точних, технічних і прикладних наук, з економіки;

– за *способом характеристики первинного документа* – реферати-конспекти, в яких послідовно викладають в узагальненому вигляді зміст усього первинного документа, а також проблемно-орієнтовані реферати, що акцентують увагу споживача на окремих темах або проблемах первинного документа;

– за *обсягом та глибиною згортання* – короткі, обсяг яких обмежений 850 друкованими знаками, і розширені, обсяг яких може становити 10–15 % обсягу первинного документа;

– за *кількістю джерел реферування* – монографічні, складені на один первинний документ, реферати-фрагменти, складені на окрему частину первинного документа, його розділ, підрозділ, параграф, оглядові або зведені, групові реферати;

– за *формою викладу* – текстові, анкетні (позиційні), табличні, телеграфного стилю, схематичні, ілюстровані, змішані;

– за *методом викладу* – реферати-екстракти, перефразовані, аспекти, які створюють на основі формалізованих методик;

– за *способом підготовки* – інтелектуальні, складені на основі інтуїтивних уявлень про значущість змісту первинного документа, а також автоматизовані;

– за *авторським виконанням* – авторські, або автореферати, і неавторські, або ті, які склала інша особа (референт-аналітик) [5].

Проте можливий й інший поділ реферативних видань. За ним визначають: реферативний журнал, реферативний збірник, експрес-інформацію, інформаційний листок. Дана класифікація здійснена на основі синтетичного поєднання декількох ознак – матеріальної конструкції видання, його структури, ступеня аналітико-синтетичної переробки інформації. Класифікація видань на основі поєднання декількох ознак, на думку автора статті, приводить у перспективі до появи нових видів інформаційних видань, що, у свою чергу, розширює асортимент інформаційної видавничої продукції й надає можливість інформаційним службам більш якісно задовольняти запити користувачів на різні види інформаційної друкованої продукції.

Стосовно класифікації **оглядових видань** необхідно зазначити, що єдиного підходу до класифікації цієї групи видань немає. На думку автора статті, це пояснюється процесом постійної трансформації, синтетичного поєднання, а також доповнення оглядових видів видань аналітичними компонентами. Такий процес є відповіддю виробників інформаційної продукції на сучасні запити суспільства, що потребує (за браком часу, технічних можливостей тощо) продукції, яка б поєднувала у собі інформаційну та аналітичну складову.

На думку фахівців, оглядові видання можна поділити: за ознакою глибини аналізу – бібліографічні, реферативні, аналітичні й прогностичні огляди, що мають ознаку інформаційних оглядів. Є класифікації, за якими огляди поділяють на огляд літератури (першоджерел), огляд стану розробки проблеми (теми, питання). Виділяють також орієнтаційні (бібліографічні) і пізнавальні огляди.

Найбільш вдалою автору вважається класифікація Н. Кушнарєнко [3, с. 212] – за характером інформації (ступінь згорнутості первинної інформації, метод аналізу і характер узагальнення). Згідно з даною класифікацією інформаційні огляди поділяються на: бібліографічний (науково-допоміжний та рекомендаційний), реферативний, аналітичний, прогностичний огляди.

Кожен вид інформаційного видання має свої характерні особливості та цільове призначення, визначення яких необхідне для полегшення процесу підготовки інформаційними службами їхньої продукції. Так, завданням *бібліографічних видань* є повідомлення про наявність документарної інформації, первинних документів, з яких можуть бути отримані необхідні відомості. Таке видання містить значну кількість джерел бібліографічної інформації й розраховане на широкі кола споживачів, забезпечуючи найрізноманітніші їхні запити при пошуку необхідних документів. При цьому такі видання максимально повно відображають змістовні й формальні ознаки первинного документа. Разом з тим бібліографічні видання можуть забезпечувати інформаційні потреби не тільки окремих фахівців, а й ставати джерелом для довідково-інформаційної діяльності центрів інформації та аналітичних служб.

Завданням *реферативного видання* полягає в адекватному викладі змісту первинного документа, рекомендації нової, цінної та корисної інформації для її подальшого використання у всіх сферах людської діяльності. Наявність більш повніших відомостей про первинний документ відрізняють реферативні видання від бібліографічних. Як правило, реферативні видання, крім бібліографічних описів, містять фактичні дані та висновки, які необхідні для початкового ознайомлення з документом.

До огляду, як правило, входить публікація одного або декількох матеріалів, що містять результати аналізу, а також узагальнені відомості з первинних документів. Завданням *оглядових видань* є збір та аналіз значної

кількості первинних документів, переробка їх в один узагальнений документ. За характером інформації оглядові видання найбільш повніше відображають зміст первинних документів і вирізняються серед інших складністю й науковою глибиною обробки документів. Результатом такої обробки є висновки, практичні рекомендації, критичні оцінки змісту первинного документа чи його перспективність. В оглядах подається загальна тенденція розвитку відповідних галузей науки та техніки.

У структурі інформаційної діяльності вагоме значення має оглядово-інформаційна діяльність, мета якої – інформаційне забезпечення управлінських рішень і створення системи інформаційної підтримки базової діяльності користувачів інформації. Основним засобом виконання цих завдань є підготовка оглядової інформації, що надає можливість систематизовано та узагальнено оцінити стан певної галузі науки, техніки, виробництва, культури, освіти (досягнутий рівень, тенденції та перспективи розвитку, організаційно-економічну ситуацію тощо) [7].

Дедалі частіше оглядово-аналітична діяльність, процеси підготовки інформаційних документів та засоби для їх створення характеризуються терміном «інформаційно-аналітичні дослідження». Практичним результатом інформаційно-аналітичних досліджень є підготовка інформаційно-аналітичної видань, що містять структуровану за семантичною ознакою інформацію.

У зв'язку з цим інформаційно-аналітичні видання як різновид оглядових видань стають дедалі більш актуальними та затребуваними. Їх виокремлення в окремий вид друкованої продукції зумовлено зростаючою роллю аналітичної діяльності у всіх сферах практичної та наукової роботи. Як й інші види інформаційних видань інформаційно-аналітичні видання, створені в результаті аналітико-синтетичної обробки сукупності документів з певної проблематики (теми, питання), містять зведену, згорнену та узагальнену характеристики взаємопов'язаних фактів, явищ, подій.

Такий вид видань є «змішаним», оскільки містить результати аналізу й синтезу інформації (за цією ознакою вони належать до вторинних документів) та нову «синтезовану» інформацію оціночного характеру, тобто містять первинну інформацію. У них подається не тільки «перероблена» інформація, яка орієнтує користувачів у документному потоці, а й містяться в тексті необхідні деталі, уточнення, пояснення, коментарі, що, у свою чергу, забезпечують краще їх сприйняття.

Цінність таких видань полягає в оперативному введенні користувача інформації в певну означену проблематику й окресленні перед ним перспективних напрямів її вирішення. Сьогодні можна з упевненістю відзначити, що тенденція до застосування в інформаційно-аналітичній діяльності продукції, що поєднала в собі як інформаційні, так й аналітичні компоненти, буде надалі поширюватися.

Підтвердження думки щодо перспективності розвитку інформаційно-аналітичних видань як різновиду інформаційних продуктів автор статті бачить у діяльності Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ.

За багаторічну роботу СІАЗ було створено та видано друковану продукцію, що характеризується синтетичним поєднанням оглядової інформації та аналітичної складової. Випуск саме такого виду продукції був обумовлений її цільовим призначенням, метою та завданнями, що висувалися до неї з боку замовників. При створенні видавничої продукції СІАЗ, що представлена на сьогодні реферативними журналами, дайджестами, бюлетенями, інформаційними листками тощо, використовуються різнопланові матеріали: аналітичні огляди, інформаційні замітки, коментарі, висновки, прогнози, моніторингові матеріали, що дає підстави віднести її саме до інформаційно-аналітичних видань.

Система інформаційно-аналітичних видань СІАЗ – це сукупність усіх реферативних, оглядових, бібліографічних та інших матеріалів, об'єднаних єдиною метою, завданнями, об'єктами аналітико-синтетичної переробки, теоретико-методичними підходами до створення вторинної інформації. Ця система відкрита, бо пов'язана з мінливими потребами суспільства, наявним потоком первинних документів; її розвиток зумовлений загальними тенденціями інформатизації суспільства. Систему інформаційно-аналітичних видань регулярно поповнюють новими матеріалами. Якщо будь-яке з зазначених інформаційних видань втрачає значущість для користувачів, його випуск завершують.

Серед інформаційно-аналітичних видань, що готуються СІАЗ, необхідно відзначити інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», що випускається для керівників та працівників інформаційних структур на місцях; бюлетень матеріалів оперативної інформації електронних видань «Резонанс», цільовою аудиторією якого є керівники та їхні референти; реферативний збірник матеріалів ЗМІ «Шляхи реформування української науки»; бюлетень «Євро-2012 у відгуках ЗМІ», в якому представлено огляд аналітичних матеріалів щодо підготовки Євро-2012; експертно-аналітичний висновок «Проблеми зайнятості населення», в якому розглядаються питання працевлаштування населення, ринку праці тощо; додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» – «Криза в суспільних вимірах», що висвітлює проблеми, пов'язані з проявом кризових явищ у суспільстві, подає оцінки фахівців щодо впливу світової економіки на ці явища та розглядає, з експертної точки зору, перспективи післякризового розвитку українського суспільства, а також додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі» – інформаційно-аналітичний бюлетень «Безпека підприємництва» та ін.

Більшість науковців при класифікації будь-якої друкованої продукції взагалі та інформаційної, зокрема, використовують фасетний метод, що полягає в групуванні видань в окремий вид за одною з будь-яких визначених ознак. Автором статті була здійснена класифікація інформаційної продукції СІАЗ за декількома ознаками: періодичність виходу, внутрішня форма відображення матеріалу, ступінь аналітико-синтетичної обробки первинних джерел.

Проаналізувавши вищезазначені інформаційно-аналітичні видання, доходимо висновку, що переважну більшість інформаційних друкованих продуктів СІАЗ становлять періодичні видання, створені в результаті аналітико-синтетичної переробки первинної інформації, що представлені оглядовими матеріалами. Найбільш використовуваною внутрішньою формою відображення матеріалу є бюлетень. Така внутрішня форма видання, а також його поліграфічне виконання відбивають найбільш істотні риси зазначених інформаційних виданні: цільове призначення, особливості матеріалів, що публікуються у виданні, матеріальну конструкцію та структуру видання, його обсяг, оперативність випуску.

Інформаційно-аналітичні видання СІАЗ за метою підготовки можна поділити на реферативні та аналітичні огляди. Реферативний огляд містить систематизовані та узагальнені відомості щодо стану і шляхів розвитку певної галузі науки, техніки й виробництва. Ці дані отримано внаслідок аналізу першоджерел, але без їх критичного опрацювання. Збережено висновки та оцінки авторів першоджерел щодо фактів, теорій, методів, про які йдеться в документах. Метою підготовки реферативного огляду є надання чіткого уявлення про стан проблеми й висвітлення основних результатів досліджень у певній галузі, орієнтування в сукупності фактів, отриманих ученими та фахівцями.

Важливо відзначити, що реферативний огляд відрізняється від аналітичного меншою глибиною аналізу документів. У ньому, як правило, подається систематизація та узагальнення даних, отриманих з первинних джерел. Реферативний огляд може не містити аргументованої оцінки матеріалу й обґрунтованих висновків для його практичного застосування.

Аналітичні огляди, що створюються СІАЗ, – найбільш складний синтетичний вид інформаційних видань. Як правило, у кожному огляді використовуються десятки джерел. Їх мета – узагальнення основних тенденцій розвитку, стану проблем тієї чи іншої галузі, думок провідних спеціалістів. Таким чином, аналітичний огляд є виданням, що містить інформацію, отриману на основі аналізу, систематизації та узагальнення відомостей і джерел.

Крім того, огляди також використовуються СІАЗ як методика підготовки оглядових довідок, інформаційних довідок, інформаційних звітів, дайджестів тощо. Названі документи, що містять прогноз розвитку проблем-

ної ситуації, є засобом інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень. Огляди надають можливість зекономити час фахівців, позбавляють їх необхідності безпосереднього перегляду документів під час пошуку потрібних матеріалів, акцентують увагу на особливо цікавих документах.

Характерною ознакою майже всієї друкованої продукції СІАЗ є наявність бібліографічних описів документів, які використовуються в подальшому як первинна інформація про документ. Бібліографічний опис визначає як записана за певними правилами сукупність бібліографічних даних, що ідентифікують документ, а саме: відомості про назву, автора, місце й рік видання тощо. Отже, цільовим призначенням бібліографічного опису є наведення формальних ознак документа для полегшення пошуку останнього.

Бібліографічні описи, що містяться в документах, допомагають користувачам інформації орієнтуватися в їх змісті, формі, призначенні. Саме це зумовлює використання бібліографічного опису як одного з базових елементів під час створення інформаційно-аналітичних видань аналітичними службами.

Значний асортимент видавничої продукції СІАЗ, що в переважній своїй більшості представлений оглядовими виданнями, дає змогу зробити висновок про подальше збільшення частки інформаційно-аналітичних продуктів у бібліотечному виробництві. Така продукція є відображенням реальних потреб користувачів в інформаційній підтримці – суб'єктам управління, ринкових відносин потрібні інформаційні продукти, що містять не лише окремі факти або дані, а й аналітичні висновки та прогнози, що допомагають приймати кваліфіковані рішення.

У зв'язку з цим класифікація інформаційно-аналітичної продукції надає можливість сформулювати так звану асортиментну політику інформаційної служби, відстежувати тенденції розвитку інформаційного ринку, орієнтувати користувачів на використання саме тих продуктів, що відповідають їхнім запитам і потребам.

Список використаних джерел

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017-95 [Чинний від 1995-01-01] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iub.at.ua/_ld/0/30_dstu_3017-95.pdf. – Назва з екрана. – (Дата звернення 11.05.2010 р.).

2. *Карпенко О. О.* Аналітико-синтетична переробка документної інформації: бібліографічний опис : навч. посіб. / О. О. Карпенко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. – 71 с.

3. *Кушнаренок Н. Н.* Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнаренок. – 8-е изд., стер. – К. : Знання, 2008. – 459 с.

4. Там само.
5. *Кушнарєнко Н. М.* Наукова обробка документів : підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 301 с.
6. *Лутовинова В. І.* Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації : практ. посіб. / В. І. Лутовинова ; наук. ред. Г. М. Швецова-Водка ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2007. – 72 с. – (Серія «На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек»).
7. *Сорока М. Б.* Національна система реферування української наукової літератури / М. Б. Сорока // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2002. – 209 с.
8. *Швецова-Водка Г. Н.* Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г. Н. Швецова-Водка. – М. : Рыбари, 2006. – 339 с.

Вікторія БОНДАРЕНКО,

в. о. мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ФОРМУВАННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ФОРМ ДИСТАНТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ СУЧАСНОЇ БІБЛОТЕКИ

У статті розглядаються електронні форми обслуговування користувачів бібліотек та їх еволюція в процесі розвитку інформатизації в Україні.

Відслідковуються переваги та специфіка розвитку дистантних електронних форм обслуговування користувачів бібліотечних установ, зокрема, аналізується наявний досвід бібліотек зарубіжних країн. Висвітлюються актуальні напрями вдосконалення сучасних дистантних форм обслуговування користувачів бібліотек, попит на які значно підвищився протягом останніх років.

Ключові слова: дистантні форми, електронна бібліотека, інформація, інформаційні технології, Україна.

Стрімкий розвиток інформаційного суспільства, зростання можливостей комп'ютерних систем, глобалізація призвели до перенесення акцентів у функціях бібліотек зі збереження фондів на організацію доступу до інформації.

До застосування новітніх технологій бібліотека переважно надавала користувачам доступ лише до своїх фондів і ресурсів. Поєднання можливостей комп'ютерних і комунікаційних технологій, організація віддаленого доступу до фондів та інформації розширили географічні межі діяльності бібліотек. Поширення та розвиток Інтернету, а також інших інформаційних технологій і послуг, з яких складається глобальна інформаційна інфраструктура, дали можливість бібліотекам спільно використовувати ресурси та забезпечувати доступ до інформації, розташованої по всьому світі, що суттєво збагатило їх комунікативну функцію.

Для дослідження історії автоматизації та трансформації бібліотечних послуг у цьому контексті особливе значення мали праці та діяльність американських учених У. Ланкастера та Р. Хейса. Вони стояли біля джерел комп'ютеризації бібліотек, вивчали її вплив на книгозбірню як таку та на її окремі функції. Істотний внесок у дослідження проблем розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності належить американській дослідниці С. Боргман, яка здійснила порівняльне дослідження стану автоматизації книгозбірень США, Великої Британії, а також країн Центральної та Східної Європи.

Історичні тенденції розвитку інформаційних процесів і бібліотечної діяльності як фактора, що впливає на трансформацію бібліотек і бібліотечної освіти, розглядаються в окремих монографіях. Так, М. Слободяник у монографії «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій» подає стислий огляд тенденцій автоматизації зарубіжних бібліотек і справедливо підкреслює, що бібліотеки України мають ще незначний досвід практичної роботи в цьому напрямі, тому важливим є для осмислення й впровадження в практику досвіду автоматизації, набутого зарубіжними бібліотеками.

В Україні проблему дистанційного забезпечення потреб користувачів активно розробляє НБУ імені В. І. Вернадського. Різні аспекти проблеми дистантного обслуговування висвітлюються в працях В. Горюго «Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій», Л. Костенка «Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності» [1].

Поряд з розвитком традиційних дистантних форм обслуговування користувачів бібліотеки активно впроваджують і нові. Серед них – телекомунікаційна передача бібліографічної й повнотекстової інформації, інформування про зміст найбільш затребуваної періодики, аналітична інформація, бізнес-інформація, надання користувачу інформації в зручній для нього формі (друкованій, e-mail, CD, онлайн) та ін.

Значно розширили можливості доступу користувача до потрібної йому інформації розміщення її бібліотеками на власних веб-сторінках, які на сьогодні є одними з найбільш затребуваних форм дистантного обслуговування.

Електронні технології, які використовують бібліотеки під час створення своїх веб-сайтів, істотно розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук за внутрішнім ресурсом бібліотек з відсилкою користувача до інформації, яка міститься безпосередньо в Інтернеті на сайтах інших бібліотек, громадських організацій, урядових структур, науково-дослідних інститутів тощо.

На сьогодні можна виділити такі основні напрями діяльності традиційних бібліотек у мережі Інтернет з використанням бібліотечних сайтів, як надання доступу до електронних каталогів, електронних бібліотек, повнотекстових копій, електронних книг та інших бібліотечних інформаційних ресурсів.

Так, сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дає можливість своїм користувачам отримати доступ до таких інформаційних ресурсів бібліотеки, як електронний каталог, спеціалізовані каталоги, реферативна база даних, електронний фонд, тематичні зібрання, аналітичні матеріали СІАЗ, бібліотечні новини, передплачені ресурси, електронні наукові фахові видання, наукова періодика України, наукові установи, наукові біографії вчених, про В. І. Вернадського, про бібліотеку. Також сайт бібліотеки надає доступ до науково-інформаційних

ресурсів Інтернету: пошукових систем, бібліотек України, національних бібліотек, електронних бібліотек, органів державної влади, національних університетів, енциклопедій, словників, газет та інтернет-видань.

Інтернет-портал бібліотеки щодня відвідують 25–30 тис. користувачів. Особлива категорія абонентів – інформаційні служби органів державної влади, серед яких Верховна Рада України, Адміністрація Президента України і Кабінет Міністрів України.

Оптимальна презентація власних фондів, ресурсів та послуг на сайті досягається завдяки вдосконаленню бібліотеками методів своєї діяльності з використанням інтернет-технологій для вирішення таких завдань як: електронне комплектування фондів; корпоративна каталогізація; інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів; книгообмін; МБА і доставка документів; організація відкритого доступу користувачів до ресурсів Інтернету; каталогізація інтернет-ресурсів; створення бібліографічних і повнотекстових баз даних.

Використання електронних технологій, функціонування бібліотечних сайтів також створює умови й для корпоративної взаємодії між бібліотеками. Так, наприклад, у НБУВ існують такі корпоративні проекти як:

- Наукова електронна бібліотека України – проект ініційовано Центром комп'ютерних технологій у 1998 р. Він передбачає формування електронного фонду на основі принципу зацікавленості науковців у відображенні результатів своїх інтелектуальних напрацювань у національних інформаційних ресурсах. Основна складова цього фонду – повні тексти авторефератів дисертацій, захищених в Україні у 1998 р. і наступних роках.

- Система реферування української наукової літератури – проект започатковано в 1998 р. Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. У межах проекту здійснюється формування загальнодержавної реферативної бази даних і видання галузевих серій Українського реферативного журналу.

- Портал «Наукова періодика України» – проект започатковано у 2006 р. Центром комп'ютерних технологій для представлення відомостей про новітні результати теоретичної та прикладної діяльності установ НАН України. У 2007 р. рамки проекту були розширені – зібрання академічних журналів трансформувалося в загальнодержавний портал наукової періодики.

- Інтранет/Екстранет-ресурси – проект започатковано Центром комп'ютерних технологій у 2005 р. для поширення кумулятивної, меморіальної та комуникативної функцій бібліотек на мережеві джерела інформації. Його основна суть – архівування наукової та суспільно значущої інформації українського сегмента Інтернету й вибіркове архівування загальнодоступних зарубіжних джерел інформації.

- Система наукових електронних видань України «Бібліотека – суспільству». У межах проекту, започаткованого Центром комп'ютерних технологій

у 2003 р., здійснюється формування та поширення на компакт-дисках упорядкованих за галузевою ознакою науково-інформаційних ресурсів провідних бібліотек України. Галузеві серії містять тематичну картотеку обсягом 150–250 тис. бібліографічних записів і кілька тисяч повнотекстових документів.

- Наукова спадщина України – проект ініційовано Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського й Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського у 2008 р. з метою надання суспільству інформації про видатних українських учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, і повних текстів їх найзначніших публікацій. Одночасно реалізація проекту передбачає вирішення проблеми створення страхових електронних копій наукових видань, що мають наукову та історичну цінність.

- Національний формат представлення бібліографічних даних – формат розроблявся у 2001–2004 рр. міжвідомчою робочою групою фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і туризму України) та Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України).

- Почаївський проект – спільний проект Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Бібліотеки Російської академії наук, розпочатий за результатами конкурсу НАН України та Російського гуманітарного наукового фонду. Здійснювався з 2005 р. до 2007 р. У межах проекту проводилися дослідження та укладання ґрунтового наукового каталогу кирилических почаївських стародруків, примірники яких зберігаються у фондах двох академічних бібліотек – Росії та України; створення електронних повнотекстових копій рідкісних почаївських стародруків; реставрація пошкоджених примірників; укладання альбому художніх прикрас, які використовувалися в почаївських стародруках:

- Корпоративна науково-інформаційна мережа. 2002 р. у межах проекту фахівцями Інформаційно-обчислювального центру Київського національного університету імені Тараса Шевченка проведено роботи з інтеграції локальних комп'ютерних мереж університету та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [2].

Треба відзначити й міжнародну корпоративну взаємодію між бібліотеками. Одним з яскравих прикладів такої взаємодії є проект «Європейська бібліотека» (European Library). Це сумісний некомерційний проект 47 національних бібліотек, що входять в CENL (Конференції директорів національних бібліотек Європи). Мета CENL – поглиблення й зміцнення ролі національних бібліотек. Філософією проекту «Європейська бібліотека» є надання розподіленого доступу до цифрових документів,

що фізично зберігаються на серверах окремих національних бібліотек. На сьогодні можна проглянути 150 млн записів на 20 мовах.

У своїх рекомендаціях з питань оцифрування й онлайн доступу до документів, що мають історико-культурну значущість, а також з питань збереження цифрової інформації «Європейська комісія» запропонувала використовувати «Європейську бібліотеку» як відправну точку для створення Загальноєвропейської цифрової бібліотеки. До Загальноєвропейської цифрової бібліотеки увійдуть не тільки національні, а й інші бібліотеки, а також музеї та архіви.

У проєкті «Європейська бібліотека» бере участь і НБУВ. Так, через сайт «Європейської бібліотеки» можна ознайомитися з реферативною базою даних українських наукових робіт (база даних містить реферативну інформацію з української наукової літератури в галузях природничих наук, інженерії, сільського господарства, гуманітарних дисциплін та медицини з 1998 р. У квітні 2008 р. база даних містила близько 250 тис. записів і зростала на 3 тис. записів щомісячно) та базою даних повних текстів українських наукових робіт (база даних містить бібліографічні записи та короткі огляди всіх дисертацій, захищених в Україні з 1998 р., а також бібліографічні записи та повні тексти вибраної української наукової періодики та книг).

Одним з перспективних напрямів дистантного обслуговування користувачів є створення електронних або цифрових бібліотек. У цьому контексті прикладом є Російська національна бібліотека, яка з липня 2001 р. почала вибіркове переведення видань, що зберігаються в її фондах, в електронну форму, що поклало початок створенню цифрової бібліотеки РНБ. У РНБ зібрані багаті колекції унікальних матеріалів, деякі з них існують в єдиному екземплярі не тільки в країні, а й у світі.

Електронні бібліотеки (ЕлБ) на сьогодні є одним з напрямів щодо організації електронних інформаційних ресурсів, що демонструє якісні зміни в їх організації, зберіганні та забезпеченні до них доступу [3]. Електронні бібліотеки з'явилися як природний результат еволюції методів обробки, аналізу, зберігання, пошуку інформації й широкого впровадження в практику діяльності людини комп'ютерних і мережевих технологій.

ЕлБ містять різні колекції інформації для використання великою кількістю користувачів, і їх обсяги можуть бути найрізноманітнішими. Порівняно з традиційними бібліотеками електронні мають ряд потенційних переваг:

- доставляють інформацію користувачу на місце замовлення інформації – досить мати комп'ютер, підключений до комп'ютерної мережі;
- надають більше можливостей з пошуку інформації та її обробки, оскільки практично будь-яке слово в тексті може бути пошуковим виразом;
- забезпечують доступ до унікального документа, для роботи з яким раніше вимагалось приїхати в сховище, де він зберігався; дають

бібліотекам і архівам можливість забезпечити широкий доступ користувачів до своїх фондів за допомогою виставлення їх у комп'ютерну мережу;

- дають можливість бібліотекам постійно підтримувати свої інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновлення електронної версії документа простіше, ніж друкарської;

- інформація доступна цілодобово й повсюдно;

- інформаційні матеріали можуть бути представлені в різних форматах (текст, база даних, діаграма);

- інформаційне середовище може бути інтегровано з новими формами спілкування за допомогою таких технологій, як електронна пошта й телеконференції [4].

Останнім часом дедалі популярнішим стає термін «гібридна бібліотека» (hybrid library), частинами якої є як традиційні бібліотечні служби, так і її електронна бібліотека – частина фондів бібліотеки (представлені в електронній формі й супроводжуються як технічними засобами, так і відповідним чином підготовленим персоналом). Гібридні бібліотеки покликані об'єднати переваги нових інформаційних технологій, які реалізовані в електронних бібліотеках, і переваги бібліотек традиційних, які на відміну від інших систем і структур інформаційного обслуговування суспільства зберігають у своїх фондах практично всі типи інформації (наукову, технічну, економічну, науково-пізнавальну, розважальну тощо) і обслуговують практично всі соціальні структури, користувачів усіх вікових і професійних категорій.

Загальна думка експертів зводиться до того, що, за винятком деяких вузькоспеціалізованих галузей, співіснування електронних і традиційних бібліотек активно розвиватиметься, тобто бібліотеки як організації міститимуть великі зібрання традиційних матеріалів паралельно з високорозвинутою структурою у сфері електронних служб і послуг. У деяких галузях електронні бібліотеки можуть повністю замінити традиційні друковані видання. Електронні бібліотеки можуть містити оцифровані версії документів різних типів: текст, графіку, картографічні матеріали, аудіо- і відеозаписи, мультимедійні об'єкти, енциклопедії, електронні книги, електронні журнали тощо.

Так, у Британській бібліотеці зберігається 150 млн примірників рукописів, які належать різним історичним епохам. Серед рукописів, електронні версії яких доступні тепер читачам – Євангеліє Ліндісфарна, записник Леонардо да Вінчі «Алмазна Сутра», яка вважається найдавнішою друкованою книгою, і багато інших. Британська бібліотека створила інтерактивну комп'ютерну програму «перегортаючи сторінки», яка дала змогу відвідувачам електронної бібліотеки збільшувати високоякісні зображення, читати й слухати коментарі, що пояснюють красу оформлення і цінність кожної сторінки.

У межах програми «Пам'ять Америки» (American Memory) забезпечується вільний доступ через Інтернет до творів писемності, звукозаписів, картин, відеозаписів, карт і нотних видань – документальних пам'яток американської нації. Це електронний архів історії і творчості Америки.

Оригінальні форми представлені манускриптами, друкарськими виданнями, фотографіями, плакатами, картами, звукозаписами, відеозаписами, книгами, памфлетами й нотними виданнями. Кожна онлайн-колекція супроводжується набором допоміжних засобів, які покликані забезпечити пошук матеріалу, зробити його легким і зрозумілим у використанні. Експерти бібліотеки і співробітники довідково-інформаційного відділу готові допомогти користувачам при роботі з матеріалами в режимі онлайн через сервіс «Запитай у бібліотекаря» (Ask a Librarian). «Встреча на границях» є двомовною (англо-російською) цифровою бібліотекою, представленою різними засобами інформації. Її матеріали розповідають про освоєння й заселення американського Заходу, про освоєння й заселення Сибіру і російського Далекого Сходу, що відбувалося паралельно, а також про зустріч росіян і американців на Алясці і на Північно-Західному узбережжі Америки. Проєкт призначений для використання в американських і російських школах і бібліотеках, а також для широкої громадськості обох країн.

Деякі зарубіжні бібліотеки працюють над удосконаленням електронних бібліотек протягом десятиріч. Як показує практика, багато бібліотек на початковому етапі не володіли ні достатнім досвідом, ні фінансовими й технічними можливостями, необхідними для виконання завдань з якісного оцифрування й оброблення матеріалів з метою створення електронної бібліотеки.

У країнах СНД розвиток віддаленого доступу відбувався в середині 90-х років, коли бібліотеки отримали доступ до Інтернету. Умовно доступ до онлайн можна поділити на два етапи – бібліографічний і повнотекстовий. Спочатку бібліографічний доступ обмежувався доступом до електронних каталогів бібліотек, переважно зарубіжних, а також до ресурсів російського сегмента Інтернету. Проте вже наприкінці 90-х років найбільшими бібліотеками став надаватися доступ до бібліографічних онлайн баз даних вітчизняних генераторів.

З отриманням досвіду стало зрозуміло, що сучасні користувачі мають потребу в цілодобовому доступі до онлайн баз даних; у кваліфікованій допомозі бібліографів, а також технічній підтримці; в отриманні докладної інформації, що описує ресурси, які є в бібліотеці; в отриманні повного переліку пропонованих послуг, доступних зовнішнім користувачам; у спілкуванні з бібліотечним персоналом з позицій «покупця», тобто потреба в діловому спілкуванні й часто в режимі реального часу.

У цьому контексті особливу увагу можна приділити організації електронного довідкового обслуговування, під яким розуміється надання

віддаленим користувачам ресурсів, а також консультаційних послуг відповідно до їхніх запитів через телекомунікаційні мережі.

До напрямів електронного довідкового обслуговування належать: довідкове обслуговування користувачів через електронну пошту; довідкове обслуговування користувачів у режимі реального часу, а також відеоконференцій; повністю автоматичне надання інформації у відповідь на запити користувачів на основі використання спеціально організованих баз знань/баз даних виконаних запитів.

Актуальним є приклад Російської державної бібліотеки, яка задля зручності та підтримки зворотного зв'язку з користувачами через свій сайт надає можливість скористатися віртуальною довідковою службою Російської державної бібліотеки, що надає безкоштовну консультацію з найрізноманітніших питань. Запити віртуальної довідкової служби приймаються цілодобово і без обмежень, пошук потрібної інформації проводиться протягом двох-трьох робочих днів. Також збирається фонд виконаних довідок, їх можна подивитися в «Базі знань», де зібрані відповіді на різні питання читачів.

Бібліотеки Європи одержують кошти на проекти електронних бібліотек і розвиток бібліотечних послуг. Сучасна стратегія бібліотек містить ряд завдань, серед яких і створення інформаційних технологій у системі доставки документів. Опублікована Британською бібліотекою стратегія розвитку інформаційного суспільства передусім передбачає кооперацію з іншими бібліотеками через формальні й неформальні угоди. Багато університетських бібліотек Великобританії беруть участь у програмі «Електронні бібліотеки». Ця програма містить 40 проектів у семи напрямках, одним з напрямів є доставка документів і доступ до мережевих ресурсів.

Електронні мережі надають можливість створення сумісних проектів силами декількох бібліотек. Тільки в кооперації з іншими бібліотеками можна увійти до інформаційного суспільства.

Багато країн світу беруть участь у розробці стратегії розвитку інформаційного суспільства. Розробкою стратегії входження в інформаційне суспільство в цих країнах займаються на всіх рівнях – від установ до урядового кабінету. Освітні установи, університети, бібліотеки також займаються розробкою своїх власних стратегій. Стратегія Європейського Союзу містить 10 напрямів, якими слід розвивати інформаційне суспільство в Європі [5].

Підсумовуючи, варто зазначити, що останніми роками інформаційні технології в бібліотеках дедалі більше використовуються не тільки для керування внутрішніми бібліотечними операціями, але й для організації доступу до інформації в її різних формах і місцях зберігання. Нове технологічне середовище дає можливість бібліотекам обслуговувати як локальних відвідувачів, так і глобальних – віддалених користувачів, які отримують доступ до фондів бібліотеки через зовнішні комп'ютерні мережі.

Список використаних джерел

1. *Костенко Л. Й.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / Л. Й. Костенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2009. – Вип. 23. – С. 7.
2. Офіційний сайт НБУВ // Корпоративні проекти Бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/library/projects.html>. – Назва з екрана.
3. *Жабко Е. Д.* Среда электронных библиотек: проблемы обслуживания пользователей [Электронный ресурс] / Е. Д. Жабко // РНБ, 2003. – Режим доступа: <http://www.nlr.ru:8101/tus/151003/zabko.htm>. – Загл. с экрана.
4. *Лапо П. М.* Введение в электронные библиотеки [Электронный ресурс] / П. М. Лапо, А. В. Соколов // Электрон. текстовые данные. – Режим доступа: <http://www.iatp.by/handouts/library/e-libraries/2-16.htm>. – Загл. с экрана.
5. *Кудрова О.* Межбиблиотечный абонемент библиотеки университета и его роль в обеспечении источниками знания в информационном обществе [Электронный ресурс] / О. Кудрова // Латвийский университет, Рига, Латвия. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/articles/.../Doc58.HTML. – Загл. с экрана.

Олена СОВИН,

аспірантка Львівського національного університету ім. І. Франка

Олена ПАЦАЙ,

канд. хім. наук, доцент кафедри аналітичної хімії Львівського національного університету ім. І. Франка

КОМП'ЮТЕРНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ПОВСЯКДЕННИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПРОБЛЕМАТИКИ АНАЛІТИЧНОЇ ХІМІЇ РІВНОВАЖНИХ СТАНІВ)

Можливості використання комп'ютера та мережі Інтернет науковцем з природничих наук щодня зростають. Навчання, комунікація, пошук спеціалізованого програмного забезпечення, створення форм для розрахунків, розробка спеціалізованого програмного забезпечення (ПЗ) – це на сьогодні базові та перспективні напрями у сфері використання комп'ютерів у цій галузі. Ефективне створення та поширення спеціалізованого наукового ПЗ дає можливість застосовувати на практиці новітні розробки математико-теоретичного плану пересічним користувачам (у тому числі й студентам, із будь-яким рівнем підготовки). Нове спеціалізоване ПЗ – це ефективний продукт на інтернет-ринку.

Ключові слова: комп'ютер, спеціалізоване програмне забезпечення, аналітична хімія, Інтернет, створення ПЗ.

Хімія – це наука, яка протягом багатьох років була нерозривно пов'язана з приладобудуванням. І увияти собі сучасну хімію без таких повсякденних речей для кожного спеціаліста, як спектрометр, рН-метр, іонімір, полярограф нині просто неможливо.

Останнім часом в арсеналі корисних інструментаріїв, якими можуть щодня користуватися працівники природничих наук, з'явився ще один – комп'ютер. На сьогодні навряд чи можна знайти науковця, який не користується комп'ютером у межах мінімуму: пакет офісних програм та доступ до світової мережі (пошук інформації та комунікація). Таке використання значно спрощує комунікацію в науковому світі та обробку даних. Але чи насправді цей інструментарій використовується науковцем повною мірою таким чином? Чи за допомогою нього можна розв'язати набагато ширше коло питань, отримати принципово нові висновки з класичних експериментальних даних? Чи може стати комп'ютер надійним та щоденним помічником не тільки для досвідченого науковця, а й для студента?

Під час роботи у сфері рівноважних систем в аналітичній хімії було виявлено та частково використано такі можливості використання Інтернету в науковій сфері:

- обчислення характеристик на основі отриманих експериментальних даних;
- пошук інформації зі схожою проблематикою з метою знаходження програмного забезпечення (ПЗ), за допомогою якого вирішуються ці питання;
- навчання в Інтернеті основам створення професійного програмного забезпечення;
- створення ПЗ на основі розроблених раніше експериментальних даних;
- створення специфічного ПЗ як форми товару у сфері проєктів.

Короткі відомості про сферу діяльності

Хімічно активна система перебуває у стані рівноваги, якщо швидкість прямої реакції рівна швидкості зворотної. Аналітична хімія найчастіше має справу з кислотно-основними рівновагами та рівновагами в реакціях комплексоутворення. Стан рівноваги характеризується за допомогою констант рівноваги. Також на основі таких досліджень є можливість отримати принципово нові відомості про різні форми реагентів, які беруть участь у взаємодії.

Розрахунок нових характеристик системи на основі отриманих або відомих із джерел даних

Суть підходу

Використання відомих характеристик системи для отримання нових на основі різноманітніших рівнянь зв'язку. Для спрощення проведення розрахунків – використання комп'ютера та неспеціалізованого програмного забезпечення.

Приклад

Система, в якій спостерігається декілька кислотно-основних рівноваг. Кожна з цих рівноваг характеризується константою рівноваги (константою кислотності), яка може бути знайдена безпосередньо експериментатором або ж можна віднайти її значення в літературних джерелах. Саме набір констант кислотності слугує вихідним набором даних. За допомогою введення їх у розрахунки, можна знайти розподіл різних форм реагенту залежно від рН середовища. Якщо зіставити такий розподіл з оптимальним рН, за якого протікає реакція комплексоутворення з цим реагентом, можна отримати також корисну інформацію про механізм реакції. Здійснити це можна за допомогою Origin 6.1 (також це можна зробити і за допомогою Excel, але в ній розрахунки менш автоматизовані).

Кроки операції:

- одержання констант кислотності реагенту (теоретичне або експериментальне);

- створення зв'язків між полями Origin згідно з рівняннями зв'язку, що пов'язують константи з різними концентраціями кислотно-основних форм реагенту, з метою одержання розподілу форм реагенту;
- використання розробленої форми для реального реагенту;
- пошук оптимального рН для взаємодії;
- зівставлення оптимального значення комплексоутворення з одержаним розподілом форм реагентів;
- висновок про кислотно-основну форму реагенту, що вступає у взаємодію з металом.

Пошук інформації з метою пошуку ПЗ для вирішення поставленої проблеми

Однак часто перед дослідником постає потреба вирішити проблему, здійснення обрахунків в якій не можливе або дуже ускладнене, за допомогою неспеціалізованого ПЗ. Існує два шляхи вирішення: пошук необхідного ПЗ або створення власного ПЗ (див. п. 4). Якщо вибрано перший шлях вирішення, то оптимальними, на наш погляд, є такі кроки операції:

- постановка проблематики;
- пошук публікацій з вирішенням схожої проблематики;
- визначення можливого ПЗ, яке може бути застосоване;
- пошук ПЗ, яке доступне безкоштовно або в пробному варіанті (тріалверсія), купівля платного ПЗ.

Факт використання ПЗ в інших роботах, які були опубліковані в авторитетних виданнях, дає більшу достовірність того, що ПЗ дає адекватну інформацію.

Приклад

При дослідженні системи, в якій спостерігається кілька кислотно-основних рівноваг при різних значеннях рН, було отримано масив експериментальних даних (масив спектрів поглинання у видимій ділянці при різних рН). Поставлена мета – розрахунок констант кислотності та спектрів окремих форм реагенту. Після аналізу доступних літературних даних було з'ясовано, що для прикладу [1] було використано для вирішення цієї проблематики програму DATAN 3.0, яка доступна в тріалверсії. При використанні цієї програми для експериментальних даних поставлена мета була досягнута. Супроводжувальна інформація до ПЗ надає коротку інформацію про принципи її роботи [2].

Навчання в Інтернеті основам створення професійного програмного забезпечення

Якщо пошук доступного ПЗ не дав позитивних результатів (платне ПЗ, тріалверсія з обмеженими можливостями, незручний інтерфейс для щоденного використання програми), більш раціональним є створення власного ПЗ, яке б задовольняло вимоги, поставлені дослідником. Однак не завжди науковець володіє достатнім рівнем знань з основ створення ПЗ. Оптимальним для створення ПЗ у наукових цілях, яке

б поєднувало у собі простий і водночас багатofункціональний інтерфейс та відмінний математичний апарат, є ПЗ, створене за допомогою однієї з основних мов об'єктно-орієнтованого програмування (ООП) (C#, Delphi). Ще одна значна перевага ООП над іншими, що створена новачком програма за допомогою цих мов зовнішньо майже не відрізняється від програми, створеної професіоналом.

Отже, для вирішення питання вивчення мов ООП є декілька варіантів:

- вивчення базових знань за допомогою класичних методів (книги, електронні видання), а також за допомогою відеокурсів, онлайн курсів. Останні більш ефективні, оскільки дають змогу не тільки сприймати візуальну інформацію, а й слухову;

- програмування за допомогою мов ООП за принципом «питання-відповідь» через пошук в мережі Інтернет. При цьому створення бажаного ПЗ розбивається на кілька простих етапів (кількість яких залежить від рівня знань та навиків у програмуванні науковця, який створює ПЗ). Після цього здійснюється пошук інформації зі створення (програмний код з коментарями) кожної окремої частини.

Другий спосіб є менш трудомістким та надає можливість створювати ПЗ без значної витрати часу, який необхідно виділити для вивчення основ мови ООП. Однак не завжди користуючись другим способом можна в майбутньому правильно відкоригувати чи налаштувати ПЗ.

Хочемо особливо наголосити, що Інтернет пропонує такі можливості, які досі не були доступні. Адже він надає фактично величезні можливості для самоосвіти та саморозвитку. До того ж існує різноманітність у способах навчання, що дає можливість кожному бажуючому ентузіасту вивчити саме потрібне йому і у такий спосіб, як він цього прагне.

Створення ПЗ на основі нових або створених раніше модельних розробок

Якщо науковець володіє достатнім рівнем знань з основ програмування, то він може перевести створену ним модель для системи в ПЗ, що полегшить користування цією моделлю для пересічного користувача. Також важливим і корисним є переведення в ПЗ раніше отриманих теоретичних розробок, що можуть з успіхом використовуватися для вирішення практичних проблем.

Кроки:

- розробити математичну модель для вирішення поставленого завдання віднайти в літературних даних адекватну модель, що дає змогу описувати експериментальні дані;

- створити логічну структуру майбутнього ПЗ;

- написання основної частини ПЗ;

- оптимізація інтерфейсу ПЗ;

- апробація ПЗ.

На сьогодні в українських реаліях є дуже важливим створення нового професійно-адекватного спеціалізованого ПЗ, яке використовується в класичних науках. Оскільки, за попередніми дослідженнями, сучасному українському науковцю доступно надзвичайно мало ПЗ відповідної якості, оскільки більшість із них платні. Також практично повністю відсутнє на ринку ПЗ з україномовним інтерфейсом. У складніших програмах навіть російськомовний інтерфейс є рідкістю.

Приклад

При вивченні складу комплексу, один з методів, що найчастіше використовується, – це метод ізомольарних серій. Він дає змогу встановити як порівнюються між собою компоненти вихідного розчину в утвореній сполуці. Однак за допомогою цього класичного методу ізомольарних серій не можна відрізнити за експериментальними даними комплекс зі складом 1:1 та 2:2, що може призвести до хибних трактувань деяких чутливих до механізму реакції дослідів. Для вирішення цієї проблеми вченими було розроблено математичний апарат, який дає можливість відрізнити ці два комплекси [3]. Однак цей апарат є доволі складним для його щоденного використання науковцем або пересічним дослідником (наприклад студентом). Тому на основі цього знайденого алгоритму було розроблено ПЗ, яке має зручний інтерфейс та автоматично здійснює ряд необхідних обрахунків. Таким чином, користувачу надаються результати, які дають змогу обґрунтовано відповісти, комплекс якого складу утворюється. Варто зауважити, що для виконання цих обчислень не потрібні інші додаткові експериментальні дані, поза даними, одержаними під час класичного методу ізомольарних серій.

Таке ПЗ може бути як предметом продажу (див. п. 5), так і бути розміщеним на сервері з представленням на веб-сторінці для вільного доступу. Частина розробленого нами ПЗ розміщена в електронній бібліотеці ПЗ (www.vias.org/simulation/simu_chem.html). Планується створення авторської сторінки з розміщенням на ній інформації про ПЗ та з можливістю його закачати.

Створення спеціального ПЗ як форми товару у сфері інтернет-маркетингу

У сфері ринку праці дедалі частіше доходять висновку, що попит на працю більше прямує до проектного напрямку. Тобто роботодавець винаймає робітника тільки на виконання певної частини роботи – проекту. При цьому серед ряду професій така робота завдяки поширенню Інтернету стає можливою в онлайн режимі. Тобто роботодавець та виконавець географічно перебувають у різних частинах світу, а вся комунікація здійснюється за допомогою мережевих ресурсів (ICQ, Skype, e-mail). Розрахунок за виконану роботу може здійснюватись як на банківській основі, так і за допомогою електронних форм розрахунку (WebMoney, Яндекс-гроші, PayPal та ін.).

Існують спеціальні сервери, на яких роботодавець може представити свій проект, а працівник погодиться на виконання проекту

(www.freelance.ru, www.weblancer.net – російські сервери, міжнародні сервери – hwww.freelancer.com). Переважна більшість проєктів, які представлені на таких серверах, – це проєкти у сфері інтернет-реклами, складного програмування, створення веб-сайтів, дизайн веб-сайтів тощо.

Фактично здається, що представники точних наук не мають можливості ані стати роботодавцями, ані працівниками в такій формі. Однак створення спеціалізованого ПЗ, яке потребує глибоких знань як у сфері точних наук, так і базових знань в ООП, може з часом зайняти і свою нішу на цьому ринку. На даний час наші іноземні колеги займаються продажем створеного ними ПЗ на своїх приватних сайтах. Однак таке ПЗ здебільшого створюється без ґрунтовного вивчення ринку, а тому не завжди знаходить свого покупця. Якщо ПЗ створюється під проєкт, воно гарантовано буде оплачено та використано.

Наведений перелік можливостей ні в якому разі не претендує на вичерпність та повноту. Мета його створення – наголошення на важливості в сучасній науковій діяльності міжгалузевих вмій, до яких останнім часом з упевненістю можна віднести базові навички програмування та навички ведення бізнесу. Поза сумнівом дедалі важливішими також стають вміння вчитися (тобто вибирати, структурувати, шукати необхідну інформацію). Завдяки швидкому розвитку пошукових систем, одним з найкращих інструментів для цього стає Інтернет.

Що ж до створення ПЗ, то вміння перевести складний математичний апарат сучасних досліджень у форму ПЗ, що має зручний інтерфейс, відкриває можливості для його використання пересічними користувачами, у тому числі й студентами. Таким чином, вони отримують можливість проводити більш ґрунтовні дослідження, не використовуючи при цьому додаткових експериментальних даних, додаткового обладнання. Оскільки спеціальне ПЗ вимагає знання предмету роботи та ООП, то для його створення найкраще працювати науковцю, який має базові знання з програмування.

Список використаної літератури

1. *Ghasemi J.* A new algorithm for the determination of protolytic constants from spectrophotometric data in multiwavelength mode: Calculations of acidity constants of 4-(2-pyridylazo) resorcinol (PAR) in mixed nonaqueous-water solvents / *J. Ghasemi, Sh. Nayebi, M. Kubista, B. Sjogreen* // *Talanta*. – 2006. – Feb. 15 ; 68 (4) : 1201-14.

2. Product Release Note: DATAN 3.0 // *Journal of Fluorescence*. – Vol. 13. – № 6.– P. 543–544 ; *Booksh S. Karl, Comments on the DATa ANalysis (DATAN) algorithm and rank annihilation factor analysis for the analysis of correlated spectral data / Karl S. Booksh, Bruce R. Kowalski* // *Journal of Chemometrics*. – Vol. 8. – Issue 4. – P. 287–292.

3. *Sayago A.* Continuous variation data: 1:1 or 2:2 weak complexes? / *A. Sayago, M. Boccio, G. Asuero* // *International Journal of Pharmaceutics* 295. – 2005. – P. 29–34.

Ірина ТЕРЕЩЕНКО,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

РЕГІОНАЛЬНІ ЗМІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються проблеми регіональних ЗМІ, а саме: регіональної преси, ТРК та радіомереж, мережі Інтернет, журналістів, які працюють у регіонах.

Ключові слова: регіональні ЗМІ, регіональна преса, регіональні ТРК, Інтернет, інформація.

Інформаційний простір України та українські мас-медіа – до цих термінів ми давно звикли, але окреслити межі цих просторів, вказати на їхні особливості та найбільші розбіжності, оцінити можливості й передбачити тенденції розвитку – завдання зовсім непросте.

Не є секретом, що єдиний інформаційний простір в Україні на сьогодні відсутній. Регіони живуть власним життям, про яке пишуть регіональні ЗМІ, а Київ – власним, із власними ЗМІ відповідно. У столиці не читають регіональну періодику і не цікавляться регіональними ТБ каналами, водночас у регіонах майже неможливо придбати київську пресу, хоча теле- та радіотрансляції з Києва доступні. Кількість та якість доступних газет і каналів телебачення для жителів столиці набагато вищі, ніж обсяги доступних носіїв інформації для мешканців регіонів [3].

Регіональні ЗМІ – надзвичайно важливий суспільний інститут громадянського суспільства. Особлива роль місцевих ЗМІ в житті населення полягає в тому, що вони є потужним інструментом формування й підтримання локальної ідентичності. За результатами опитувань мешканців регіонів України за 2004–2008 рр., Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) робить висновки, що регіональні ЗМІ формують уявлення й відчуття спільності з мешканцями свого регіону або свого міста; дають змогу більшою мірою враховувати культурні особливості жителів різних регіонів; місцеві ЗМІ порівняно з загальнонаціональними дають більше можливостей для встановлення зворотного зв'язку, формування комунікаційного поля між мешканцями місцевості (дзвінки у студію, привіти й привітання друзям/знайомим тощо); наявність якісних і професійних місцевих ЗМІ допомагає людям відчувати гордість за своє місто, натомість непрофесійність мимоволі викликає думку про «відсталість» і «провінційність» свого міста.

Місцеві ЗМІ сприймаються як джерело новин регіону, спосіб проведення дозвілля, можливість орієнтуватися у своєму місті.

Функціональним полем регіональних ЗМІ є:

- своєчасне, повне висвітлення місцевих подій;
- висвітлення важливих місцевих проблем;
- представлення думок ключових осіб регіону;
- створення можливості для обміну інформацією між мешканцями регіону;
- орієнтація в культурних подіях;
- практична допомога в соціально-побутових потребах.

У чому ж полягає унікальність регіональних медіа? Досліджувана аудиторія (20–45 років) має яскраво виражену потребу в місцевих новинах. Регіональні ЗМІ ближче до повсякденних проблем та потреб мешканців регіону. На протигагу національним, регіональні ЗМІ мають можливість висвітлювати місцеву інформацію в деталях, мають сильний вплив на формування відчуття місцевої ідентичності, належності до міста/регіону, аудиторія легше отримує підтвердження інформації, про яку дізнається з локальних ЗМІ, можливість установлення щільного та швидкого зворотного зв'язку з аудиторією.

На думку опитуваних, регіональним ЗМІ не вистачає привабливості, професійності, динамізму, оновлюваності, актуальності та оперативності, інтерактивності, включеності в місцевий культурний простір та власного стилю [6].

Отже, проблеми зі станом регіональних ЗМІ залишаються досить актуальними.

У своїй заяві представники Національної спілки журналістів України наголошують на тому, що обласні, районні державні адміністрації і ради в багатьох випадках не виконують покладені на них обов'язки щодо розбудови інформаційного простору, не розраховуються вчасно з редакціями за опубліковані регуляторні акти та інші матеріали про діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, здійснюючи таким чином прихований економічний тиск на видання.

Також виникає проблема з передплатою та доставкою друкованих періодичних видань. «Укрпошта» як монополіст у цій галузі намагається щороку підвищити тарифи на свої послуги. У 2007 р. підвищила їх на 70 %, у 2008 р. за підтримки Президента України спілка обмежила їх зростання 27 %, з 1 січня 2010 р. тарифи знову зростають на 28 %. Проте як минулого, так і позаминулого року ні Мінтранс, ні «Укрпошта», порушуючи закони, не відзвітувалися, які кошти вони від цього отримали й куди конкретно витратили, йдеться в заяві [8].

Як зазначає Н. Пахомова, «для регіональної преси дуже характерне протиборство чиновництва поширенню інформації про права громадян та обов'язки влади. Селяни, наприклад, дуже часто потребують конкретних юридичних консультацій щодо земельних питань, питань паювання колишньої колективної власності, щодо відповідальності

керівників за порушення законів». На думку одного з редакторів районних газет, що брали участь в опитуваннях, «інформація стосовно прав селян не завжди вигідна керівництву. Прикриваючись комерційною таємницею, керівники теперішніх сільгоспідприємств не доводять до людей правдиву інформацію про вартість продукції, одержаної з 1 га, її рентабельність. Треба законодавчо передбачити необхідність опублікування такої перевіреної інформації в пресі (як звіти банків)».

Конфлікти влади з журналістами в регіонах часто показують набагато нижчу захищеність останніх від тиску можновладців, ніж у великих містах. Неможливість знайти роботу через брак інших друкованих ЗМІ, постійні господарські потреби, які змушують звертатися до керівництва, – те, що столичним журналістам здається «дріб'язком», на місцях може завдати шкоди сільському колезі. А з огляду на те що в складі засновників практично кожної районної газети є районна рада або районна адміністрація (понад 80 % видань), підконтрольна районному начальству, можна впевнено говорити про те, що бути неупередженим та об'єктивним редакційному колективу чи окремому журналісту з будь-якого невеликого міста або села набагато складніше. До того ж місцевій владі «незручних» журналістів-професіоналів дуже часто вдається замінити на лояльних дилетантів, що не може не впливати на рівень друкованих районних видань.

«Незадовільна поінформованість мас дає широкі можливості для маніпулювання думками, уподобаннями й настроями громадян у власних інтересах, які все ще дуже далекі від життєвих інтересів суспільства», – зауважує автор [3].

Щодо регіональних журналістів, має місце ще така проблема. Журналіст в обласному чи районному центрі – низькооплачувана професія. Якщо європейський і американський журналіст – це представник середнього класу, то, наприклад, звичайні рівненські журналісти не можуть похвалитися навіть середньою заробітною платою по Рівненщині (у січні – листопаді 2009 р. вона становила 1582 грн), не кажучи вже про середню зарплату по Україні (у грудні 2009 р. – 2233 грн).

Це призводить до:

1. Відходу з професії журналістів-фахівців, які здобули досвід роботи. Вони йдуть у PR, бізнес, політику або їдуть у київські ЗМІ на кращі зарплати.
2. Обтяження журналістів іншими обов'язками, які відволікають від основної роботи й часом суперечать журналістській діяльності. Наприклад, PR політичний і бізнесовий поряд з роботою в ЗМІ.
3. Переважання в ЗМІ малодосвідчених журналістів (часто студентів або вчорашніх студентів) або журналістів з низьким фаховим рівнем (під низьким фаховим рівнем мається на увазі не відсутність диплому, а відсутність високого журналістського рівня).

4. Відсутності мотивації в тих, хто залишився, до глибокої професійної роботи, у тому числі й у редакторів.

Крім того, несприятлива атмосфера для формування спеціалізованих журналістів. Через обмежену можливість редакцій утримувати багатьох журналістів, кількість журналістів у редакціях в основному невелика. Це не дає можливості журналісту зосередитися на досконалому вивченні однієї сфери: економіки, політики, освіти, криміналу, екології, спорту. Тому журналістів-експертів у якійсь одній сфері дуже мало, від чого також страждає якість матеріалів. Деякі галузі, наприклад, фінанси, економіка, екологія взагалі часто залишаються без серйозного висвітлення. У кращому разі використовуються передруки з центральних ЗМІ [9].

Потребує особливої уваги й розвиток радіомережі. Кількість точок проводового радіо за роки незалежності скоротилася більш ніж у п'ятеро – новобудови здаються без їхньої наявності, хоча відповідні стандарти ніхто не скасовував. Крім суспільно-політичного значення проводове радіо незамінне для інформування населення у випадках надзвичайних подій.

Прагнення власників телекомунікацій знищити проводове радіо й замінити його FM призведе до подальшого обмеження національного інформаційного простору – найближчим часом у кожній сільській хаті (та й міських квартирах теж) не з'являться FM-приймачі, та й змістове наповнення і рівень радіостанцій ще далекий до рівня загальнонаціонального й місцевих радіоканалів [8].

Потрібно також відзначити, що національні та регіональні ТРК функціонують на різних умовах залежно від величини капіталовкладень, спрямованих на розвиток, і закінчуючи можливістю доступу до каналів мовлення та транслявання програм інших каналів. До речі, однією з особливостей функціонування регіональних ТРК є використання програмного продукту без оформлення належним чином ліцензій та з порушення авторських прав.

Щодо розвитку регіонального та місцевого недержавного телерадіомовлення можна виділити дві складові, які значно відрізняються одна від одної; з одного боку, це ТРК, що здійснюють трансляцію на невеликі міста й сільські райони, з іншого – на міста мільйонники та більшість обласних міст.

Перша група ТРК характеризується вкрай слабким технічним потенціалом, неприхованим відеопіратством, невисоким художнім рівнем своїх програм. Діяльність таких компаній тримається на ентузіазмі людей, що там задіяні, але в їх оперативності й розумінні проблем регіонів закладено великий потенціал розвитку, що може реалізуватися лише за умови комплексної та прогнозованої політики з боку державних органів.

У сучасних умовах активного розвитку інформаційного суспільства – фази розвитку суспільства, при якій домінуючими продуктами виробництва є інформація і знання, – інформаційна, аналітична та прогностична діяльність стають дедалі поширенішими. Перед суспільством

постає потреба в підготовці висококваліфікованих фахівців, які можуть на практиці ефективно реалізовувати процеси, пов'язані зі збиранням, зберіганням, використанням, поширенням та аналітико-синтетичною переробкою інформації з метою задоволення потреб користувачів, попит яких на інформацію невинно зростає.

Однак розвиток інформаційних технологій, переоснащення телекомунікацій, здешевлення послуг зробило Інтернет доступнішим для дедалі більшої кількості користувачів. У мережі Інтернет з'являються інформаційні ресурси органів влади, які корисні, цікаві та доступні громадянам. Є показник «рівня проникнення в Інтернет», що показує кількість користувачів на тисячу осіб. У 2007 р. було майже 14, у 2006 р. – трохи більше дев'яти. Темпи зростання дуже великі.

Справа в тому, що технічно не завжди легко, вигідно чи дешево підключити до мережі Інтернет (інформатизувати) сільський регіон. Отож жителі таких регіонів потенційно обмежені у використанні сучасних інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Проте міжнародна практика вирішує це питання завдяки реалізації (в основному) короткотривалих цільових грантових програм, що одержали назву «успішних прикладів втілення інформаційно-комунікаційних проектів» (англ. success stories). Оскільки сфера надання послуг та множина інформаційних потоків сконцентрована в містах (часто лише в мегаполісах чи столицях), то, відповідно, вони й географічно є найбільшими регіонами розвитку інформаційного суспільства.

Якщо в країнах Західної Європи кількість користувачів Інтернету, що мешкають у містах і селах, майже пропорційна, то в Україні лише 10 % «юзерів» мешкають у сільській місцевості. Хоча нині комп'ютер з Інтернетом на селі уже не дивина, проте все ще невелика кількість шкіл приєднані до всесвітньої мережі.

90 % українських користувачів усесвітньої павутини мешкають у містах. Такі дані дослідження інтернет-порталу bigmir.net. Лідером серед «юзерів» є Київ, за ним ідуть Одеса і Дніпропетровськ. Використовують Інтернет 6 % одеситів та 7 % дніпропетровців.

Наприклад, з-поміж користувачів Інтернету в Дніпропетровську більшість – корпоративні клієнти. За допомогою всесвітньої павутини в регіоні транслюють офіційні заходи облдержадміністрації в онлайн-режимі, здають податкову звітність підприємства. Активність і рівень підготовки користувачів у містах і в сільській місцевості дуже відрізняється. Якщо в мегаполісі Інтернетом користується чи не кожен школяр, то для сільських районів усесвітня мережа – досі дивина [4].

За результатами опитувань, Інтернет дедалі частіше називається основним, найнадійнішим, найбільш оперативним джерелом інформації. Так, за даними досліджень компанії GfK Ukraine, криза не завадила популяризації Інтернету як в Україні, так і в регіонах.

Це демонструють такі дані:

- у 2009 р. кількість користувачів Інтернету зросла на 37 %, випередивши зростання кількості комп'ютеризованих сімей;
- найшвидше користування зросло в малих містах та серед осіб середнього віку;
- лідерами зростання були комунікаційні сервіси Інтернету;
- ринок доступу до Інтернету та інтернет-сервісів зберігає високий потенціал.

Протягом року, з IV кварталу 2008 р. по IV квартал 2009 р., кількість регулярних користувачів Інтернету в Україні зросла на 37 %. При цьому кількість сімей, де є комп'ютер, за рік збільшилася лише на 29 %.

У 2009 р. типом доступу до Інтернету, що розвивався найбільшими темпами, став мобільний Інтернет. Так, якщо в останньому кварталі 2008 р. цю технологію доступу обирали лише 9 % користувачів, то за аналогічний період 2009 р. їх було вже 16 %. Інші дротові технології доступу до мережі розвивалися досить рівномірно. Винятком став лише застарілий dial-up (комутований доступ), що поступово втрачає свою популярність. Частка цієї технології протягом року скоротилася з 9 % до 7 % у IV кварталі 2009 р.

«Хоча криза загальмувала зростання парку комп'ютерів у домогосподарствах, розвиток мобільного Інтернету, поступове покриття малих міст дротовим широкопasmовим доступом та «мережевий ефект» забезпечили швидке зростання користування Інтернетом», – коментує ситуацію заступник директора GfK Ukraine Г. Вишлінський.

Найшвидше кількість регулярних користувачів Інтернету збільшувалася серед вікових груп 30–39 та 40–49 років, де вона зросла на 62 і 63 %, відповідно. У IV кварталі 2009 р. 57 % населення віком 16–19 років користувались Інтернетом принаймні раз на чотири тижні, тоді як серед громадян старше 50 років лише менше 5 % регулярно користуються Інтернетом.

Кількість регулярних користувачів Інтернету протягом року найшвидше зростала в маленьких містах: у містах з населенням до 50 тис. осіб вона збільшилася на 60 %, у містах 50–100 тис. осіб – на 63 %.

Швидке зростання користування Інтернетом у віковій групі 30–49 років призвело до збільшення популярності сайтів новин та газет, серед яких є й регіональні – з 24 до 29 % користувачів (у вказаній віковій групі частка користувачів таких сайтів наближається до 40 %) [1].

Однак забезпечення споживачів якісною, об'єктивною та суспільно значущою інформацією залежить від правових, політичних та економічних умов функціонування ЗМІ. Проте ключовою проблемою для України на сучасному етапі залишається незавершеність процесу реформування ЗМІ, засновниками чи співзасновниками яких є владні структури. Завершення зазначеного процесу потребує ініціювання змін у законодавстві (з визначенням мети, шляхів та термінів реформування; окреслення чітких процедур відступлення засновницьких прав, зміни

видавця, з'ясування майнових відносин, передбачення надання пільг у перші роки роботи незалежних ЗМІ тощо), а також моральної готовності всіх учасників інформаційних відносин, особливо самих журналістів [2].

Проте не всі регіональні та державні засоби масової інформації готові, наприклад, до роздержавлення. Багато з них бажали б залишити все як є, незважаючи на фінансові проблеми та залежність від влади. Цей факт констатували учасники круглого столу «Місцева преса: від комунальної до незалежної. Досвід і проблеми трансформації». Ще однією перешкодою є економічна криза, яка значно зменшує шанси на виживання регіональної преси без бюджетних дотацій [5].

Список використаних джерел

1. Огляд результатів досліджень: «Місце партнерських ЗМІ в інформаційному просторі регіонів: 2004–2008 рр.» / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nam.org.ua/files/presentation_08.ppt. – Назва з екрана.

2. Про кризовий стан регіональних засобів масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsju.org/events/2009-12-02/zaauava>. – Назва з екрана.

3. Пахомова Н. Інформаційний голод у просторі, перенасиченому інформацією [Електронний ресурс] / Н. Пахомова. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=9986. – Назва з екрана.

4. Торбіч В. Причини недосконалої роботи регіональних журналістів та ЗМІ на прикладі Рівненщини [Електронний ресурс] / В. Торбіч. – Режим доступу: <http://www.4vlada.com/article/1855/>. – Назва з екрана.

5. Коваленко Н. Інтернетом користується кожен п'ятий [Електронний ресурс] / Н. Коваленко, Н. Шерстюк. – Режим доступу: http://media.parlament.org.ua/n_an/action/article_detail/article_id/1607/. – Назва з екрана.

6. Дослідження GfK Ukraine: «Швидкий ріст користування Інтернетом у віковій групі 30–49 років призвів до збільшення популярності сайтів новин та газет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uapp.org/pub_analytics/8984.html. – Назва з екрана.

7. Ільченко Н. М. Забезпечення громади соціально значущою інформацією: підходи щодо мотивації регіональних ЗМІ / Н. М. Ільченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во Хар-РІ НАДУ «Магістр», 2008. – № 1 (33). – С. 46–48.

8. Інформаційний простір – криве дзеркало українського сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/ua/dialog.php?id=64&op_id=1122. – Назва з екрана.

9. Комунальні ЗМІ закликали не боятися роздержавлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://telekritika.ua/events/2009-09-05/47721>. – Назва з екрана.

Люди́ла ТРАЧУК,

викладач кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету

РІЗНОВИДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДЖЕРЕЛ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНОЇ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджується процес підготовки бібліографічної інформації у формі електронних бібліографічних ресурсів різних видів. Розглядається співвідношення понять «каталогізація» та «практична бібліографічна діяльність» в електронному середовищі; «електронний бібліографічний ресурс» та «електронний бібліографічний посібник». Запропоновано термін «аналітичний банк даних» для позначення електронного аналога картотеки статей.

Ключові слова: бібліографічні ресурси, каталогізація, практична бібліографічна діяльність, аналітичний банк даних.

Останнім часом у фаховій літературі велика увага приділяється питанням бібліотечно-бібліографічного обслуговування користувачів в електронному середовищі, акцентуючись на посередницькій функції бібліотек як центрів доступу до електронних бібліографічних ресурсів. Поза межами розгляду залишається проблема підготовки електронних бібліографічних ресурсів різних видів.

Бібліографування трактується дослідниками як процес створення й перетворення бібліографічної інформації (БІ) [6, с. 55]. Створення БІ пов'язане з її виробництвом на основі вивчення первинного документного потоку [це створення каталогів і картотек, зокрема електронного каталогу (ЕК) та електронних аналогів картотек статей]. Перетворення БІ є виробництвом нової БІ на основі наявної (наприклад, створення списку літератури чи довідки для читача за каталогом тощо). Тобто і формування ЕК, і підготовка на його основі електронного бюлетеня нових надходжень у форматах doc чи pdf є результатами практичної бібліографічної діяльності. Треба зазначити, що перетворення БІ відбувається не тільки в процесі бібліографування, а й в бібліографічному обслуговуванні, коли з ЕК, електронних аналогів картотек статей, карткових каталогів та картотек відбирається БІ, яка відповідає повному читачькому та цільовому призначенню, задовольняє інформаційні потреби користувачів. У цьому, зокрема, полягає взаємозв'язок бібліографування та бібліографічного обслуговування.

Як правило, діяльність зі створення каталогів, завданням яких є відображення фонду бібліотеки чи його частини, називають каталогізацією і відмежовують її від процесу перетворення БІ, у результаті якого виникають бібліографічні списки, бібліографічні покажчики тощо. Традиційна каталогізація здійснювалась у відділах організації каталогів, у відділах каталогізації і обробки літератури (залежно від структури бібліотеки). Бібліографічна діяльність часто вузько розуміється як діяльність бібліографічних відділів (які займалися, зокрема, формуванням бібліографічних списків, бібліографічних покажчиків, картотек). Однак усі процеси і операції, пов'язані зі створенням і веденням каталогів, за своїм змістом є бібліографічними, включаючи лише технічні операції (штемпелювання, наклеїтка книжкового формуляра і т. п. операції). У сучасних бібліотеках практична бібліографічна діяльність є наскрізною, притаманною не тільки бібліографічним відділам.

Створення електронної БІ в бібліотеках починається у відділі комплектування з заповнення полів бібліографічної бази даних відповідно до MARC-стандартів шляхом клавіатурного вводу чи заповнення з електронних корпоративних каталогів, баз даних видавництва тощо. Тобто і в електронному середовищі поняття «практична бібліографічна діяльність» містить у собі поняття «каталогізування» (створення каталогів).

Особливістю багатьох ЕК є, на нашу думку, їх комплексний бібліографічний характер: часто вони включають різні за складом, хронологічними рамками, читацьким та цільовим призначенням бібліографічні бази даних (ББД), об'єднані єдиним пошуковим інтерфейсом. Наприклад, ЕК Наукової бібліотеки НаУКМА складається з таких ББД: «Загальний каталог» (відображає всі ресурси бібліотеки), «Матеріали до курсів» [містить бібліографічні описи (БО) рекомендованих до навчальних курсів матеріалів, наявних у бібліотеці], «Періодика» (містить БО серіальних видань, розміщених у різних структурних підрозділах бібліотеки), «Нові надходження», «Мультимедіа» (включає БО аудіодокументів, відеодокументів, документів на CD, DVD), «Автореферати та дисертації», «Праці викладачів НаУКМА» та ін. Детальну інформацію про каталог повідомляє «Паспорт ЕК Наукової бібліотеки НаУКМА».

У сучасному бібліографознавстві загальноновизнано, що будь-який бібліотечний каталог є бібліографічним посібником, адже він відповідає стандартизованому визначенню бібліографічного посібника (БП): «упорядкована множина бібліографічних записів» [7]. Спорідненість бібліотечного каталогу і традиційних БП у жанрах бібліографічних покажчиків, списків чи окремих повідомлень особливо яскраво виявилася при функціонуванні всіх названих джерел БІ в електронній формі. Отже, ЕК є одним з видів (жанрів) електронних бібліографічних посібників (ЕБП)

поряд з універсальними, тематичними, біобібліографічними та іншими бібліографічними покажчиками, списками та іншими жанрами ЕБП.

Для позначення будь-якого інформаційного ресурсу в електронній формі нині використовують поняття «електронний ресурс». Різновидом електронних ресурсів є «електронний бібліографічний ресурс», тобто такий електронний ресурс, що містить бібліографічну інформацію. Це дає можливість використовувати поняття «електронний бібліографічний посібник» і «електронний бібліографічний ресурс» як синонімічні.

Разом з тим слід зауважити, що поняття «ресурс» взагалі є надто багатозначним. Слово «ресурс» означає: засоби, джерела, запаси, можливості. Розрізняють матеріальні ресурси, енергетичні, природні, виробничі, кадрові тощо. У тому ж переліку називають інформаційні ресурси, як такі, що містять інформацію (дані, повідомлення). Немає сумніву, що всі бібліографічні посібники (у тому числі бібліотечні каталоги та бази даних) належать до інформаційних ресурсів у такому розумінні.

Поняття «електронні ресурси» теж може трактуватися по-різному. Один варіант – електронний ресурс як різновид інформаційного ресурсу. Другий варіант – це засоби електронно-обчислювальної техніки та телекомунікаційного зв'язку, тобто технічні засоби, що забезпечують доступ до інформації. Для характеристики бібліографічної продукції, яка за визначенням є інформаційною, використовуємо поняття електронні бібліографічні ресурси (ЕБР) тільки у значенні інформаційного продукту (ресурсу).

В. К. Степанов вказує, що терміном «бібліографічні ресурси» позначається весь спектр джерел, що містять відомості про документи. До бібліографічних ресурсів глобальних мереж належать численні списки літератури на персональних сторінках, списки нових надходжень чи тематичні бібліографічні покажчики на сайтах бібліотек, переліки джерел у різних електронних публікаціях та ін., тобто ЕБП різних жанрів. Головними ЕБР дослідник справедливо називає ЕК бібліотек та електронні аналоги систематичних та тематичних картотек (їх він називає бібліографічними базами даних) [20].

Питання термінології, типології, класифікації електронних ресурсів як об'єктів бібліографічного опису серед українських дослідників вивчали О. Баркова та І. Антоненко. Вони розробили глосарій «Типи електронних ресурсів: типи даних, види програм» [1]. У «Глосарії» як один з типів електронних ресурсів розглядається «бібліографічна база даних» – «інформаційний ресурс (база даних), що складається з електронних записів, які надають відомості про документи або бібліографічні одиниці (наприклад, бібліотечні каталоги, бази даних цитування)» [1, с. 67]. Під таке визначення підпадає і ЕК, і електронний аналог картотеки статей. Автори відносять їх до текстових даних, як і електронний документ

(лист, стаття) чи електронне видання (книга, журнал, довідник, словник, інформаційний бюлетень).

У вивченні БП можна простежити кілька етапів. До початку 80-х років здійснювали переважно описування окремих видів БП та об'єднання їх у групи за визначеними ознаками. У 80-ті роки проблемам класифікації БП присвятили праці О. П. Коршунов, Ю. А. Чепіте. У середині 1980-х років Г. М. Швецова-Водка уточнила багатоаспектну фасетну класифікацію БП, розроблену О. П. Коршуновим, і запропонувала нові визначення ознак класифікації та видів БП [26]. Надрукована з деякими змінами в середині 90-х років, ця класифікація спричинила ряд дискусійних публікацій у фаховій періодиці (О. О. Косирева, Е. К. Беспалова, І. Г. Моргенштерн, О. А. Гречихін). Зокрема, Е. К. Беспалова вважала, що в епоху комп'ютеризації бібліографічної діяльності питання класифікації БП не актуальне, оскільки користувач сам вирішує проблему вибору документів, форм отримання знань і використання інформації [2]. І. Г. Моргенштерн не погодився з цим твердженням, вказавши, що електронний інформаційний простір формується не як однорідний масив бібліографічних записів, а як сукупність різноманітних бібліографічних БД, цінність яких залежить від критеріїв виявлення документів, їх відбору та дотримання бібліографічних методів їх обробки. Тому корисним є утвердження методичних рішень, що стосуються створення певних видів і форм ЕБП, отже, потрібна й класифікація електронної бібліографічної продукції [12]. Він запропонував проаналізувати кожний вид традиційних БП з точки зору можливості його існування в електронному середовищі та виділити оригінальні (не характерні для традиційної бібліографічної діяльності) види ЕБП [13, с. 11]. В. О. Фокєєв зазначив, що класифікація БП має велике наукове, навчально-пізнавальне, конкретно-методичне й організаційно-управлінське значення [24, с. 5].

Г. М. Швецова-Водка як окремі жанри електронних бібліографічних ресурсів розглядала ЕК, головною ознакою якого є те, що він відображає певний фонд документів; електронну картотеку – електронний БП, що є аналогом систематичної картотеки статей чи тематичної картотеки; електронний бібліографічний покажчик – БД, спроектовану згідно з вимогами до звичайного бібліографічного покажчика, що містить значну кількість бібліографічних записів і дає можливість багатоаспектного пошуку за ними [27].

В. О. Фокєєв [Полеводов] у термінологічному словнику «Електронна бібліографія» розрізняє поняття «база бібліографічних даних» та «бібліографічна база даних» [16]. За змістом обидва терміни виявляються синонімами, але оскільки існує однозначне поняття «база даних» (іменована сукупність даних, яка відображає стан об'єктів і їх відношення в предметній галузі, організованих за певними правилами, що передбачає загальні

принципи опису, збереження й маніпулювання даними [10]), то доцільніше вживати другий термін, який, однак, у В. О. Фокєєва обмежує склад бібліографічної БД «фіксованими текстами», очевидно, вилучаючи з неї описи нетекстових документів (образотворчих, нотних, картографічних).

У навчальному посібнику «Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи» відтворюється визначення Міждержавного стандарту 7.76–96 «Комплектование фонда документов. Библиографирование. Каталогизация», де ЕК визначається як бібліотечний каталог у машинозчитувальній формі, який працює в реальному режимі часу та наданий до використання користувачам бібліотеки. Синонімами терміна є машинопрочитувальний каталог, бібліографічна БД та ін. [17, с. 135]. Однак залишається незрозумілим, чи можна назвати електронним каталогом такий «каталог у машинозчитувальній формі», який тимчасово не працює чи не надається користувачам бібліотеки, а тільки бібліотекарям.

На думку В. В. Мосягіна, бібліографічні БД – це БД, які містять бібліографічні описи документів. До них належать бази даних книг, газет, статей, дисертацій, патентів, рукописів, зображувальних матеріалів, фотодокументів тощо. ЕК бібліотеки – це сукупність бібліографічних і лексикографічних БД у комплексі із системами керування базами даних і набором прикладних програм. Саме об'єднання різних бібліографічних і лексикографічних БД забезпечує принципово нові можливості пошуку в ЕК порівняно з традиційними каталогами. Синонімом ЕК для автора є «бібліографічний банк даних» [15]. Цей термін вживав і А. В. Соколов як синонім «машинних каталогів», що є сукупністю машиночитаної БІ, яка зберігається в пам'яті комп'ютера [18, с. 19]. Характеристику ЕК як банку даних варто підтримати, але, як відомо, відображення статей не є завданням бібліотечного каталогу.

А. І. Земсков та Я. Л. Шрайберг визначають ЕК як спеціально розроблену БД, що складається зі стандартизованих бібліографічних описів і дає змогу пошуку документів за окремими елементами чи групою елементів опису [9, с. 81]. За цим визначенням ЕК може відображати будь-які види документів – книги, брошури, періодичні та продовжувані видання, статті з газет, журналів, тобто як ті документи, що відображаються в каталогах, так і ті, що відображаються в систематичній картотеці статей.

Ф. С. Воройський дає таке визначення ЕК: «бібліотечний каталог, реалізований у машиночитаній формі» [5, с. 58]. Автор зазначає, що на практиці під ЕК розуміють і бібліографічні БД, що відповідають ознакам каталогу, і бібліотечні автоматизовані системи чи їх підсистеми.

Е. Р. Сукіасян вважає, що не варто називати бібліотечний каталог базою даних, оскільки останній термін більше підходить для бібліографічної картотеки. У каталозі обов'язковим елементом бібліографічного запису є шифр зберігання документа і відповідність конкретному

фонду, зміст і склад якого він розкриває. Картотека ж (як і бібліографічна БД) таких відомостей не містить. Вилучення картки чи машиночитаного бібліографічного запису з каталогу потребує вилучення самого документа з фонду, тоді як подібну операцію в картотечі чи бібліографічній БД бібліограф може провести, не звертаючись до первинного документа [21, с. 39]. Зазначимо, що відсутність шифрів не може бути розмежовуючою ознакою для цих двох ресурсів, оскільки сучасні бібліотеки широко застосовують практику шифрування статей з періодичних та продовжуваних видань.

На нашу думку, оскільки ЕК і електронний варіант картотеки статей – це впорядковані сукупності бібліографічних записів, об'єднані за якоюсь ознакою, то вони обидва є бібліографічними посібниками. Крім бібліографічних записів, вони містять інші складові: словник ключових слів, словник предметних рубрик, тезаурус, класифікаційну систему, базу даних авторитетних записів. Тому і ЕК, і електронну картотеку статей можна вважати бібліографічними банками даних – різновидами банків даних взагалі.

Отже, електронний варіант картотеки статей теж можна назвати банком даних, однак ця назва ще не відображає специфіки цього електронного ресурсу, яка полягає в розкритті змісту серіальних видань. Особливостями такого банку даних є те, що він містить аналітичні описи статей, не пов'язані жорстко з фондом і об'єднані за призначенням, змістом чи іншою ознакою. Оскільки поняття «електронна картотека статей» є дискусійним, пропонуємо називати відповідний ЕБП «аналітичним банком даних» [23]. Це банк даних, який містить бібліографічні описи складових частин документів, тобто аналітичні бібліографічні описи, а також словник ключових слів, словник предметних рубрик, тезаурус, класифікаційну систему, базу даних авторитетних записів. Разом з тим слід зазначити, що в багатьох існуючих «електронних картотеках статей» поки що немає всіх необхідних для «банку даних» складових, тому їх правомірно кваліфікувати як бази даних.

ЕБП можна розглядати з кількох точок зору. З одного боку, всі вони є бібліографічними посібниками, тобто вторинними документами, які мають свої характеристики, обумовлені методами бібліографування. З іншого боку, вони є електронними документами, тому до них може застосовуватися загальна класифікація електронних документів.

Класифікацію ЕБП розробляла Г. М. Швецова-Водка [27]. Частково специфіку ЕБП відобразив у своїй класифікації І. Г. Моргенштерн [13, с. 105–106]. Характеристику жанрового різноманіття електронних бібліографічних ресурсів, представлених на сайтах юнацьких бібліотек Росії, дала І. Матвєєва [11]. І. Вишневіська проаналізувала види і форми інформаційно-аналітичних продуктів, розглянула їх класифікацію [4].

Д. Солов'яненко [19] здійснив аналіз онлайн-вих бібліотечних ресурсів, у тому числі й бібліографічних, а В. Болдовський дав визначення та класифікував онлайн-ві документи [3]. О. Ю. Єлісіна, використовуючи класифікацію Документа IV Г. М. Швецової-Водки [25] для визначення, уточнення і впорядкування понять, що стосуються електронного документа й застосовуються в бібліотекознавстві, розробила класифікацію електронних документів [8]. Усі ці напрацювання варто врахувати для класифікації ЕБП.

Для класифікування всіх БП більшість дослідників застосовують фактний метод класифікації, який дає можливість охарактеризувати документ і визначити його вид за будь-якою кількістю ознак, істотних у певних умовах. Г. М. Швецова-Водка виділила 17 ознак, за якими класифікувала ЕБП [26]. Як зауважив І. Г. Моргенштерн, лише п'ять з них є специфічними для електронного середовища: можливості пошуку, операційна система, програмні засоби, зовнішня форма, спосіб доступу [14, с. 11]. Проте, на нашу думку, повна класифікація ЕБП відображає реальний стан речей, оскільки «види джерел БІ, що виникають в електронному середовищі, значною мірою є аналогом друкованих бібліографічних посібників» [24, с. 5]. Отже, у класифікації ЕБП не варто відмовлятися від визначення їх видів за ознаками, характерними для будь-якого БП. Пропонуємо розширити класифікацію ЕБП Г. М. Швецової-Водки, взявши до уваги ознаки електронного БП як електронного документа.

Оскільки серед ЕБП можна виділити такі, що існують лише в електронній формі, і такі, що мають друкований аналог, варто доповнити існуючу класифікацію видом ЕБП за наявності друкованого аналога. За цією ознакою виділимо оригінальні ЕБП та аналогові. В. О. Фокеев аналогами називає, зокрема, електронні версії каталогів [24], з чим важко погодитись, оскільки сучасні ЕК створюються саме як електронні бази чи банки даних, а якщо йдеться про скановані каталоги, то вони теж відрізняються від карткових пошуковим інтерфейсом, отже, є певною мірою оригінальними ЕБП. Пропонуємо розділити ознаку «за способом доступу» на три складові (ці ознаки виділяє О. Ю. Єлісіна для класифікації електронного документа) [8]: за технологією доступу (мережеві і немережеві); за можливістю доступу з конкретного комп'ютера (локальні і віддалені); за режимом доступу (відкритого доступу, обмеженого доступу, персонального доступу). Мережеві ЕБП надаються користувачам через телекомунікаційні мережі, немережеві не призначені для таких цілей. Локальні ЕБП – ті, що фізично перебувають у місці доступу, віддалені – поза межами місця доступу. Мережеві ЕБП можуть бути локальними чи віддаленими. ЕБП вільного доступу можуть використовувати всі бажаючі без обмежень. Обмеження доступу до ЕБП полягають, наприклад, у встановленні паролів при вході в ЕК, виставлений на сайті

бібліотеки, – його користувачами можуть бути тільки зареєстровані читачі бібліотеки. ЕБП персонального доступу – це, наприклад, бібліографічні списки, що надсилаються користувачеві на адресу електронної пошти як результат бібліографічного обслуговування.

За каналом сприйняття інформації ЕБП можна поділити на візуальні, аудіальні, аудіовізуальні. За співвідношенням динаміки/статички Бі І. Г. Моргенштерн пропонував поділяти електронні бібліографічні ресурси на змінні і стабільні (закінчені) [14, с. 11]. О. Ю. Єлісіна розрізняє закінчені та інтегровальні (які можна доповнювати, змінювати) електронні документи за ступенем завершеності [8], і цю пропозицію варто підтримати. Характеристикою інтегровальних ЕБП є періодичне оновлення інформації, яке здійснюється шляхом додавання, вилучення, заміни Бі. Інтегровальними ЕБП є ЕК, аналітичні банки даних. Відомості про можливість змін у ЕБП повинні вказуватися в анотації до ресурсу.

За структурою змісту ЕБП пропонується поділяти на лінійні, що характеризуються послідовним лінійним зв'язком елементів змісту, і гіпертекстові (з нелінійним зв'язком елементів змісту, що дає змогу його розглядати як сукупність різних послідовностей).

Аналіз Бі дослідники найчастіше здійснюють на основі характеристик певних їх жанрів. Дослідження показало, що на сайтах українських бібліотек рекомендаційні ЕБП становлять значну частину електронної бібліографічної продукції, зокрема, відродились такі жанри, як «пам'ятка читачеві», листівка-закладка у вигляді «листка-сигналу», з'явилися нові жанри – «прес-дайджест», «віртуальна виставка» тощо [22]. Тому, на нашу думку, варто відобразити ці види ЕБП у фасеті класифікації ЕБП «за жанром (внутрішньою формою)».

Список використаних джерел

1. *Антоненко І. П.* Термінологічне забезпечення каталогізації електронних ресурсів : електронні дані та програми / І. П. Антоненко, О. В. Баркова // *Культура народів Причорномор'я.* – 2007. – № 100. – Т. 2. – С. 59–69.
2. *Беспалова Э. К.* Тема, принадлежащая истории : [классификация библиогр. пособий] / Э. К. Беспалова // *Библиография.* – 1999. – № 4. – С. 151–152.
3. *Болдовський В.* Дефініція та класифікація онлайн-документа / В. Болдовський // *Вісн. Кн. палати.* – 2003. – № 6. – С. 30–32.
4. *Вишневська І.* Електронні інформаційно-аналітичні продукти бібліотек як засіб удосконалення обслуговування користувачів / І. Вишневська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2007. – Вип. 18. – С. 5–12.
5. *Воройский Ф. С.* Систематизированный толковый словарь по информатике : (ввод. курс по информатике и вычислит. технике в терминах) / Ф. С. Воройский. – М. : Либерия, 1998. – 375 с.

6. *Вохрышева М. Г.* Библиографическая деятельность: структура и эффективность / М. Г. Вохрышева. – М. : Кн. палата, 1989. – 199 с.
7. ГОСТ 7.0–99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения [Электронный ресурс]. – [Взамен ГОСТ 7.0–84. – Введ. 2000–07–01]. – Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1999. – Режим доступа: http://gsnti-norms.ru/norms/common/doc.asp?0&/norms/stands/7_0.htm. – Загл. с экрана.
8. *Елицина Е. Ю.* Классификация электронных документов / Е. Ю. Елицина // Библиотековедение. – 2007. – № 4. – С. 43–50; № 5. – С. 54–60.
9. *Земсков А. И.* Электронные библиотеки : учеб. для вузов / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. – М. : Либерия, 2003. – 351 с.
10. Информатика та обчислювальна техніка : корот. тлумач. слов. / В. П. Гондол, А. Г. Дерев'янка, В. В. Матвеев, Ю. З. Прохур ; за ред. В. П. Гондола. – К. : Либідь, 2000. – 320 с.
11. *Матвеева И.* Библиографические ресурсы сайтов юношеских библиотек / И. Матвеева // Информ. ресурсы России. – 2006. – № 5. – С. 20–22.
12. *Моргенштерн И. Г.* Актуально и в эпоху компьютеризации / И. Г. Моргенштерн // Библиография. – 2002. – № 3. – С. 22–23.
13. *Моргенштерн И. Г.* Общее библиографоведение : учеб. пособие / И. Г. Моргенштерн. – СПб. : Профессия, 2005. – 208 с.
14. *Моргенштерн И. Г.* Понятийный аппарат библиографической деятельности в электронной среде / И. Г. Моргенштерн // Мир библиогр. – 2004. – № 6. – С. 8–12.
15. *Мосягин В. В.* Базы данных, электронный каталог и банк данных библиотеки [Электронный ресурс] / В. В. Мосягин. – Режим доступа: www.gpntb.ru/ntb/ntb97/5/f5.01.html. – Загл. с экрана.
16. *Полеводов В. А.* [Фокеев В. А.] Электронная библиография : терминолог. слов. / В. А. Полеводов // Мир библиогр. – 2005. – № 4. – С. 79–84.
17. *Сєдих В. В.* Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи : навч. посіб. / В. В. Сєдих, Г. П. Терентьева, В. К. Удалова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – 192 с.
18. *Соколов А. В.* Автоматизация библиографического поиска / А. В. Соколов. – [М.] : Книга, 1981. – 166 с.
19. *Солов'яненко Д.* Структурний аналіз українського бібліотечного веб-сегмента мережі Інтернет / Д. Солов'яненко // Бібл. вісн. – 2005. – № 3. – С. 26–37.
20. *Степанов В. К.* Справочные и библиографические ресурсы Интернет [Электронный ресурс] // [В. К. Степанов] Интернет в профессиональной информационной деятельности / В. К. Степанов. – Режим доступа: <http://textbook.vadimstepanov.ru/chapter3/glava3-1.html>. – Загл. с экрана.
21. *Сукиасян Э. Р.* Электронные каталоги / Э. Р. Сукиасян // Библиотека. – 2003. – № 2. – С. 38–41.

22. *Трачук Л.* Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 36–38.

23. *Трачук Л.* «Електронний ресурс» та «електронний каталог»: співвідношення термінів / Л. Трачук // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права. – К., 2008. – Вип. 2. – С. 131–138.

24. *Фокеев В. А.* Структурирование библиографии / В. А. Фокеев // Мир библиогр. – 2005. – № 4. – С. 2–6.

25. *Швецова-Водка Г. М.* Класифікація документа IV // Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – Тема 7. – С. 142–179.

26. *Швецова-Водка Г. Н.* Классификация библиографических пособий / Г. Н. Швецова-Водка // Современные проблемы библиографии и библиографоведения : межвуз. сб. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. – М., 1985. – С. 116–132.

27. *Швецова-Водка Г. Н.* Классификация компьютерных библиографических ресурсов / Г. Н. Швецова-Водка // Мир библиогр. – 2001. – № 2. – С. 14–22.

Олександра ПРОМСЬКА,

аспірантка кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету

МЕТАБІБЛІОГРАФІЯ І ВІРТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті здійснено аналіз особливостей представлення метабібліографічної інформації на сайтах бібліотек України. Охарактеризовано поняття «метабібліографічна інформація» та «електронна метабібліографічна продукція».

Ключові слова: метабібліографія, інформація, бібліографічна продукція бібліотек, електронна метабібліографічна продукція.

Активне впровадження новітніх інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності закономірно видозмінює бібліографію. Як наслідок, трансформується й такий особливий вид бібліографії як метабібліографія¹.

Проблеми розвитку метабібліографії під впливом комп'ютеризації бібліографічної діяльності висвітлювали у своїх публікаціях українські та російські дослідники. Серед них – І. Гудовщикова, А. Соколов, І. Моргенштерн, О. Теплицька, С. Мангутова, Г. Швецова-Водка, В. Кисельова, О. Михайлова, А. Кухтіна. Однак переважно увага приділялася появі нової метабібліографічної продукції (метабібліографічних покажчиків і баз даних) та її специфічним рисам, а також проблемам створення таких ресурсів на прикладі поодиноких українських і зарубіжних бібліотек. Малодослідженим залишається досвід представлення метабібліографічної інформації на сайтах бібліотек України. Деякі аспекти цього питання можна знайти в дослідженні Л. Трачук, яка аналізувала електронну бібліографічну продукцію, представлену в українському бібліотечному сегменті мережі Інтернет.

Мета статті – дослідити сайти українських бібліотек як джерело метабібліографічної інформації.

В останні роки зі значним зростанням кількості користувачів Інтернету поширення набуває позитивний досвід опублікування метабібліографічної інформації на сайтах українських бібліотек. Метабібліографічна інформація – це інформація про бібліографічну продукцію, яка створюється з метою інформування споживача про формальні ознаки, зміст та інші особливості бібліографічних ресурсів². На даний час про власні та запозичені бібліографічні ресурси [бібліотечні каталоги, бібліографічні картотеки, бібліографічні посібники (БП) чи бази даних (БД)]

через веб-сторінки інформують як публічні, так і спеціальні українські бібліотеки³.

Нерідко на сайтах бібліотек поряд з інформацією про вказані ресурси може бути представлена, власне, електронна метабібліографічна продукція – метабібліографічні посібники як результат бібліографічної діяльності в електронному середовищі. Як правило, це метабібліографічні покажчики (списки, огляди) та метабібліографічні БД⁴.

З метою виявлення подібної інформації на сайтах українських бібліотек протягом січня – лютого 2010 р. був здійснений аналіз сайтів публічних і спеціальних бібліотек, доступних на час дослідження. За орієнтир взято гіпертекстовий список бібліотек, представлений на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (за адресою в мережі Інтернет: <http://nbuv.gov.ua/portal/libukr.html>). Всього було переглянуто 88 веб-сторінок, серед них – сайти національних, державних, обласних, міських і районних бібліотек та сайт Кримської республіканської наукової бібліотеки ім. Івана Франка.

Метабібліографічна інформація, подана на бібліотечних сайтах, аналізувалася за такими блоками:

I. Інформація про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки бібліотек.

II. Інформація про електронні каталоги (ЕК), аналітичні банки даних⁵, інші БД власного виробництва та запозичені.

III. Інформація про бібліографічну продукцію бібліотек, наявність повних текстів БП.

IV. Наявність метабібліографічних покажчиків і метабібліографічних БД.

Проведений аналіз показав, що серед перерахованих вище видів метабібліографічної продукції найменше на сайтах представлена інформація про бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки, що створюються в бібліотеках. Найдетальніше вони охарактеризовані на сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Про кожен ресурс подаються такі відомості: рік заснування; хронологічні межі; види документів, які обліковуються; організація записів у межах каталогів, картотек; відділ, який відповідає за ведення; місце розташування каталогу, картотеки тощо. На сайтах інших бібліотек, як правило, назви каталогів і картотек просто згадуються при характеристиці відділів бібліотек [Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ) ім. Н. К. Крупської, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва]. В іншому випадку публікується загальний перелік їхніх назв без будь-яких додаткових відомостей (Національна парламентська бібліотека України, Центральна державна науково-технічна бібліотека (ДНТБ)

гірничо-металургійного комплексу України, Житомирська ОУНБ ім. О. Ольжича, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, Наукова бібліотека (НБ) Національного університету «Острозька академія», Севастопольська Центральна міська бібліотека ім. Л. М. Толстого]. Рідше дається інформація про рік заснування ресурсу, хронологічне охоплення документів, відображених у каталогах і картотеках, кількість наявних бібліографічних записів (Національна історична бібліотека України, Херсонська обласна наукова медична бібліотека). На окремих веб-сторінках взагалі не розміщено інформації про каталоги й картотеки цих бібліотек (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Міжнародний бібліотечно-інформаційний центр ім. Ярослава Мудрого Міжрегіональної академії управління персоналом).

Більш характерною для бібліотечних сайтів виявилась інформація про електронні бібліографічні ресурси бібліотек. На сьогодні в Україні не існує чіткого обліку існуючих бібліографічних БД⁶. Українські бібліотеки рідко практикують видання БП, які б інформували користувачів про наявні в них ЕК, аналітичні банки даних⁷. Отже, чи не єдиним доступним широкому загалу джерелом інформації про БД конкретної бібліотеки стає її веб-сторінка. На даний час майже кожна бібліотека, що має веб-сайт, надає віддаленим користувачам доступ до власних електронних БД та інформує про ресурси, які були отримані від інших виробників. Приклад характеристики запозичених бібліографічних БД можна знайти на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Серед мінімальної кількості відомостей про власні електронні бібліографічні ресурси, що публікуються на бібліотечних сайтах, – рік, з якого розпочато формування БД, та кількість бібліографічних записів (Тернопільська ОУНБ, бібліотека Запорізької державної інженерної академії). Рідше додається інформація про види документів, що обліковуються, та дату останнього поновлення електронної БД (Рівненська державна обласна бібліотека, Дніпропетровська ОУНБ, Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв). Деякі бібліотеки додають також відомості про тип БД, мову документів, відділ, який відповідає за її ведення (Закарпатська ОУНБ, Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського). Окремі сайти, наприклад, Національної бібліотеки України для дітей, Центральної ДНТБ гірничо-металургійного комплексу України, Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки (ДЮНБ) ім. Олени Пчілки, Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара, не містять подібної інформації, а просто надають користувачу можливість здійснити необхідний пошук.

Обов'язковою складовою контенту майже всіх проаналізованих бібліотечних сайтів є інформація про бібліографічну продукцію бібліо-

тек – науково-допоміжні та рекомендаційні БП. Таким чином, в електронному середовищі формується своєрідний метабібліографічний посібник (список). Деякі бібліотеки виокремлюють спеціальний розділ (наприклад, «Бібліографічні покажчики», «Бібліографічна продукція», «Інформаційно-бібліографічні матеріали»), в якому зосереджують інформацію винятково про бібліографічні видання. У межах такого розділу бібліографічні записи можуть бути розташовані в алфавітному порядку (Рівненська державна обласна бібліотека, Херсонська ОУНБ ім. Олесь Гончара), об'єднані в підрозділи за типами БП (Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського) або у хронології їхнього виходу (Харківська ОУНБ, Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв). Нерідко створюється один загальний розділ для всіх видань бібліотеки – бібліографічних, методичних, рекламного характеру тощо (наприклад, «Наші видання», «Видання бібліотеки», «Ми видаємо»). Такий розділ може бути побудований за хронологічним принципом, де в межах кожного року виокремлюються підрозділи за типами видань, у тому числі формується підрозділ «Бібліографічні покажчики» (Донецька ОУНБ ім. Н. К. Крупської). Інший варіант, коли відомості про всі бібліотечні видання (знову ж таки в межах року) подаються в загальному переліку (Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Дніпропетровська ОУНБ, Хмельницька ОУНБ ім. Миколи Островського, Чернігівська ДОУНБ ім. В. Г. Короленка).

Бібліографічна інформація про БП, як правило, обмежується бібліографічним описом видань або, при наявності гіперпосилання, навіть однією назвою. Анотації до БП можна побачити лише на сайтах окремих бібліотек (Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Закарпатська ОУНБ, Рівненська державна обласна бібліотека, Краматорська міська бібліотека ім. М. Горького).

Нині багато бібліотек практикують подання повних текстів БП на своїх сайтах. Як правило, це – видання за останні 5–10 років, які розміщуються на сайтах у вигляді веб-сторінок (Національна бібліотека України для дітей, Луганська ОУНБ ім. О. М. Горького, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, бібліотека Київського національного економічного університету, бібліотека Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка) або в форматах WORD (Рівненська державна обласна бібліотека, Чернігівська ДОУНБ ім. В. Г. Короленка, бібліотека Запорізької державної інженерної академії, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека) та PDF (Закарпатська ОУНБ, Тернопільська ОУНБ, НБ Національного університету «Києво-Могилянська академія», Центральна бібліотека ім. М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаїв).

На жаль, бібліотеки України не розміщують на сайтах інформацію про БП, які тільки готуються до друку. Також майже не подаються відомості про неопубліковані БП (виняток – сайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, НБ Донецького національного університету, НБ Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка).

Окрім охарактеризованих вище «мимовільних» метабібліографічних посібників, на сайтах українських бібліотек розміщуються спеціально підготовлені ресурси такого виду – метабібліографічні огляди (Волинська ДОУНБ ім. Олени Пчілки, Миколаївська науково-педагогічна бібліотека, НБ Національного університету «Киево-Могилянська академія») та метабібліографічні БД (НБ Донецького національного університету). Наприклад, у метабібліографічному огляді Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки проаналізовані найважливіші краєзнавчі БП, видані бібліотекою протягом 1993–2009 рр., зокрема, охарактеризована структура кожного видання та види відображених документів. Наприкінці огляду вміщений список БП. В огляді покажчиків Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки коротко висвітлені особливості її бібліографічних видань за 2007–2008 рр. Дещо інше призначення має метабібліографічний огляд НБ Національного університету «Киево-Могилянська академія». Він детально знайомить відвідувачів сайту з фондом інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки, у складі якого понад 2,5 тис. примірників; інформацію в огляді згруповано за тематичними блоками.

Нестандартні метабібліографічні ресурси, виявлені на сайті НБ Донецького національного університету, – метабібліографічні БД «Архів виконаних довідок» і «Картотека бібліографічних посібників». БД «Архів виконаних довідок» вміщує описи довідок, які були підготовлені довідково-бібліографічним відділом НБ протягом 1975–2010 рр. У БД «Картотека бібліографічних посібників» зосереджені відомості про всі БП (окремо видані, внутрішньогазетні та внутрішньожурнальні), наявні в бібліотеці, із зазначенням відділу, де вони зберігаються. В обох БД пошук можна здійснювати за елементами бібліографічного опису (автор, назва, рік видання), предметною рубрикою, ключовим словом. Для полегшення пошуку пропонуються словники авторів, предметних рубрик, ключових слів, назв періодичних видань.

Метабібліографічна продукція на бібліотечних сайтах міститься також у вигляді загальних БП, присвячених різним напрямам діяльності українських бібліотек. Як правило, видання такого типу акумулюють відомості про бібліографічні напрацювання бібліотек за значний період часу. У покажчиках може бути використане хронологічне групування матеріалу (описи БП подаються поряд з описами інших публікацій бібліотеки) або систематичне (виокремлюється розділ «Бібліографічні покажчики»). Бібліографічні описи та повні тексти

подібних бібліографічних видань виявлені на сайтах Національної історичної бібліотеки України, Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Дніпропетровської ОУНБ, Донецької ОУНБ ім. Н. К. Крупської, Тернопільської ОУНБ, Харківської ОУНБ, Херсонської ОУНБ ім. Олесь Гончара, Черкаської ОУНБ ім. Тараса Шевченка, Чернігівської ДОУНБ ім. В. Г. Короленка ⁸. Бібліографічні описи та, в окремих випадках, анотації до цих БП можна знайти на сайтах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, Національної історичної бібліотеки України, Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, Хмельницької ОУНБ ім. Миколи Островського ⁹. Опис та повний текст метабібліографічного покажчика представлений тільки на сайті Рівненської державної обласної бібліотеки ¹⁰.

Проведений аналіз продемонстрував необхідність упорядкування метабібліографічної інформації на сайтах українських бібліотек. Можна запропонувати такі шляхи вдосконалення подання метабібліографічної інформації:

- детальніше інформувати користувачів мережі Інтернет про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки, які існують у бібліотеках;
- розширити інформацію про власні та запозичені електронні БД. Періодично поновлювати відомості;
- виокремлювати на сайті спеціальний розділ «Видання бібліотеки», де має акумулюватися інформація про всі видання бібліотеки, у тому числі й бібліографічні (з відповідними підрозділами та гіперпосиланнями);
- подавати відомості про неопубліковані БП (картотеки та списки літератури), підготовлені бібліотеками;
- вміщувати інформацію про БП, які тільки готуються до друку, сприяючи таким чином розвитку перспективної метабібліографії та уникаючи дублювання в бібліографічній роботі українських бібліотек;
- додавати до описів БП розширені анотації для характеристики їхніх методичних особливостей та глибшого розкриття їхнього змісту;
- подавати на сайтах бібліотек електронні версії всіх підготовлених БП.

Отже, новітні інформаційні технології значно розширили можливості бібліотек. Зокрема, поширення набула практика подання інформації про власну бібліографічну продукцію в мережі Інтернет. На сайтах бібліотек публікуються відомості про бібліотечні каталоги, бібліографічні картотеки, друковані та неопубліковані БП, електронні БД. Віддалений користувач інформується також і про електронні бібліографічні ресурси інших виробників, доступ до яких він може отримати в приміщенні бібліотеки-власниці сайту. Окремі бібліотеки надають вільний доступ до створених або запозичених бібліографічних ресурсів через

веб-сторінки. На бібліотечних сайтах розміщуються метабібліографічні списки та огляди, є можливість скористатися метабібліографічними БД. Однак проведений аналіз показує, що в багатьох випадках метабібліографічна інформація на сайтах українських бібліотек потребує доопрацювання, оскільки є неупорядкованою й поверховою.

Бібліографічні примітки

¹ Термін «метабібліографія» вживається замість терміна «бібліографія бібліографії». Був запропонований відомим російським бібліографознавцем І. Моргенштерном. Отримав схвалення ряду українських (О. Михайлова, Н. Рибчинська, С. Білокінь, В. Кононенко, Л. Трачук, О. Політова) та російських (В. Фокеев, О. Теплицька, Г. Ганзікова) дослідників.

² Визначення подано за аналогією з визначенням терміна «бібліографічна інформація». Про термін «бібліографічна інформація» детальніше див.: Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Кондор, 2004. – С. 12–32.

³ Веб-сегмент публічних бібліотек України в мережі Інтернет : аналіт. огляд / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Г. Д. Ковальчук, Н. М. Кучерява. – Х., 2005. – 20 с.; *Трачук Л.* Електронна бібліографічна продукція на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Бібл. вісн. – 2009. – № 3. – С. 6–11.

⁴ Метабібліографічний покажчик (список, огляд) – покажчик (список, огляд), що обліковує бібліографічні посібники. Метабібліографічна БД – БД, що обліковує бібліографічні посібники. Детальніше див.: *Промська О.* Метабібліографічна база даних і покажчик баз даних: типологічні особливості / О. Промська // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права – К., 2009. – Вип. 3. – С. 120–125.

⁵ Термін запропонований Л. Трачук для позначення електронної картотеки статей. Детальніше див.: *Трачук Л.* «Електронний ресурс» та «електронний каталог»: співвідношення термінів / Л. Трачук // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права. – К., 2008. – Вип. 2. – С. 131–138.

⁶ *Промська О.* Метабібліографічна база даних і покажчик баз даних: типологічні особливості / О. Промська // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т держ. упр. і права – К., 2009. – Вип. 3. – С. 120–125.

⁷ Серед таких видань, наприклад: Базы данных НТИ Украины : кат. / Укр. ин-т науч.-техн. и экон. инф. ; отв. сост.: В. И. Воронков, Е. П. Лотыш. – К., 1995. – Вип. 1. – 76 с.; Базы даних служби

довідково-бібліографічного обслуговування : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; упоряд. Т. В. Добко. – К., 1996. – 21 с.; Каталог, картотеки та бази даних Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Г. П. Головіна та ін. – Х., 1999. – 56 с.; Каталог, картотеки та бази даних Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Н. К. Крупської : путівник / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад. І. Є. Корольова. – Донецьк, 2005. – 24 с.

⁸ Державна історична бібліотека України: (1939–2009) : бібліогр. покажч. / Держ. заклад «Держ. іст. б-ка України» ; уклад.: В. П. Кисельова, Т. С. Кудласевич, О. В. Михайлова. – К., 2009. – 132 с.; Наукові публікації Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук, 2001–2007 рр. : бібліогр. покажч. наук. вид. та публ. співроб. б-ки / УААН, Держ. наук. с.-г. б-ка ; уклад.: В. А. Вергунов, В. В. Дерлеменко, Т. Ф. Дерлеменко [та ін.]. – К., 2008. – 181 с.; Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, Укр. асоц. ім. В. Сухомлинського, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.: Н. А. Палашина, Н. А. Горбенко, В. В. Вербова, Л. І. Самчук. – К., 2005. – 97 с.; Столітній шлях бібліотеки у її виданнях : бібліогр. покажч. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва ; уклад.: Г. М. Авраменко, О. М. Панчук. – Вінниця, 2007. – 112 с.; Видання ДЮУНБ за півстоліття (1956–2006) : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Д., 2006. – 100 с.; Видання ДЮУНБ (1956–2003) : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Д., 2004. – 71 с.; На шляху до зрілості : літопис видань краєзнавчої літератури та бібліографії : бібліогр. покажч. / Дніпропетр. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. І. Голуб. – Д., 2005. – 76 с.; Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської: сторінки історії і сучасність (1926–2006 рр.) : до 80-річчя бібліотеки : бібліогр. покажч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад.: О. В. Башун, О. В. Кучерява, Л. П. Свіркова. – Донецьк, 2007. – Вип. 3. – 120 с.; Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської: сторінки історії і сучасність (1926–2001 рр.) : до 75-річчя від дня заснування бібліотеки : бібліогр. покажч. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської ; уклад.: Т. М. Дрьомова, Г. М. Вальдовська, І. Є. Корольова, О. В. Башун. – Донецьк, 2001. – Вип. 2. – 61 с.; Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека: 1939–2009 рр. : анот. бібліогр. покажч. / Терноп. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: В. Я. Миськів, Л. Б. Оленич, О. Я. Проців, С. П. Юрчик. – Т., 2009. – 144 с.; Харківська обласна наукова універсальна бібліотека (1951–2001) : бібліогр. покажч. / Харк. обл. універс. наук.

б-ка. – Х., 2001. – 14 с.; Літопис Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара, 1871–1927 / Обл. універс. наук. б-ка ім. Олесь Гончара ; уклад. Л. І. Зелена. – Херсон, 2008. – 76 с.; Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка: роки поступу (1899–2009) : до 110-річчя бібліотеки / Обл. універс. наук. б-ка ім. Т. Шевченка ; уклад.: К. С. Бугаєнко [та ін.]. – Черкаси, 2009. – 148 с.; Духовна скарбниця краю : до 125-річчя з часу заснування : бібліогр. покажч. / Черніг. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад.: Л. В. Студьонова, Н. В. Романчук, за участю Т. Г. Осадчої, Л. Н. Поліщук, К. О. Ходарченко, Л. В. Феофілової. – Чернігів, 2002. – Вип. 2. – 43 с.

⁹ Бібліографічні описи не наводяться, оскільки автор не переконаний у достовірності опублікованих на сайтах даних.

¹⁰ Метабібліографія : покажч. бібліогр. вид. Рівнен. держ. обл. б-ки / Рівнен. держ. обл. б-ка ; уклад.: Л. А. Костильова, О. Л. Промська. – Рівне, 2007. – 64 с.

Юлія ОСТАПЧУК,

аспірантка кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІРТУАЛЬНИЙ ДОВІДКОВО-БІБЛОГРАФІЧНИЙ АПАРАТ» І «ЕЛЕКТРОННИЙ ДОВІДКОВО-БІБЛОГРАФІЧНИЙ АПАРАТ» БІБЛОТЕКИ

Аналізуються погляди бібліотекознавців і бібліографознавців на поняття «віртуальний довідково-бібліографічний апарат» і «електронний довідково-бібліографічний апарат» бібліотеки, доводиться правомірність існування означених термінів.

Ключові слова: бібліографічні ресурси, віртуальний довідково-бібліографічний апарат, електронний довідково-бібліографічний апарат.

Довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки – це сукупність довідкових і бібліографічних видань, неопублікованих бібліографічних посібників, бібліотечних каталогів і картотек, керівних та узагальнюючих документів, які використовуються під час довідково-бібліографічного обслуговування читачів для пошуку необхідної інформації.

Упровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у бібліотеках істотно розширює межі ДБА, змінює форму й деякою мірою зміст кожного з його елементів. Ресурси мережі Інтернет є джерелом не тільки бібліографічної й фактографічної, але й повнотекстової інформації, а також графічних, аудіо- та відеоматеріалів. Крім того, Інтернет забезпечує доступ до необмеженої кількості відомостей з різних галузей знання. Наявність електронних складових ДБА дає змогу говорити про формування електронного, у тому числі віртуального ДБА бібліотеки, а отже, про нову якість довідково-бібліографічного обслуговування. Саме тому визначення «віртуального ДБА» і «електронного ДБА» бібліотеки є доволі актуальною на сьогодні темою.

Історіографія віртуального й електронного ДБА бібліотеки поки що не була об'єктом систематичного дослідження і висвітлена недостатньо. Лише загальні питання щодо віртуального ДБА й електронного ДБА були розглянуті у працях В. Степанова, Ю. Столярова, Е. Сукіасяна, К. Диковської, Л. Тараненко та ін. Єдиної думки між бібліотекознавцями та бібліографознавцями щодо змін, які відбуваються сьогодні в ДБА, не існує. Л. Тараненко вважає, що разом з традиційним формується електронний ДБА [9]. В. Шкаріна заперечує доцільність

ділити ДБА бібліотеки на традиційний та електронний, оскільки кожна з таких частин не є цілісною системою згорнутої інформації про документи і знання [11, 12]. Основне завдання нашого дослідження – проаналізувати погляди діячів бібліотечно-бібліографічної справи на поняття «електронний ДБА» і «віртуальний ДБА» та їх місце в бібліотеці як системі, визначити найбільш прийнятні термінологічні рішення.

Існує декілька варіантів визначення терміна «електронний ДБА». К. О. Диковська запропонувала таке визначення електронного ДБА: «Це сукупність електронного каталогу і фактографічних баз даних, довідкових і бібліографічних електронних видань, доступних за допомогою відповідних апаратних і програмних засобів у локальному режимі. У цьому випадку під електронним каталогом розуміється система, що складається з бібліографічних, авторитетних і лексикографічних баз даних» [1, с. 5]. Це правильне визначення, але в ньому нічого не сказано про призначення електронного ДБА. Не зрозуміло також, чому до електронного ДБА віднесено тільки ті його частини, що доступні «у локальному режимі». Цим виразом від електронного ДБА відсікаються електронні інформаційні ресурси інших бібліотек, доступні даній бібліотеці через мережу Інтернет, а також ресурси даної бібліотеки, доступні іншим бібліотекам у віддаленому режимі. Таке рішення навряд чи є правомірним.

Л. Г. Тараненко сформулювала визначення електронного ДБА так: «Це інформаційно-пошукова система, яка містить електронні бібліографічні, довідкові та повнотекстові ресурси, що використовуються для задоволення бібліографічних та фактографічних запитів користувачів» [9, с. 26]. Це визначення абсолютно вірне, але його недолік полягає в тому, що в ньому не сказано про засоби доступу до електронного ДБА, на відміну від попередньої дефініції. Далі в статті йдеться про функції електронного ДБА: «пошук інформації та орієнтація в інформаційних ресурсах» [9, с. 26]. Розгляд ДБА як інформаційно-пошукової системи дає змогу розширити набір функцій електронного ДБА, оскільки інформаційно-пошукова система не тільки забезпечує пошук інформації, але й виконує функції зберігання та виведення результатів пошуку. Вважаємо, що основне завдання електронного ДБА – забезпечити багатоаспектний пошук, формування та виведення інформації на екран дисплея.

На нашу думку, електронний ДБА – це сукупність електронних каталогів, баз даних, довідкових і бібліографічних видань, повнотекстових електронних видань офіційних та інших документів, необхідних для швидкого й оперативного пошуку інформації, які доступні за допомогою ЕОМ і використовуються для довідково-бібліографічного обслуговування користувачів.

Багато дискусій виникає під час розгляду співвідношення понять «електронний ДБА» і «віртуальний ДБА». Правомірність використання терміноелемента «віртуальний» розглядали: В. К. Степанов [4, 5], Ю. М. Столяров [6, 7], Е. Р. Сукіасян [8], К. О. Диковська [1], Л. Г. Тараненко [9] та ін.

В. К. Степанов переконаний, що весь Інтернет можна розглядати, як віртуальний ДБА [5]. Ще в 1996 р. В. К. Степанов описав віртуальний ДБА в бібліотеках Росії, проблеми його впровадження та застосування. Він так визначив поняття віртуального ДБА: «Сукупність довідкових і бібліографічних джерел, які перебувають за межами бібліотеки і використовуються в режимі віддаленого доступу» [4, 5]. Під цю дефініцію підпадають усі бібліографічні ресурси, доступні в онлайн-овому режимі, а також усі джерела глобальних мереж, які містять довідкові відомості будь-якого типу і виду. Використання ресурсів глобальних комп'ютерних мереж дає змогу значно розширити інформаційний потенціал бібліотеки й компенсувати відсутність цінних вітчизняних і зарубіжних довідкових і бібліографічних видань у фонді конкретної бібліотеки. На думку В. К. Степанова, до віртуальних матеріалів не належать електронні бази даних та енциклопедії на CD-ROM і електронні каталоги та картотеки тієї бібліотеки, про яку йдеться, оскільки вони фізично перебувають в її межах. Ми згодні з думкою автора про те, що термін «віртуальний» можна вживати лише стосовно електронних каталогів, баз даних, енциклопедій, словників і довідників, які доступні користувачам через Інтернет за допомогою відповідних апаратних і програмних засобів зв'язку (модему, браузерів тощо).

Проти терміна «віртуальний ДБА» виступив Е. Р. Сукіасян, який вважав, що недоречно називати «бази даних бібліотеки», які доступні користувачам Інтернету, «віртуальним ДБА» [8].

На думку Ю. М. Столярова, термін «віртуальний» недоречний з таких причин: 1) «віртуальний» у перекладі означає «неіснуючий», «нереальний», але ДБА, доступний користувачам через Інтернет, не може бути нереальним, тому що він подає реальну бібліографічну інформацію, тільки отриману з віддаленої бази даних; 2) якщо прийняти термін «віртуальний», то в такому випадку необхідно вважати «віртуальним» і міжбібліотечний абонемент, і заочного абонента (як «віртуального» читача). Ю. М. Столяров пропонував використовувати термін «віддалені електронні бази даних» [7]. На ці аргументи можна відповісти, що терміноелемент «віртуальний» стосується тільки понять, пов'язаних з комп'ютерною технологією, а термін «віддалені електронні бази даних», хоча й позначає сутність віртуального ДБА, усе ж таки не підкреслює їх зв'язку з ДБА бібліотеки загалом, їх місце в цьому ДБА.

Л. Я. Нагорна в 1997 р. писала: «Володіючи комп'ютерними та телекомунікаційними засобами, бібліотеки звертаються за відсутньою інформацією до інформаційно-пошукових систем Інтернету, інформаційних ресурсів інших комп'ютерних мереж. Знаходячи там необхідні їм бібліографічні та довідкові джерела,

вони їх накопичують і таким чином формують у додаток до свого реального ДБА його віртуальну частину, яка, поза сумнівом, як кінцевий інформаційний продукт надасть реальну інформацію: бібліографічну, повнотекстову, фактографічну та іншу» [3]. Отже, Л. Я. Нагорна вважала за необхідне для будь-якої бібліотеки, що прагне задовольнити інформаційні потреби користувачів, створення та використання віртуальної частини ДБА, не переймаючись термінологічними питаннями.

К. О. Диковська не погоджується з тим, що до віртуального ДБА належать тільки зовнішні для певної бібліотеки ресурси. Вона вказує, що багато бібліотек свої електронні каталоги і бази даних представляють у мережі Інтернет; вони не тільки існують і використовуються в межах певної бібліотеки, але й доступні іншим бібліотекам і користувачам у режимі віддаленого доступу, отже, вони є віртуальними [1]. На цей аргумент можна відповісти, що не всі бібліотеки виставляють свій електронний ДБА в Інтернеті або виставляють його не повністю, отже, не можна отожднювати електронний ДБА певної бібліотеки і ту його частину, яка є віртуальним ДБА для інших бібліотек чи користувачів. На нашу думку, та частина електронного ДБА, яка виставляється бібліотеками в Інтернеті, буде віртуальною лише для віддалених користувачів, а загалом електронний ДБА конкретної бібліотеки охоплює як її локальні (фізично присутні в бібліотеці, хоча б у вигляді записів у пам'яті комп'ютера), так і використовувані бібліотекою віддалені (віртуальні) джерела інформації, які фізично закріплені на носіях, розташованих поза межами певної бібліотеки.

У 2008 р. В. О. Фокеев у термінологічному словнику «Библиографическая наука и практика» зазначив, що віртуальний ДБА – це «скупність довідкових та електронно-бібліографічних джерел, які перебувають за межами бібліотеки і використовуються в режимі віддаленого доступу. Усі бібліографічні ресурси онлайн (у прямому інтерактивному доступі), глобальні мережі, які містять необхідні довідкові відомості» [10, с. 62]. Якщо взяти це трактування на озброєння, то виходить, що віртуальний ДБА складається з традиційних довідкових та електронних бібліографічних джерел, бо перші не названі електронними. Але загальновідомо, що весь віртуальний ДБА складається тільки з електронних джерел інформації, причому не тільки довідкових та бібліографічних, а й повнотекстових (наприклад, публікацій державних документів, які повинні бути в складі ДБА). Далі у визначенні В. А. Фокеев зазначає, що до віртуального ДБА входять усі бібліографічні ресурси, доступні онлайн; але в Інтернеті можуть бути виставлені і власні електронні ресурси бібліотеки, які будуть, згідно з першою частиною визначення, віртуальними лише для

віддалених користувачів. Виходить, що друга частина визначення суперечить першій.

Не можна не погодитися з Т. Добко, що «у зв'язку з тим, що віртуальний ДБА за умов його використання є реальним каналом інформаційного забезпечення користувачів, фахівці довідкових служб повинні скерувати свої зусилля на розвиток навігаторських функцій, орієнтацію споживачів у доступних електронних інформаційних ресурсах» [2, с. 4]. Під розвитком навігаторських функцій автор розуміє «об'єктивні умови інформаційного забезпечення користувачів в умовах інформатизації, що ґрунтується на визначенні оптимальних шляхів пошуку та організації доступу до інформації» [2, с. 3]. Т. Добко доводить, що віртуальний ДБА відіграє важливу роль у довідково-бібліографічному обслуговуванні відвідувачів бібліотеки.

Л. Г. Тараненко вважає, що немає необхідності виокремлювати поняття «електронний» і «віртуальний» ДБА, що доцільно об'єднати їх під загальним поняттям «електронний ДБА». Вона має такі аргументи: 1) термін «віртуальний ДБА» недоречний у бібліотечній практиці; 2) довідкові і бібліографічні джерела, які входять до складу «електронного ДБА» і «віртуального ДБА», є однаково електронними; 3) окремі джерела, які використовуються під час довідково-бібліографічного обслуговування (електронні каталоги та бази даних, доступні на вебсторінці бібліотеки; путівники по ресурсах Інтернету), одночасно є компонентами електронного ДБА певної бібліотеки і віртуального ДБА для віддалених користувачів; 4) функції «електронного» і «віртуального» ДБА – ідентичні [9, с. 25]. Далі у статті автор пропонує модель електронного ДБА бібліотеки, який вона поділяє на дві частини: електронні ресурси в локальній мережі і на компактних оптичних дисках та електронні ресурси віддаленого доступу. На наш погляд, такий поділ аж ніяк не суперечить термінологічному позначенню електронних ресурсів, що для певної бібліотеки доступні у віддаленому режимі, терміном «віртуальний ДБА». Загалом ДБА бібліотеки, що складається з електронних інформаційних ресурсів, може бути названий електронним ДБА.

В. Шкаріна підтримує трактування терміноелемента «віртуальний» у значенні «неіснуючий», «ілюзорний» і зазначає: «Стосовно віртуального ДБА йдеться лише про ресурси віддаленого доступу (онлайніві), тобто такі, що існують, але в іншому місці. Тому недоречним є вкладання в нього такого ж змісту, як у поняття “віртуальна реальність”» [11, с. 209]. На думку В. Шкаріної, не менш важливим аргументом проти доречності терміна «віртуальний ДБА» є «факт відсутності у глобальній мережі тієї системи ресурсів, яку вза-

галі можна було б назвати ДБА, тому що відображення навіть значного обсягу електронних ресурсів в Інтернеті ще не будує такої системи. Цілком достатнім є поділ електронних ресурсів на офлайнові та онлайнкові (внутрішні та зовнішні)» [11, с. 209].

На нашу думку, термін «віртуальний ДБА» має право на існування. Віртуальний ДБА бібліотеки формується її працівниками і не охоплює всіх онлайнкових електронних ресурсів. Пропонується таке визначення віртуального ДБА: це сукупність електронних каталогів, баз даних, довідкових, бібліографічних та повнотекстових електронних видань, пошукових систем, які доступні віддаленим користувачам через мережу Інтернет і використовуються бібліографами певної бібліотеки як частина її ДБА.

Отже, навколо понять «електронний ДБА» та «віртуальний ДБА» виникла полеміка, яка ще не отримала завершення. На нашу думку, поділ ДБА на окремі частини чи на види цілком можливий, це не заважатиме його цілісності, а сприятиме більш глибокому дослідженню особливостей як ДБА загалом, так і електронного та віртуального ДБА.

Список використаних джерел

1. Диковская Е. А. Персонаграфические аспекты современного СПА библиотеки / Е. А. Диковская // Мир библиогр. – 2004. – № 1. – С. 2–6.
2. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторських функцій / Т. Добко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 2–7.
3. Нагорная Л. Я. К проблеме виртуальности справочно-библиографического аппарата библиотеки / Л. Я. Нагорная // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 8. – С. 23–29; Тоже самое [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gpntb.ru/win/ntb/ntb97/8/f8_05.html. – Загл. с экрана.
4. Степанов В. К. Виртуальный справочно-библиографический аппарат в библиотеках России / В. К. Степанов // Науч. и техн. б-ки. – 1996. – № 11. – С. 15–20.
5. Степанов В. К. Виртуальный СБА: проблемы внедрения и использования в библиотеках / В. К. Степанов // Библиография. – 1996. – № 4. – С. 5–8.
6. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 225 с.
7. Столяров Ю. Н. Справочно-библиографический аппарат в структуре библиотеки как системы / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2007. – № 3. – С. 21–28.
8. Сукиасян Э. Р. Об уместности понятия «виртуальный СБА» / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 1996. – № 11. – С. 14–15; Тоже самое [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gpntb.ru/win/ntb/ntb96/11/f02.html. – Загл. с экрана.

9. *Тараненко Л. Г.* Моделирование справочно-библиографического аппарата универсальных научных библиотек / Л. Г. Тараненко // Библиосфера. – 2006. – № 1. – С. 25–28.

10. *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика : терминологический словарь / В. А. Фокеев ; науч. ред. Г. В. Михеева. – СПб. : Профессия, 2008. – 272 с.

11. *Шкаріна В.* Концепція ДБА бібліотеки / В. Шкаріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 198–209.

12. *Шкаріна В. А.* Теоретичні аспекти дослідження довідково-бібліографічного апарату бібліотеки / В. А. Шкаріна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 34–43.

Розділ IV

**РОЛЬ І МІСЦЕ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Тетяна КОЛЕСНИКОВА,

директор науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

ІНТЕГРАЦІЯ БІБЛІОТЕК ВНЗ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті розглядаються результати соціологічного дослідження «Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан і перспективи розвитку». Обґрунтовується теза про трансформацію бібліотек ВНЗ в інформаційні інтелект-центри закладів освіти.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, інтеграція, соціологічне дослідження, Україна.

Актуальність дослідження зумовлена фактом того, що бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій змінив філософію бібліотечної справи в усьому світі. На перший план діяльності бібліотек всіх типів і видів виходить забезпечення необмеженого, вільного доступу до міжнародних та національних інформаційних ресурсів. Ці ресурси в умовах сьогодення набувають для кожної держави стратегічного характеру й визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

Поширення світової тенденції особливого ставлення до інформації та знань спричиняє зростання рівня оцінювання установ, які вміють їх створювати, зберігати, передавати та забезпечувати до них доступ. Підтвердженням цього в Україні є «Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення інформаційної бібліотечної системи “Бібліотека-XXI”» [1].

У цьому аспекті особлива роль належить бібліотекам вищих навчальних закладів. Обґрунтування цієї тези можна підтвердити такими фактами. По-перше, саме у вишах науково-педагогічний склад, вчені, студенти та працівники книгозбірень є активними створювачами знань. Їх інтелектуальна праця, відтворена в нових книгах, статтях, проєктах, дисертаціях, тезах, базах даних та інших формах представлення знань, надає бібліотекам університетів та академій особливого статусу – динамічних та потужних центрів інформації, інтелект-центрів. Такі центри інформації здатні створювати власні е-ресурси, заповнюючи регіональний і національний сегменти в мережі Інтернет, та повинні максимально оперативно, у повному обсязі задовольняти потреби користувачів [2, 3].

По-друге, незважаючи на повільне вбудовування бібліотек ВНЗ в інформаційні мережі та низьку генерацію онлайн-продукту України, аналіз динаміки зростання окремих показників роботи, пов'язаних з інформатизацією бібліотек, їх оцінювання та екстраполяція цих тенденцій на майбутнє дають можливість простежити постійну та динамічну трансформацію книгозбірень в інформаційні інтелект-центри закладів освіти [4].

По-третє, майже всі бібліотеки ВНЗ України III–IV рівня акредитації, великі університетські бібліотеки Європи і світу еволюціонують у технократично-гуманітарному напрямі, створюючи гібридні бібліотеки як засіб інтеграції традиційної бібліотеки з цифровою. Тобто інформаційні ресурси в таких бібліотеках містять матеріали в усіх можливих форматах – від книг до веб-сторінок – і дають можливість користувачам оцінювати ресурси за їх інтелектуальним наповненням, а не за форматом [2, 4, 5, 6].

По-четверте, багатоступеневий, але впевнений перехід бібліотек вишів до парадигми інформаційної супермагістралі, заснованої на об'єднанні двох складових, – відповідної телекомунікаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів, – дає змогу їм пропонувати свої ресурси через Інтернет, стаючи при цьому активними гравцями на інформаційному ринку. Тим більше, що хостінг веб-матеріалів надають, у переважній більшості випадків, вищі навчальні заклади, яким бібліотеки підпорядковуються.

Такі тенденції притаманні університетським бібліотекам в усьому світі й передбачають їх гармонійне існування в інформаційному просторі суспільства знань [2–11]. При цьому особливістю їх подальшого розвитку, як підкреслювалося на 27-й Міжнародній конференції Міжнародної асоціації бібліотек технічних університетів – IATUL (Стокгольм, 2007 р.), є те, що вже зараз, і тим більше в майбутньому, знання – це мережева взаємодія, а бібліотеки – це вузли даної мережі.

При цих умовах на перший план виходять питання корпоративної взаємодії, співпраці та інтеграції як бібліотек ВНЗ, так і бібліотек усіх типів і видів в Україні. Розгляд цієї теми потребує звернень до праць О. Баркової, Т. Вилегжаніної, Ф. Воройського, І. Давидової, В. Льганаєвої, Є. Корнилової, М. Карташова, М. Сороки, Г. Шемаєвої, Я. Шрайберга, Т. Ярошенко. Однак недослідженим аспектом є визначення реального стану взаємодії бібліотек ВНЗ України на сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій. Існує також потреба у вивченні та обґрунтуванні їх комунікаційних стратегій.

З метою аналізу сучасного стану інтеграційних процесів у бібліотеках вищих навчальних закладів України та активної підтримки досліджень і розробок у галузі створення бібліотечного сегмента національного інформаційного простору вперше у державі у січні – березні 2010 р. було проведено соціологічне дослідження «Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку».

Завдання дослідження обумовлені його метою і передбачають:

- отримання інформації за допомогою анкетування;
- багаторівневу обробку результатів дослідницького проекту;
- аналіз напрямів і рівнів реалізації комунікаційних стратегій;
- визначення очікувань фахівців від участі в корпоративних проєктах;
- отримання даних щодо найбільш необхідних та перспективних форм корпоративної взаємодії на сьогодні;
- окреслення комплексу проблем, які ускладнюють розвиток інтеграційних процесів бібліотек ВНЗ в Україні.

Об'єктом дослідження стали бібліотеки (в особі директорів), які є центрами методичних об'єднань бібліотек ВНЗ III–IV рівнів акредитації 24 областей України, Автономної Республіки Крим, міст Київ та Севастополь (майже 90 % від загальної кількості об'єктів територіально-адміністративного устрою України в даній сфері).

Предмет дослідження – інтеграційні процеси бібліотек вишів держави на сучасному етапі розвитку соціальних комунікацій.

Дане дослідження проводилося шляхом анкетування, як основного методу збирання даних, що дає змогу оперативно охопити досить велику частину респондентів, гарантує порівняльність та однаковість отриманої інформації і можливість формалізації її обробки. Канал комунікації – електронна пошта. Різні аспекти проведення досліджень розглядалися нами в роботах учених-соціологів І. Г. Васильєва, В. Г. Городяненка, І. Тихомирової, В. А. Ядова.

Розуміючи інтеграцію суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії як процес об'єднання й узгодження ресурсів, їх раціональну організацію, дослідниками була розроблена анкета. Вона складається з восьми пунктів, які охоплюють різноманітний спектр проблем, що виникають довкола питання як реального стану комунікаційної взаємодії бібліотек у забезпеченні доступу інформації для спільноти закладів вищої освіти, незалежно від її джерела, носія і власника (за винятком інформації, що має значення для державної безпеки, захисту науково-комерційної й інтелектуальної власності), так і питання можливості екстраполяції позитивних тенденцій на майбутнє.

За попередніми результатами дослідження встановлено, що до обласних методичних об'єднань бібліотек ВНЗ України III–IV рівнів акредитації, які взяли участь в опитуванні, входить 263 бібліотеки. На питання: «Чи беруть участь бібліотеки Вашого методичного об'єднання в будь-яких корпоративних проєктах?» серед директорів центрів методичних об'єднань ствердно відповіли 87,5 % від загальної кількості опитуваних.

Аналіз відповідей на четверте питання стосовно назви корпоративних проєктів та кількості учасників (бібліотек, інформаційних центрів, музеїв, архівів, видавництв тощо) та окремих даних, отриманих з опублікованих джерел інформації, дає можливість привести такі дані:

- На сьогодні бібліотеки вишів України є учасницями 46 корпоративних проектів.
- Загальна кількість установлених учасників проектів – 204. Однак необхідно відзначити, що дослідникам не вдалося встановити реальну кількість учасників таких міжнародних проектів як «МАРС» і «Антропос».
- Незважаючи на відмітку про комерційний доступ окремих бібліотек до електронних інформаційних ресурсів Консорціуму «Інформатіо» як корпоративного проекту, дослідники вважають за потрібне цей факт не враховувати. Фактом участі бібліотек вишів у проекті з кооперації в наданні доступу до ресурсів Консорціуму «Інформатіо», на нашу думку, є участь у проектах на кшталт «ELibUkr» – «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України».
- Лідерами в кількості проектів, що реалізуються, є методичні об'єднання м. Київ (сім проектів) та Львівської області (сім проектів). Серед окремих вишів першу сходинку посідає Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка (шість проектів, у т. ч. два – міжнародних), другу сходинку – НТБ Національного технічного університету України «КПІ» (чотири проекти, у т. ч. два – міжнародних), третю сходинку – Наукова бібліотека Київського національного університету імені Т. Шевченка (три проекти, у т. ч. один – національний) та НТБ Національного технічного університету «ХПІ» (три проекти, у т. ч. один – міжнародний).
- Численними окремими корпоративними проектами можна вважати: міжрегіональний міжвідомчий проект «Центрально-український кооперативний каталог» (13 учасників, координатор – Кіровоградська ОУНБ), міжрегіональний міжвідомчий проект «Корпоративна бібліотечно-інформаційна система Дніпропетровщини» (вісім учасників, координатор – Дніпропетровська ОУНБ), регіональний галузевий проект «Зведений електронний каталог корпоративної бібліотечної системи сільськогосподарських бібліотек Херсонського територіального об'єднання» (сім учасників, координатор – Наукова бібліотека Херсонського державного аграрного університету), «Регіональний освітньо-інформаційний портал бібліотек ВНЗ м. Миколаїв» (сім учасників, координатор – бібліотека Миколаївського національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова) та два окремих галузевих (медичних) міжрегіональних корпоративних проекти (по шість учасників у кожному, координатори – бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. Пирогова та Національна наукова медична бібліотека України).
- Дослідники вважають, що одним з найчисленніших загальнодержавних інтеграційних проектів останнього часу слід вважати створення порталу «Наукова періодика України» (представлено 1248 назв журналів та збірників наукових праць, координатор – Національна бібліотека

ка України імені В. І. Вернадського), незважаючи на те що в переважній більшості анкет цей факт не був відзначений.

• Доречно зазначити, що ті бібліотеки ВНЗ України, які користуються АБІС «РБІС», можуть умовно вважатися членами корпорації, яка розміщує їх електронні каталоги в мережі Інтернет за адресою: <http://www.e-catalog.name>.

П'ятий пункт анкети передбачав визначення рівня корпоративного об'єднання бібліотечно-інформаційного простору. Аналіз отриманих відповідей респондентів дав змогу скласти такий рейтинг рівнів:

1. Регіональний (та міжрегіональний) – 21 проект.
2. Галузевий (відомчий) – 9 проектів.
3. Місцевий – 7 проектів.
4. Державний та міжнародний – по 4 проекти.
5. Об'єднання зусиль бібліотечно-інформаційних центрів держави – 1.

На сьогодні найбільш поширеними формами корпоративної взаємодії бібліотек (шостий пункт анкети) учасники опитування називають: корпоративну каталогізацію, у т. ч. ретроконверсію традиційних каталогів (14); підвищення кваліфікації (14); створення інформаційних продуктів (12); віртуальну довідкову службу, МБА, ЕДД (11); кооперацію в наданні доступу (9); проектну діяльність (8); об'єднання університетських репозитаріїв (6); корпоративне комплектування, у т. ч. корпоративна передплата (5); оцифрування фондів (5); збереження фондів (4).

На жаль, конкретні хронологічні межі діяльності проектів довідатися не вдалося з причини відсутності в більшості анкет відповідей на дане запитання.

Аналіз відповідей на сьомий пункт анкети: «Як Ви вважаєте, які з форм корпоративної взаємодії на сьогодні є найбільш необхідними та перспективними?» дав змогу зробити такі висновки:

- перше місце – корпоративна каталогізація (у т. ч. ретроконверсія традиційних каталогів);
- друге місце – поділили порівну такі форми взаємодії: корпоративне комплектування (у т. ч. корпоративна передплата); кооперація в наданні доступу; віртуальна довідкова служба, МБА, електронна доставка документів;
- третє місце – створення інформаційних продуктів;
- четверте місце – поділили порівну такі форми взаємодії: об'єднання університетських репозитаріїв; підвищення кваліфікації; оцифрування;
- п'яте місце – проектна бібліотечна діяльність (розробка цільових програм та проектів);
- шосте місце – збереження фондів.

Надзвичайно важливим, на нашу думку, є восьмий пункт анкети – «Ваша особиста думка як голови методичного об'єднання стосовно комплексу проблем, які перешкоджають розвитку інтеграційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері України».

Розуміючи важливість цієї проблеми, відзначаючи значні переваги продуктивного інтеграційного середовища перед ізольованим, респонденти серед негативних факторів ефективного розвитку в даному напрямі називають (у порядку ранжування):

- слабку матеріально-технічну базу;
- кошти;
- проблеми кадрового забезпечення;
- використання різних АБІС (або їх відсутність);
- несумісність форматів електронних бібліографічних записів;
- відсутність єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідницького центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності.

Цікавими є такі відповіді:

- «В області відсутня можливість отримання фахової підготовки бібліотечних працівників» (Л. В. Корж, м. Херсон).
- «Трудностью являются различные подходы к каталогизации и систематизации (ББК и УДК, язык создания ключевых слов и предметных рубрик – русский и украинский» (В. І. Спірова, м. Сімферополь).
- «Заважає міжвідомча розрізненість бібліотек» (М. Б. Зушман, м. Чернівці).
- «Найперспективнішими інтеграційними проектами вважаю корпоративну каталогізацію та корпоративну передплату періодики за умови чітко налагодженої ЕДД і, в першу чергу, за відомчою ознакою. Але однією з головних проблем є відсутність галузевих рубрикаторів на науковій галузі, без яких універсальності в предметизації не досягти ніколи. І тому релевантної інформації не буде» (Л. І. Шпукал, м. Вінниця).
- «Проблемою є відсутність законодавчих та нормативно-правових актів у галузі електронного документообігу (В. Ф. Кметь, м. Львів). Респонденти висувають і конкретні пропозиції з подолання існуючого комплексу проблем, які гальмують узгодження інформаційних процесів та комунікацій між бібліотеками ВНЗ.
- «Необхідна організація спеціального державного комітету у структурі Міністерства культури України або департаменту в структурі Міністерства освіти і науки України, який би взяв на себе основну відповідальність за ідеологію, напрями, зміст, технологію, темпи і цілісність модернізації бібліотечної справи в Україні відповідно до вимог часу та світових тенденцій» (О. А. Шульга, м. Кіровоград).
- «Потрібне створення єдиної електронної бази навчальних посібників університетів України» (Н. Л. Ржевцева, м. Севастополь).
- «На розвиток бібліотек ВНЗ кошти повинні відраховуватися державою, як і зарплата» (Н. О. Карягіна, м. Донецьк).

Ми розуміємо, що наведені дані не можна вважати остаточними, оскільки відповіді, викладені респондентами в анкетах, не є повними.

Однак отримана інформація дає можливість окреслити конкретні вектори в розвитку інтеграційних процесів у бібліотеках вищих держави.

Висновки. У результаті проведеного дослідження з аналізу сучасного стану інтеграційних процесів у бібліотеках вищих навчальних закладів України були отримані попередні результати, які в подальшому будуть уточнюватися та конкретизуватися.

Попередній аналіз результатів, дані й аналіз світового досвіду [2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11] показують, що більшість як українських, так і світових проектів у цьому напрямі реалізується на регіональному рівні. Саме регіональні стратегії інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотек ВНЗ дадуть змогу прискорити створення цілісної концепції їх міжвідомчої взаємодії і забезпечити значні переваги продуктивного інтеграційного середовища перед ізольованим.

Отримані дані істотно доповнюють уявлення про напрями реалізації комунікаційних стратегій. На сьогодні найбільш поширеними реалізованими формами корпоративної взаємодії бібліотек респонденти називають: корпоративну каталогізацію, у т. ч. ретроконверсію традиційних каталогів; підвищення кваліфікації; створення інформаційних продуктів; віртуальну довідкову службу, МБА, ЕДД.

Найбільш необхідними та перспективними векторами розвитку інтеграційних проектів фахівці, які є головами обласних методичних об'єднань, вважають:

- перше місце – корпоративна каталогізація (у т. ч. ретроконверсія традиційних каталогів);

- друге місце – поділили порівну такі форми взаємодії: корпоративне комплектування (у т. ч. корпоративна передплата); кооперація в наданні доступу; віртуальна довідкова служба, МБА, електронна доставка документів;

- третє місце – створення інформаційних продуктів.

Розвиток ініціатив на місцях сприяє формуванню нових інформаційно-комунікаційних стратегій, які пов'язуються з різними очікуваннями фахівців. Ними, наприклад, можуть бути стратегії, які забезпечать: можливість максимального розкриття внутрішніх резервів кожної з бібліотек-партнерів, широку доступність до об'єднаних ресурсів, постійне збільшення кола створювачів ресурсів об'єднаної мережі, урізноманітнення кількості та покращання якості сервісних послуг, створення загального комерційного інтересу тощо. Тобто всі ці очікування пов'язані з відкриттям нових об'єктів у розвитку бібліотек, спрямованих на створення бібліотечного сегмента інформаційних ресурсів України, які стануть частиною глобального інформаційного простору, та якіснішого, легального, надійного й оперативного обслуговування користувачів.

Незважаючи на відсутність доведеної, обґрунтованої системи доказів такого явища, як міжвідомча інформаційно-комунікаційна

взаємодія бібліотек вищів України, тобто відсутність цілісної концепції, яка повинна стати магістральним вектором у формуванні інформаційного середовища держави, аналіз результатів дослідження, їх оцінювання та екстраполяція цих тенденцій на майбутнє дають можливість простежити стійке зростання інтеграції бібліотек ВНЗ. При цьому постійне збільшення їх комунікативного потенціалу, який базується на активній корпоративній діяльності, забезпечує залучення максимально великого кола учасників та необмежені обсяги інформаційних ресурсів.

Дослідники вважають, що одним зі шляхів підвищення якості досліджень у бібліотечно-інформаційній справі є створення бази даних, яка б акумулювала дані про заплановані та вже завершені дослідження, надавала б інформацію щодо програм проведення досліджень та звіти про отримані результати.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше вдалося визначити рівень інтеграційних ознак, якими характеризується діяльність бібліотек вищих навчальних закладів України, та вектор їх спрямування.

Подальші розвідки в цьому напрямі будуть спрямовані на більш детальне визначення умов системної інтеграції в мережевому середовищі на сучасному етапі розвитку електронних технологій та засобів телекомунікацій.

Список використаних джерел

1. Про схвалення «Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI»»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. № 1579-р // Уряд. кур'єр. – 2010. – 6 січ. – С. 15–16.
2. *Колесникова Т. О.* Сучасна бібліотека ВНЗ: моделі розвитку в умовах інформатизації / Т. О. Колесникова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2009. – № 4. – С. 57–63.
3. *Соловяненко Д. В.* Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук / Соловяненко Денис Володимирович; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 208 с.
4. *Колесникова Т.* Інформатизація бібліотек ВНЗ: шляхи еволюції та сучасний стан // Тетяна Колесникова // Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 2. – С. 25–28.
5. *Маркова А. А.* Современные библиотечные задачи, решаемые на базе корпоративных технологий [Электронный ресурс] : [стендовый доклад] // Электронные ресурсы региона: проблемы создания и взаимодействия : регион. науч.-прак. конф. (Новосибирск, 25–28 окт. 2004 г.) / ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2004. – Режим доступа: <http://www.prometeus.nsc.ru/archives/docs/elres/markova.ssi>. – Загл. с экрана.
6. Проект ELibUkr «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України»: цілі, завдання, пріоритети [Електронний ресурс] /

Т. А. Ярошенко // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы конф. – М. : ГПНТБ, 2009. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/grimea2009/disk/132.pdf>. – Загл. с экрана.

7. *Barrionuevo M. D.* New strategies in library services organization: Consortia University Libraries in Spain / M. D Barrionuevo // Information Technology and Libraries. – 2000. – Jun. – № 19 (2). – P. 96–102.

8. *Becoming a Digital Library* / edit. by Susan J. Barnes. – New York-Basel : Marcel Dekker, Inc., 2004. – 260 p.

9. *Mihalić M.* A Model of the University of Zagreb library system [Electronic resource] / urednica i koordinatorica projekta Marina Mihalić ; suradnici na projektu Sonja Avalon ... [et al.]. – Mode of access: <http://www.nsk.hr/UserFiles/File/dokumenti/tempus/knjiga%20modeli.pdf>. – Title from the screen.

10. *Niessen J.* The global resources network of the center for research libraries/ Jim Niessen // 9-th International workshop electronic resources and international information exchange : East – West : Workshop Proceedings. – Washington, USA – Toronto. Canada, 2007. – P. 51–59.

11. *University of Minnesota Profile (ARL)* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.directors.arl.org/files/uminnesota.pdf>. – Title from the screen.

Наталія ВІТУШКО,

заввідділу СІАЗ НБУВ

РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИСУТНОСТІ БІБЛІОТЕК В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ ЗА ДОПОМОГОЮ ВЗАЄМНОГО ОБМІНУ ГІПЕРПОСИЛАННЯМИ

У статті розглядаються шляхи розширення інформаційної присутності бібліотечних установ в інтернет-середовищі, аналізуються можливості такого інструменту інтернет-маркетингу, як гіперпосилання.

Ключові слова: бібліотека, веб-сайт, гіперпосилання, інформаційна присутність, інтернет-середовище, індекс цитування.

Використання інформації як невичерпного ресурсу розвитку разом із сучасними досягненнями в галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій поклало початок формуванню глобального інформаційного суспільства, яке надає людству нові необмежені можливості, насамперед у галузі інтелектуалізації суспільного виробництва.

Розвиток інформаційного суспільства неможливий без участі бібліотек – традиційних центрів зберігання, створення та використання інформаційних ресурсів, зосередження методів пошуку та структуризації знань [1].

Просування їх ресурсів в інформаційному середовищі є важливим завданням державної інформаційної політики. Цього вимагають сьогоднішні реалії, пов'язані з необхідністю введення в суспільний обіг потрібного для подальшого розвитку знання, виконання вимог Закону України «Про інформацію» [ст. 9. «Право на інформацію» (Розділ І.)] [2].

Одним із засобів вирішення порушеної проблеми є Інтернет. За даними компанії InMind, з 2006 по 2008 рр. кількість українських користувачів Інтернету зросла на 83 %, а наприкінці квітня 2010 р. в українському сегменті Інтернету нараховувалося близько 12,5 млн активних користувачів на місяць. У світі частка щорічного збільшення кількості користувачів становить у середньому 20 % [4]. Орієнтуючись на ці дані, можна зробити висновок, що налагодження оптимальної присутності бібліотек у мережі дасть змогу розширити коло користувачів їх ресурсами в географічному плані й за рахунок різних соціальних верств населення.

Однією з головних переваг Інтернету як рекламного майданчика для просування інформаційних ресурсів бібліотечних установ на ін-

формаційному ринку є можливість фокусування реклами на конкретну цільову аудиторію.

Кілька років тому сайти українських бібліотек в основному відігравали роль візиток, забезпечуючи доступ користувачам лише до інформації, що презентує бібліотечну установу (керівництво, контакти, режим роботи, обсяги фонду). Сьогодні ситуація змінилася. Поступово веб-сайт став для багатьох бібліотек не просто потужним маркетинговим інструментом, але й дав змогу спростити користувачам доступ до своїх фондів, збільшити їх коло, незважаючи на географічні прив'язки, розширити кількість інформаційних послуг, встановити постійний дистантний контакт з читачами, проводити дослідження актуальності бібліотечної послуги та бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту на інформаційному ринку.

Для більш ефективного використання вказаних можливостей бібліотечного веб-ресурсу його треба зробити популярним для користувачів мережі. Разом з тим кількість сайтів в Інтернеті зростає в геометричній прогресії. На тлі цих процесів його відвідувачам дедалі важче стає знайти необхідний електронний ресурс, а ресурсу – свою цільову аудиторію.

Одним із засобів підвищення популярності сайту, на думку мережових фахівців (Я. Нільсен), є його гармонійний веб-дизайн із використанням основних положень юзабіліті ⁴, від якого залежить 50 % успіху інтернет-ресурсу. Інші (Д. Вестергрєн) віддають перевагу створенню якісного контенту ⁵, регулярне оновлення якого є стабільним процесом. Такий контент примушує інші сайти посилатися на нього з метою підвищення власного рейтингу. Однак його створення є тривалим процесом. Зокрема, розміщення нової інформації на бібліотечному веб-ресурсі вимагає: наявності в бібліотеці робочого місця, оснащеного комп'ютерною технікою; співробітника, який володіє новими технологіями; робочого часу, витраченого на переведення друкованої інформації в цифрову; фінансів, відповідно витрачених на оплату проведеної роботи.

Є і третій шлях, який не відкидає попередні, а є лише тактичним заходом у тривалій стратегії розширення інформаційної присутності бібліотечних установ у електронному інформаційному середовищі. Без значних фінансових витрат і в максимальному режимі використати можливості світової інформаційної мережі можна за допомогою взаємного

⁴ Банер (англ. banner – прапор) – графічне зображення рекламного характеру, яке є також гіперпосиланням на веб-сторінку з додатковою інформацією (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Банер>).

⁵ Гіперпосилання (англ. hyperreference) – графічне зображення або текст на сайті, у листі електронної пошти або в будь-якому електронному документі, що встановлює зв'язок між об'єктами Інтернету і надає можливість переходити на ці об'єкти (<http://ru.wikipedia.org>).

обміну банерами ⁶ з логотипами установ або гіперпосиланнями ⁷ на власні веб-ресурси зі спорідненими структурами в інформаційному середовищі [3], тобто з іншими бібліотеками.

Стосовно обміну банерами й користування ними, то цей шлях дещо ускладнений сучасними технічними можливостями користувачів: значна їх кількість використовує малопотужні лінії Інтернету, які не дають змогу закачувати обтяжені графічними об'єктами сайти до оперативної пам'яті комп'ютерів і в тимчасові файли браузера.

Розміщення гіперпосилань не створюють таких ускладнень. Інформаційне середовище WWW базується на технології, в основі якої лежить концепція зв'язування документів за допомогою гіперпосилань. Саме вони об'єднали Інтернет у єдиний простір, давши користувачам можливість вільно пересуватись у ньому. Крім того, перевагою гіпертекстових посилань перед банерами є можливість їхнього гармонійного вбудовування в контент сайту. Невеликий розмір текстових посилань надає можливість їм швидко завантажуватися в браузер, знижуючи втрати показів, зумовлені тим, що відвідувач може не дочекатися остаточного завантаження й перейти на іншу сторінку. Побачити гіперпосилання можна навіть у браузерах з відключеною графікою.

Розглянемо механізм використання гіперпосилань для популяризації веб-ресурсів бібліотечних установ у мережі і, відповідно, для розширення їхньої наявності в інтернет-середовищі.

Правильне використання гіперпосилань є важливим чинником підвищення популярності сайту, оскільки як складова його навігації, вважає один з засновників юзабіліті Я. Нільсен, гіперпосилання дає відвідувачу відповідь на запитання: «Куди я можу піти?» [7].

Однак як інструмент інтернет-маркетингу гіперпосилання є ефективним лише в поєднанні з можливостями і якостями пошукових систем, які допомагають орієнтуватися в Інтернеті. За даними фахівців, статистичний інтернет-користувач шукає необхідні інформаційні ресурси двома шляхами: 80 % – за допомогою пошукових систем, 20 % – використовує інші можливості пошуку (тематичні веб-портали, електронні бібліотеки тощо).

⁶ Пошукова система (англ. search engine, синоніми: пошуковий сервер, пошукова машина) – спеціальний веб-сайт, на якому користувач за певним запитом може отримати посилання на сайти, що відповідають цьому запиту (http://www.artismedia.ru/services/advance/seo/seo_engines.html).

⁷ Рейтинг (англ. rating) – порядковий показник, що відображає значущість певного об'єкта або явища. У даному випадку це позиція веб-ресурсу в результатах пошуку, здійсненого пошуковою системою на певний запит (<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0BD%D0%B3>).

Отже, орієнтуючись на цю більшість, можна зробити висновок, що популяризація будь-якого електронного ресурсу, зокрема бібліотечного, сприяє підвищенню його рейтингу в пошуковій системі.

Одним із засобів підвищення рейтингу сайту в пошукових системах є обмін гіперпосиланнями з іншими (краще спорідненими за напрямом діяльності) інформаційними структурами [5]. У більшості сучасних пошукових систем кількість існуючих у мережі гіперпосилань на сайт ефективно впливає на його позицію в результаті пошуку: чим більше посилань на інтернет-ресурс, тим вище його позиція. Зокрема, на запит «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського», або «НБУВ» Яндекс у першому рядку першої сторінки результатів пошуку дає посилання саме на сайт НБУВ. Подібний результат дає і Google.

Існує ручний спосіб обміну гіперпосиланнями й автоматичний. Перший з них може відбуватися за трьома різними схемами. Це:

- прямий обмін, коли два веб-сайти, зокрема бібліотечних установ, за взаємною домовленістю обмінюються між собою гіперпосиланнями;
- вебрінг (круговий обмін), який містить необмежену кількість учасників. Такий процес складається з кількох операцій: веб-сайт А посилається на веб-сайт В, В – на С, С – на D, D – на А;
- тематичний, коли за взаємною домовленістю певної кількості установ чи організацій (споріднених за видом діяльності) кожна з них встановлює на власних веб-ресурсах гіперпосилання на веб-ресурси інших.

Система автоматичного обміну посиланнями (лінкатор) дає змогу значно спростити й прискорити роботу з обміну посиланнями з іншими сайтами. В Інтернеті можна знайти велику кількість лінкаторів, які мають різний ступінь ефективності, але, на думку фахівців, все ж поступаються ручному обміну посиланнями через особливості змін алгоритмів ранжирування за посиланнями пошукових систем.

Вище відзначалося, що необхідною умовою усіх цих обмінів є ретельний пошук партнера, спорідненого за родом діяльності. І ця думка вимагає роз'яснення: пошукові системи негативно сприймають нетематичний обмін, що може негативно позначитися на ранжируванні ресурсу. Вони постійно змінюють і вдосконалюють алгоритми ранжирування посилань, приділяючи дедалі більше уваги релевантності ⁸ пошукових запитів. Тому обмін тематично невідповідними посиланнями з метою невинного підвищення індексу цитування часто визначається пошуковими системами як спам ⁹.

⁸ Релевантність (від англ. relevant – відповідний) – стосовно результатів роботи пошукових систем – це ступінь відповідності запита знайденим ресурсам (<http://www.seonews.ru/glossary/detail/8724.php>).

⁹ Спам (англ. spam) – масове розсилання комерційної, політичної або іншої реклами (інформації) особам, які її не замовляли (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Spam>).

Обмін з партнерами гіперпосиланнями в першу чергу спрямований на збільшення індексу цитування (ІЦ) ¹⁰ (синонім – тІЦ). Індекс цитування є одним з найважливіших показників оцінки сайту пошуковими системами. Введений Google як PageRank – метод для виміру «важливості» сторінки, сьогодні ІЦ використовується практично всіма пошуковими системами для визначення авторитетності ресурсу, його популярності. ІЦ допомагає пошуковим системам розміщувати сайти за рейтингом при видачі результатів за запитом.

Необхідно відзначити, що під час визначення ІЦ не враховуються посилання з форумів, мережових конференцій, каталогів та інших ресурсів, до яких будь-хто без відома власника сайту може додати посилання.

Важливим під час обміну гіперпосиланнями є також розташування їх на сайтах, написаних однією мовою. За спостереженнями фахівців, цей фактор дуже важливий для пошукових систем [6], зокрема Google, під час визначення мови сайту, а отже, для коректного показу в пошуковій видачі Google, що спеціалізується по країнах.

Розглянемо механізми впливу пошукових систем на підвищення рейтингу бібліотечних веб-сайтів після обміну гіперпосиланнями:

1) збільшення кількості посилань на кожен з них зумовлює підвищення їх рейтингу і, відповідно, популярності серед користувачів, а отже, підвищення рівня ефективності посилань, розташованих на ньому (у нашому випадку – це посилання на ресурси інших бібліотек);

2) відповідність одній тематиці є істотною перевагою перед іншими сайтами під час індексації веб-сторінок пошуковими системами, а отже, і посилання з такого ресурсу будуть працювати більш ефективно;

3) унікальність контенту бібліотечних веб-ресурсів та чітка відповідність змісту гіперпосилань тематиці сайтів підвищує рівень довіри пошукових систем до ресурсу, а отже, знову таки збільшує ефективність гіперпосилань, розміщених на ньому.

НБУВ широко використовує можливості Інтернету, як інструменту просування бібліотечних інформаційних ресурсів та послуг в інформаційному просторі. Одна з рубрик головної сторінки її веб-порталу ¹¹ «Бібліотеки та науково-інформаційні центри України» дає швидкий доступ до веб-сторінки зі списком гіперпосилань на сайти бібліотек загальнодержавного значення, республіканських та обласних універсальних наукових бібліотек, бібліотек вищих навчальних закладів, інших науково-інформаційних центрів України.

¹⁰ ІЦ (Синонім: Page Rank, тІЦ – тематичний індекс цитування) – індекс цитування, показує загальну кількість посилань на вказаний сайт (<http://www.sitem.ru/obmen.html>).

¹¹ <http://www.nbu.gov.ua>.

Зручний інтерфейс веб-сторінки, розробники якої ретельно дотримувалися правил юзабіліті, не обтяжений зайвою інформацією, тому увага користувачів чітко зосереджується на гіперпосиланнях. Оскільки кількість щоденних заходів на веб-портал НБУВ збільшується¹², вищезгадана веб-сторінка виступає в ролі популяризатора інтернет-ресурсів бібліотек в інформаційному просторі.

Широко використовують можливість гіперпосилань на партнерські сайти й інші бібліотеки. Зокрема, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва, Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка, Миколаївська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гирьова, Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького, Харківська обласна державна наукова бібліотека, Чернігівська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка та ін.

Аналіз веб-сайтів українських бібліотек (переглянуто 13 сайтів бібліотек загальнодержавного значення, 26 сайтів республіканських та обласних універсальних наукових бібліотек) дає змогу зробити висновок:

- на кожному з них спостерігається своя система розташування гіперпосилань, зручна для користувачів саме цього інтернет-ресурсу, і кожна з них працює на результат – популяризацію цього веб-ресурсу;
- система обміну гіперпосиланнями з іншими бібліотечними установами використовується недостатньо ефективно. Можливо, через недостатню розробку цієї теми в науковій літературі.

Розглянемо практичні результати, які бібліотеки отримують від такого обміну. По-перше, за допомогою системи гіперпосилань відбудеться об'єднання електронних ресурсів бібліотечних установ в єдину систему. По-друге, збільшується швидкість пошуку контенту сайтів бібліотек, що в очах користувачів є значною перевагою перед іншими сайтами. По-третє, обмін сприяє підвищенню релевантності сайтів, що у свою чергу підвищує їх рейтинг у пошукових системах і, відповідно, розширює коло їхніх користувачів. По-четверте, важливим суб'єктом цього процесу є відвідувачі кожного окремого сайту, які за допомогою розташованого там списку гіперпосилань на інші бібліотеки стають їхніми потенційними користувачами. По-п'яте, об'єднані ресурси бібліотек дають змогу використати для своєї популяризації і такий спосіб, як Link Baiting (створення контенту, на який посилатимуться через його якість).

Отже, за допомогою взаємного обміну й розміщення на своїх веб-сайтах гіперпосилань на сайти партнерів бібліотеки отримують можливість популяризації своїх електронних ресурсів, розширення інформаційної присутності у світовій інформаційній мережі.

¹² Докладніше про статистику відвідувань: www.nbuv.gov.ua/library/webstat.html#stat.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/95_lib.html. – Назва з екрана.
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.
3. *Агапон Ю.* Путеводитель по обмену ссылками [Электронный ресурс] / Ю. Агапон. – Режим доступа: <http://www.searchengines.ru/articles/005260.html>. – Загл. с экрана.
4. *Бердичевская М.* Полные сети свободы / М. Бердичевская // Аргументы и факты в Украине. – 2010. – № 23. – С. 8.
5. Обмен ссылками и обмен баннерами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.be1.ru/articles/manual/link_exchange.html. – Загл. с экрана.
6. Поисковая оптимизация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://seoadonline.com/seo.html>. – Загл. с экрана.
7. Что такое гиперссылка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://murketolog.ru/usability_check_list/. – Загл. с экрана.

Світлана ГОРОВА,

мол. наук. співроб. Фонду Президентів України НБУВ

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА Й НОВІ ЗАВДАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ СТРУКТУР

У статті розглядаються основні проблеми трансформації традиційних бібліотечних установ у сучасні інформаційні центри, важливу складову вітчизняного інформаційного ринку.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційні мережі, оцифрування інформаційних ресурсів, електронні бібліотеки, інформаційний ринок.

Сьогодні, в процесі становлення інформаційного суспільства дедалі більшими темпами розвиваються, активізують свою роботу інформаційні мережі. Проте необхідно зазначити, що громадяни Української держави досить серйозно відстають у використанні інформаційних технологій від світової практики. Розвиток комп'ютеризації в Україні, проте, активізується. Кількість користувачів Інтернетом зросла майже до 14 млн осіб. І мережі циркуляції електронної інформації поступово також розвиваються. Проте причин для стурбованості немало. І вони напряму пов'язані з повільними темпами впровадження здобутків науково-технічного прогресу та сучасної організації суспільства.

У зв'язку з цим логічною та зрозумілою виглядає необхідність виправлення допущеного прорахунку – відставання в прийнятті нормативних документів, які б окреслювали взаємовідносини у структурі суспільства, що переходить до інформаційного етапу свого розвитку. Врахування в системі цих документів специфічної особливості українського суспільства – наявної досить потужної мережі бібліотечних установ в Україні. У зв'язку з цим, важливими є питання відповідності сучасного стану бібліотек та напрямів їх стратегічного розвитку новим потребам суспільства. Необхідно зазначити, що досить значна частина бібліотек в Україні на сьогодні є неспроможною повною мірою задовольнити зростаючий швидкими темпами попит користувача на нові інформаційні продукти та послуги через невідповідність матеріально-технічної бази, відставання в підготовці необхідних сьогодні спеціалістів і, що найважливіше, недостатню усвідомленість у громадській думці зростаючого значення бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів широкого користування.

На сьогодні особливо важливим є реальне усвідомлення проблем, пов'язаних з активізацією бібліотек в інформаційній сфері. Треба підкреслити також, що в середовищі активних сучасних користувачів інформацією, як правило, на базі використання найефективніших на сьогодні електронних технологій, бібліотечні установи якраз і розглядаються як інформаційні бази. Отже, їх функціональне призначення – підтримка ефективної циркуляції інформації в найбільш затребуваних комунікаціях.

Створення можливостей для бібліотек максимальної ефективно працювати зі зростаючими масивами інформації є ще одним важливим напрямом ефективного використання бібліотечних установ у наповненні сучасних інформаційних комунікацій. Національна мережа бібліотечних закладів має уважно вивчати й комплектувати свої фонди здобутками вітчизняної науки, культури, мистецтва, важливими, значущими матеріалами ЗМІ та іншою інформацією, що має збагачувати інформаційну основу національного розвитку. Бібліотечні установи повинні вивчати зростаючі обсяги інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі, здійснювати відбір необхідних у національних інтересах ресурсів, комплектувати ними свої фонди та наповнювати ними соціальні інформаційні комунікації.

З розвитком соціальної структури суспільства, зростанням запитів на потрібну інформацію, а також процесів національної самоідентифікації активізується введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів. У зв'язку з цим перспективним напрямом діяльності бібліотечних, архівних, музейних та інших центрів зберігання інформації стало вдосконалення роботи, пов'язаної з введенням в обіг дедалі ширших пластів інформаційних фондів, започаткування різноманітних форм реферативної, інформаційно-аналітичної продукції в режимі «інформація на базі інформації»; аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів [1]. Проте тут і виникає проблема у відносинах сучасних бібліотечних установ з користувачами. І в першу чергу вона пов'язана з тим, що нині основні інформаційні фонди бібліотек розміщені на паперових носіях і, таким чином, не доступні для користувачів саме електронної інформації.

Отже, виникає потреба оцифрування інформаційних ресурсів, що є досить важливим для суспільства, адже при цьому буде забезпечено введення в обіг дуже важливої для суспільного розвитку інформації, що була вироблена попередніми поколіннями, перевірена практикою і може стати орієнтиром у сучасному інформаційному виробництві.

Проте оцифрування таких ресурсів є на сьогодні дуже складною проблемою, що потребує не тільки коштів і часу, а й значних трудовитрат від бібліотечних працівників.

Водночас, як зазначається в сучасних дослідженнях, «нове інформаційне середовище потребує від працівників бібліотек активізації дій, спрямованих на забезпечення вільної орієнтації споживачів у системі інформаційних продуктів та послуг, а також на подолання їхньої невпевненості, яку можуть спричинити різноманітність ресурсів та особливості мережевих комунікацій.

Це дає підставу стверджувати, що працівники спеціалізованих бібліотечних служб мають виступати ефективними посередниками у створенні нового знання, доставці інформації та знань, а також їх оцінюванні та підвищенні якості», – стверджує у своїй монографії І. О. Давидова [2].

З авторитетним дослідником можна погодитися, якщо взяти до уваги те, що діяльність бібліотечних установ сьогодні потребує працівників також і нових спеціальностей: спеціалістів з менеджменту, рекламної справи, спеціалістів у сфері комп'ютеризації та ін. У зв'язку з цим, треба відзначити існуючу необхідність вдосконалення кадрової політики в бібліотечній сфері. Таке вдосконалення має бути пов'язане з підготовкою бібліотечних, точніше, інформаційних працівників різних спеціальностей, організацією перепідготовки бібліотечних кадрів, відновленням практики постійного підвищення кваліфікації цих категорій спеціалістів з урахуванням процесів досить швидкого розвитку інформаційної сфери життя суспільства.

Необхідно зазначити, що з огляду на наявну значну кількість бібліотечних установ в країні, за статистикою – до 40 тис., саме робота, організована на кооперативних засадах, буде найбільш ефективною. «Кооперація в системі бібліотечних закладів дає можливість для раціонального, повноправного комплектування зарубіжними виданнями, електронною інформацією. Єдина система комплектування в поєднанні з організацією ефективних міжбібліотечних зв'язків дасть змогу зекономити значні кошти і якісно задовольнити запити користувачів на нову зарубіжну інформацію» [3].

Практика сучасної бібліотечної діяльності переконливо демонструє певні зміни у структурі запитів користувачів бібліотечної інформації, насамперед корпоративних. Зі стабілізацією політичного, економічного життя в країні, коли створюються більш сприятливі умови для планомірного, стабільного розвитку, дедалі більша кількість користувачів відчуває потребу не так в інформаційній, як в аналітичній продукції. Така продукція бібліотек має давати уявлення про актуальні проблеми, сприяти виходу на прогностно-аналітичний, прогностно-рекомбінційний рівень матеріалів, що в кінцевому підсумку мають сприяти успішному вирішенню завдань, орієнтованих на середньострокову перспективу. Тому видається слушною думка тих дослідників, що вважають значно перспективною інформаційно-аналітичну продукцію бібліотек на інформаційних ринках. Ця думка підтверджується практичною

діяльністю СІАЗ НБУВ та аналогічними структурами в інших бібліотечних установах, що активізуються на цих ринках.

Бібліотечні продукти, створені в результаті синтезу інформації фондів, на аналізі масивів електронної інформації в глобальному інформаційному просторі сьогодні затребувані в системі корпоративних замовників, що пов'язано з прискоренням темпів економічної та інших сфер суспільного життя.

Розвиток електронних технологій сьогодні дає можливість для оновлення традиційних форм бібліотечної роботи, заснованих на наданні фондів для самостійного використання користувачем. Серед них найбільшою популярністю користуються електронні бібліотеки.

Забезпечити керування значними обсягами електронних ресурсів мають спеціальні підрозділи бібліотек. Такі нові підрозділи корисні для сучасних користувачів у процесі створення, пошуку і використання інформації; вони надають якісний безпосередній доступ користувачам до інформації і т. д. [4]. Однак такі підрозділи в бібліотечних закладах потребують кваліфікованих кадрів. Це, з огляду на сьогоднішні економічні можливості бібліотечних закладів, є проблемою досить складною.

На сьогодні стосовно перспектив розвитку електронних бібліотек серед теоретиків існує дві основні точки зору. Так, Я. Л. Шрайберг зазначає, що електронні бібліотеки «відрізняються від традиційних бібліотек не тільки і не стільки тим, що використовують електронний формат видань, а в першу чергу тим, що забезпечують доступ до віддаленого, розподіленого і різноманітного ресурсу за допомогою телекомунікаційних технологій» [5]. Водночас працівники Інституту розвитку інформаційного суспільства Т. В. Єршова та Ю. Є. Хохлов зауважують, що для електронних бібліотек «не менш важливим є вирішення проблеми представлення різноманітної інформації в зручному вигляді для кінцевого користувача» [6]. Останнім часом практика дедалі більшою мірою демонструє те, що в подальшому розвитку електронних бібліотек дедалі більше відчувається необхідність комплексного вирішення і тих, й інших проблем.

Як уже згадувалося вище, необхідність виходу бібліотечних установ на вітчизняний інформаційний ринок є важливою суспільною проблемою, вирішення якої має сприяти утвердженню цих закладів як сучасних інформаційних центрів.

Необхідно зазначити, що сучасний інформаційний ринок – це не лише ринок інформаційних продуктів. Крім інформаційних ресурсів дослідники зараховують до його асортименту також і засоби інформаційного виробництва, зберігання й керування інформацією,

включаючи всю множину програмних засобів, наявних носіїв інформації, засобів донесення до споживача потрібної йому інформації та рекламні продукти.

Інформаційний ринок сьогодні є дуже важливою умовою ефективною самоорганізації, розвитку українського підприємництва. Водночас це – ринок інформаційних продуктів, до виробництва яких дедалі більшою мірою залучаються також і бібліотечні установи.

Розглядаючи механізми розвитку інформаційних ринкових відносин в Україні, необхідно мати на увазі також і те, що в українських виробників інформації, у тому числі бібліотечних, з'являються конкуренти. На українських ринках збільшується кількість зарубіжних компаній та зарубіжних інформаційних структур і, відповідно, з'являються ознаки стимулювання ринку ділової інформації.

При включенні бібліотечних установ в інформаційні ринкові відносини має значення також проблема, на яку вказує О. В. Соснін: «Ринок в епоху науково-технічної революції виявляється дуже недосконалим інструментом для регулювання цін на більшість видів сучасної продукції... перетворюється на ніким не регламентований механізм взаємодії між продавцем і покупцем з усіма наслідками, які з цього випливають» [7]. Ця обставина істотно впливає при ціновизначенні на інформаційну продукцію, що постачається бібліотечними установами на інформаційні ринки. Разом з тим не можна не погодитися з думкою спеціалістів, які відзначають, що ринкові механізми з їх стимулюванням конкурентоспроможності, оперативності, якості, необхідності застосування прогностичних якостей є на сьогодні ефективною формою розвитку інформаційного виробництва в інтересах суспільного поступу.

Отже, активізація бібліотечних установ у забезпеченні інформаційної насиченості системи національних інформаційних комунікацій і, таким чином, розвитку інформатизації українського суспільства, пов'язана з необхідністю вирішення складних та трудомістких проблем. Проте вирішення їх не лише є суспільно необхідним, але й, з урахуванням існуючого сьогодні потенціалу, абсолютно реальним.

За умов проведення відповідної модернізації така широко розгалужена ще в радянські часи мережа бібліотечних, а також інших культурно-освітніх установ, може дійсно стати ефективним інструментом інформатизації. Вона може сприяти забезпеченню широкого доступу значної кількості громадян, і у першу чергу в сільській місцевості, до сучасних інформаційних ресурсів, сприяти консолідації суспільства, його освітньому, загальнокультурному та творчому розвитку, долучити значну частину громадян до активного суспільного життя, що в кінцевому результаті сприятиме консолідації суспільства взагалі.

Список використаних джерел

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – С. 547.
2. *Давидова І. О.* Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – С. 226.
3. *Горовий В. М.* Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 30.
4. *Горний Е.* Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы [Электронный ресурс] / Е. Горний, К. Вигурский. – Режим доступа: <http://www.Zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html>. – Загл. с экрана; Чекмарьов А. О. Національна система електронних бібліотек / А. О. Чекмарьов. – К. : НБУВ, 1998. – 50 с.
5. *Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий / Я. Л. Шрайберг // Науч. и тех. б-ки. – 2002. – № 1. – С. 16.
6. *Єршова Т. В.* Межведомственная программа «Российские электронные библиотеки»: подходы и перспективы [Электронный ресурс] / Т. В. Єршова, Ю. Е. Хохлов. – Режим доступа: <http://www/elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/1999/part2/ershova>. – Загл. с экрана.
7. *Соснін О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України / О. В. Соснін. – К. : Ін-т держави і права ім. Корещького НАН України, 2003. – С. 6.

Юлія ШЛАПАК,
провід. редактор СІАЗ НБУВ

ОСВІТНЯ ФУНКЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

У статті йдеться про виховну функцію бібліотечних установ. Розгляд функції подається в тісному взаємозв'язку таких соціальних інститутів, як бібліотеки й освітні установи.

Ключові слова: функція бібліотеки, освітня функція, інформаційне забезпечення та підтримка, документне забезпечення, електронна бібліотека.

Проблема визначення функцій сучасних бібліотек час від часу стає темою дискусій на сторінках професійного друку. Спочатку переважала позиція, відповідно до якої головна функція бібліотеки – це зберігання книг та інших документів. Пізніше вона зазнала глибоких змін, і на сьогодні у світі поняття «бібліотека» не зводиться до поняття «книгосховище». На зміну функції меморіальній (збереження сукупності зібраних документів з метою забезпечення їх передавання наступним поколінняам) у ХІХ ст. «приходять» навчальна, освітня та просвітницька.

У сучасному бібліотекознавстві немає загальноприйнятого розуміння терміна «функція», по-різному визначається й склад функцій бібліотек. Функція бібліотеки – це та роль, яку вона відіграє чи має відігравати в суспільстві, виявлення властивостей, які відрізняють бібліотеку від інших соціальних інститутів та організацій, засіб пристосування бібліотеки до існуючих соціальних умов. У зв'язку з цим виділяють різні групи функцій (наприклад, головні, основні, загальні, сутнісні, іманентні, онтологічні, генетичні, системоутворюючі, зовнішні, специфічні, типотворюючі, історичні, технологічні тощо).

Серед бібліотекознавців немає єдиної думки щодо складу сутнісних соціальних функцій бібліотек, але чітко простежуються дві тенденції. Зокрема, учені І. Фрумін, Л. Шилов, О. Хропач та інші, користуючись різними лексичними формами, виокремлюють як соціальну серед інших (виховна, виробнича) освітню функцію.

На сучасному етапі бібліотеки відіграють вагомий роль у розвитку науки, освіти й культури, адже сконцентровані в них знання мають важливе значення для задоволення інформаційних потреб фахівців з різних галузей знань. Підтримуючи розвиток наукової галузі, бібліотека надає свою унікальну джерельну базу, зокрема краєзнавчі та рідкісні й цінні

видання, для написання численних наукових праць: монографій, дисертацій, статей. Таким чином бібліотека реалізує своє основне кредо – інформаційну підтримку освітньої діяльності людини протягом усього її життя.

Як соціальний інститут бібліотека гарантує збереження і розвиток культурного та інформаційного простору, завдяки чому забезпечується наступність і безперервність культурних зв'язків і традицій. Сучасні бібліотеки є центром накопичення та узагальнення інформації, що надходить з величезного масиву джерел, центром, що забезпечує наукові, освітні й самоосвітні інформаційні потреби науковців і практиків. На сьогодні однією з головних функцій бібліотек законодавчо визнана освітня функція, що є невід'ємною частиною їх діяльності (і це відповідає загальноосвітнім тенденціям) [7].

Нині освітня функція виявляється в діяльності бібліотек вищих та середніх спеціальних навчальних закладів освіти та, безумовно, шкіл. Н. Е. Патрік зазначає, що очевидною функцією, зокрема шкільної бібліотеки, є «залучення учнів до активного читання, прищеплення їм читацької самостійності, розвиток у них грамотності та мовних навичок, допомога в пошуку й оцінці особистих і загальнолюдських цінностей, які зафіксовані в книжках». Проте далі вона додає, що хороших навичок читання недостатньо у вік інформації, «потрібні складні навички обробки інформації. З навчальною метою доводиться розробляти стратегії інформаційного пошуку, і саме шкільна бібліотека займає тут центральне місце» [8, с. 34–35]. На основі вищесказаного можна констатувати, що під освітньою функцією шкільної бібліотеки слід розуміти її специфічну діяльність у системі взаємовідносин внутрішньшкільного освітнього простору, яка спрямована на розвиток і саморозвиток особистості учнів шляхом їхнього озброєння системою знань про книгу, інформацію та інформаційні ресурси, формування умінь і навичок пошуку, оцінювання і використання інформації для ефективної навчальної діяльності, задоволення пізнавальних й естетичних потреб і безперервного вдосконалення. Так, зазначаючи, що основні соціальні функції бібліотеки (виховна й освітня) пов'язані з процесом читання, фахівці-бібліотекознавці визначали їх зміст поняттями: виховання культури читання, пропаганда бібліотечно-бібліографічних знань, бібліотечно-бібліографічна орієнтація читачів [3].

Маніфест публічних бібліотек ЮНЕСКО серед цілей публічних бібліотек згадує, що вони (бібліотеки) повинні сприяти довічній універсальній освіті, допомагати тим, хто навчається [6]. Функціонування будь-якого навчального закладу неможливо без діяльності бібліотеки, без її фондів та інформаційних масивів. З іншого боку, сама бібліотека, її кадровий потенціал, матеріально-технічна база є основою для розгортання навчально-методичної роботи зі студентами, регулярних курсів перепідготовки, проведення навчальної практики тощо.

Здійснення, наприклад, освітньої програми будь-якої освітньої установи неможливо без опори на бібліотеку та її інформаційні ресурси. Таким чином, діяльність таких різних соціальних інститутів, як бібліотеки й освітні установи, завжди була тісно взаємопов'язана (структура співпраці бібліотек та освітніх закладів повинна бути чітко закріплена в загальному напрямі політики у сфері освіти, чого у нас, на жаль, немає). Тому разом з освітніми установами формуванням інформаційної культури, особливо останнім часом, дедалі більше починає займатися бібліотека. Бібліотека – в ідеалі – мала б:

- надавати інформацію та консультувати з питань створення центру навчальних матеріалів або фонду навчальних матеріалів у навчальних закладах (матеріали повинні відповідати меті освіти), а також з питань відбору, опрацювання та пошуку цих матеріалів; складати рекомендаційні бібліографічні списки та покажчики; організовувати виставки; підтримувати контакти з освітніми закладами;

- підтримувати освіту (пропаганда та заохочення використання фондів та послуг бібліотек);

- керувати пошуком, збиранням та використанням матеріалів; сприяти самоосвіті, насамперед створювати відповідні умови; навчати користуватися бібліотекою та її фондами; надавати інформацію тим, хто працює в системі освіти [10];

- гарантувати вільний доступ (кожного) до інформації на високому технічному рівні, формувати та розвивати пізнавальні потреби, залучати до вітчизняної та світової культури;

- виховувати інформаційну культуру;

- методично допомагати іншим бібліотекам;

- упроваджувати нові технології та формувати інформаційно-освітнє середовище; забезпечувати документально.

До речі, у більшості випадків самі бібліотекарі, використовуючи такі поняття, як інформаційне забезпечення та підтримка, документне забезпечення, говорять про них як про синонімічні поняття. Н. Бубекіна у статті «Некоторые размышления об образовательной функции библиотек» говорить про те, що «це не зовсім вірно» [1]. Одна справа – говорити про інформаційну підтримку, навіть забезпечення, коли бібліотеки разом з освітніми закладами (чого здебільшого немає) складають списки, покажчики, бази даних тощо. Інша справа – документне забезпечення. Тут потрібно розмежовувати публічні бібліотеки та навчальні (при вищому чи середньому навчальному закладі). На думку автора, основне забезпечення підручниками, навчальною літературою за програмами вищого чи середнього навчального закладу – основна функція навчальної бібліотеки, як і забезпечення масових запитів студентів та школярів, що потребує більшої кількості екземплярів.

Публічні ж бібліотеки забезпечують освітні запити у межах придбання тих документів, які мають загальнокультурне й загальноосвітнє значення і призначені для тривалого використання. Сьогодні ж складається така ситуація, що комплектатор публічної бібліотеки опиняється перед вибором, що і в якій кількості екземплярів придбати на кошти, які виділяються. Тематичний попит, наприклад, студентів приблизно на такому ж рівні, як і в попередні роки. Власне, підготовка до доповідей, написання творів, курсових, дипломних робіт часто майже повністю виконувалася публічними бібліотеками, і тематичний попит лягав на їх плечі. Але сьогодні навчальний процес набагато ускладнився – завдання даються з більшої кількості навчальних дисциплін, вимагається опрацювання більшої кількості літератури. До того ж подібні завдання отримують і школярі початкових класів. От навчальним бібліотекам і не вистачає фондів для задоволення конкретних запитів. До того ж і режим роботи бібліотеки не досить зручний для відвідувачів. За відсутності цих умов основний тягар задоволення навчальних запитів лягає на універсальні наукові, дитячі, юнацькі та центральні публічні бібліотеки [2].

Сучасна бібліотека бере участь у процесі освіти як у широкому (трансляція культурних норм та цінностей теперішнім і наступним поколінням), так і у вузькому розумінні (забезпечення інформаційної підтримки освіти індивідуума). Забезпечуючи єдність загальної (загальнокультурної) й особливої (професійної) освіти, бібліотека сприяє становленню соціально компетентної, інформаційно грамотної особистості, стає головною базою безперервної освіти та самоосвіти. Виконуючи освітню функцію, бібліотека залишається одним з універсальних засобів пізнання.

Сьогодні тенденції розвитку бібліотечно-інформаційних технологій та й діяльності бібліотеки в цілому вже неможливо уявити без електронних інформаційних ресурсів. Широкомасштабне їх застосування в роботі бібліотек забезпечило принципово новий рівень одержання й узагальнення знань, їх розповсюдження і використання. Нині бібліотеки впроваджують інформаційно-комунікаційні технології в усі сфери своєї діяльності: від керування бібліотечно-бібліографічними технологіями до створення власних електронних ресурсів. Створюються колекції власних електронних ресурсів (створення електронного каталогу бібліотеки, оцифрування фондів, нові надходження на нетрадиційних носіях тощо), починають створювати відкриті електронні журнали, електронні архіви, також реформується система інформаційно-бібліографічного обслуговування, яка будується на принципах оперативності та доступності інформації: віртуальна бібліографічна довідка, електронна доставка документів. Електронні ресурси забезпечують високу інформаційну ємність, оперативність тиражування та розповсюдження документів, меншу вартість їх виробництва, можливість актуалізації даних.

За наявності сучасних телекомунікаційних технологій бібліотеки повинні забезпечити суспільство повною й оперативною інформацією та документами на будь-яких носіях. Таким чином, актуальним стає завдання створення електронної бібліотеки як засобу збереження електронної інформації, інформаційного обслуговування користувачів і розширення доступу до знань для ефективного забезпечення освітніх та наукових потреб навчального закладу й максимально повного задоволення інформаційних потреб особистості.

Об'єктивну можливість створення електронних бібліотек визначають два фактори:

- розвитку телекомунікаційної інфраструктури;
- виникнення й збільшення кількості електронних документів.

Автоматизація бібліотечних процесів, використання сучасної комп'ютерної техніки, новітніх носіїв електронної інформації забезпечують технічні й технологічні умови для формування в бібліотеках електронних інформаційних ресурсів, у тому числі повнотекстових і мультимедійних продуктів, потреба в яких постійно зростає.

На сучасному етапі інформатизації бібліотек України доцільно виділити такі завдання:

- здійснення моніторингу динаміки інформаційного середовища;
- вивчення ступеня відповідності фондів первинних документів інформаційним потребам;
- аналіз відповідності складу фондів вторинних документів інформаційним потребам;
- дослідження ринку зовнішніх інформаційних ресурсів;
- здійснення технологічного й технічного оновлення бібліотеки;
- удосконалення існуючої, розробка та реалізація перспективної системи послуг;
- розробка науково-організаційних основ інноваційної діяльності бібліотеки [11].

Як і кожен масив, інформаційні електронні ресурси потребують роботи, пов'язаної з їх упорядкуванням:

- формування фонду електронних ресурсів;
- забезпечення доступу до них;
- створення умов для надійного зберігання цих ресурсів.

На жаль, простежується така тенденція, що потенційна здатність користувача отримувати будь-які відомості (сьогодні, коли збільшується інтенсивність інформаційних обмінів), де і коли це необхідно, дещо змінила існуючу систему взаємовідносин. У результаті чого найбільш місткі сфери діяльності (бізнес, управління, юриспруденція, галузі високих технологій) стали переорієнтовуватися на отримання відомостей безпосередньо через Інтернет з віддалених джерел, минаючи бібліотеки [9]. За

досить короткий період існування мережі вже створена велика кількість комерційних проєктів, які заробляють кошти на наданні платного доступу до повнотекстових баз даних. І щоб зберегти позиції у світі, який постійно змінюється, бібліотекам необхідно багато в чому змінитися самим, і головний акцент повинен бути зроблений на адаптацію досягнень високих технологій. Ідеться як про комп'ютеризацію існуючих бібліотечних процесів, створення високотехнологічних систем, електронних бібліотек тощо, так і про те, щоб бібліотечні установи пропонували абсолютно нові форми обслуговування користувачів. Повна автоматизація бібліотек дасть змогу їм різко підняти якість обслуговування за умови скорочення виробничих витрат.

Електронні технології здійснюють вплив також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки: освітню, кумулятивну тощо. Якщо говорити про відображення на практиці процесу визначення головних функціональних особливостей електронних бібліотек, можна звернутися до досвіду найбільшої в Україні і, очевидно, найбільш наближеної до задоволення запитів масового користувача електронної бібліотеки НБУВ. Метою її створення є наміри «підвищення повноти й оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знааннях» [4] і вирішення, крім того, таких завдань:

- інтеграція бібліотечних ресурсів провідних бібліотек, відомчих і територіальних бібліотечних об'єднань;
- формування загальнодержавної реферативної бази даних про наукові видання України;
- створення депозитарію електронних документів (комп'ютерних версій книг, статей з періодичних видань тощо);
- повнотекстове розширення реферативної бази даних шляхом організації гіпертекстових посилань на наявні в даному депозитарії документи;
- підтримка доступу до електронної наукової бібліотеки засобами глобальних комп'ютерних мереж; підвищення ролі України у світовому інформаційному просторі [5].

За останні роки розвиток інформаційних технологій сприяв тому, що актуальною стала проблема модернізації системи освіти. Суть такої модернізації найбільше відображена в концепції дистанційної освіти, яка, завдяки такому глобальному явищу як Інтернет, охоплює широкі прошарки суспільства та стає найважливішим фактором його розвитку. Сучасна освіта потребує безупинно розширювати своє сприйняття комплексності світу і формування інформаційного суспільства. Для того щоб знання отримали конкретний зв'язок з діями, необхідно постійно «навчати себе», поповнюючи й розширюючи свою освіту. Саме цю мету й ставить перед собою дистанційна освіта. Дистанційна освіта – це відкрита система навчання, що передбачає активне спілку-

вання між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедіа. Така форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання.

У дистанційному навчанні комп'ютерні засоби та активні методи навчання є основою організації навчального процесу. Сучасне технічне забезпечення дистанційного навчання включає: комп'ютерний клас; мультимедійну техніку; аудіовізуальну техніку; модемний зв'язок (електронну пошту, Інтернет); технічне оснащення аудиторій (overhead-проектор, дошку, відеомагнітофон, екран); видавничу техніку; організаційну й розмножувальну техніку.

У дистанційному навчанні використовується інтернет-технологія в поєднанні з навчальними програмами й кейс-технологіями. Дистанційна освіта включає навчально-методичні матеріали: електронні й мультимедійні підручники, комп'ютерні навчальні програми, програмно-педагогічні тести, навчальні відеофільми, аудіо- і відеолекції, модульні робочі підручники, а також нові педагогічні прийоми й методики їх використання.

Дистанційне навчання передбачає особистісну креативну діяльність студентів, забезпечення їх інформаційними ресурсами. Тому в процесі його запровадження підвищується й трансформується роль бібліотеки, а також змінюються функції бібліотекарів. Раніше всі основні ресурси, у тому числі бібліотечні, надавалися студенту в університеті – за місцем навчання. Головна ідея трансформації бібліотечного обслуговування для потреб дистанційної освіти полягає в тому, що інформаційні ресурси мають бути доступними студенту та викладачу на відстані, незалежно від місцезнаходження останніх.

Для дистанційного навчання особливе значення мають такі форми бібліотечно-інформаційного обслуговування:

- довідково-бібліографічне;
- електронний бібліографічний та інформаційний пошук;
- доступ до Інтернету;
- консультативні послуги;
- бібліотечно-інформаційне навчання;
- міжбібліотечний абонемент і доставка документів;
- інформування про можливості бібліотеки.

Отже, зміст освітньої функції виявляється в практичній діяльності з розвитку навичок самоосвіти та самостійної роботи користувачів бібліотеки; у сприянні формуванню навичок роботи з текстом; в озброєнні знаннями про структуру та закономірності організації інформації в бібліотечних та інформаційних установах; з формування специфічних навичок інформаційно-пошукової діяльності та використання бібліотечних фондів, інструментів тощо.

Список використаних джерел

1. *Бубекіна Н. В.* Некоторые размышления об образовательной функции библиотек [Электронный ресурс] / Н. В. Бубекіна // Республиканская детская библиотека РТ. – Вып. 1 «Библиотеки и образование». – Режим доступа: http://mi.ru/~rdbtr97/v1_st1.html. – Загл. с экрана.
2. Там само.
3. *Ванеев А. Н.* Развитие библиотековедческой мысли в СССР / А. Н. Ванеев. – М., 1980. – 231 с.
4. *Костенко Л. И.* Электронная научная библиотека НБУВ / Л. И. Костенко, А. А. Чекмарёв // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / редкол. : Онищенко А. С. [и др.]. – К. : НБУВ, 2000. – Вып. 1. – С. 148.
5. Там само.
6. Манифест ИФЛА/ЮНЕСКО о публичной библиотеке, 01.03.2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifap.ru/ofdocs/ifla/ifla09.pdf>. – Загл. с экрана.
7. *Нестеренко Т. С.* Вплив бібліотеки на формування інформаційної культури студентів [Електронний ресурс] / Т. С. Нестеренко. – Режим доступу: <http://sevntu.com.ua/bibl/templates/static/confer/nest.doc>. – Назва з екрана.
8. *Патрик Н. Э.* Школьная библиотека – информационный ресурс школы, а не «вспомогательная структура» / Н. Э. Патрик // Библиотековедение. – 1999. – № 1. – С. 34–35.
9. Повышение роли образовательной деятельности и превращение библиотек в образовательные учреждения [Электронный ресурс] // Сайт «Электронная библиотека ГПНТБ России». – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/index.php?doc=Plenarn&dir=1&art=8>. – Загл. с экрана.
10. *Симонис-Рупер С.* Публичные библиотеки и взрослые учащиеся, ситуация в Нидерландах / С. Симонис-Рупер // Библиотека. – 1994. – № 7. – С. 8–12.
11. *Шпукал Л. І.* Управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці ВНЗ [Електронний ресурс] / Л. І. Шпукал // Сайт «Бібліотека Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова». – Режим доступу: <http://library.vsmu.edu.ua/index.php?> – Назва з екрана.

Євгенія ВАЛУЄВА,

учений секретар Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В ПРОВЕДЕННІ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовано місце науково-дослідної роботи студентів на шляху входження сучасної освіти в Болонський процес, а також роль університетської бібліотеки в цій роботі. Розкриваються процеси зміни та вдосконалення бібліотечних процесів для вступу в новий освітній простір.

Ключові слова: науково-дослідна робота, університетська бібліотека, Болонський процес, інформаційно-бібліотечна діяльність.

Одним з важливих факторів конкурентоспроможності фахівця на ринку праці сьогодні є його вміння навчатися та самостійно здобувати нові знання, застосовувати вже набуті в нових умовах та професійних ситуаціях, креативно мислити й приймати нестандартні рішення. Такі навички та вміння ефективно формуються в молодих людей під час занять науково-дослідною роботою у вищих навчальних закладах. При цьому важко переоцінити роль бібліотеки вищої школи та галузевої, які надають у розпорядження майбутніх фахівців багатий теоретичний матеріал, необхідні методичні розробки.

Довідкова література визначає, що науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах є важливим компонентом навчального процесу та органічною складовою освіти й виконує такі функції: удосконалення навчального процесу та відображення сучасних наукових досягнень у навчальній діяльності вищої школи; виховання – наукові дослідження розкривають широке коло різноманітних наукових проблем, що сприяють розширенню світогляду, виховують потяг до самоосвіти; розвитку мислення, уміння спостерігати, аналізувати, навичок самостійної творчої дослідної роботи. Також зазначено, що дослідницька діяльність студентської молоді – це діяльність, безпосередньо пов'язана з вирішенням творчого, дослідницького завдання, що не має наперед відомого результату та передбачає етапи, характерні для наукового дослідження.

Під науково-дослідною роботою студентів розуміємо їхню ціле-спрямовану навчальну, наукову, методичну та організаційну діяльність, у процесі якої вони здобувають навички планування, організації,

здійснення та відповідного оформлення результатів наукового пошуку. На сьогодні організація науково-дослідної роботи студентів є одним з найважливіших шляхів підвищення якості підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

Науково-дослідна робота студентів здійснюється за двома напрямками: робота, що становить частину навчального процесу (лабораторні, курсові, бакалаврські, дипломні, магістерські роботи тощо); робота, що виконується в позааудиторний час (проблемні групи, гуртки, творчі лабораторії, конкурси, олімпіади, конференції, семінари, виставки, лекторії тощо).

У процесі вивчення фахових дисциплін студенти виконують творчі завдання наукового спрямування, що поглиблюють їх знання та вдосконалюють навички науково-дослідної роботи. Розширюється наукова проблематика студентських досліджень, що відзначається науковою актуальністю і практичним спрямуванням. Успішна реалізація навичок науково-дослідної роботи стає передумовою виконання кваліфікаційних (бакалаврських, дипломних, магістерських) робіт, підготовки виступів і повідомлень на конференціях різного рівня.

Організація науково-дослідної роботи студентів є особливо актуальною в умовах інтеграції системи вищої освіти України в європейський освітній простір.

Певна роль у процесі створення єдиного освітнього простору належить бібліотекам університетів, так як підготовка кадрів вищої кваліфікації, що відповідають як українським, так і міжнародним стандартам, неможлива без повноцінного забезпечення освітнього процесу навчальними та науковими виданнями як у традиційному, так і в електронному вигляді.

Входження освіти України в Болонський процес внесло багато коректив у діяльність вищих навчальних закладів та університетських бібліотек як учасників освітнього процесу.

Введення нової дворівневої структури навчання (бакалавр, магістр) із подальшою видачею дипломів єдиного зразка, на думку країн-учасниць, прискорить процес навчання студентів, спростить просування й навчання наукових кадрів, залишаючи більше часу для практичної діяльності. Скорочуватимуться аудиторні години, у студентів з'явиться час для самостійного вивчення дисциплін. Входження аспірантури в загальну систему вищої освіти призведе до введення нових курсів у аспірантські програми, що також потребуватиме інформаційної підтримки від бібліотек. Ці нововведення висувають вимоги до ефективності та якості документно-інформаційних ресурсів бібліотек. У такій ситуації бібліотекам університетів важливо оцінити труднощі, пов'язані з цією обставиною, і визначити стратегічні напрями своєї діяльності.

Можна припустити, що сучасні університетські бібліотеки зіткнуться з проблемою забезпечення документними ресурсами як вузької й гли-

бокої спеціалізації (магістратури), так і широкої підготовки фахівців, на яку націлений бакалаврат, а також надання випускникам можливості постійного оновлення знань, умінь і навиків за допомогою бібліотечних ресурсів. При цьому певні труднощі виникають при формуванні якісного бібліотечного фонду на різних носіях, доборі необхідних видань із численного репертуару навчальної літератури, яка на сьогодні недостатньо відповідає потребам вузів. При цьому можлива орієнтація магістрантів на науково-дослідну або викладацьку роботу містить наукову складову при формуванні документного бібліотечного фонду вузу й координування цієї діяльності.

Модульна система навчання, введення так званих кредитів (навчальних залікових одиниць), коли сам студент буде формувати своє навантаження, і є швидше організаційним, технічним моментом. Визначаючи наслідки цих нововведень для бібліотек університетів, можна розглядати їх як мотивацію до знань, а значить, можна припустити посилення затребуваності студентами різноманітних навчальних електронних ресурсів з добре організованою структурою доступу до них.

Одним з напрямів можливої оптимізації самостійної роботи студентів є їх інформаційна підготовка в бібліотеці університету. Бібліотекар може підвищувати рівень володіння навиками пошуку необхідних джерел інформації у студентів – працювати з інформаційними потоками, електронними каталогами, інформаційними бібліотечними ресурсами. Це дасть можливість студентам комфортно відчувати себе в сучасному інформаційному просторі. Ця обставина позитивно вплине як на самостійну роботу студентів, так і на результати їхньої успішності. Отже, на сьогодні університетські бібліотеки проводять велику роботу з формування інформаційно-бібліографічної грамотності.

З огляду на функції бібліотеки вищого закладу освіти (навчальну, наукову, культурно-інформаційну), необхідно підкреслити і її специфіку як бібліотеки вищого навчального закладу. Виконуючи комплекс поставлених завдань, вона поєднує технології різних бібліотек: навчальної, масової, спеціальної.

Бібліотеки вищих навчальних закладів у процесі переходу до нових технологій мають враховувати тенденції розвитку вищої освіти й зайняти активну позицію. Загальний шлях розвитку бібліотеки ВНЗ має враховувати перспективні варіанти використання сучасних технологій для доступу до інформаційних ресурсів і необхідність розроблення нових методів на допомогу викладачам і студентами, а головне – вивчати читацький контингент, його потреби та інтереси в інформаційному просторі.

На початку XXI ст. практично всі бібліотеки освітніх та наукових установ впроваджують інформаційні комп'ютерні технології, надаючи користувачам важливу і якісну інформацію як у самій бібліотеці, так і в

режимі віддаленого доступу. Бібліотеки входять в єдиний інформаційний простір. Однак для створення сучасної інформаційної інфраструктури науки й освіти недостатньо забезпечити тільки доступ до документів та інших джерел інформації. Основним завданням є організація таких умов, за яких наявність інформації приводить до створення нового знання та нового рівня освіти, умов, коли ефективність фінансових коштів, витрачених на інформаційне забезпечення, стала б максимальною.

Нові вимоги, що висуваються сьогодні до інформаційно-бібліотечної діяльності, обумовлюють необхідність вдосконалення інформаційно-бібліографічного обслуговування, від ефективної організації якого залежить успішне виконання головного завдання наукової бібліотеки вузу – сприяння інформаційно-документному забезпеченню навчального процесу та наукових досліджень.

Сьогодні до основних бібліотечних функцій (збір, зберігання та надання у користування джерел інформації) додається нова – надання доступу до електронної інформації по всьому світу з усіх галузей знань, яку можливо здійснити через мережу Інтернет.

Однак поширення мережевого доступу, що полегшить пошук документів та інформації, загострило проблему оцінки їх якості та достовірності. Водночас інформаційні ресурси, доступність яких забезпечується за рахунок використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, є тією складовою, від повноти і якості якої залежить кінцевий результат діяльності бібліотек України.

Іншою важливою складовою, що впливає на якість інформаційного обслуговування наукової бібліотеки університету, є рівень науковістості її інформаційної діяльності. Розвиток способів аналітико-синтетичної переробки інформації надає можливість співробітникам бібліотеки поетапно переходити від бібліографічного опису до анотування – реферування – екстрагування фактичних відомостей – синтезу нового знання на основі текстів окремих документів, з урахуванням їх місця в документному потоці.

Комфортність обслуговування в бібліотеці визначається наданням користувачу не тільки базової, але й обробленої інформації у вигляді досьє, дайджестів, оглядів та іншої інформаційної продукції. Проводиться активна робота з інформування користувачів про бібліотечно-інформаційні ресурси і послуги, створення інформаційних листків, рекомендаційних списків інформаційних ресурсів за профілем навчального закладу, регулярного розміщення їх на інформаційних стендах бібліотеки, її веб-сторінці та на сайті університету. Крім того, бібліотеки вищих навчальних закладів здійснюють кваліфіковану підготовку користувачів до роботи з інформацією, допомагають їм в отриманні даних з віддалених джерел, знаходженні інформації за нечітко сформульованими запитами.

У міру поширення в університетських бібліотеках електронних джерел інформації дедалі більш актуальними стають проблеми формування інформаційної культури користувачів. Це обумовлено змінами в сучасній системі освіти, які спрямовані на створення нової моделі навчання. Необхідною умовою ефективності отримуваної студентами освіти сьогодні є висока інформаційна культура, що обумовлює крім отримання високого рівня знань ще й умінь самостійно інтерпретувати зміст й оцінювати інформаційні джерела, володіти стратегіями пошуку інформаційних ресурсів різного типу.

Співробітники бібліотеки можуть виконувати функції не тільки посередників і консультантів, але й деякою мірою організаторів управління знаннями: можуть створювати галузеві інформаційні центри, робочі групи для вирішення складних пошукових завдань.

Трансформація вимог, що висувуються сьогодні до інформації, зумовлює вдосконалення методів і способів, за допомогою яких можна показати потенційним користувачам високу цінність інформації та її критерії: своєчасність, точність, надійність, різноплановість і, певною мірою, конфіденційність.

З урахуванням цих особливостей вдосконалюється структура бібліотеки (відкриваються нові вузькопрофільні читальні зали), модернізується сайт університетської бібліотеки (можна проводити багатоаспектний моніторинг всіх запитів користувачів, незалежно від форми звернення: через веб-сайт, електронною поштою або локально в бібліотеці).

Загалом сайти бібліотек університетів стають дедалі більш об'ємними та інформативними, допомагаючи користувачам орієнтуватися в інформаційному просторі університету.

У веб-сайту наукової бібліотеки широкий спектр завдань:

- представити всі аспекти бібліотечної діяльності та розмаїття її інформаційних ресурсів;
- сприяти вирішенню завдань інформатизації освітнього та науково-дослідницького процесів;
- забезпечувати інтеграцію ресурсів бібліотеки в єдиний інформаційний простір;
- підвищувати інформаційну культуру відвідувачів;
- проводити навчальну роботу в бібліотечній галузі;
- інформувати користувачів про проведення бібліотечних заходів тощо.

Для бібліотеки університету інформаційні ресурси є головною складовою єдиного інформаційно-освітнього простору, від повноти та якості яких залежить кінцевий результат її діяльності. За своїм змістом такі ресурси – це сукупність науково-педагогічної, навчально-методичної, хрестоматійної, нормативно-технічної та інструктивної інформації, до якої забезпечений доступ користувачів, диференційований за роллю та

місцем учасників навчального та наукового процесу, а також можливість вибору інформаційного ресурсу залежно від того, чому особисто надає перевагу користувач.

Оскільки вища школа на сьогодні є важливим центром наукових досліджень, тому саме тут за час навчання студентська молодь має змогу оволодіти навиками науково-дослідної роботи. Такі навички необхідні як для студентів, які в майбутньому хотіли б займатися науковою діяльністю, так і для тих, хто буде реалізувати практичну професійну діяльність безпосередньо на виробництві, оскільки навички наукової роботи допоможуть підвищувати власну професійну майстерність.

Під впливом розвитку інформаційного суспільства, змін в освіті, а також трансформацій, що відбуваються у ВНЗ, змінюються функції бібліотеки, пріоритети в її діяльності, що обумовлює постановку нових цілей і завдань. Головною для бібліотек ВНЗ стає інформаційно-освітня функція, яка інтегрує в собі основні напрями діяльності бібліотеки і визначає її соціальне призначення в сучасних умовах. Саме бібліотека ВНЗ є тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої багато в чому залежить якість і зміст навчання та наукових досліджень.

Перспективи розвитку університетської бібліотеки та зміни в її діяльності повинні розглядатися крізь призму тих трансформацій, що відбуваються в українській та світовій освіті та науці. Глобальна інформатизація, підвищення ролі знання як основи розвитку цивілізації, інтеграція України до світового співтовариства вимагають розглядати бібліотеку не тільки як складову інформаційної інфраструктури ВНЗ, а також як науково-навчальний підрозділ. Це обумовлено тим, що документний і в цілому інформаційний ресурс бібліотеки забезпечує якість освітніх послуг і наукової роботи. Тому взаємодія структурних підрозділів (факультетів, кафедр) ВНЗ і бібліотеки повинні бути багатоаспектними й спрямованими на вдосконалення формування та використання ресурсів бібліотеки, створення інтелектуальних продуктів (електронної бібліотеки, системи БД, бібліографічних покажчиків), оскільки це сприяє розвитку потенціалу ВНЗ, забезпечує надання якісних бібліотечно-бібліографічних і в цілому освітніх послуг.

Серед багатопланового комплексу завдань бібліотек ВНЗ, зумовлених зміною освітньої парадигми, необхідно виділити:

- повноцінне формування документних ресурсів на всіх носіях інформації;
- розвиток бібліотечних комп'ютерних технологій;
- впровадження нових форм і методів дистанційного бібліотечно-бібліографічного обслуговування;
- розробку електронних бібліотек;

– організацію доступу до світових наукових і освітніх інформаційних ресурсів.

Перспективи діяльності бібліотек пов'язані з перетворенням їх на інформаційно-бібліотечні комплекси, які будуть не тільки зберігати інформацію (різних видів і форм), але й надавати послуги навігації в освітньому просторі, у пошуку необхідних знань, якісному їх аналізі, брати участь у збільшенні нових знань.

Наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова активно сприяє проведенню науково-дослідної роботи студентів. Співробітниками бібліотеки проводиться навчальна робота зі студентами з вивчення довідкового апарату бібліотеки, основ складання бібліографічного опису для оформлення списку використаної літератури у своїх роботах, ознайомлення з новими надходженнями наукової літератури. Бібліографами здійснюється наукове аналітико-синтетичне опрацювання нових надходжень до бібліотеки й удосконалення довідково-бібліографічного апарату (системи ЕК і бібліографічних БД, картотек). Також друкуються різні бібліографічні посібники (щорічник «Українська педагогічна бібліографія», бібліографічні покажчики друківаних праць співробітників університету, бібліографічний покажчик «Історія Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова» та біобібліографічні покажчики), інформаційний бюлетень «Бібліокур'єр», що допомагають у навчальній та науковій роботі студентів та викладачів. Серед працівників бібліотеки проводяться навчальні заняття з освоєння комп'ютерних технологій та роботи з різними інформаційними ресурсами.

Читачі вільно користуються вітчизняною та зарубіжною літературою з різних галузей знань. У відповідь на інформаційні запити студентів, викладачів та інших науковців, фонди бібліотеки постійно поповнюються сучасною науковою літературою та великою кількістю періодичних видань.

Студенти університету активно звертаються до веб-сторінки бібліотеки та працюють з її електронним каталогом, де, окрім підбору літератури, можуть також ознайомитися з документами без потреби звернення безпосередньо до читального залу, тобто переглянути їх у повнотекстовому форматі.

Для ефективної наукової роботи студентів у бібліотеці функціонує багато читальних залів різного профілю, а також інтернет-зали з безкоштовним доступом до роботи в мережі, для відвідування різних наукових сайтів та форумів.

Список використаних джерел

1. *Борисова О.* Науково-дослідна діяльність студентів педагогічних ВНЗ в умовах реалізації завдань Болонської конвенції / *О. Борисова* // Рідна школа. – 2008. – № 10. – С. 33–35.
2. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 554–555.
3. *Корнійчук М. В.* Електронні ресурси – нова модель організації бібліотечно-інформаційного обслуговування студентської молоді / *М. В. Корнійчук* // Концепція розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в інформаційному суспільстві : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23–25 травня 2006 р. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – С. 99–101.
4. *Левківський К.* Бібліотека вищого навчального закладу – ключова ланка інформаційного забезпечення навчального процесу на сучасному етапі / *К. Левківський* // Вища школа. – 2008. – № 5. – С. 33–41.
5. *Леоненко П.* Науково-дослідна робота студентів: досвід минулого і проблеми сьогодення / *П. Леоненко* // Вища школа. – 2002. – № 2/3. – С. 19–33.
6. *Сопівник І.* Науково-дослідницька робота студентів як складова їхньої професійної компетентності / *І. Сопівник* // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 11. – С. 23–25.
7. *Шевченко Т. Є.* Бібліотека вищого навчального закладу та сучасність / *Т. Є. Шевченко* // Концепція розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в інформаційному суспільстві : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23–25 травня 2006 р. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – С. 112–120.
8. *Ярошенко Т.* Університетські бібліотеки України підтримують ініціативу відкритого доступу до наукової інформації / *Т. Ярошенко* // Вища школа. – 2009. – № 7. – С. 64–75.

Тетяна ДУБАС,
завідділу СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ НАНУ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюється питання видавничої діяльності науково-дослідних установ НАНУ. Визначається місце наукових бібліотек у системі соціальних комунікацій. Розглядаються перспективи розвитку видавничої діяльності бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України.

Ключові слова: Національна академія наук України, науково-дослідні установи, видавнича діяльність, наукова бібліотека, фонд.

Утвердження України як самостійної держави відкрило нові перспективи для розвитку науки, для здійснення науково-дослідними установами (НДУ) НАНУ активної науково-видавничої діяльності, вільної від ідеологічних догм і політичного контролю. Як зазначено в Постанові президії НАН України № 159 від 25.06.2002 р. «Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної академії наук України», науково-дослідний інститут та прирівняні до нього наукові установи, зокрема бібліотеки, є основною ланкою науково-дослідної діяльності та організаційної структури Національної академії наук України [5]. Предметом діяльності НДУ є організація та проведення фундаментальних, пошукових та прикладних досліджень з метою одержання нових наукових знань, сприяння науково-технічному прогресові та соціально-економічному й духовному розвитку суспільства. З цієї метою НДУ, зокрема, здійснюють інформаційну та видавничу діяльність, засновують наукові видання, займаються формуванням збірників наукових праць, матеріалів наукових форумів.

Бібліотечна мережа Національної академії наук України нараховує 98 бібліотек. До її складу входять: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника та 96 бібліотек науково-дослідних установ. Бібліотечний фонд, який нараховує понад 26 млн примірників (з них 6 млн – видання іноземними мовами), є універсальною документною базою для наукових досліджень у галузі гуманітарних, природничих і технічних наук [1]. Бібліотеки НДУ НАН України орієнтовані на першочергове задоволення

професійних інформаційних потреб учених, спеціалістів господарчого комплексу, діячів культури і мистецтва, а також забезпечення аналітичною інформацією органів законодавчої, виконавчої та судової влади, урядових структур. Щорічно бібліотеки системи обслуговують 208 тис. читачів, які мають змогу користуватися літературою в читальних залах, на абонементі, отримувати необхідні видання за міжбібліотечним та міжнародним міжбібліотечним абонементом.

З року в рік зростає кількість користувачів дистантними формами бібліотечної роботи. Лише в НБУВ щоденна кількість користувачів електронними ресурсами на початок 2010 р. сягнула 20 тис. Бібліотеки забезпечують бібліотечно-бібліографічним обслуговуванням установи та організації інших систем і відомств на договірних засадах, готують для них виїзні тематичні виставки та добірки літератури, складають бібліографічні покажчики на базі своїх бібліотечних фондів, а також з використанням фондів інших бібліотек мережі.

Бібліотечні установи системи НАН України виконують значний обсяг роботи із систематизації результатів наукових досліджень, формують літописну спадщину вітчизняної наукової діяльності, готують бібліографічні видання до ювілеїв інститутів, біобібліографічні – до ювілеїв учених, бібліографічні та інформаційні видання за тематикою наукових досліджень установи, а також здійснюють помітну видавничу діяльність, беруть участь у підготовці монографічних досліджень [7]. З метою методичного керівництва й координації роботи бібліотек і органів науково-технічної інформації установ НАН України з інформаційного забезпечення наукових досліджень постановою президії АН України № 49 від 15.02.1990 р. утворено інформаційно-бібліотечну раду Національної академії наук України на базі бібліотечної ради. Інформаційно-бібліотечна рада, у свою чергу, виникла внаслідок реорганізації у 1964 р. Бібліотечної комісії, яка була створена при президії АН України в 1949 р. з метою посилення впливу вчених на розвиток бібліотечної справи в установах академії. Унаслідок діяльності цих консультативно-дорадчих органів мережа бібліотек академічних установ розвивається як єдина інформаційно-бібліотечна система, послідовно реалізуються наукові засади координованого комплектування та використання її інформаційно-бібліотечних ресурсів. Серед основних завдань ради, зокрема, координація робіт зі збереження, впорядкування, систематизації, вивчення й введення в науковий обіг цінних рукописних та книжкових фондів бібліотек НАН України, створення національної бібліографії.

Розвиток сучасних технологій неможливий без розвитку їх базису – науки, яка, у свою чергу, не може існувати без інформації. Однією з важливих умов успішного виконання наукових досліджень є їх інформаційне

забезпечення: створення інформаційних систем та баз даних, наукових телекомунікацій, електронних бібліотек, підтримка бібліотек та інших інформаційних служб (ІС), підготовка аналітичних оглядів з різних галузей знань тощо [3]. Видавнича діяльність бібліотечних установ пов'язана з розвитком системи соціальних комунікацій, об'єктивною потребою якісного вдосконалення змістовного насичення їх сучасною затребуваною суспільством інформацією. Книга, насамперед наукова, і в паперовому, і в електронному варіанті якраз і є ефективним комунікаційним засобом для реалізації цього завдання в сучасних умовах. Книга відіграє роль посередника, за допомогою якого комунікант передає інформацію реципієнту. До того ж, передаючи певну інформацію соціальним групам та окремим індивідам, вона виконує важливу регулятивну функцію, оскільки члени суспільства під впливом отриманої інформації регулюють власні практики, а інколи й практики інших (у разі наявності влади або інших соціально значущих ресурсів). Після опрацювання необхідної інформації у соціальних користувачів виникає потреба в новій інформації на сторінках нових книг, яка задовольняється через випуск нових видань. Таким чином, відбувається процес безперервної комунікації [2].

Тривалий час видавцем переважною більшістю друкованої продукції науково-дослідних установ Національної академії наук України – до 80 % – було Видавництво «Наукова думка», однак зміна політичного й економічного устрою держави позначились і на видавничій діяльності академії. Зменшення обсягу централізованого фінансування підготовки й випуску видань поставило на початку 90-х років перед академією проблему збереження періодичних видань, стало причиною значного скорочення річного репертуару книг і різкого зниження якості їх додрукарської підготовки та поліграфічного виконання. У пошуках шляхів подальшого видання власних праць НДУ НАН України почали організовувати власні поліграфічні дільниці, на які було покладено передовсім підготовку й видання академічної періодики. З метою поліпшення ситуації у видавничій справі в академії було організовано Спеціалізовану друкарню наукових журналів (нині – Видавничий дім «Академперіодика» НАН України). На сьогодні завдяки зусиллям працівників і керівництва академії ситуація з підготовкою та виданням друкованої продукції істотно покращилась – визначено принципи формування державного замовлення, його пріоритети, працюють такі проекти як «Наукова книга» і «Програма підтримки наукових журналів НАН України», значно розвинулись поліграфічні дільниці багатьох установ НАН України, розширилися можливості співпраці науковців зі сторонніми видавництвами.

Слід наголосити на тому, що сьогодні найбільшу кількість наукових монографій, підготовлених науковцями НАН України, видають сторонні видавці – державні та приватні видавництва. Їхня частка в загальному обсязі наукових монографій за останні п'ять років становить у

середньому 58,2 %, друге місце стабільно належить власним поліграфічним дільницям установ НАН України – у середньому за цей же період ними видано 25,4 % наукових монографій. Протягом останніх п'яти років, з 2004 р., відколи почала працювати Програма підтримки наукових журналів НАН України, яку втілює ВД «Академперіодика» НАН України, структура розподілу видання журналів НАН України за видавцями також стабілізувалась. Так, протягом 2008 р. видання 26 із 83 журналів НАН України здійснював ВД «Академперіодика» НАН України (31 %), 35 журналів – сторонні видавництва (42 %) і 22 журнали (27 %), видані на власних поліграфічних дільницях установ.

Збірники наукових праць, як періодичні, так і книжкові, які до початку 90-х років видавало переважно Видавництво «Наукова думка», установи тепер видають здебільшого власними силами (на власних поліграфічних дільницях). Так, у фонді бібліотеки Інституту математики НАН України зберігається повний комплект «Українського математичного журналу», який видає інститут. Бібліотека Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України видає поточні та ретроспективні бібліографічні видання за тематикою досліджень інституту. У фонді бібліотеки Інституту проблем реєстрації інформації НАН України – література з математики, фізики, кібернетики, обчислювальної техніки. Видаються наукові праці співробітників інституту (з 1989 р.). Центр комп'ютерної інформації інституту щомісяця видає електронний реферативний журнал «Джерело» на основі інформації з БД «Current contents» Інституту наукової інформації США. У цьому ж центрі готується електронна газета «Все – всім», яка містить науково-технічну, нормативно-правову, комерційну, рекламну інформацію, що генерується БД ЮНЕСКО, Всесвітньої академмережі та ін. Газета «Все – всім» передається через телевізійні мережі України, її абоненти можуть формувати індивідуальні та колективні БД. У бібліотечному фонді Інституту технічної механіки зберігається повний комплект збірника «Технічна механіка», який друкується на власній поліграфічній дільниці. А в бібліотеці Інституту гідромеханіки – повний комплект «Українського фізичного журналу». У фондах бібліотек Інституту фізики напівпровідників, Інституту теоретичної фізики, Інституту геологічних наук НАН України зберігаються повні комплекти міжвідомчих збірників «Квантова електроніка» та «Оптоелектроніка и полупроводниковая техника», «Фізика многочастичных систем», «Фізика молекул», повний комплект «Геологического журнала», які видають ці установи. Інститут газу НАНУ видає науково-технічний журнал «Енерготехнології та ресурсо-збереження», у якому висвітлюється широке коло проблем, у тому числі: ресурси та їх раціональне використання, стан навколишнього середовища, енерго- та ресурсоощадні технології в промис-

ловості, технології переробки та утилізації всіх видів відходів, біотехнології та ін. У бібліотечному фонді Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України зберігаються повні комплекти збірника «Нефтепереработка и нефтехимия», журналу «Катализ и нефтехимия», які видає установа. А бібліотека Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського НАН України спільно з Одеською науковою бібліотекою ім. О. М. Горького видає серію бібліографічних покажчиків «Биология Черного и Азовского морей». Спеціалісти мають можливість отримувати інформацію з зарубіжної БД із морських наук ASFA та бібліографічної БД видань про Чорне море за фондами бібліотеки Плімутської морської лабораторії. До речі, у 1994 р. бібліотека стала членом Міжнародної асоціації європейських бібліотек та інформаційних центрів з морських наук EURASLIC. У бібліотечних фондах Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інституту історії України НАН України зберігаються енциклопедії українознавства, комплекти журналу «Архіви України», повний комплект «Українського історичного журналу», що видають інститути.

Під грифом Інституту літератури виходять такі наукові видання: з 1957 р. інститут спільно з Національною спілкою письменників України видає науковий журнал «Слово і час» (до 1990 р. – «Радянське літературознавство»), «Вікно у світ» (спільно з Незалежним центром наукових досліджень зарубіжної літератури в Україні), «Літературна компаративістика», «Американські літературні студії в Україні» (спільно з Посольством США в Україні), «Літературознавчі обрії. Праці молодих учених», «Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія». І це лише невеликий зріз тих видань, що видають бібліотеки науково-дослідних установ НАНУ.

У 2009 р. власними поліграфічними підрозділами установ НАН України опубліковано 188 монографій, обсягом понад 3,5 тис. обл.-вид. арк. Кількість електронних видань, опублікованих на відповідних носіях або в мережі Інтернет, становить близько 20. Серед них – збірник «Аудіодиктанти з української мови», перший випуск із серії, призначеної допомогти старшокласникам, студентам та всім охочим писати без помилок, підготовлений Інститутом української мови НАН України і випущений на CD-диску. Поточні праці науковців публікувалися у 86 наукових, одному науково-популярному журналах та 41 збірнику НАН України, у періодичних, а також серійних книжкових виданнях установ НАН України, кількості яких близько 100. З наукових журналів НАН України 18 перекладали та видавали англійською мовою зарубіжні видавці, ще сім журналів англійською мовою в Україні видають академічні наукові установи власними силами.

Значну увагу академічна спільнота та Науково-видавнича рада НАН України приділяють питанню включення українських періодичних

видань до наукометричних баз світового значення, зокрема бази Scopus. Було проведено зустрічі з представниками компанії Elsevier, якій належить ця база, робочі наради з представниками редакційних колегій та редакцій наукових періодичних видань НАН України, за результатами яких було окреслено питання, що перешкоджають цим виданням увійти до світових наукометричних баз, рекомендовані шляхи усунення встановлених недоліків. Результати проведеної методичної роботи представлені на інтернет-сторінці «Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України».

З метою подальшого унормування видавничої діяльності Національної академії наук України відповідними рішеннями президії НАН України затверджено Програму підтримки журналів Національної академії наук України, яка регламентує умови й шляхи надання підтримки науковим і науково-популярним журналам НАН України для дотримання ними графіка виходу в межах року та забезпечення високої якості редакційно-видавничого опрацювання й поліграфічного виконання, порядок подання й опрацювання рукописів видань для випуску на умовах державного замовлення, який регулює основні етапи випуску друкованої продукції, підготовленої та рекомендованої установами НАН України, порядок підготовки й випуску вибраних праць дійсних членів (академіків) НАН України, порядок включення рукописів видань молодих учених та докторів наук віком до 40 років до проекту «Наукова книга». Упровадження останнього заходу, ініційованого Науково-видавничою радою НАН України та підтриманого Комісією по роботі з науковою молоддю НАН України, є однією з форм підтримки молодих науковців у академії – залучення їхніх робіт до опублікування в проекті «Наукова книга» на умовах державного замовлення. 2009 р. із проекту «Наукова книга» було виокремлено два дочірніх проекти: «Наукова книга для молодих учених» та «Наукова книга іноземною мовою». «Наукова книга для молодих учених» – нова запроваджена за ініціативою Науково-видавничої ради НАН України форма підтримки наукової академічної молоді, здійснювана шляхом виділення окремої квоти для Комісії по роботі з науковою молоддю НАН України в межах щорічного державного замовлення [6]. Монографічні дослідження молодих учених і докторів наук віком до 40 років (відповідно до розпорядження президії НАН України від 26.06.2009 р. № 398 «Про затвердження Порядку включення рукописів видань молодих учених та докторів наук віком до 40 років до проекту “Наукова книга”») можуть бути надруковані у видавництві «Наукова думка» в межах проекту «Наукова книга» після проходження стороннього рецензування та конкурсного відбору.

Таким чином, відповідно до вимог сьогодення видавнича діяльність інститутів НАН України урізноманітнюється і певною мірою сприяє доведенню до відома зацікавлених користувачів наукової інформації, до

відома громадської думки інформації про наукову діяльність і її результати. Однак, поряд із цим, у даному виді діяльності є проблеми:

1. Децентралізація.
2. Електронні версії. Зворотний зв'язок.
3. Якість (як поліграфічна, так і дієве оформлення в Інтернеті).
4. Редакційно-літературний рівень.

Отже, видавнича діяльність бібліотек науково-дослідних установ НАНУ потребує серйозного дослідження та аналізу. Потребує удосконалення система академічного видання, правова база наукової видавничої діяльності. У бібліотечній і суміжних галузях діють такі нормативно-правові акти України, відповідно до яких здійснюють свою діяльність бібліотеки установ НАНУ: Конституція України, Закони України: «Основи законодавства України про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів», «Про національну програму інформатизації», «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Про телекомунікації», «Про видавничу діяльність», інші закони та нормативно-правові акти, прийняті відповідно до цих законів.

Основним законодавчим актом, який регламентує книговидавничу діяльність, є Закон України від 09.04.1999 р. № 595-ХІV «Про обов'язковий примірник документів». Відповідно до ст. 8 Закону виробники документів доставляють у бібліотеку обов'язковий безоплатний примірник видань, що виготовляються (у тому числі публікуються) в Україні, а також обов'язковий безоплатний примірник аудіовізуальної продукції. Обов'язкові примірники документів повинні доставлятися (надсилатися) у день виходу у світ першої частини тиражу. Надходження обов'язкового примірника документів є ефективним джерелом комплектування бібліотечного фонду, яке сприяє розвитку ресурсів бібліотеки і забезпечує економію фінансових коштів. Законодавча база, що визначає порядок надходження у бібліотечні заклади обов'язкового примірника друку, потребує вдосконалення, зокрема, визначення чітких термінів доставки відповідних документів, надання книговидавничим підприємствам пільг у використанні поштових послуг під час виконання своїх обов'язків, закріплення в договорах з типографіями обов'язків з надання бібліотекам безоплатного примірника замовленої для тиражування продукції. Крім того, є необхідним забезпечення безкоштовного доступу бібліотек науково-дослідних установ до БД Книжкової палати України, яка містить інформацію щодо поточної регіональної книговидавничої продукції, законодавчого закріплення відповідних функцій КП України.

Зважаючи на те що важливою складовою вітчизняного книговидавництва є наукове книговидавництво, яке відзеркалює становище

національної науки, з урахуванням проблем розвитку цієї сфери в Україні, а також механізму її державного регулювання, видається за необхідне виконати ряд таких заходів: збільшити частку державного замовлення на наукову книгу; удосконалити систему ліцензування, субсидіювання, патентування, сертифікації та стандартизації наукової книги; збільшити державне дотування, розмір компенсацій та субсидій для розвитку наукової книги та ін. До поточного планування розвитку наукового книговидавництва необхідно включити утворення управлінської структури при Держкомтелерадіо України, яка б опікувалася виключно науковим книговидавництвом, а також розробку й наукове обґрунтування комплексної Програми розвитку книговидавництва в Україні, з урахуванням додаткових коштів на розвиток науки як живильного середовища для наукового книговидавництва.

Сучасне інформаційне суспільство вимагає високих стандартів стосовно якості інформації, своєчасності надання та забезпечення належного змістовного наповнення інформаційних джерел, де одним з найважливіших вважається книга. Видавнича діяльність потребує вдосконалення законодавчої бази в галузі книговидавництва, розробки вітчизняних державних стандартів з питань видавничої діяльності, упровадження сучасних інформаційних технологій, зміцнення поліграфічної бази. Серед існуючих прогалин у законодавстві є відсутність визнання такого виду видання, як електронне в Законі «Про видавничу справу» (1997). Як наслідок, відсутність державних стандартів з електронного видавництва [4].

Вирішення цих проблем значною мірою сприятиме дієвості соціальних комунікацій, підвищенню ефективності використання наукових інформаційних ресурсів в інтересах нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки Національної академії наук України : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад.: А. А. Свобода [та ін.]; О. С. Онищенко (наук. ред.). – К., 1996. – 110 с.
2. Кузьякова Т. В. Державне регулювання розвитку книговидавництва в Україні [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т. В. Кузьякова. – Харків, 2008. – Режим доступу: <http://diplomforum.ru/f101/t21487.html>. – Назва з екрана.
3. Кулаковська Т. Взаємодія бібліотек та інформаційних підрозділів науково-дослідних установ НАН України в інформаційному забезпеченні потреб науки [Електронний ресурс] / Тетяна Кулаковська. – Режим доступу: http://dilovod.com.ua/publ/stati/statti/vzaemodija_bibliotek_ta_

informacijnikh_pidrozdiliv_naukovo_doslidnikh_ustanov_nan_ukrajini_v_informacijnomu_zabezpechenni_potreb_nauki/4-1-0-482. – Назва з екрана.

4. *Марущак А.* Доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів країни як складник системи доступу громадян до інформації і правове регулювання / А. Марущак // Бібл. вісн. – 2006. – № 6. – С. 48–52.

5. Основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту Національної академії наук України [Електронний ресурс] : Постанова президії НАН України № 159 від 25.06.2002 р. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=92>. – Назва з екрана.

6. Проект «Наукова книга» Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.publications.nas.gov.ua/news/Documents/Naukova%20knyga%202010.doc>. – Назва з екрана.

7. *Радченко А. І.* Структура друкованої продукції НАН України [Електронний ресурс] / А. І. Радченко. – Режим доступу: <http://www.publications.nas.gov.ua/nvr/Pages/reports.aspx>. – Назва з екрана.

Валентина ПАЛЬЧУК,

мол. наук. співроб. НБУВ

РЕГІОНАЛЬНІ БІБЛОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ І МІСЦЕВІ ОРГАНИ ВЛАДИ: РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті висвітлено шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу діяльності органів місцевої влади регіональними бібліотеками.

Ключові слова: регіональні бібліотеки, інформаційно-аналітична діяльність, органи місцевої влади, інформаційно-аналітичні матеріали

Розвиток інформаційної інфраструктури України, формування певних традицій в організації інформаційного виробництва, розподіл інформаційного ринку і водночас наявність постійного вдосконалення технологій продукування інтелектуально-інформаційних продуктів (послуг) під впливом процесів «інформатизації та посилення індивідуалізації інформаційних споживчих орієнтацій» [9] зумовлює використання нових підходів в організації діяльності регіональних бібліотек відповідно до нових інтелектуально-інформаційних потреб окремих категорій користувачів певної території «демонструвати свою мобільність та якісне змістовне оновлення» [10].

Більше того, регіональні бібліотеки стикаються з новими вимогами інтелектуально-інформаційного забезпечення ефективної професійної діяльності економічних, управлінських, соціально-культурних та інших структур певного регіону.

Це завдання, як показало дослідження, бібліотеки окремої території (області, міста, району, селища тощо) вирішують шляхом:

- розкриття своїх потенційних можливостей на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- розширення структурно-функціональної організації та забезпечення координації у внутрішньому середовищі бібліотеки при впровадженні інтелектуально-інформаційних технологій аналітики опрацювання інформації (знань), узгодженості технологічних процесів і дій;
- організації взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, зокрема налагодження корпоративної роботи з метою прискорення процесу опрацювання масивів інформації (знань) для швидкого введення в громадську діяльність регіону;

– визначення сегмента бібліотечних послуг і продуктів в інформаційному просторі регіону.

Визначальне місце в досягненні результативної реалізації цих заходів з метою збереження бібліотекою провідного місця в інформаційній інфраструктурі регіону, підвищення ефективності використання бібліотечного потенціалу посідають інформаційно-інтелектуальні потреби потенційних категорій користувачів, серед яких значна увага приділяється інформаційному супроводу діяльності місцевих владних структур. Спектр інформаційних потреб (ІП) органів виконавчої влади, місцевого самоврядування значною мірою відрізняється від ІП посадових осіб вищих органів державної влади, центральних органів виконавчої влади, державних служб тощо. Ці ІП тематично відбивають універсальний характер напрямів діяльності владних структур у регіонах, до функціональних обов'язків яких належить забезпечення сталого розвитку всіх сфер громадської діяльності на керованій території.

Дослідники визначають переважно такі напрями [2, 5]:

1. Соціальний захист населення регіону та охорона здоров'я.
2. Промислове, сільськогосподарське, енергетичне та інше виробництво в регіоні.
3. Стан забезпечення паливно-енергетичними ресурсами.
4. Транспортна сфера, зв'язок.
5. Трудові ресурси регіону.
6. Фінансово-кредитна система, бюджет регіону.
7. Рівень злочинності та діяльність правоохоронних органів.
8. Житлове будівництво в регіоні. Житлово-комунальне, побутове обслуговування населення.
9. Стан приватизації в регіоні.
10. Охорона довкілля.
11. Надзвичайні ситуації в регіоні (природні катастрофи, техногенні аварії, їх наслідки, ліквідація, екологічний стан тощо).
12. Стан та організація торгівлі.
13. Стан та організація освіти. Культурно-освітня робота, діяльність спортивних організацій.
14. Робота з молоддю, демографічна ситуація в регіоні. Організація виборів органів влади та місцевого самоврядування.
15. Діяльність партій та політичних рухів.
16. Професійні спілки.
17. Конфесійна ситуація в регіоні.
18. Діяльність міграційних служб.
19. Статистика (результати діяльності статистичних органів).

Безперечно, цей перелік не вичерпує можливих напрямів функціональних обов'язків місцевих владних структур. Необхідно зауважити,

що більшість із них відображені також у змісті пріоритетних державних і регіональних програм соціально-економічного, національно-культурного розвитку регіону, охорони навколишнього середовища тощо.

Можна зазначити, що місцеві владні структури потребують систематичного надання оперативної і достовірної інформації (знань), що стосуються функціонування соціальних, правових, економічних, національно-культурних сфер регіону. Тобто повної і достовірної інформації про основні життєво важливі показники громадської діяльності керованої території. Сюди, наприклад, відносять потребу в інформаційно-аналітичних матеріалах, що містять узагальнену інформацію про забезпечення паливно-енергетичними ресурсами, водопостачання населених пунктів або екологічного захисту навколишнього середовища тощо. Під час виникнення надзвичайних ситуацій в області місцевим владним структурам необхідна інформація про досвід усунення техногенних аварій, вжиття заходів щодо запобігання наслідкам стихійних лих, епідемій, що загрожують здоров'ю і життю людей окремих територій тощо. Крім того, як показує практика роботи ЦМБ ім. М. Кропивницького м. Миколаїв, інформаційне забезпечення, зокрема, здійснюється відповідно до безпосередніх потреб керівників і провідних фахівців міськвиконкому, планів проведення сесій міської ради, засідань постійних депутатських комісій тощо. Підвищеним інтересом користувалися інформаційно-аналітичні матеріали з питань місцевого самоврядування, реформування систем охорони здоров'я й освіти, реалізації молодіжної політики та ін. [15].

Аналіз сучасних фахових публікацій дає змогу дослідити встановлення партнерських взаємозв'язків регіональних бібліотек з місцевими органами влади. За останніх декілька років місцевими владними структурами прийнята значна кількість нормативно-правових документів місцевого значення, які враховують інтереси всіх інформаційних установ регіону, зокрема особливості функціонування і стратегічні напрями організації діяльності бібліотек окремої території [7]. Центральне місце належить співпраці бібліотечно-методичних центрів з керівними органами керування бібліотечною сферою регіону, результатом якої стають загальні рішення, програми розвитку пріоритетних напрямів бібліотечно-інформаційної галузі, регіональні проекти розвитку бібліотечної системи і забезпечення їх реалізації.

З одного боку, у цьому вбачається зацікавлення місцевої влади в інтелектуально-інформаційному супроводі своєї діяльності, формуванні комунікативного середовища, що забезпечує діалог між владою (органами місцевого самоврядування) та громадськістю регіону, який можуть організувати регіональні бібліотеки. Регіональні органи виконавчої влади,

місцевого самоврядування постійно потребують інформування про стан у сфері регіональної політики, економіки, екології, охорони навколишнього середовища, розвитку місцевого самоврядування, підприємництва, налагодження місцевих виробництв, державного законодавства тощо.

Уже сьогодні бібліотеки регіонів прагнуть надавати владним структурам своєчасну, повну та об'єктивну інформацію (знання) для забезпечення ухвалення ними рішень, ефективних управлінських дій на підставі всебічної поінформованості. Вони виступають організаторами роботи розповсюдження знань про місцеве самоврядування серед населення регіону, забезпечення доступу до нормативно-правових актів місцевих органів влади в традиційному та електронному вигляді на основі використання інформаційно-телекомунікаційних та мережевих технологій Інтернету, надають інформацію про діяльність місцевих органів влади та їх організаційну структуру, розвиток системи електронного врядування та ін.

З іншого боку, партнерські взаємовідносини з місцевими органами самоврядування, виконавчою владою в областях, районах, уміння поклати свою роль в інтелектуально-інформаційному супроводі вирішення соціально-політичних, економічних, культурних проблем, сприяння розвитку науково-технічної, духовної сфер регіону розкривають перед бібліотеками перспективу зайняти належне місце в системі інформаційних установ, отримувати підтримку та оновлення матеріально-технічної бази, доступ до необхідної інформації (знань) інших суб'єктів інформаційно-документальних систем, фінансування бібліотечних проєктів, поповнювати фонди новими інформаційними ресурсами тощо [6, 11]. Існуючий досвід успішної реалізації бібліотечно-інформаційних проєктів щодо інформаційного супроводу діяльності місцевих органів влади в регіонах підтверджує ефективність взаємодії бібліотек з місцевою владою.

Значення цього чинника посилює зростання ролі регіональних бібліотек в інформаційному забезпеченні тих рішень, які приймаються на регіональному рівні державного управління, усуненні застарілих стереотипів ставлення до сучасних інформаційних технологій (ІТ) та їх використання в бібліотечній практиці, досягнень бібліотечно-інформаційного виробництва інтелектуально-інформаційних продуктів та послуг з метою прискорення процесу введення їх у професійну діяльність різних категорій користувачів, у тому числі і місцевих органів влади.

Встановлення зв'язків з цією категорією користувачів бібліотечних послуг та визначення специфіки їхніх інтелектуально-інформаційних потреб вплинуло на активізацію інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечній практиці, використання інтелектуально-інформаційних технологій продукування інформаційного ресурсу, завдяки чому спектр бібліотечно-інформаційних послуг розширився і набув якісно нового змістовного оновлення.

У практику роботи регіональних бібліотек поступово впроваджуються аналітичні методи опрацювання інформації (знань) – готуються інформаційні дайджести, аналітичні добірки, які створюються на основі текстових фрагментів документів. Бібліографічна інформація поступово стає допоміжним засобом так званого внутрішнього використання або інструментом орієнтації в мережевих ресурсах, але не є кінцевим результатом інформаційного обслуговування, в якому дедалі більшого значення набувають саме аналітичні та повнотекстові матеріали [4]. Спеціалістами регіональних бібліотек дедалі більше уваги приділяється створенню фактографічних баз даних із соціальних, правових, економічних питань, проблем місцевого самоврядування, підприємницької діяльності, соціокультурного розвитку регіонів, краєзнавства, аналітичної інформації з розгорнутим оглядом, адресних довідок, довідників ділового характеру, що містять фактографічну інформацію тощо, використання яких у професійній діяльності місцевих органів влади зумовить її ефективність.

Таким чином, для виробництва бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів актуальним є запровадження інтелектуальних технологій аналітики, на основі яких вироблялася узагальнена, синтезована, систематизована, структуризована аналітична інформація (знання), які давали б можливість місцевим владним структурам своєчасно й ефективно відпрацьовувати шляхи і методи вирішення широкого спектра регіональних проблем соціально-економічного і культурно-політичного характеру. Потреба у виробленні такої інформації (знань), яка б стала своєрідним інтелектуально-інформаційним підґрунтям для здійснення ефективної управлінської діяльності місцевими органами влади, швидкого прийняття ефективних рішень щодо вирішення соціокультурних, політичних, релігійних та інших питань місцевого значення, сприяння формуванню власного погляду на проблему зумовили перспективні впровадження аналітичних методів опрацювання і надання управлінської інформації (знань) на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, організаційних форм внутрішньої роботи регіональних бібліотек.

У дещо ширшому розумінні значення процесу активізації інформаційно-аналітичної діяльності регіональними бібліотеками через збирання, аналітико-синтетичне опрацювання інформації (знань), зокрема визначення їх практичної цінності для виконання безпосередньо функціональних обов'язків, систематизацію, структуризацію, формування інтелектуально-інформаційних масивів, їх зберігання полягає в оптимальній організації руху аналітичної інформації з метою прискореного її використання, що сприятиме підвищенню ефективності державного керування місцевими органами влади, на конкретній території. Суть цього процесу спрямована на:

– інформаційно-аналітичний супровід діяльності місцевих владних структур шляхом надання аналітичної інформації (знань) про особливості історичного, політичного, економічного, соціокультурного та іншого розвитку певної території, країни в цілому, що відповідають специфіці посадових обов'язків тощо;

– організацію комунікативних зв'язків між регіональними органами державної влади і місцевою громадою через забезпечення доступу до нормативно-правових актів місцевої влади, інформації, що відображає її роботу, структуру, діяльність регіональних політичних партій, інших громадських, релігійних організацій, адміністративно-територіальний устрій та ін.

Вирішення цих завдань покладено на спеціально створені в структурі регіональних бібліотек підрозділи – сектори інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів влади. Саме вони здійснюють упровадження методик аналітики опрацювання інформації (знань) у бібліотечну практику, технологій пошуку – комплексного використання багатогалузевих фондів бібліотек, де провідне місце належить газетним і журнальним фондам, виданням нормативно-правового, краєзнавчого характеру, науково-технічним матеріалам, іншим ресурсам комп'ютерної мережі Інтернет, законодавчого, фінансово-економічного, політичного, екологічного змісту, створення схем орієнтації в інформаційних ресурсах інших суб'єктів інформаційно-документальних систем з урахуванням специфіки національного й регіонального змістовного наповнення, систематизації інформації (знань), створення тематичних БД тощо.

Дослідження показало, що розвиток інформаційно-аналітичної функції регіональних бібліотек сприяв розширенню номенклатури інформаційно-аналітичних продуктів від підготовки інформаційно-бібліографічних покажчиків до різноманітних за своєю тематикою та складністю аналітичного опрацювання оглядово-аналітичних матеріалів, що дають можливість керівникам місцевих владних структур вивчити регіональні особливості соціокультурного життя, умов функціонування соціально-господарських структур, простежити хід виконання регіональних програм тощо, створення проблемно-орієнтованих, фактографічних, адресно-реквізитних БД з інформацією, що відбиває суспільну діяльність регіону та ін. [1, 13, 14, 16].

Розвиток інформаційно-аналітичного супроводу діяльності місцевих органів влади став підґрунтям для організації регіональними бібліотеками конструктивного діалогу між владою та громадою певної території. Цей напрям діяльності регіональних бібліотек спрямований на забезпечення гласності й відкритості роботи органів місцевої влади, механізмів створення правових засад для реорганізації прав громадян на участь у державному керуванні, забезпечення доступу до нормативно-правових

актів та інших документів, які вводяться в суспільну діяльність через комп'ютерні мережі в процесі роботи органів державної влади.

Як показує світовий досвід, така діяльність є типовим і поширеним явищем у бібліотеках різних країн, яка базується на використанні можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій, методик аналітики опрацювання інформаційних потоків державних органів влади та побудови системи «Електронного урядування». Разом з інформаційно-аналітичною підтримкою діяльності органів місцевого самоврядування громадянам певної території надається інформація про принципи й завдання місцевого самоврядування, про хід і проблеми реформ, про роль місцевої громади в забезпеченні гласності в діях органів місцевого самоврядування, тим самим надається поштовх розвитку правової культури серед населення тощо. Це сприятиме ефективній реалізації державної політики на місцях, формуванню демократичних засад у діяльності органів місцевого самоврядування; активній участі громадян у вирішенні актуальних проблем життєдіяльності місцевої громади.

У зв'язку з цим регіональними бібліотеками вироблено якісно нові форми організації відкритості документальних потоків органів місцевої влади та їх діяльності на місцевому рівні, надання інформаційно-аналітичних послуг населенню з питань місцевого самоврядування, налагодження через бібліотеку конструктивних контактів влади і населення, а також формування позитивного іміджу влади та її представників.

Так, у регіональних бібліотеках створено центри інформації з питань місцевого самоврядування, де опрацьовуються документи стосовно рішень обласної, районних рад, міської ради, управлінь міських рад і структурних підрозділів та розпоряджень обласної, районної адміністрацій, обласних, районних управлінь, структурних підрозділів, надаються довідки з питань адміністративного устрою області (району) та інформація про послуги населенню з боку обласних і районних адміністративних органів. Особливе значення надається інформації щодо місцевих бюджетів і податків, комунальної власності, приватизації, а також інформації щодо соціально-економічного, культурно-освітнього характеру, які гарантують реалізацію прав і свобод людини.

До того ж, крім зберігання нормативно-правових матеріалів місцевої влади, організації доступу до них громадян регіону, фахівці бібліотек проводять кваліфікований відбір інформації з правових питань, її аналіз, структурування (якісний добір) й організацію за тематичними потребами відповідної категорії користувачів (фахових спеціалістів правової сфери, підприємців, пенсіонерів, освітан, пільгових категорій громадян тощо) у найбільш прийнятному для них вигляді.

Обласні наукові та центральні районні бібліотеки здійснюють роботу із забезпечення населення на обласному й районному рівнях інформа-

ційними ресурсами, що містять опрацьовану інформацію нормативно-правового значення [3, 8, 12, 13].

Таким чином, регіональні бібліотеки на основі запровадження аналітичних методів опрацювання інформації (знань), їх систематизації, структуризації, синтезу з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій посилюють процес формування своєрідного інтелектуально-інформаційного базису підтримки діяльності місцевих органів влади, який є невід'ємним елементом будь-якої системи управління. Вони на власному досвіді – активізація інтелектуальних технологій інформаційно-аналітичної діяльності – продемонстрували урізноманітнення форм інформаційно-аналітичного супроводу управлінського процесу місцевих органів влади і підвищення якісних їх показників.

До того ж розвиток інформаційно-аналітичної діяльності регіональних бібліотек відбувається відповідно до стратегії розвитку бібліотечної діяльності в регіонах, яка, зокрема, як свідчать фахові публікації, «включає запровадження і поширення інноваційних методів обробки і використання інформації; інтелектуалізацію інформаційного забезпечення наукової та управлінської діяльності; забезпечення інтерактивної взаємодії структурних підрозділів книгозбірні; використання нових технологій для оперативного інформаційного обслуговування користувачів» [13].

Однак, за твердженнями дослідників, існує «проблемна ситуація, суть якої полягає в суперечностях між зростаючими інтелектуально-інформаційними потребами представників органів місцевої влади і недостатнім рівнем використання ресурсного потенціалу місцевих бібліотек в інтелектуально-інформаційному супроводі процесу керування розвитком окремої території».

Одним з варіантів практичного вирішення цього питання є формування на основі застосування інтелектуальних методик аналітики й інформаційних технологій масивів інтелектуально-інформаційного потенціалу регіональних бібліотек, шляхом об'єднання всіх необхідних інформаційних ресурсів на рівнях міжгалузевої кооперації та координації діяльності установ бібліотечної мережі. Сприяла б цьому співпраця регіональних бібліотек з іншими потенційними суб'єктами, що мають інтелектуально-інформаційні ресурси практично цінної інформації (знань) для сфери територіального державного керування. Зокрема, як показує досвід, регіональні бібліотеки налагоджують співробітництво на взаємовигідних умовах з науковими установами, науково-технічними бібліотеками підприємств, а також з організаціями, діяльність яких пов'язана з накопиченням та обробкою науково-технічної інформації (знань), регіональними статистичними органами, які регулярно опрацьовують інформаційні потоки, що відображають результати

аналізу кількісних та якісних показників соціально-економічного розвитку певної території. Введення у сферу місцевого державного керування знань, що розкривають основи новітніх технологій, пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, наприклад, таких, як запровадження матеріалозберігаючих і безвідходних технологій, створення нових матеріалів тощо для переозброєння машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, транспортного, агропромислового комплексів, модернізацій непромислових галузей господарства – охорони здоров'я, освіти, культури, сфери послуг, домашнього побуту тощо – сприятиме забезпеченню ефективності управлінських рішень та науково-експертного обґрунтування.

Крім того, регіональним бібліотекам необхідно розширювати тематичний спектр змістовного наповнення інформаційно-аналітичних матеріалів, що забезпечить отримання повної інформаційної картини стану об'єкта регіонального керування чи проблемної ситуації. Важливою в цьому стає оперативна інформація регіональних ЗМІ, що містять як інформативні матеріали, так і висновки, рекомендації, прогнози, надані у формі аналітичних оглядів, інформаційних довідок, інформаційних звітів про соціально-економічну діяльність регіону, а також публікацію офіційних документів. Усе це зумовлює якісно нове значення кваліфікованого інформаційно-аналітичного супроводу для підвищення ефективності процесу регіонального державного керування.

Список використаних джерел

1. *Багрянцева Л.* Роль і функції публічних бібліотек у сучасному українському суспільстві / Л. Багрянцева // Бібл. форум. – 2008. – № 3. – С. 4–5.
2. *Бирбраер В.* Информационное обеспечение органов государственной власти и управления на основе новых информационных технологий / В. Бирбраер // Інформація і ринок. – 1994. – № 2. – С. 20–25.
3. Бібліотеки України – у дзеркалі преси : контент-аналіз газетних публікацій, липень – вересень 2002 року // Бібл. планета. – 2003. – № 2. – С. 11–14.
4. *Вилежганіна Т.* Роль і місце публічної бібліотеки в українському суспільстві / Т. Вилежганіна // Бібл. планета. – 2008. – № 2. – С. 4.
5. *Дорофийенко В.* Подсистема «Социальная сфера» в системе информационного обеспечения органа государственного управления / В. Дорофийенко // Інформація і ринок. – 1995. – № 1. – С. 29–31.
6. Комунікативне та інформаційне забезпечення програм розвитку регіонів : програма проблемно-модульного курсу для навчання працівників бібліотек та органів інформації / укл. І. О. Шевченко ; ДАКККім. – К., 2000. – 16 с. – (Серія «Безперервна освіта бібліотекарів України»; Вип. 4).
7. *Коротун Н.* Бібліотека і влада: трансформація співпраці / Н. Коротун // Бібл. планета. – 2005. – № 2. – С. 30–31.

8. *Меламед Ф.* Бібліотека і місцеве самоврядування: кроки до співпраці / Ф. Меламед // Бібл. планета. – 2003. – № 2. – С. 37.

9. *Петрова Л. Г.* Бібліотека в умовах соціально-економічних змін / Л. Г. Петрова : монографія. – К. : Національна парламентська бібліотека України, 2003. – С. 75.

10. *Петрова Л. Г.* Правові засади економічних відносин в діяльності сучасної бібліотеки / Л. Г. Петрова / Національна парламентська бібліотека України. – К., 2002. – С. 11.

11. Пошук додаткових джерел фінансування бібліотек : програма проблемно-модульного курсу для навчання працівників бібліотек та органів інформації / укл. В. К. Скнар ; ДАКККім. – К., 2000. – 16 с. – (Серія «Безперервна освіта бібліотекарів України»; Вип. 3).

12. *Прокошева Т.* Бібліотека і влада / Т. Прокошева // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 7.

13. *Риб'янцева І.* Стратегія розвитку Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Горького / І. Риб'янцева // Бібл. планета. – 2004. – № 3. – С. 6–7.

14. *Северин Л.* Позиціонування місцевих публічних бібліотек в умовах формування демократичних засад в інформаційному суспільстві / Л. Северин // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 3. – С. 32–34.

15. *Фурман Л.* Бібліотеки і муніципальна влада / Л. Фурман // Бібл. планета. – 2001. – № 4. – С. 13.

16. *Ярощук В.* Модель регіонального інформаційного центра (ОУНБ – момент трансформації) [Електронний ресурс] / В. Ярощук // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : Десятая юбил. междунар. конф. «Крым-2003» : тр. конф. – М. : ГПНТБ России, 2003. – Т. 1. – С. 147–149. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2003/tom1/sec/Doc30.HTML>. – Загл. с экрана.

Антон ВІТУШКО,

провід. інженер СІАЗ НБУВ

ЗАСТОСУВАННЯ ОНТОЛОГІЙ В АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛАХ БІБЛОТЕЧНИХ УСТАНОВ

Стаття присвячена питанням використання онтологій і створення Semantic Web в аналітичних підрозділах. Розглянуті основні етапи обробки інформації. Можливості використання онтологій під час пошуку й добування, подання й зберігання інформації. Висвітлюються такі системи керування знаннями, як корпоративна пам'ять та корпоративний портал.

Ключові слова: онтології, системи керування знаннями (СКЗ), Semantic Web, Concept-based queries, Smart Queries, XML, RDF, OWL, корпоративна пам'ять, корпоративний портал.

Процес створення та діяльності аналітичних підрозділів бібліотечних установ супроводжується зростанням ролі комп'ютерних технологій у сучасному суспільстві. Збільшення щоденного потоку інформації призводить до необхідності появи нових способів її пошуку, зберігання, подання, формалізації й систематизації, а також автоматичної обробки. На тлі цих процесів значний інтерес викликають системи, здатні без участі людини проводити певні операції з текстом.

Разом з World Wide Web з'являється його розширення, Semantic Web, в якому гіпертекстові сторінки забезпечуються додатковою розміткою, що надає відомості про семантику елементів, що включають у сторінки. Невід'ємним компонентом Semantic Web є поняття онтології, що описує зміст семантичної розмітки.

Як можуть використовуватися онтології в роботі аналітичних підрозділів бібліотечних установ? Для початку розглянемо основні етапи обробки інформації аналітичними службами. Це:

- пошук і добування інформацій з масиву даних;
- подання й зберігання інформації.

Завдання добування інформації з тексту складається з автоматичної обробки документів з метою розпізнавання й виділення релевантної інформації та подання її в структурованій формі. Практично в будь-якій предметній галузі для точного добування потрібні апіорні знання про неї – знання про поняття, об'єкти й відносини, пов'язані з цілями добування. У свою чергу витягнута з текстів інформація може нести в собі

нові знання про предметну галузь і бути корисною для подальшого добування. Тісний зв'язок між апіорною й витягнутою інформацією, а також між предметними й лінгвістичними знаннями сформував потребу в уніфікації засобів подання [1].

Уніфікація апіорних і витягнутих з текстів знань зручна тим, що дає змогу використати ті самі алгоритми й інструменти для роботи з обома типами знань. Об'єднання лінгвістичних і предметних знань в одному ресурсі, по-перше, полегшує первинне наповнення й подальшу підтримку, а по-друге, дає можливість використати предметні знання вже на етапі первинної обробки тексту правилами добування інформації. Завдяки спеціально розробленій мові запитів, правила можуть не обмежуватися словниковою інформацією, а звертатися в онтологію й базу фактів для перевірки різних умов.

Термін «онтологія» у машинному аналізі тексту використовується у вузькому значенні як синонім терміна «тезаурус» або «класифікатор» і є словником понять (концептів), кожному з яких відповідає синонімічний ряд термінів, плюс ієрархічна структура взаємозв'язків між ними типу «частина – ціле» або «загальне – частка» [2]. Такі «онтології в слабкому змісті» використовуються для формулювання запитів до пошукової машини, для автоматичної класифікації (категоризації) текстів.

Діючих прикладних програм, які належать до класу систем добування знань із тексту й, використовуючи «онтології у сильному змісті», тобто методи штучного інтелекту, здатні нетривіально переробляти витягнуті з тексту елементи знань (інтерпретувати, узагальнювати, виявляти залежності, прогнозувати й тощо), сьогодні не існує, в усякому разі для російської й української мови [3]. Таке обмежене використання онтологій зумовлене двома факторами. По-перше, слабким поширенням систем лінгвістичного аналізу тексту, здатних інтерпретувати синтаксичні відносини між словами та дійсно витягати знання як якісь нетривіальні елементи, який має внутрішню структуру, придатну для нетривіальної обробки штучним мозком. Такі системи на світовому й російському ринках тільки почали з'являтися в останні кілька років (Net Owl, Attensity, RCO Fact Extractor). По-друге, відносно низькою достовірністю тверджень, що витягають автоматично з тексту, і фактів, що зумовлено як недосконалістю алгоритмів аналізу тексту, так і якістю джерел інформації.

Інша особливість застосування онтологій у системах добування знань із тексту – необхідність мати додаткову лінгвістичну складову як для розпізнавання різних способів позначення понять (синонімічні терміни), так і для семантичної інтерпретації різноманітних мовних конструкцій у відносині між цими поняттями (синонімічні лексикограматичні конструкції).

У результаті для систем добування знань із тексту найбільш типовою є онтологія «у слабкому змісті» з відносно бідною концептуальною, але надзвичайно багатою лінгвістичною складовою [3].

Якщо говорити про використання онтологій для подання й зберігання інформації в аналітичних підрозділах, то необхідно розглянути питання інтеграції Semantic Web в організації.

Semantic Web організації – це реалізація глобальної концепції Semantic Web у рамках окремої організації. Семантичний веб (Semantic Web) – це концепція мережі, в якій кожний ресурс людською мовою був би позначений описом, зрозумілим комп'ютеру. В ідеальному варіанті вся інформація в Інтернеті повинна розміщуватися двома мовами: людською мовою для людини й комп'ютерною мовою, щоб «розумів» комп'ютер [4].

У нинішньому видгляді WWW – разом з пошуковими системами й іншими сервісами – уже є «мислячою мережею». Однак неважко зрозуміти, що самі веб-сторінки тут пасивні, а «мислячою частиною» є саме пошукові машини. Комп'ютерна програма нездатна, завантаживши будь-який документ (веб-сторінку або певний файл), зрозуміти його зміст. Семантичний веб дасть можливість користувачеві швидко одержувати відповіді на складні запити.

Сьогоднішні пошукові системи часто видають безліч «шумів», які не стосуються запиту, прирікаючи користувача на тривалий ручний відбір матеріалу. За допомогою технології семантичного веба забезпечується оптимізація пошуку інформації:

- за рахунок більш точного розуміння машиною понять, які цікавлять людину;

- за рахунок більш точного індексування інформації із застосуванням не тільки статистичних методів, але й аналізу семантичних зв'язків.

Наведемо приклади інтелектуального пошуку інформації:

1. «Понятійні» запити (Concept-based queries) – можливість робити запити на основі значень понять, а не на основі збігу рядків. Переваги даного методу – більш швидкий пошук потрібної інформації. На відміну від звичайного пошуку за ключовими словами, дає змогу доповнювати запит (результати) більш загальними або більш детальними поняттями стосовно пошукового ключового слова.

2. «Розумні» запити (Smart Queries) – можливість одержання не заданих явно знань зі створених моделей (шляхом логічного виводу), що дає змогу здійснювати пошук «схованої інформації» в об'єднаних схемах. Традиційні пошукові сервіси можуть зв'язувати окремі інформаційні джерела, використовуючи лексичні збіги. Реляційні БД використовують зв'язки, задані вручну в схемі даних (зв'язку між таблицями) або в коді процедур і функцій. Для виконання складного запиту над реляційною БД, необхідно заздалегідь визначити всю логіку цього запиту.

Можна виділити три ключові технологічні складові семантичного веба, що забезпечують його реалізацію:

- розширювана мова розмітки – eXtensible Markup Language, XML;
- система опису ресурсів – Resource Description Framework, RDF;
- мова мережових онтологій – Web Ontology Language, OWL [1].

Мова мережових онтологій дає змогу формально представляти онтології, які, у свою чергу, використовуються для опису інформації в мережі та її пошуку користувачами.

Незважаючи на очевидні переваги й перспективи глобального впровадження ідей і технологій Semantic Web, для реалізації цієї концепції в рамках всесвітньої мережі потрібен час. У процесі досліджень і розробок, проведених великими компаніями, був сформульований локальний підхід: семантичний веб організації Enterprise Semantic Web (ESW) – реалізація Semantic Web на обмеженій предметній галузі (у межах окремо взятої організації).

Enterprise Semantic Web дає можливість створити систему, що моделює сукупність бізнес-логіки, правил, процесів та інформації в організації, не прив'язаних до окремих додатків і не схованих у програмному коді. Відокремивши інформацію й знання від алгоритмів роботи додатків, розроблювачі зможуть створювати сервісні додатки, які буде використано поза залежністю від того, яку інформацію вони обробляють.

ESW не може існувати без застосування ключових технологій, рекомендованих W3C. Resource Description Framework (RDF) є новим підходом до організації даних у вигляді триплетів. Web Ontology Language (OWL) дає змогу представляти онтології, що описують значеннєву структуру даних, і створити моделі зв'язків. Ці дві специфікації, що використовуються спільно, становлять фундамент семантичного веба організації.

Під час проектування семантичного веба організації варто звернути увагу на те, що більша частина інформації всередині компанії зберігається в різних форматах, у різному ступені структурованості тощо, тобто вона є занадто фрагментованою, щоб бути корисною. Першим кроком може стати впровадження RDF як базовий формат зберігання даних. RDF може описувати дані з будь-якого джерела й будь-якого формату (XML, реляційні БД, ієрархічні моделі, неструктуровані або напівструктуровані), причому реалізувати цю можливість можна без особливих проблем. Автоматизовані інструменти для розбору можуть бути використані для створення RDF триплетів з існуючих стандартних джерел. Результуючі RDF дані простої структури зберігаються й використовуються в розподілених базах даних RDF.

RDF є простим способом організації доступу до даних в уніфікованому форматі – простіше й наочніше, ніж XML структури або реляційні БД. Однак RDF не дає можливості створювати структури, які

описують самі себе. Інакше кажучи, RDF не має достатніх семантичних можливостей, щоб зберігати зміст інформації.

Можливості RDF як мови доповнюються технологією OWL, що надбудовується на рівень вище (для створення ієрархії інформаційних джерел і визначення семантики зв'язків також може використовуватися RDF(S), але у зв'язку з тим, що OWL має ті ж можливості й додаткові зручні особливості, у даному прикладі архітектури на другому рівні розглядається саме цей стандарт).

OWL надає можливості побудови семантичної структури для організації й класифікації RDF триплетів. Онтології OWL створюються зверху вниз, виходячи з логіки бізнесу. Одночасно RDF дані генеруються знизу вгору автоматизованими інструментами.

OWL зв'язується з RDF за допомогою універсальних ідентифікаторів ресурсів (URIs). Фактично кожний індивідуальний елемент OWL може бути пов'язаний з елементом даних RDF (одним з вузлів триплету об'єкт – властивість – значення).

Знання, що здобувають під час здійснення інформаційного пошуку, вимагають подальшого нагромадження й керування у вигляді корпоративної пам'яті (КП). КП включає роботу як з явними знаннями аналітичного підрозділу у формі баз даних і електронних архівів, так і зі схованими знаннями – або фіксуючи його у формі експертних систем і БД, або забезпечуючи пошук і доступ до експертів.

Корпоративна пам'ять – це сховище інформації, що утримується в різних джерелах (бази даних, файлові системи, бази знань). Усі знання, що утримуються в корпоративній пам'яті, повинні бути описані за допомогою універсальної моделі. Останнім часом для цих цілей часто використовуються онтології. Для того щоб описати онтологію деякої предметної галузі, необхідно визначити її основні поняття (концепти), співвідношення й зв'язки між ними. Візуально онтології можуть подаватися різними способами. Наприклад, у вигляді графа або гіпертексту. Зручність використання онтологій полягає в тому, що вони дають можливість надати цілісно й одноманітно всю необхідну нам предметну галузь. Крім того, онтології дають змогу надати користувачеві тільки необхідну її частину, приховуючи все різноманіття понять і зв'язків між ними, що існує в предметній області. Це також спрощує метод фільтрації переданої користувачеві інформації.

Необхідність у КП зумовлена потребою аналітичної служби більш ефективно використовувати накопичені знання та таким явищем, як втрата досвіду. Втрата досвіду в основному пов'язана зі звільненням або виходом на пенсію висококваліфікованих співробітників, але може також відбуватися в результаті зміни кваліфікації співробітників, необхідної для реалізації нових проєктів. В обох випадках досвід, придбаний під час реалізації попередніх проєктів, повністю або частково втрачається.

Відновлення попереднього досвіду часто потребує істотних витрат робочого часу і як наслідок – підвищення вартості проектів. Ці обставини стимулюють організації вкладати кошти в розробку інструментів і систем, що сприяють обміну досвідом між співробітниками й зниженню залежності знань від індивідів, що володіють ними.

Характер потреб у системах корпоративної пам'яті й обсяг зусиль для їх впровадження в аналітичну діяльність організацій може залежати від розміру організацій. Серед мотивуючих факторів можна виділити такі:

1. Уникнення втрати унікальних знань фахівця після його виходу на пенсію або зміни місця роботи.

2. Збереження досвіду, отриманого у попередніх проектах, і уникнення повторення помилок.

3. Використання карти знань організацій для розробки стратегії розвитку. Регулярне впровадження інновацій має покращувати здатність служби реагувати на інформаційні зміни.

4. Поліпшення процесу поширення інформації й підвищення рівня комунікації всередині організацій.

5. Поліпшення якості процесу навчання персоналу організацій.

6. Інтегрування різних інновацій.

Основні функції корпоративної пам'яті:

– збір і систематична організація інформації з різних джерел у централізоване й структуроване інформаційне сховище;

– інтеграція з існуючими автоматизованими системами збору інформації;

– забезпечення запиту потрібною інформацією.

Можна виділити два рівні корпоративної пам'яті:

1. Рівень матеріальної або явної інформації – це дані й знання, які можуть бути знайдені в документах організації у формі повідомлень, листів, статей, довідників, патентів, креслень, відео- і аудіозаписів, програмного забезпечення й тощо.

2. Рівень персональної або схованої інформації – це персональне знання, невідривно пов'язане з індивідуальним досвідом. Воно може бути передане через прямий контакт – «віч-на-віч» через процедури добування знань. Саме сховане знання – це практичне знання, що є ключовим при прийнятті рішень і керуванні технологічними процесами [5].

Кінцева мета КП полягає в тому, щоб забезпечити доступ до знання щоразу, коли це необхідно. Щоб забезпечити це, КП реалізує активний підхід до поширення знань, що засновується не на запиті користувачів, а автоматично забезпечує корисне для рішення завдання знання. Щоб запобігати інформаційному перевантаженню, цей підхід має бути поєднаний з високою вибірковою оцінкою доречності. В ідеалі система повинна діяти як інтелектуальний помічник користувачеві.

Для опису ресурсів знань та їх пошуку в КП доцільно використовувати три види онтологій:

- онтологію інформації для опису метавластивостей і доступу до інформації;
- онтологію організацій для опису контексту створення й застосування інформації;
- предметну онтологію для опису контенту інформації.

Особливу увагу під час розробки пошукових механізмів у КП пропонується приділяти саме контексту. Основне завдання КП полягає в тому, щоб виявляти інформаційну потребу протягом виконання виробничого процесу й визначати доречне знання в специфічному контексті завдання. Моделювання й використання контексту для пошуку інформації в КП створює потенціал для застосування результатів моделювання. Під час моделювання контексту розглядаються дві сторони:

- контекст потенційного застосування знань;
- контекст, в якому знання було створено.

Контекст застосування рекомендується представляти в термінах організаційної структури, процесів, функцій, які саме становлять основу онтології організації й онтологічної моделі, які створюються при моделюванні.

Навіть добре структуроване знання, якщо воно не є доступним для потенційних споживачів, мало кого цікавить. Цінність одиниці знань зі слабкою доступністю надзвичайно мала. Розрізненість, незв'язаність знань, відсутність подання про їх поточний стан стають істотною перешкодою для їх застосування в інтересах аналітичної структури.

Сьогодні знайдено універсальне рішення, що забезпечує доступ до інформації в межах систем УЗ, – це корпоративні портали. Корпоративний портал – система, що поєднує всі наявні в організації інформаційні ресурси (додатки, бази й сховища даних, аналітичні системи та ін.), і, використовуючи веб-інтерфейс, надає користувачам єдиний захищений доступ до корпоративної й зовнішньої інформації. Реалізується створенням Інтранету.

Корисні властивості, які мають в собі портал:

- він дає можливість чітко систематизувати контент і надати ефективні кошти навігації для користувачів;
- може надавати ефективні можливості пошуку, включаючи засоби інтелектуального пошуку й візуальні моделі;
- за допомогою порталу інформація доступна в будь-який день 24 години на добу з будь-якого місця з доступом в Інтернет, що дає змогу більш гнучко організовувати роботу співробітників;
- дає можливість надавати засоби керування контентом для різних груп співробітників (керування доступом);
- підтримує внутрішній корпоративний обмін знаннями й спільною роботою;

– забезпечує персоналізацію подання інформації для співробітників: персоналізація сторінок, каналів новин, оголошень.

Цінність корпоративного порталу визначається його пошуковими можливостями, які, як було показано вище, можуть бути істотно поліпшені за рахунок застосування онтології.

Отже, описані вище підходи застосування онтологій використовуються під час розробки системи інформаційного пошуку й обробки інформацій аналітичними підрозділами. Відмінною рисою цих систем інформаційного пошуку є орієнтація на явне подання знань за допомогою онтологій. Дані підходи дають можливість реалізувати інтелектуальні сервіси для пошуку й обробки електронних документів, одержаних з різних джерел, з необхідної тематики.

Список використаних джерел

1. *Овдей О. М.* Обзор инструментов инженерии онтологий [Электронный ресурс] / О. М. Овдей, Г. Ю. Проскудина. – М. : Институт развития информ. общества. – Т. 7. – Вып. 4. – 2004 / Электронный журнал, посвященный созданию и использованию электронных библиотек. – Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2004/part4/op>. – Загл. с экрана.

2. *Гладун А.* Онтологии в корпоративных системах / А. Гладун, Ю. Рогущина // Корпоративные системы. – 2006. – № 1. – С. 41–47.

3. *Гаврилова Т. А.* Использование онтологий в системах управления знаниями / Т. А. Гаврилова // Труды международного конгресса «Искусственный интеллект в XXI веке», Дивноморское, Россия. – М. : Физматлит, 2001. – С. 21–33.

4. *Гаврилова Т. А.* Извлечение знаний: Лингвистический аспект / Т. А. Гаврилова // Корпоративные системы. – 2001. – № 10 (25). – С. 24–28.

5. *Гаврилова Т.* Онтологический подход к управлению знаниями при разработке корпоративных информационных систем / Т. Гаврилова // Новости искусственного интеллекта. – 2003. – № 2. – С. 24–30.

Мілена ХРОМЕЦЬ,
аспірантка НБУВ

УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

У статті аналізуються особливості процесу керування формуванням бібліотечно-інформаційних ресурсів, що пов'язано з удосконаленням суспільних потреб в інформації та знаннях, які концентруються у фондах сучасних бібліотек, використовуються відповідно до запитів сучасних користувачів. Розглядаються основні складові бібліотечної діяльності, що забезпечують ефективність розвитку й використання національних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: бібліотека, інформаційні ресурси, керування, модель.

Проблема вдосконалення керування розвитком національних інформаційних ресурсів у період переходу до інформаційного етапу розвитку суспільства набуває особливого значення. У сучасних умовах вона потребує нестандартних підходів до реалізації кожної з її основних складових: до керування виробництвом нової інформації, створення умов для ефективної інфотворчості, удосконалення в системі бібліотечних закладів координації діяльності з комплектування новою інформацією національних інформаційних ресурсів та організації ефективного використання наявних ресурсів інформації.

У нинішніх умовах зростає значення бібліотечних установ в активізації всіх трьох напрямів цієї діяльності. Їх ефективність зумовлюється необхідністю налагодження кооперації, тісної координації бібліотечних установ для освоєння швидкозростаючих обсягів продуктованих суспільством ресурсів і необхідності налагодження ефективного їх використання.

Бібліотечні установи відіграють дедалі більшу роль у процесі суспільного виробництва нової інформації, оскільки їх фонди є основною базою для такого виробництва, орієнтиром у ньому. Вони акумулюють у собі весь перевірений практикою досвід попередніх поколінь у сфері інформаційної діяльності. Сьогодні у провідних бібліотеках України розвиваються технології власного інформаційного виробництва на базі синтезу наявних інформаційних ресурсів, призначеного для широкого ознайомлення всіх категорій користувачів зі змістом наявних інформаційних фондів. Налагодження ефективно-

го керування цим напрямом діяльності сьогодні є дуже актуальним, оскільки прямо пов'язане із вирішенням актуальних проблем суспільного розвитку.

Важливим є розвиток управлінської діяльності у сфері організації бібліотеками ефективного використання наявних інформаційних ресурсів, організації інформаційного матеріалу, орієнтованого на замовників, у формі найбільш сприятливій для його усвідомлення й використання. Цей напрям бібліотечної діяльності пов'язаний з розвитком дистантних форм бібліотечної роботи, обслуговуванням нового виду користувачів бібліотеки – корпоративних замовників.

До того ж у процесі вдосконалення керування розвитком національних інформаційних ресурсів на сьогодні дуже важливим залишається напрям оптимізації традиційних форм бібліотечної роботи, пов'язаний з комплектуванням, структурною організацією бібліотечних фондів. Управлінська діяльність у цьому напрямі свого розвитку потребує істотного оновлення у зв'язку з комп'ютеризацією бібліотек, упровадженням електронних інформаційних технологій і в бібліотечній сфері, і в усіх інших сферах інформаційної діяльності. У зв'язку з цим об'єктом комплектування бібліотечних установ дедалі більшою мірою з кожним роком стають масиви електронної інформації, практично вже невичерпний ресурс глобального інформаційного простору. Усі ці нові явища з огляду на вдосконалення бібліотечного комплектування потребують вивчення, узагальнення, що, у свою чергу, має стати основою вдосконалення управлінської діяльності.

На сьогодні, таким чином, комплектування бібліотечних установ має два основні джерела свого наповнення: інформаційні ресурси, виготовлені вітчизняним виробником в інтересах українського суспільства, а також ресурси глобального інформаційного простору, що відбираються бібліотечними працівниками для комплектування фондів в інтересах українського суспільства. У керуванні цими процесами сьогодні існує чимало нових для традиційної бібліотечної практики проблем. Вони пов'язані з необхідністю вироблення загальносуспільної стратегії комплектування інформаційними ресурсами. Необхідність такої стратегії назріла, оскільки обсяги продуктованих на сьогодні ресурсів надзвичайно великі, при цьому неможливо «комплектуватися всім», не ефективно ставити таке завдання. Очевидно, що така стратегія має забезпечувати задоволення основних суспільно значущих запитів на інформаційні ресурси, передбачати механізми кооперації бібліотечних установ у формуванні єдиної загальносуспільної інформаційної бази, ефективно структурованої і керованої, враховувати матеріально-технічні можливості та професійний рівень відповідних категорій бібліотечних працівників.

Керування бібліотекою як складною системою соціальної сфери розвитку за окремими напрямками діяльності хоча й досліджувалися українськими бібліотекознавцями, серед яких О. Башун, А. Бровкін, В. Дригайло, О. Онищенко, Л. Петрова, Г. Саприкін, М. Слободяник, Л. Філіпова, А. Чачко та ін., проте й досі залишається недостатньо розробленою проблемою. Одним з важливих управлінських аспектів цієї проблеми, що потребує ґрунтовного дослідження та осмислення, є співвідношення керування та регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Особливої актуальності набуває зазначена проблема в сучасних умовах суспільного розвитку, які характеризуються динамічними процесами інформатизації та розбудовою ринкової економіки, а також специфікою їх проявів на українському ґрунті.

Особливість вирішення даної проблеми полягає в тому, що розгляд управління та регулювання бібліотечною діяльністю в соціальній сфері базується, перш за все, на розвитку гуманістичного її аспекту, що є особливою турботою українських бібліотекознавців. Так, О. Онищенко розглядає бібліотеку як тривимірний комплекс, багатопрофільний і багатофункціональний акумулятор збереження, накопичення і передачі інформації та знань. Причому бібліотеку майбутнього він розглядає як інформаційний комплексний центр держави, вирішальною роллю якого є гуманістична орієнтація процесу інформатизації [1].

Проф. А. Чачко вважає, що застосування гуманістичного підходу вимагає пріоритетної орієнтації на ті функції бібліотеки, які спрямовані безпосередньо на людину та сприяють формуванню всебічно розвинутої, самодостатньої, творчої особистості, що органічно адаптується в інформаційному суспільстві [2, 3].

Варто зазначити, що регулювання бібліотечної діяльності вимагає вдосконалення керування формуванням як традиційних, так й електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, спрямоване на забезпечення інформаційних потреб користувачів, що в кінцевому результаті є регулюванням процесу формування особистості через формування, накопичення і створення (виробництво), надання в користування, забезпечення доступу (розподіл), використання (споживання) інформації. Отже, регулювання бібліотечної діяльності має чітке спрямування на забезпечення планомірного і цілеспрямованого задоволення запитів користувача, надання йому необхідної інформації, інакше – формування цілісної системи накопичення і виробництва, розподілу, обміну й використання інформації та знань відповідно до об'єктивних закономірностей суспільного розвитку.

Для зберігання накопиченої інформації та знань, обслуговування користувачів необхідні певні умови, фінансові та матеріальні ресурси, а для формування, зберігання та поширення інформації потрібні

спеціалісти – трудові ресурси [4]. Досить часто управлінська система бібліотеки має значні невикористані резерви регулювання тих чи інших процесів, що відбуваються в її організаційно-технологічній структурі. З метою їх визначення, виокремлення, осмислення, а відтак у подальшому і використання, варто уявити це явище у вигляді планомірного управлінського циклу, що складається з окремих, логічно пов'язаних між собою етапів. При цьому в управлінському циклі формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, у тому числі й електронних, у критиці сьогодення можна вирізнити кілька етапів.

Перший з них – це пошук і відслідковування необхідних документно-інформаційних джерел, постійне збирання й оброблення документів та інформації для формування фонду бібліотеки. Відповідну базу для цього виду діяльності має становити досконале вивчення запитів сучасних користувачів, на яких орієнтована діяльність бібліотеки. Особливість цього кроку полягає в тому, що він тісно пов'язаний з науково-дослідною роботою, тобто визначенням стану відповідності наявних фондів реальним інформаційним потребам, вивченням запитів користувачів, їх змісту й характеру, динаміки змін, що диктується необхідністю отримання нової інформації та знань на певному історичному етапі суспільного розвитку. Від якості роботи з вивчення суспільно значущих запитів користувачів значною мірою залежить організація роботи щодо комплектування фондів, і особливо – ефективність управлінської складової цього виду діяльності.

Необхідно підкреслити важливість використання вже накопиченого значного наукового потенціалу і практичного досвіду, який стосується вивчення різних категорій користувачів і широкого спектра їхніх інформаційних потреб, запитів та інтересів у поєднанні з даними про реальні ресурсні можливості сучасних бібліотек.

Другий етап – це здійснення аналізу обробленої інформації, її систематизація й упорядкування з метою постановки пріоритетних завдань формування бібліотечно-інформаційного фонду. Зазначимо, що бібліотека, як відкрита соціальна інституція, завжди опирається на ціннісні орієнтири, які в даний історичний період визначаються процесами інформатизації розвитку суспільства та зростанням частки електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Саме вони й визначають основні пріоритети, що реалізуються бібліотечними закладами в процесі їх діяльності. Разом з тим особливістю сучасної політичної, економічної, соціокультурної ситуації в Україні є те, що в процесі швидкоплинного перебігу політичних подій було сформульовано значну кількість концепцій, програм, планів у різних сферах суспільного життя, що не збігаються і векторами своєї направленості, і

змістом пропонованих заходів із загальним напрямом суспільного розвитку, нейтралізуються взаємними суперечностями, що зумовлює необхідність використання цих документів з урахуванням об'єктивно встановлених запитів користувачів бібліотечних установ. На цій основі бібліотеки мають здійснювати пошук власних пріоритетів у формуванні бібліотечно-інформаційних фондів, що базується на поєднанні демократичних і ринкових засад, інформаційних потреб користувачів і ресурсних можливостей.

Третій етап визначає необхідність, на основі проведеного аналізу інформації та визначення завдань регулювання, побудови концептуальної моделі керування формуванням бібліотечно-інформаційних фондів сучасної бібліотеки, що базується на врахуванні нових потреб в інформації та знаннях окремих індивідів, соціальних груп та спільностей, а також пошуку й використання нових можливостей техніко-технологічного вдосконалення.

Безумовно, розробка цієї моделі має базуватися на ідеях розвитку демократії, плюралізму, гуманістичних загальнолюдських цінностях та одночасно – цінностях інформаційної цивілізації, відродженні культурних традицій українського народу, його самобутності та ідентифікації.

Четвертий етап – побудова оптимальної програми формування бібліотечно-інформаційного фонду, здатного мобільно реалізовувати завдання передачі та надання інформації та знань, поширювання загальнолюдських цінностей, сприяти інформатизації українського суспільства. Фактично на цьому етапі здійснюється розробка можливих варіантів інформаційних комунікацій з метою забезпечення наявних потреб в інформації відповідно до обраної моделі формування фонду бібліотеки. Важливим чинником їх практичного здійснення в нинішніх умовах є не лише одержання фінансової підтримки з боку держави, а й по змозі залучення спонсорських коштів та інших можливостей, без чого неможливо повноцінно реалізувати обрану модель формування бібліотечно-інформаційного фонду із широким упровадженням нових інформаційних технологій у бібліотечну практику. Необхідно зазначити, що на практиці в бібліотечних програмах ще недостатньо задіяні спонсори й меценати, які мають значні можливості для їх підтримки. Слід також мати на увазі, що фінансові інтереси багатьох з них зумовлюють перевагу в наданні фінансової підтримки розважальній чи дозвіллевій діяльності, а не розвитку бібліотечно-інформаційної сфери.

Наступний, п'ятий етап – безпосередня реалізація програми. Тобто забезпечення ефективного використання інформаційного потенціалу бібліотеки, передавання інформації та знань індивідам, соціаль-

ним групам і спільностям згідно з їхніми запитами й потребами. Значний внесок у реалізацію програми на цьому етапі здійснюють бібліотечні фахівці – бібліотечно-інформаційні менеджери, які й забезпечують її дієвість та визначають успіх досягнення кінцевого результату.

Шостий етап – регулювання й коригування процесу формування бібліотечно-інформаційного фонду, що здійснюється з урахуванням інформації, яка надходить каналами зворотного зв'язку. Дієвими важелями на цьому етапі стає застосування адміністративних та організаційних заходів поряд із проведенням конкретно-соціологічних досліджень (опитувань). Тільки таким чином визначаються як ефективність керування формуванням бібліотечно-інформаційного фонду, так і динаміка розвитку інформаційних потреб та рівня їх задоволення, що реалізується в межах програми. Здійснення контролю та регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційного фонду вимагає вивчення всіх елементів соціокультурного середовища регіону, його соціально-економічних особливостей.

У результаті цей етап припускає здійснення коригувальних впливів за допомогою уявлення про еволюцію запитів соціальних груп, окремих індивідів через комунікаційні канали з метою популяризації знань, інформації та в цілому загальнолюдських цінностей. Сучасна практика бібліотечної діяльності демонструє необхідність коригування процесів керування формуванням бібліотечно-інформаційних фондів, у першу чергу електронних, як найбільш популярних і використовуваних молодіжною аудиторією, важливості пошуку дієвих форм поширення інформації та організації використання інформаційних продуктів і послуг, особливо серед підростаючого покоління.

Сьомий етап – підготовчий до переходу на вищий рівень управління й регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Спираючись на отримані результати, управлінський цикл повторюється знову з першого кроку, тобто здійснюється по спіралі на новому якісному рівні.

Таким чином, керування формуванням бібліотечно-інформаційних ресурсів – це складний управлінський процес, що містить як державне регулювання діяльності бібліотечної сфери, так і регулювання на рівні конкретної бібліотеки та реалізується шляхом планомірної поетапної управлінської діяльності, орієнтації на управлінському рівні ефективних заходів щодо об'єднання зусиль бібліотечних установ в налагодженні кооперативних зв'язків для освоєння зростаючих обсягів продукрованої суспільством інформації, налагодження ефективного забезпечення суспільно значущими ресурсами всіх категорій користувачів.

Список використаної літератури

1. Міжнародна наукова конференція «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.
2. Чачко А. С. Базовые ценности и трансформация современной библиотеки / А. С. Чачко // Библиотекосведение. – 2000. – № 4. – С. 26–30.
3. Чачко А. С. Библиотекосведение в человеческом измерении : монография / А. С. Чачко ; Междунар. акад. информатизации при ООН. – Отд-я «Библиотекосведение». – К. ; М., 2000. – 168 с.
4. Дригайло В. Г. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло, Е. В. Башун, В. Н. Вольнец. – 2-е изд.; перераб. и доп. – М. : ЛИБЕРЕЯ, 2004. – 328 с.

Маріанна ВИЛЕГЖАНІНА,

аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ДОКУМЕНТА

Автор статті, розглядаючи нормативно-правовий акт як вид документа, досліджує його роль і місце в системі юридичних документів, а також вимоги і ознаки, притаманні цьому виду документів.

Ключові слова: документ, нормативно-правовий акт, юридичний документ, реквізити, юридична сила.

Зародження, становлення та розвиток соціальної системи можливі тільки за допомогою інформаційних зв'язків, що часто знаходять матеріальне втілення в документованій інформації. Документи є основними носіями правової, управлінської, наукової, технічної, статистичної та іншої інформації.

Існування в суспільстві різних видів правових норм, що регулюють суспільні відносини, зумовлює відображення їх у нормативно-правових актах.

Нормативно-правові акти – це найважливіші системоутворюючі елементи всіх правових явищ. З їх допомогою здійснюються функції держави і державних органів, створюються правові режими діяльності громадян і юридичних осіб, вводяться і забезпечується правовий порядок у суспільстві, формуються умови і гарантії стабільного вирішення завдань економічного, політичного і соціального розвитку.

Поняття «нормативно-правовий акт» хоча й досить широке за змістом, однак воно є лише складовою юридичного документа. Саме тому так важливо розглядати виокремлену дефініцію в контексті юридичного документа, тобто досліджувати цей феномен з точки зору документознавства, водночас не відмовляючись від правознавчих напрацювань у цій галузі.

Слід відзначити, що юридичний документ постійно перебуває в полі зору вчених-правознавців (див. праці В. К. Бабаєва, О. Б. Венгерова, В. Я. Дорохова, К. В. Каргіна, А. В. Красницької, С. В. Стародубцева, О. Ф. Черданцева, Є. С. Шугріної та ін.). З точки зору документознавства цей феномен, на жаль, не досліджується.

На думку О. Б. Венгерова, юридичний документ створюється і формується уповноваженими організаціями та особами відповідно до порядку, визначеного нормативними актами або іншими правилами, які

мають правове значення; документ засвідчує (безпосередньо або в системі інших носіїв інформації) наявність фактів, подій, процесів; документ припускає можливість багаторазового звернення до інформації, що на ньому зафіксована; документ є підставою для здійснення відповідної діяльності [7].

В. К. Бабаєв вважає, що юридичним документом є будь-який документ, пов'язаний із правовим регулюванням, зокрема регламентацією суспільних відносин, правовими відносинами і дією юридичних норм [5].

За В. Я. Дороховим юридичний документ – це письмовий акт затвердженої або загальноприйнятої форми, створений певними компетентними установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами, а також громадянами для викладу відомостей про факти або посвідчення фактів, які мають юридичне значення, або для підтвердження прав і обов'язків [9].

Жодний юридичний документ не створюється кожного разу на пустому місці. При складанні таких документів завжди враховується попередній досвід.

Визначити поняття «юридичний документ» неможливо без аналізу притаманних йому ознак, що характеризують його як особливий вид документа.

Головною ознакою юридичних, організаційно-розпорядчих, службових, управлінських документів тощо є наявність комплексу елементів, що мають назву «реквізити». Поняття «реквізити» вперше ввів у документознавство в 1960 р. К. Г. Мітяєв [14]. У 70-ті роки воно досліджувалося Н. І. Биковою, М. О. Васильєвим [6], Г. Г. Воробйовим [8], М. О. Корольовим [11] та ін. Сьогодні цю проблему активно розробляють А. В. Корж [12], А. В. Красницька [13], Є. О. Плешкевич [15].

Вимоги до реквізитів документа, їх розміщення на бланках документів встановлюються відповідними державними стандартами та державними класифікаторами управлінських і нормативних документів.

У Державному стандарті України ДСТУ 2732-2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення» поняття «реквізити документа» тлумачаться як «сукупність даних у документі, без яких він не може бути підставою для обліку та не має юридичної сили» [3].

Юридична енциклопедія визначає реквізити документа (лат. *requi-situm* – потрібне, необхідне, від *requirere* – потребувати) як «сукупність обов'язкових даних чи відомостей, встановлених нормативно-правовими актами або чинними правилами діловодства для відповідних документів (договір, довіреність, накладна, платіжне доручення, вексель та ін.), без яких вони не можуть бути підставою для обліку, здійснення певних операцій і не мають юридичної сили» [19, с. 279].

Українська архівна енциклопедія визначає реквізит службового документа як «інформацію, зафіксовану в службовому документі для його ідентифікації, організації обігу і (або) надання йому юридичної сили» [16, с. 685].

Відповідно до ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до формулювання документів» документ може мати понад 30 реквізитів, а саме: зображення Державного герба України; герба Автономної Республіки Крим; зображення логотипа організації або товарного знака; зображення державних нагород; ідентифікаційний код підприємства, організації, установи за ЄДРПОУ (Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України); код форми документа; назва міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади; назва установи, організації; назва структурного підрозділу; індекс підприємства зв'язку, поштова і телеграфна адреси, номери телетайпа, телефону, факсу, рахунка у банку; назва виду документа; посилення на реєстраційний індекс; дата вхідного документа; місце складання або видання документа; гриф обмеження доступу до документа; адресат; гриф затвердження документа; резолюція; заголовок до тексту документа; відмітки про контроль; текст документа; відмітки про наявність додатка; підпис; гриф погодження; візи; відбиток печатки; відмітка про засвідчення копії; прізвище виконавця та його контактний номер; відмітка про виконання документа та направлення його до справи; відмітка про перенесення даних на машинний носій; відмітка про надходження документа; запис про державну реєстрацію [4].

Але жоден юридичний документ не оформляється повним набором реквізитів. Кожний вид юридичного документа містить певний їх склад залежно від свого призначення. Серед реквізитів нормативно-правового акта можна виділити: назву документа, дату створення, місце створення, найменування органу чи прізвище посадової особи, які прийняли документ, підпис, текст, зображення гербів, реєстраційний номер. Вказані відомості надають юридичної сили нормативно-правовому акту, легалізують його та є обов'язковими. Тобто інформація, яка зафіксована на матеріальному носіїві, стає офіційним документом тільки тоді, коли вона оформлена за допомогою необхідних реквізитів.

До головної ознаки юридичного документа належить і його юридична сила. Це поняття має свої відмінності в теорії права (юридичних науках) і в документознавстві (діловодстві). З точки зору права, юридичну силу документа пов'язують з ієрархічним положенням нормативно-правових актів [10, с. 664]. Юридична сила в документознавстві, архівній справі й діловодстві розглядається як властивість офіційного документа, яка надається йому чинним законодавством, компетенцією органу, який його видав, та існуючим порядком оформлення.

Це підтверджує і вищезгаданий Державний стандарт України ДСТУ 2732-2004, який визначає юридичну силу документа як властивість, надану документові правовими нормами, яка засвідчується складом та розташуванням його реквізитів, рядом його зовнішніх ознак, часових і територіальних меж та об'єктів його дії [3].

Вітчизняний учений у галузі документознавства й архівознавства С. Г. Кулешов наголошує, що юридична сила документа – це «властивість офіційного (у т. ч. й службового) документа, надана чинним законодавством бути підставою для вирішення правових питань, здійснювати правове регулювання і (або) управлінські функції» [16, с. 858]. Серед ознак і (або) умов, за яких документ набуває чинності та може вважатися легітимним, дослідник називає наявність у нього певних реквізитів, визначення терміну набуття чинності, окреслення заходів, що передують набуттю чинності.

Безумовно, юридична сила є головною ознакою юридичних документів, але цьому виду документів притаманні й інші ознаки, що сприяють формуванню дефініції «юридичний документ», а саме:

- це різновид документа, в якому інформація з визначеними реквізитами зафіксована на матеріальному носії та призначена для передачі її у просторі та часі шляхом обігу в інформаційних системах;
- це письмовий документ, включений у правове регулювання;
- це документ, створений у процесі практичної діяльності учасників правових відносин;
- це документ, до створення і змісту якого висуваються певні вимоги;
- це документ, який має юридичне значення.

Узагальнюючи всі ці функціональні ознаки, можна говорити про юридичний документ як про **письмовий документ визначеної форми, створений з урахуванням певних вимог органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями або громадянами і включений у правове регулювання суспільних відносин.**

Різні види юридичних документів можуть мати різне юридичне значення. Залежно від характеру правової інформації вони поділяються на п'ять основних груп:

- Нормативні документи, до яких належать всі нормативно-правові акти, які є джерелами права.
- Документи, що містять рішення індивідуального характеру (рішення вищих органів державної влади й управління, вироки і постанови суддів, рішення арбітражних органів, накази керівників підприємств, акти дізнання і слідства тощо).
- Документи, які фіксують юридичні факти (паспорт, документи про освіту, посвідчення, свідоцтва, технічні паспорти, рахунки у банку, договори, скарги тощо).

– Гроші і цінні папери (облігації, банківські сертифікати, чеки, акції, векселі тощо).

– Документи, що фіксують факти-докази (протоколи обшуку, протоколи з місця скоєння злочину тощо) [17, с. 362].

Власну класифікацію юридичних документів пропонує Є. С. Шургіна, умовно поділяючи їх на чотири групи: нормативні акти; акти правозастосування; договори; інші види юридичних документів [18, с. 11].

Отже, існуючі в літературі класифікації юридичних документів підтверджують тезу, що нормативно-правові акти посідають серед них головне місце.

Їх провідна роль у суспільстві зумовлюється такими обставинами:

– приймаючи нормативно-правові акти, державні органи виявляють і втілюють в них загальні інтереси членів суспільства;

– завдяки їм досягається найточніше і найповніше вираження правових юридичних норм держави;

– ускладнення суспільного життя, зростання темпів його розвитку, збільшення політизації громадян із неминучістю підвищують роль нормативно-правових актів як регуляторів соціальних відносин;

– нормативно-правові акти, пристосовані до постійного оновлення чинного права, можуть швидко реагувати на соціальні процеси;

– нормативно-правові акти більше, ніж інші документи, використовуються у житті;

– нормативно-правові акти мають систематизацію та реєстрацію, що дає змогу швидко знаходити потрібний документ для його реалізації;

– нормативно-правові акти за юридичною силою посідають провідне місце в системі джерел сучасного права, вони є основним видом для всіх юридичних документів і базою для їх створення.

Оскільки за допомогою нормативно-правових актів вирішуються найважливіші питання суспільного життя, до них висуваються серйозні вимоги: своєчасність та оперативність створення, достовірність, повнота, точність, конкретність, грамотність, авторитетність і автентичність, обов'язковість, обґрунтованість тощо.

Відповідно до ст. 8 Конституції України, яка має вищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти ухвалюються на її основі та повинні їй відповідати [1]. Але сьогодні в Україні відсутній закон, який би законодавчо закріплював характеристики, види і місце нормативно-правових актів у системі законодавства держави. Офіційне визначення цього поняття присутнє лише у підзаконному акті – наказі Міністерства юстиції України: «нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних

відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування» [2].

На завершення наголосимо, що саме таке офіційне визначення поняття «нормативно-правовий акт» є найбільш оптимальним для документознавчого дослідження, у процесі якого цей офіційний письмовий документ розглядається як вид документа і джерело правової інформації.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254-к : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 141 с.

2. «Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативних актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів» : Наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/4989>. – Назва з екрана.

3. ДСТУ 2732-2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять». Чинний від 01.07.2005 р. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 31 с.

4. ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів». Чинний від 01.09.2003 р. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 32 с.

5. *Бабаев В. К.* Теория государства и права в схемах и определениях / В. К. Бабаев, В. М. Баранов, В. А. Толстин. – М., 2003. – 195 с.

6. *Быкова Н. И., Васильев М. А.* О разграничении терминов «реквизит» и «показатель» / Н. И. Быкова, М. А. Васильев // Стандартизация документов управления (опыт разработки стандартов на ОРД). – М. : Изд-во стандартов, 1974. – С. 28–36.

7. *Венгеров А. Б.* Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические вопросы) / А. Б. Венгеров ; ВНИИ совет. законодательства. – М. : Юрид. лит., 1978. – 114 с.

8. *Воробьев Г. Г.* Документ : информационный анализ / Г. Г. Воробьев. – М. : Наука, 1973. – 255 с.

9. *Дорохов В. Я.* Понятие документа в советском праве / В. Я. Дорохов // Известия высших учебных заведений. – 1982. – № 2. – С. 53–68. – Серия «Правосудие».

10. Конституционное право : энцикл. словарь / С. А. Авакьян, К. Ф. Гуценко, А. И. Ковлер, М. Н. Марченко ; отв. ред. С. А. Авакьян. – М. : НОРМА: Изд. группа НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 675 с.

11. *Королев М. А.* Информационные системы и структура данных : уч. пособие / М. А. Королев. – М. : Статистика, 1977. – 120 с.

12. Корж А. В. Документація праводілової сфери : навч. посіб. : лекції та зразки док. / А. В. Корж. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 240 с.

13. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка склад., оформ. та редагування : посібник / А. В. Красницька. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 527 с.

14. Митяев К. Г. Составление и изготовление документов в советских учреждениях / К. Г. Митяев // Вопросы архивоведения. – 1960. – № 5. – с. 90–100.

15. Плешкевич Е. А. Протодокументные коммуникации: новая категория в коммуникационных технологиях / Е. А. Плешкевич // НТБ. – 2006. – № 12. – С. 13–22.

16. Українська архівна енциклопедія / під ред. І. Б. Матяш (гол. ред. кол.), І. Н. Войцехівської [та ін.]. – К. : Держ. ком-т арх. України ; Укр. наук.-досл. ін.-т арх. справи та документозн., 2008. – 880 с.

17. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт-М, 2000. – 429 с.

18. Шугрина Е. С. Техника юридического письма : учеб.-практ. пособие / Е. С. Шугрина. – 2-е изд. – М. : Дело, 2000. – 270 с.

19. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5 : Р – С. – 736 с. : іл.

Розділ V

ІМІДЖ МОЛОДОГО

НАУКОВЦЯ-ДОСЛІДНИКА

ТА МОТИВАЦІЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Ганна ІНДИЧЕНКО,

канд. іст. наук НБУВ

ФОРМИ МОТИВАЦІЇ МОЛОДИХ УЧЕНИХ: ДОСВІД НІДЕРЛАНДСЬКОЇ КОРОЛІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ТА МИСТЕЦТВ

У статті аналізуються форми підтримки молоді, які запроваджені Нідерландською Королівською академією наук і мистецтв. Детально розглянута діяльність Молодої академії, стипендії, гранти та нагороди, що присуджуються академією.

Ключові слова: Нідерландська Королівська академія наук і мистецтв, Молода академія, мотивація наукової діяльності, молодий дослідник.

У статті ставиться завдання висвітлити досвід роботи з талановитою молоддю Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв, зокрема Молодої академії, яка функціонує як автономна організація в її складі. Надання стипендій та грантів також є однією з форм підтримки молодих науковців, що успішно реалізується академією.

Питання висококваліфікованого кадрового забезпечення, вплив молодих дослідників з наукової сфери, старіння наукових кадрів залишається однією з найбільш актуальних проблем більшості академічних товариств Європи. Проблема є актуальною в усьому світі, особливо останнім часом, коли знизилася популярність точних та природничих наук.

З цього поляду видається цікавим досвід Нідерландів, країни, яка на розвиток інформаційних технологій, науково-дослідну та дослідно-конструкторську роботу витрачає 5 % усього ВВП, за рівнем витрат на інформаційні технології Нідерланди поступаються лише Великій Британії, США та Швеції, займаючи четверте місце [1]. Маючи національний валовий продукт обсягом 360 млрд євро, нідерландська економіка входить до 15 найпотужніших у світі і є шостою в Європейському Союзі.

Велику увагу уряд країни приділяє заохоченню наукової діяльності молоді. З метою стимулювання діяльності молодих науковців у таких галузях науки, як хімія, фізика, математика, була підписана довгострокова угода між Міністерством економіки, Міністерством освіти, культури і науки, концернами: Shell, Philips, Akzo Nobel, DSM, Uniliver.

Нідерландська Королівська академія наук і мистецтв (Koninklijke Nederlandse Akademie van wetenschappen – KNAW) є однією з

найавторитетніших наукових організацій Європи, створена 4 травня 1808 р. як Королівський інститут наук, словесності і мистецтв, який у 1851 р. реорганізовано в Академію наук [2]. Основні функції академії полягають у наданні консультацій уряду з питань науки та наукових досліджень, пов'язаних з науковою галуззю; оприлюдненні результатів досліджень, що проводяться дійсними членами АН і членами-кореспондентами; наданні можливості науковим працівникам, які не належать академії, публікувати свої праці в академічних виданнях; здійсненні моніторингу та експертизи наукових досліджень. Академія також діє як форум для наукового світу та сприяє міжнародному співробітництву в галузі науки. На прохання уряду академія відповідає за акредитацію наукових шкіл; з цією метою створено Акредитаційний комітет наукових шкіл, який автономно вирішує питання їх акредитації.

Однією з пріоритетних форм діяльності KNAW є впровадження загальноакадемічних форм підтримки молодих науковців, які б дали змогу розвивати їхній творчий потенціал, закріпити здібні кадри в наукових установах країни, набути необхідного досвіду практичної науково-дослідної роботи в закордонних установах.

З метою ширшого залучення до наукових досліджень молодих науковців у 2005 р. як структурну одиницю академії утворено Молоду академію (De Jonge Akademie – DJA), членство в якій становить п'ять років. Кількість членів академії не перевищує 50 осіб віком від 25 до 45 років [3]. Фінансування Молодої академії здійснюється за рахунок асигнувань від Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв, яка виділяє щорічно певну суму на потреби АН та забезпечує її штатними співробітниками.

Найвищим керівним органом Молодої академії є загальні збори її членів. Засідання загальних зборів проводяться щорічно. За необхідності правління проводить поточні збори своїх членів. Члени академії зобов'язані відвідувати загальні збори і брати участь у роботі хоча б одного академічного комітету.

З-поміж членів АН загальні збори щорічно обирають правління, основним завданням якого є підтримка діяльності членів Молодої академії та координація їхньої роботи. До складу правління входять голова та не менше двох членів академії. Правління Молодої академії складає щорічну програму дій організації та бюджет і подає їх на розгляд та затвердження до Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв [4]. Кожен з членів правління відповідає за певний напрям роботи. Так, обов'язки між членами правління 2010 р. розподілено таким чином: Евелін Крон (Eveline Crone), голова правління, «технічний голова» відбіркової комісії, координатор із загальних питань; Асгар Сьюд Гохраб (Asghar Seyed Gohrab), віце-голова, координатор із загальних питань; Вім ван Вестренен (Wim van Westrenen), член правління, опікується на-

уковою політикою; Мартен Клейнханс (Maarten Kleinhans), член правління, є відповідальним за розвиток напряму «наука та політика» [5].

Академія структурується на три відділення: 1) наукової політики; 2) науки і політики; 3) міждисциплінарних досліджень.

Молода академія ставить перед собою такі завдання: надавати молодим дослідникам можливість здійснювати міждисциплінарні дослідження; підтримувати їхні індивідуальні наукові дослідження та дослідження в галузі суміжних наук; заохочувати молодого дослідника до «стратегічного мислення» щодо майбутнього наукової галузі, в якій він спеціалізується; надавати підтримку молодим дослідникам у впровадженні результатів наукових досліджень.

У складі академії функціонують постійні комісії – відбіркова комісія (у складі чотирьох осіб, дві з яких – жінки, два – чоловіки) та Комісія з надання грантів. В академії представлена також Комісія з міжнародної співпраці та тимчасові комісії за окремими напрямами діяльності.

До академії обираються молоді дослідники, які мають наукові здобутки, пов'язують своє майбутнє з наукою та прагнуть брати участь у роботі Молодої академії. Відбіркова комісія, яка складається з членів Молодої академії та Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв, щорічно відбирає 10 претендентів у члени академії, кандидатури яких подаються членами KNAW та Молодої академії, директорами університетських науково-дослідних установ, директорами наукових установ державної та приватної форм власності, керівниками відділів та науково-дослідних установ Нідерландської організації наукових досліджень (NWO), деканами мистецтвознавчих та гуманітарних факультетів ВНЗ, головою Голландської мережі жінок-професорів (Stichting Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren)¹³.

Рекомендація на претендента в члени академії має містити резюме, опис основних наукових досягнень претендента, список 10 найважливіших наукових праць молодого дослідника; на розгляд подається також інформація про докторську дисертацію претендента та дотичні до неї публікації; зазначається коло наукових інтересів та наукова спеціалізація кандидата.

Відбір претендентів відбувається в два етапи – письмовому та комунікаційному. На етапі письмового відбору члени відбіркової комісії виставляють бали по кожній з поданих рекомендацій. Після відповідних обговорень по кожному з претендентів та набраних ними балів відбіркова комісія відбирає не менше 20 претендентів, які запрошуються на співбесіду, що триває не менше 20 хв. Після співбесіди з усіма кандидатами члени відбіркової комісії незалежно один від одного складають

¹³ Голландська мережа жінок-професорів надає рекомендації лише жінкам. – *Прим. авт.*

відповідний рейтинг претендентів, остаточний варіант якого формується після обговорення членами комісії [6].

У випадку, коли претенденти висуваються від імені Молодої академії, необхідні документи на претендентів відсилаються електронною поштою на розгляд членам академії. Через два тижні відбувається голосування. У випадку паритету голосів відбувається другий тур голосування. Члени відбіркової комісії та голова академії не мають права надавати відповідні рекомендації та брати участь у голосуванні. Відбіркова комісія може надавати відповідні рекомендації щодо представлення наукових дисциплін (природничі науки та науки соціогуманітарного спрямування), співвідношення поданих заявок від жінок та чоловіків, етичних питань, заявок від представників національних меншин тощо.

Діяльність академії базується на трьох принципах: міждисциплінарність у науці та науковому середовищі; наукова політика; наука та суспільство [7]. Міждисциплінарні підходи в науковому дослідженні реалізуються академією через симпозіуми, семінари та форуми, участь у яких дає змогу молоді обмінятися досвідом та збагатитися новими знаннями.

Кожен з членів АН щороку отримує грант, яким покриваються витрати під час перебування в іноземній науково-дослідній установі. Стипендії та гранти Молодої академії дають змогу не тільки пройти необхідне стажування в провідних закордонних науково-дослідних центрах, але й покривають витрати вчених на участь у роботі конференцій, семінарів та симпозіумів, організованих за кордоном, здійснення відряджень для роботи в іноземних бібліотеках, архівах тощо.

Молода академія бере участь в обговоренні реалізації напрямів наукової політики і виробляє інноваційні та практичні рішення. Серед питань, які перебувають у полі зору академії – наукова кар'єра, фінансування наукових розробок, валоризація науково-дослідної роботи. Ще одним актуальним напрямом є дослідження сучасних тенденцій університетської освіти. Молода академія організовує семінари, симпозіуми та форуми з актуальних питань, бере участь у зустрічах з політиками та представниками вищих органів влади та органами самоврядування країни. Члени академії постійно беруть участь у дискусіях, теле- та радіопередачах, публікують статті, присвячені ролі науки в сучасному суспільстві. Плідною є співпраця Молодої академії з Нідерландською організацією наукових досліджень (NWO) та Дорадчою радою з наукової та технологічної політики (AWT), організаціями, що виконують консультативні функції при уряді й парламенті з питань наукової політики Нідерландів. Рекомендації Молодої академії знайшли своє відображення в доповідях цих організацій, присвячених інноваційній політиці, організації науки, навчальному процесу в школах тощо.

Динаміка діяльності академії, її збалансований склад (кількість членів академії чоловічої та жіночої статі є майже однаковою), широкий спектр наукових дисциплін дає змогу компетентно підійти до вирішення багатьох актуальних питань науки. Члени Молодої академії активно беруть участь у роботі комітетів та комісій Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв; проводяться також спільні засідання двох академій; готуються спільні рекомендації та експертні висновки.

У 2009 р. спільно з Нідерландською Королівською академією наук і мистецтв з нагоди 200-річчя останньої організовано «День заснування». Учені двох академій мали можливість провести міждисциплінарний курс з наукових питань. У 2009 р. відбувся Міжнародний міждисциплінарний семінар «Кордони науки», організований ученими Великої Британії, Китаю та Нідерландів. Дев'ять членів Молодої академії взяли участь у його роботі. Наукові дискусії торкалися актуальних питань біології, хімії, математики, геонауки, нейронауки, астрономії та фізики [8].

Молода академія також організовує власні освітні заходи і бере участь у громадських заходах, присвячених питанням наук, таких як «Відкриття» та «Недільна експертиза», що проходять у рамках національного місяця знань у Нідерландах. У 2008 р. академія ініціювала захід «Молода академія на колесах» (DJA on wheels), коли члени АН подорожували «науковим автобусом», відвідували середні школи, в яких провели наукові семінари та тренінги. Зокрема, були організовані наукові дискусії та змагання між учнями 10–14 років [9]. Основну увагу члени академії під час заходу приділяли мотивації наукової діяльності учнів та практичному отриманню наукових результатів. У результаті змагань журі визначило п'ять шкіл-переможців. Планується, що захід «Молода академія на колесах» стане щорічним.

За напрямом діяльності «наука і суспільство» Молода академія прагне виробляти ефективні, надійні та зрозумілі способи спілкування між наукою і соціумом, що проявляється у пошуку нових форм наукової комунікації, зокрема з молоддю. Нещодавно розпочав роботу веб-сайт академії (<http://www.dejongeakademie.nl>), який вміщує інформацію про напрями роботи організації, відеоінформацію про членів АН та текстові матеріали про їхні наукові здобутки [10]. Наукову комунікацію між членами академії планується полегшити завдяки створенню «віртуальної комунікаційної платформи» (Virtueel Vergaderplatform), що дасть можливість членам академії співпрацювати у великих презентаціях, проводити відеоконференції, брати участь у дебатах тощо [11].

Одним з напрямів роботи академії є розвиток співпраці з Молодою академією Німеччини, яка була створена у 2000 р. спільними

зусиллями Берлін-Брандербурзької академії наук та Академії наук «Леопольдіна»¹⁴. У 2007 р. члени правління Молодї академії відвідали м. Берлін для налагодження співпраці між двома академіями та можливості підготовки спільних публікацій. У майбутньому Молода академія також планує обмінятися досвідом щодо своєї діяльності з представниками країн, що зацікавлені у створенні подібних наукових асоціацій у своїх країнах, зокрема Франції та Австрії.

У 2009 р. за результатами роботи міждисциплінарного семінару вийшла збірка наукових праць *De Maakbare Mens. Tussen fictie en fascinatie*, в якій члени Молодї академії та інші дослідники висловлюють своє бачення з приводу перспектив природничих та соціогуманітарних наук. У 2010 р. заплановано провести симпозіум «Образ світу/Образ людини», присвячений традиції видавництва в різних наукових та академічних дисциплінах.

З метою вирішення питання кадрового дисбалансу в наукових та освітніх установах країни, розвитку міжнародної співпраці, надання можливості молодим науковцям з інших країн проводити фахові дослідження Нідерландська Королівська академія наук і мистецтв реалізує програми з надання стипендій та грантів. Академія також присуджує власні нагороди або за дорученням фондоутримачів робить відбір переможців на окремі нагороди.

Так, «Нагороди Хейнекен» для молодих дослідників встановлені у 2010 р. з метою заохочення молодих науковців, які успішно працюють у таких галузях: біохімія, біофізика, імунологія, середньовічна історія, екологія, когнітивістика. Кожен з переможців отримує грошову премію у розмірі 10 000 євро. Відбір переможців здійснюється Нідерландською Королівською академією наук і мистецтв.

З 2002 р. започаткована програма надання грантів (*Visiting Professors Programme*), за якою молоді дослідники мають можливість набути необхідного досвіду роботи в закордонних науково-дослідних установах. Громадяни інших країн натомість можуть реалізувати частину власних досліджень у наукових установах Нідерландів [12]. Спільна з Китайською академією наук програма для аспірантів двох країн (*CAS-KNAW Joint PhD Training Programme*) спрямована, насамперед, на реалізацію спільних проектів, що проводяться науково-дослідними установами двох академій наук або вищими навчальними закладами, і в яких можуть брати участь перспективні молоді дослідники з Китаю та Нідерландів. З 1997 р. присуджується грант молодим дослідникам (*Hendrik Casimir-Karl Ziegler Research Grant*) у галузі природничих, технічних, а також гуманітарних наук. Галузі досліджень змінюються на альтернативній основі. Грант є щорічним і надається спільно з Вестфальською академією наук (Німеч-

¹⁴ З 14 липня 2008 р. – Національна академія наук Німеччини. – *Прим. авт.*

чина) з метою розвитку співпраці між двома країнами [13]. Стипендіальна програма Кароліни МікГіллівей започаткована у 1998 р. з метою підтримки молодих науковців з країн, що розвиваються (Ангола, Конго, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Південна Африка, Об'єднана Республіка Танзанія, Замбія, Зімбабве). Грант для молодих іноземних студентів, які спеціалізуються у галузі хімії або біохімії, присуджується з 1913 р. і дає можливість брати участь у семінарі, організованому академічним комітетом з хімії та комітетом з біохімії та біофізики.

У складі Нідерландської Королівської академії наук і мистецтв діють наукові установи та інститути, центри, лабораторії, в яких працює близько 1300 співробітників. Академія об'єднує: Інститут Хігінсів, Службу архівних та мережевих даних, Інститут П. Меєртенса, Фризьку академію, Нідерландський інститут вивчення гуманітарних та соціальних наук, Нідерландський міждисциплінарний демографічний інститут, Міжнародний інститут соціальної історії, Нідерландський інститут військової документації, Науково-дослідний центр Рузвельта, Королівський Нідерландський інститут Південноазійських та Карибських досліджень, Віртуальну студію знань, Інститут Разенау, Грибковий центр біологічних досліджень, Міжуніверситетський кардіологічний інститут, Нідерландський інститут біологічних досліджень, Нідерландський інститут екології, Нідерландський інститут нейронаук, Центр нейровізуалізації, Академію Ваддена. Діяльність більшості установ має міжнародну спрямованість. Активно відбувається науковий обмін, реалізуються спільні проекти, молоді надаються гранти та стипендії для проведення досліджень; установами також присуджуються премії та нагороди як окремим науковцям, так і т. зв. «проектним» або робочим групам.

Виражену міжнародну наукову орієнтацію має Міжуніверситетський кардіологічний інститут, заснований у 1972 р. професором-кардіологом Амстердамського університету Д. Дуррером. Згодом інститут приєднався до АН, яка спільно з Нідерландським фондом серця, Нідерландською організацією наукових досліджень, Фондом технічних досліджень, Міністерством економіки, приватними фондами та за окремими грантами здійснює його фінансування. Інститут є альянсом восьми університетських кардіологічних кафедр Нідерландів. Спільно вони координують, заохочують та здійснюють дослідження в галузі кардіології, виявляють причини кардіологічних захворювань та винаходять ліки. Щорічно установа присуджує стипендії декільком молодим науковцям для роботи за кордоном. Однією з умов отримання гранту є наявність докторського ступеня, або претендент має його невдовзі отримати [14].

Таким чином, Нідерландська Королівська академія наук і мистецтв прагне кардинально вирішити проблему залучення обдарованої молоді до наукової діяльності через роботу Молодої академії, надання

стипендій, грантів та нагород, через які молодь отримує можливість проходити стажування в провідних наукових центрах, проводити дослідження на сучасному науковому обладнанні. Міждисциплінарний підхід дає змогу молодим дослідникам отримати доступ до найсучасніших результатів наукових досліджень, проводити плідний обмін думками з іноземними колегами.

Розглянуті нами форми підтримки наукової молоді та їхніх досліджень сприяють закріпленню здібних кадрів у науково-дослідних установах Нідерландів.

Список використаних джерел

1. Образование и наука за рубежом: Экономика и связи с Россией в 1999–2001 гг. : справочник / Проект «ПОЛПРЕД»; Совет по внешней политике Комитета Госдумы по международным делам ; МИД РФ ; Журнал «Коринф» Минэкономразвития РФ / Г. Вачнадзе (гл. ред.). – М. : Бизнес-Пресс, Полпред, 2002. – С. 31.

2. *Копелевич Ю. Х.* Научные академии стран Западной Европы и Северной Америки / Ю. Х. Копелевич, Е. П. Ожигова. – Л. : Наука, 1989. – С. 179.

3. The Young Academy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.knaw.nl/tya>. – Title from the screen.

4. Regulations governing the Young Academy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/dejongeakademie/Content/documents/RegulationsDJA201001.pdf>. – Title from the screen.

5. Governance and committees [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/dja/organisatie/bestuur-en-ommissies.aspx?ch=DJA&lang=ENG>. – Title from the screen.

6. Regulations Governing Selection of New Members of the Young Academy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/dejongeakademie/Content/documents/RegulationsGoverningSelectionDJA.pdf>. – Title from the screen.

7. Theme [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.knaw200.nl/dja/organisatie/themas.aspx?ch=DJA&lang=ENG>. – Title from the screen.

8. Frontiers of Science [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/dja/nieuws23038.aspx?ch=DJA&lang=ENG>. – Title from the screen.

9. Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences: Annual report 2007 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.knaw.nl/organisation/pdf/annualreport2007.pdf>. – Title from the screen.

10. Science and society [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/smartsite.dws?lang=ENG&ch=DJA&id=GUID-EA90786CC48546FB8AE03C62ABC7BA43>. – Title from the screen.

11. Werkplan De Jonge Akademie KNAW 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.dejongeakademie.nl/dejongeakademie/Content/documents/WerkplanDJA2009.pdf>. – Title from the screen.
12. Visiting Professorship [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.knaw.nl/pdf/visiting_professors_brochure.pdf. – Title from the screen.
13. Hendrik Casimir-Karl Ziegler Research Grant [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.knaw.nl/cfdata/funding/funding_detail.cfm?orgid=4. – Title from the screen.
14. ICIN Fellowships [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.icin.knaw.nl/index.php?blz=25&lng=en>. – Title from the screen.

Маргарита ФАБРИКАНТ,

преподаватель кафедры психологии факультета философско-социальных наук
Белорусского государственного университета (Республика Беларусь)

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА
И ИДЕНТИЧНОСТИ МОЛОДОГО УЧЕНОГО
И ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА:
ПРОГРАММА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ТРЕНИНГА**

В статье рассматривается проблема повседневных практик функционирования науки как социального института. Сопоставляются метафоры данной сферы как «черного ящика» и как «бессознательного науки». Анализируются этические и прагматические импликации обоих подходов и предлагается собственная метафора науки как «обратной стороны зеркала». Эвристический потенциал практической реализации этой метафоры раскрывается на примере представленной программы тренинга самопрезентации и самоорганизации для молодых ученых и преподавателей, разработанного нами для Совета молодых ученых Белорусского государственного университета.

Ключевые слова: молодые ученые, тренинг, самоорганизация, самопрезентация.

Согласно известной метафоре К. Лоренца [1], смысл которой раскрывается им в одноименной книге, психика представляет собой «оборотную сторону зеркала»: отражая феномены гипотетического внешнего мира, отражающий механизм оказывается не способным дать непосредственное представление о собственной имманентной специфике, незеркальной и непрозрачной. Аналогичным образом наука, предоставляя на макросоциальном уровне знания о внешнем мире, оказывается не в состоянии в одно и то же время оставаться на необходимой для этого метауровневой позиции и продуцировать саморефлективное объективированное знание о себе как о рядоположном феномене среди других объектов исследования. Речь идет не только о науке как о социальном институте и связанной с этим проблеме соотношения норм и антинорм поведения ученого, но и о науке как процессе в противовес результатам научной деятельности, а главное – о науке как повседневности в противоположность традиционно изучаемой истории выдающихся открытий.

Парадокс заключается в том, что отражение «зеркальной стороны» науки – результаты научной деятельности в виде продуцирования,

апробирования и распространения новых знаний, – доступно непосредственному познанию и оценке со стороны общества в целом в средне- и долгосрочной перспективе, а «обратная сторона зеркала» – процессуально-повседневная – доступна непосредственному самоконтролю и саморегуляции на индивидуальном и микросоциальном уровне. И в краткосрочной перспективе. Следовательно, общество посредством соответствующих социальных институтов должно обеспечивать определенное качество повседневности, чтобы не допустить на метафорическом зеркале трещин или искривлений. Для науки наиболее релевантным институтом в этом плане является система образования, в которой осуществляется подготовка и аттестация ученых.

Традиционная академическая подготовка ученых в период получения высшего образования и в аспирантуре делает акцент на отражаемую, а не отражающую реальность. Предполагается, что усвоение на входе систематизированных знаний о достижениях ученых прошлого может и должно автоматически дать на выходе созданные по заданному образцу новые знания, которые затем, в свою очередь, будут предоставлены на входе в следующем цикле. При этом делается акцент на преемственности в плане количественного соответствия определенному уровню и качественной укорененности инноваций в парадигмальных традициях. Конкретные практики работы ученого остаются для такой образовательной программы «черным ящиком» – системой, принцип работы которой неизвестен и в данном случае неинтересен. Это систематическое невнимание к повседневным практикам научной жизни, их конкретно-историческому многообразию сыграло далеко не последнюю роль в том, что даже исследователи, признающие существование и значимость повседневно-процессуального плана науки, склонны сводить его преимущественно к антинормативным практикам, интерпретировать невнимание как вытеснение, закрепляя за данной реальностью название «бессознательного науки» [2].

В соответствии с данными тремя позициями в их метафорическом выражении, можно обозначить три принципиально различные стратегии формирования имиджа и идентичности молодого ученого.

Стратегия «черного ящика» исходит из представления о малой значимости социально-психологической компетентности ученого, точнее – из неявного предположения, что наличие достижений, соответствующих критериям подлинной научности, что бы под этим ни подразумевалось, есть необходимое и достаточное условие признания их научным сообществом в качестве достойных занять место в истории науки. Сторонники данного подхода считают, что профессиональная

коммуникация ничем принципиально не отличается от общей социальной компетентности и может усваиваться в ходе социализации стихийно – методом проб, ошибок и случайного выбора. Как ни странно, такая стратегия отказа от специальной социально-психологической подготовки молодого ученого дает преимущество именно тем ученым, которые, обладая высоким уровнем самомониторинга и повышенной социальной сензитивностью, помещают самопрезентацию на первое место в списке личных приоритетов и отодвигают на второй план работу над содержанием презентируемого материала. В конечном счете, это может привести к обратной зависимости между качеством научной работы и степенью завоеванного ей признания.

Стратегия, исходящая из метафоры «бессознательного науки», основывается на избирательной интерпретации фактических последствий реализации первой стратегии. Этим объясняется не только эмоциональный фон соответствующих текстов, характеризующийся сочетанием протестного радикализма и толерантного цинизма [2], но и неожиданное наличие общих черт обеих обозначенных стратегий в плане практической реализации. Так, хотя первая стратегия связана с нивелированием, а вторая – с абсолютизированием роли социально-психологической компетентности ученого, общим для них является положение, согласно которому эта компетентность является внешним приложением по отношению к непосредственно связанным с научной деятельностью знаниям, умениям и навыкам и, соответственно, не обладает собственно научной спецификой. Отчасти подобное уподобление «бессознательного науки» публичной политике маккиавеллистского толка либо маркетингу на фоне их уподобления друг другу, как в экономической модели демократии Й. Шумпетера [3], играет роль самоподтверждающегося пророчества. Тем не менее, ряду ученых из числа личных знакомых автора пришлось на собственном опыте убедиться, что многочисленная и не столь многообразная литература, посвященная развитию навыков самопрезентации и самоорганизации и адресованная сотрудникам коммерческих фирм, прежде всего, менеджерам низшего и среднего звена, не является адекватной для академической среды. С другой стороны, тексты, посвященные особенностям академического этоса, – это либо предельно абстрактные философские концептуализации, либо фрагментарные эмпирические исследования отдельных аспектов, либо разрозненные практические рекомендации, бессистемность которых не позволяет использовать их в непредвиденных обстоятельствах [4].

Осознание сложившейся ситуации побудило Совет молодых ученых Белорусского государственного университета, руководствуясь стратегией, основанной на метафоре «обратной стороны зеркала», обратить-

ся на кафедру психологии факультета философии и социальных наук с запросом на разработку и проведение социально-психологического тренинга для молодых ученых. Разработанная нами тренинговая программа была ранее частично апробирована в рамках курса «Психология высшей школы» для аспирантов БГУ и курсов «Психология в вузе» и «Психология высшей школы» для студентов пятого курса отделений, соответственно, социологии и философии факультета философии и социальных наук БГУ.

Необходимо пояснить, во-первых, почему формирование имиджа и идентичности молодого ученого было решено осуществлять в малой группе, а не только индивидуально, во-вторых, почему тренингу было отдано предпочтение перед другими видами групповой работы, например лекцией или семинаром. Привлечение ресурсов групповой динамики для решения узко сфокусированных задач оптимально в случае сочетания статусно-ролевой гомогенности с индивидуально-личностной гетерогенностью, что и имеет место в обозначенной ситуации. Тренинговый формат связан не только с необходимостью формирования конкретных навыков вплоть до определенных паттернов поведения, а не обсуждения насущных проблем научной жизни, но и с тем обстоятельством, что, по указанным выше причинам, автор программы не может выступать в роли носителя абсолютной истины или даже относительно целостного и структурированного знания, что в целом предполагается лекционным форматом обучения. При составлении программы ее автор видел свою главную роль в качестве фасилитатора группового процесса и – опосредованно – индивидуального развития каждого из участников. Используется популярная модель – так называемое окно джогари. В соответствии с этой моделью предполагается, что в ходе тренинга участники смогут не только получить принципиально новое знание от тренера, но и обменяться релевантной информацией и, что особенно значимо, обнаружить собственную имеющуюся в наличии, но не осознаваемую компетентность, что позволит в дальнейшем оперировать ею более гибко и целесообразно [5].

Изначально запланированные модули, посвященные самопрезентации и самоорганизации молодого ученого, было впоследствии решено в рамках единого тренинга дополнить аналогичными двумя модулями применительно к преподавательской работе. Это решение было обусловлено не только тем обстоятельством, что участники тренинга совмещают научную деятельность с преподаванием, что само по себе является весьма непростой организационной задачей, но и с признанием условности границы между продуцированием и трансмиссией знания в условиях информационного общества, требующих не только непрерывного самообразования, но и рутинного решения инновационных задач.

С другой стороны, организация работы ученого и преподавателя связана с преодолением различных типов трудностей (в первом случае ключевую роль играет самомотивация и управление временем, во втором – преодоление рутинизации и эмоционального выгорания), а самопрезентация перед группой коллег и перед студенческой аудиторией должна преследовать фактически противоположные цели и опираться на взаимно исключающие принципы.

Основная часть тренинга включает в себя четыре сессии, каждая из которых состоит из трех этапов – ролевой игры, групповой дискуссии и выработки алгоритмов поведения. Учитывая достаточно высокую начальную степень подготовки участников, тренингу было решено придать проблемный характер. Программа каждой сессии была представлена участникам в виде списка проблемных вопросов для предварительной подготовки в виде индивидуальной рефлексии собственного опыта и, при необходимости, обсуждения с коллегами, не принимающими участия в тренинге.

Модуль 1. Самопрезентация молодого ученого

Вопрос 1.1. Как выступать перед аудиторией, представляющей другую парадигму, научную школу, дисциплину или просто с низким уровнем подготовки?

Проблема взаимодействия с другим представляет собой не только популярную в постмодернистском философском дискурсе и потускневшую от многократного употребления формулировку, но соотносится со вполне конкретными реалиями научной жизни. Причем эти реалии актуальны в одинаковой степени для постмодернистов и их противников, как показал, в числе недавних примеров, раскол в российском социологическом научном сообществе в связи с неудачной защитой кандидатской диссертации Д. И. Куракина [6]. Само по себе понимание необходимости освоения разных языков – как в прямом, так и в метафорическом смысле – является значимым шагом к успеху и не всем дается легко, но толерантности, не подкрепленной знанием, как правило, оказывается недостаточно. Посттренинговое сопровождение по этой части программы заключается в индивидуальной отработке конкретных способов коммуникации с привлечением авторитетных и опытных ученых соответствующего профиля.

Вопрос 1.2. Что можно предпринять при отсутствии аппаратуры, регламента, 90 % аудитории?

Профессиональная научная деятельность, вопреки расхожим представлениям, развивает у действительно успешных ученых методичность, приверженность определенному распорядку дня и склонность к тщательному планированию своей работы, вплоть до некоторой педантичности. С другой стороны, презентация результатов своих исследова-

ний на конференциях, конгрессах, симпозиумах осуществляется в формате взаимного согласования действий большого числа людей, что связано с большой вероятностью нарушения чьих-либо индивидуальных планов. Рациональное решение этой проблемы – классификация наиболее часто возникающих внештатных ситуаций и научения способам поведения в каждой из них.

Вопрос 1.3. Как продемонстрировать чувство собственного достоинства без высокомерия?

Этот вопрос не может быть разрешен ни посредством аристотелевской «золотой середины», которая, как показывает практика интерпретаций того же Аристотеля, варьирует в достаточно широком диапазоне, ни в виде следования специфическим паттернам поведения, которые здесь неисчислимы. Адекватная манера держаться вырабатывается постепенно, и ключевую роль в этом процессе играет прозрачная и немедленная обратная связь, доступная только в пространстве социально-психологического тренинга.

Вопрос 1.4. Как быть белорусским ученым или «просто» ученым из Беларуси?

Данный вопрос, как показывает опыт, вызывает наиболее оживленную дискуссию. Позиции варьируют от отрицания проблемы (по словам одного из участников, «достаточное финансирование устраняет любые разногласия») до актуализации негативного опыта межнациональных академических контактов и связанных с ними эмоций обиды, зависти, раздражения и досады. Эти негативные эмоции в большей степени разделяются участниками тренинга, в то время как попытки поделиться индивидуальным опытом международного признания трактуются как самореклама и приводят к разного рода санкциям, вплоть до психологического ostracism. Групповая дискуссия в данном случае непродуктивна, поскольку приводит к пролиферации различных позиций, а не к выработке конкретных практических рекомендаций. Оптимальный способ работы – ролевая игра наподобие психодрамы, в которой апробирование и быстрая смена ролей позволяют нейтрализовать как сакрализацию, так и демонизацию академического эквивалента «мирового сообщества».

Модуль 2. Самоорганизация молодого ученого

Вопрос 2.1. Как распределить время между преподаванием, наукой и организационными «моментами»?

В ходе предварительного прояснения запроса потенциальных участников тренинга этот пункт программы был отмечен большинством как первый по значимости. То есть основные затруднения возникают не в каком-либо отдельном виде работы, а в их совмещении. Традиционный тренинг целеполагания с расстановкой приоритетов в большей степени обозначает, чем решает проблему, пожалуй, за исключением тех случаев, когда

принимается осознанное решение о концентрации усилий на одном типе деятельности в ущерб другим, которые также относятся к числу непосредственных обязанностей. Более эффективен тренинг тайм-менеджмента, но только в том случае, если он не ограничивается планированием в рамках линейного времени, а строится на освоении различных версий субстанциональной и релятивистской (разделяемая нами позиция) концепций времени. Само по себе знание о различных вариантах конструирования времени способствует избавлению от представления о постоянной нехватке времени и, тем самым, способствует освобождению для работы в состоянии «потока переживаний», описанному М. Чиксентмихаем.

Вопрос 2.2. Как создавать персональную сеть контактов в научном мире?

К началу XXI в. на смену популярной в относительно недавнем прошлом метафоре отчуждения и одиночества в омассовленном обществе пришла картина общества как постоянно трансформирующейся конфигурации социальных контактов, образующих сложноорганизованные сети. Данный компонент тренинга направлен на демифологизацию установления контактов, якобы требующего маккиавеллистского коварства и необычайно высокого уровня самомониторинга. Напротив, подчеркивается роль активности, настойчивости и, что оказывается неожиданным для многих участников тренинга, способности испытывать и проявлять искренний интерес к работе и достижениям коллег.

Вопрос 2.3. Как совершить открытие и убедить в этом значимых других?

Как ни парадоксально, этот компонент тренинга большинству потенциальных участников показался наименее релевантным в данном модуле. Согласно полученной обратной связи, открытия совершаются не молодыми учеными, а, по крайней мере, докторами наук, и, кроме того, чем сильнее желание совершить открытие в ущерб бескорыстному интересу к предмету исследования, тем меньше вероятность осуществить это в действительности. Тем не менее, биографии ряда выдающихся ученых, например З. Фрейда, свидетельствуют об обратном. Возможно, саму формулировку следует изменить таким образом: «Как совершить открытие и убедить в этом самого себя».

Вопрос 2.4. Как руководить научной работой студентов?

На первый взгляд, этот компонент было бы более правомерно включить в область тренинга молодого преподавателя. Выбранный контекст обусловлен тем, что курсовая работа является не только учебным, но и научным продуктом: например, она должна характеризоваться новизной не для автора, что правомерно для учебного задания, но для всего научного сообщества. По сути, руководство курсовыми работами, при кажущейся рутинности, по своим механизмам близко к созданию научной школы, что ректором БГУ акад. С. В. Абламейко объявлено одним из приоритетов научной работы в университете. Данный компонент тренинга строится на основе

традиционных тренингов мотивации и самомотивации и дополнительно включает в себя работу с предубеждениями относительно намерений и способностей иллюзорного «среднего студента».

Модуль 3. Самопрезентация молодого преподавателя

Вопрос 3.1. Как убедить аудиторию, что Вы – не столько молодой, сколько преподаватель?

Согласно полученной обратной связи и нашим наблюдениям, включая самонаблюдение, начинающие преподаватели склонны либо к сверхдистанцированию, либо к панибратству, или же, что наименее способствует успешности образовательного процесса, балансируют между этими двумя стратегиями. Необычность проработки этой проблемы состоит в том, что, вместо обучения навыков самопрезентации, здесь наиболее эффективен тренинг целеполагания, в результате которого участники становятся способными дифференцировать и эксплицитировать цели высшего образования как такового, собственной преподавательской деятельности, конкретных курсов и каждой отдельной лекции или семинара.

Вопрос 3.2. Как адаптироваться к аудитории без ее предварительного исследования?

К сожалению, необходимость выступать перед незнакомой аудиторией является в университетском преподавании повсеместной практикой, по крайней мере, потому что необходимая информация может быть собрана посредством комплексной глубинной психодиагностики, уместной лишь в психотерапевтическом процессе. Данный компонент тренинга основан на изучении «драматургии качественного полевого исследования», основанной на идеях И. Гоффмана, что позволяет оперативно отслеживать атрибуты и текущее состояние аудитории по внешним проявлениям.

Вопрос 3.3. Как определить зону ближайшего развития аудитории (область непонятого, но понимаемого)?

Оперирование понятийным аппаратом культурно-исторической теории Л. С. Выготского здесь является скорее метафорическим и не претендует на академическую точность и глубину. Использование понятия, относящегося к числу наиболее знакомых из общего курса «Психология», создает предпосылки для интуитивного предпонимания, которое в наибольшей степени приближено к «чувству аудитории», характерному для успешных и опытных преподавателей.

Вопрос 3.4. Как формировать в студентах профессиональную компетентность и профессиональную идентичность?

Вопреки стереотипу, идентичность – комплексный феномен, который не передается в нетронутом виде ни посредством подражания, ни посредством заражения, и возможность ее полностью рационально произвольного конструирования также не доказана ни теоретически, ни эмпирически. В результате прохождения данного компонента

тренинга участники обучаются трансформации отдельных фрагментов существующих идентичностей студентов вместо традиционной модели навязывания готового проекта.

Модуль 4. Самоорганизация молодого преподавателя

Вопрос 4.1. Как находить время на подготовку к каждому занятию?

Универсальность и острота этой проблемы обусловлены главным образом не существенной академической нагрузкой преподавателя, особенно молодого, а содержательной неопределенностью относительно того, что должна включать в себя подготовка к лекции. Само по себе прояснение этого содержания оказывается относительно несложным, если перед участниками тренинга специально поставлена соответствующая задача.

Вопрос 4.2. Как воспроизводить основы знаний, не повторяясь?

Механическое воспроизведение идей, понятий, суждений, в особенности дословное, может быть незаметно студентам разных поколений, но создавать смутное ощущение неподлинности, фальши, деиндивидуализации. Простое продуцирование максимального числа различных способов преподнесения одного и того же базового материала позволяет увидеть в рутинном потенциале для креативного.

Вопрос 4.3. Как (и нужно ли) избежать эмоционального выгорания и профессиональной деформации личности?

Данная тематика настолько прочно ассоциируется с психологической спецификой педагогической профессии, что в иных курсах психологии эта специфика к ней полностью сводится. Однако само по себе эмоциональное выгорание может иметь волнообразную динамику, а профессиональная деформация личности на практике с трудом отличается от формирования личности профессионала. Речь идет не о избегании влияния профессии на личность, а о способности найти собственное видение профессионала, не превращаясь в карикатуру наподобие социальной репрезентации преподавателя.

Вопрос 4.4. Как выработать индивидуальный стиль?

Разумеется, данный вопрос по определению не имеет универсального ответа. Фактически, этот компонент тренинга расположен последним не случайно, поскольку представляет собой переход от основной части к заключительному подведению итогов в виде открытого обмена мнениями участников друг о друге. Степень достигнутого доверия – один из важнейших критериев эффективности всего тренинга.

Оценка качества предложенной тренинговой программы, в частности возможности ее репликации различными тренерами, требует внушительной эмпирической базы, которая к настоящему моменту отсутствует. Целесообразность представления этого пилотного проекта на суд научной общественности обусловлена тем, что описанный тренинг служит конкретным примером эвристичности метафорического понимания науки как социального института в качестве «обратной стороны зеркала».

Список использованных источников

1. *Лоренц К.* Обратная сторона зеркала / К. Лоренц. – М. : Республика, 1999. – 393 с.
2. *Юревич А. В.* Психологи тоже шутят / А. В. Юревич. – 2-е изд. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 256 с.
3. *Schumpeter J. A.* Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie. 7. erweiterte Auflage / J. A. Schumpeter. – Stuttgart : UTB, 1993. – 346 s.
4. *Merton R. K.* The Matthew Effect in Science: The reward and communication systems of science are considered / R. K. Merton. – Science. – No. 159 (3810). – Jan. 5, 1968. – P. 56–63.
5. *Акимова Е.* Самый полный учебник для тренеров, переговорщиков и всех-всех-всех / Е. Акимова. – СПб. : Речь, 2010. – 288 с.
6. Защита Куракина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polit.ru/story/kurakin.html>. – Загл. с экрана.

Юлія АМОНС,

мол. наук. співроб. відділу бібліотекознавства
Інституту бібліотекознавства НБУВ

МОЛОДІ НАУКОВЦІ В СТРУКТУРІ КАДРОВОГО РЕСУРСУ НБУВ

У статті розкриваються особливості науково-дослідної роботи молодих науковців НБУВ. Аналізуються основні напрями та результати досліджень, тенденції розвитку кадрового потенціалу Бібліотеки.

Ключові слова: молоді науковці, кадровий ресурс, кадровий потенціал, науково-дослідна робота, керування кадрами.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (далі – Бібліотека) від самого моменту свого заснування була не тільки бібліотечною установою, а й науковою організацією. Засновники Бібліотеки, відомі та визнані світом учені та політичні діячі, такі як В. Вернадський, С. Єфремов, Г. Житецький (у подальшому її працівники) заклали ґрунтовний науковий фундамент найбільшої книгозбірні України. За понад 90 років свого існування НБУВ перетворилася на потужний науково-дослідний, науково-інформаційний та культурний центр вивчення проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та архівознавства.

Науково-дослідній роботі сприяє також структура Бібліотеки, до якої входять п'ять науково-дослідних інститутів, п'ять центрів, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Фонд президентів України та Національна юридична бібліотека.

Підрозділи Бібліотеки згідно з планами науково-дослідних робіт проводять дослідження за відомчими темами та ініціативними проектами.

Традиційно основними науковими напрямами досліджень є: «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек»; «Створення національної бібліографії. Українська біографістика»; «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів»; «Вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини» [2].

У межах кожного напрямку виконуються відомчі науково-дослідні проекти та роботи.

Активну участь у науково-дослідній діяльності беруть молоді науковці Бібліотеки. Так, у межах комплексної науково-дослідної теми

«Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» співробітником Інституту бібліотекознавства О. О. Ісаєнком було досліджено та узагальнено досвід упровадження інноваційних технологій у роботі провідних бібліотек України з 1980 р. до 2007 р.; здійснено технологічний аналіз розвитку інноваційних складових документного обслуговування; визначено пріоритети в інформаційному обслуговуванні електронними науково-інформаційними ресурсами користувачів сучасної бібліотеки, а також запропоновано стратегічні напрями розвитку інноваційних технологій у системі інформаційного обслуговування Бібліотеки. За результатами захищено кандидатську дисертацію «Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007)» [6]. Практичним значенням цієї роботи було те, що результати вивчення системи обслуговування провідних бібліотек України лягли в основу розробленої комплексної моделі інформаційного обслуговування користувачів сучасної бібліотеки; підготовлено рекомендації щодо удосконалення та підвищення ефективності роботи читальних залів НБУВ з обслуговування користувачів; статистичний матеріал, отриманий у результаті проведення досліджень, було використано для корегування передплатної політики Бібліотеки в представленні іноземних електронних науково-інформаційних ресурсів на веб-сайті та в інтранет-екстранет середовищі НБУВ.

У межах відомчих науково-дослідних тем «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань» й «Унікальні книжкові та рукописні фонди: науковий опис, державна реєстрація» молодшим науковим співробітником Інституту рукопису О. П. Бодак проведено фундаментальне дослідження, предметом якого була науково-бібліографічна діяльність М. Ю. Брайчевського, його внесок у розвиток історичної бібліографії й бібліографічного методу. У 2007 р. було захищено дисертаційне дослідження «Документальна історико-бібліографічна спадщина М. Ю. Брайчевського (1924–2001)» [1], в якому переглянуто наукову біографію вченого, встановлено пріоритетні напрями його досліджень і практичної діяльності з охорони пам'яток історії та культури; залучено до наукового обігу нові архівні документи з історії України, археології, джерелознавства та бібліографії. Було описано, класифіковано та систематизовано документи особового архівного фонду М. Ю. Брайчевського, який зберігається в НБУВ; репрезентовано основні положення наукових поглядів вченого. Дослідження мало велике практичне значення: до наукового обігу було залучено цілісну архівну спадщину М. Ю. Брайчевського, яка є фундаментальною базою для досліджень історії України.

У цьому ж році ще один молодий науковець Центру бібліотечно-інформаційних технологій Ю. В. Яковлева захистила дисертаційну

роботу «Засоби підвищення релевантності пошуку в інформаційних системах наукових бібліотек» [15], яка є складовою двох планових науководослідних робіт НБУВ «Формування і використання ресурсів електронних бібліотек» та «Формування ресурсів науково-інформаційного порталу України». Практичне значення цього дослідження полягало в підвищенні ефективності функціонування інформаційно-пошукових систем наукових бібліотек на основі організації зворотного зв'язку.

У 2004 р. Інститутом бібліотекознавства було завершено дослідження в межах відомчого проекту «Технологія й організація формування і використання інформаційних ресурсів наукової бібліотеки». Згідно з основними напрямками цього проекту співробітником інституту О. Г. Яковенко було проведено дослідження, об'єктом якого була організація й технологія використання інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках. За результатами у 2005 р. захищено дисертаційну роботу «Організаційно-технологічні аспекти використання інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках (1918–2004 рр.)» [14], в якій було запропоновано концептуальну модель технологічного процесу виконання замовлень користувачів НБУВ на бібліотечні документи з використанням автоматизованої технології документовидачі; розроблено науково-методичні засади діяльності служби бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів, визначено організаційні заходи з її створення та запропоновано типову структуру.

У межах виконання відомчих наукових тем «Рукописна спадщина діячів науки й культури України: джерелознавчі дослідження та археографічний опис» і «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань» у 2004 р. молодим науковцем Інституту рукопису Л. В. Лисенко виконано дисертаційне дослідження «Бібліотечні колекції та зібрання ХІХ–ХХ ст. як об'єкт археографічного та джерелознавчого опису» [7]. У цьому дослідженні було запропоновано обов'язкову систему облікових документів як різновид науково-довідкового апарату на ретроспективні колекційні фонди як на внутрішньобібліотечному, так і на загальнодержавному рівнях; встановлено особливості книжкових колекцій та зібрань як об'єктів наукового опису; розвинуто систему понятійно-категоріального апарату на історико-культурні фонди НБУВ у вигляді понять «колекція», «зібрання», «бібліотека» з метою визначення змісту об'єкта опису та експертизи цінності під час реєстрації як національного надбання на державному рівні. Науковцем було розроблено методика науково-реєстраційного опису та обліку документів для Державного реєстру національного культурного надбання, удосконалено систему науково-довідкового апарату на колекційні фонди бібліотек.

Молоді наукові співробітники Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади та Фонду президентів України у 2009 р. виконували науково-дослідні роботи в межах відомчої наукової теми «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства».

Як бачимо, навіть далеко неповний перелік дослідницьких напрацювань молодих співробітників НБУВ свідчить про вагомий внесок у розвиток наукового доробку Бібліотеки.

Незважаючи на це, останнім часом дедалі частіше виникає необхідність перегляду змісту роботи працівника наукової бібліотеки, його обов'язків, професійних вимог, особливо це стосується молодих співробітників. Дедалі актуальнішими стають проблеми вдосконалення всієї системи керування кадровими ресурсами, постає питання оптимального планування роботи з кадрами [3]. Це дало б змогу надалі об'єктивно оцінювати кадрову ситуацію у Бібліотеці, розробляти рекомендації щодо прогнозування та формування кадрового ресурсу, зокрема поповнення науковими кадрами.

З метою визначення тенденцій кадрової динаміки щодо молодих науковців та вивчення основних процесів розвитку колективу Бібліотеки в межах науково-дослідної роботи «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки» (2008–2010 рр.), був проведений детальний аналіз змін у кадровій ситуації НБУВ за 2004–2009 рр. Вивчалось коло наукових інтересів, наукова спрямованість молодих науковців. Переглядалися теми виступів на наукових конференціях і семінарах, статті, монографії та дисертаційні роботи, захищені в цей період.

Особлива увага приділялася молодим науковим кадрам як найбільш продуктивній та перспективній ланці кадрового складу. І хоча, безумовно, без досвідчених професіоналів подальший розвиток будь-якої організації неможливий, але й підтримка молодих співробітників є запорукою подальшого розвитку установи.

Насамперед потрібно зазначити, що НБУВ володіє достатньо освіченим, ґрунтованим, працездатним кадровим складом, здатним успішно проводити науково-дослідну та науково-інформаційну роботу, здійснювати високоякісне довідково-інформаційне обслуговування користувачів, надавати конкурентоспроможні послуги, методичну та консультаційну допомогу бібліотекам мережі тощо. У НБУВ зберігається високий освітній та професійний рівень колективу.

Науково-практична діяльність працівників Бібліотеки в основному визначається чотирма напрямками: книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; інформаційні технології; документознавство й архівознавство; історія України.

Наприкінці 2009 р. у Бібліотеці працювало 218 наукових співробітників. З них 77 % (168 осіб) здійснює науково-дослідну роботу за

напрямом книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (07.00.08) (див. рис. 1)¹⁵. Це переважно наукові співробітники Інституту бібліотекознавства, Фонду президентів України, Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, Інституту української книги, Інституту рукопису, Центру консервації та реставрації, Культурно-просвітницького центру, Науково-видавничого центру, науковці Служби інформаційно-аналітичного забезпечення та Національної юридичної бібліотеки. 10 % науковців (21 особа) розробляють проблеми за напрямом «Автоматизовані системи керування та прогресивні інформаційні технології» (05.13.06). Це – у переважній більшості – наукові співробітники Центру бібліотечно-інформаційних технологій, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення та Національної юридичної бібліотеки, а також науковці Фонду президентів України. 21 науковий співробітник (10 %) Інституту архівознавства працює за напрямом «Документознавство, архівознавство» (07.00.10). Вісім наукових співробітників Інституту біографічних досліджень (3 %) здійснюють науково-дослідну роботу в напрямі «Історія України» (07.00.01).

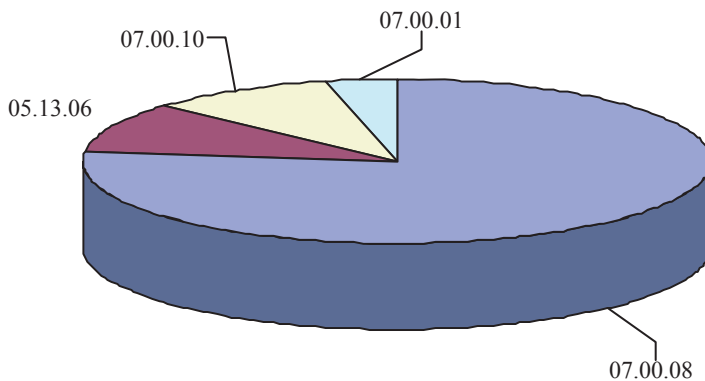

Рис. 1

З 218 наукових співробітників Бібліотеки майже чверть (42 особи) становлять молоді науковці.

¹⁵ У діаграмах та в тексті коди шифрів спеціальностей подано станом на 2009 р., зміни в шифрах спеціальностей були враховані.

Більшість молодих наукових співробітників – 30 осіб (74 %) (див. рис. 2) також обрали для науково-дослідної роботи книгознавчий та бібліотекознавчий напрям (07.00.08). Це переважно молоді співробітники Інституту бібліотекознавства, Інституту української книги, Інституту рукопису, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення та Національної юридичної бібліотеки. Дев'ять молодих науковців Інституту архівознавства (20 %), як і їхні старші колеги, працюють за напрямом «Документознавство, архівознавство» (07.00.10). По одному молодому науковцю з Фонду президентів України та з Центру бібліотечно-інформаційних технологій виконують дисертаційні дослідження в межах напрямку «Автоматизовані системи керування та прогресивні інформаційні технології» (05.13.06), ще один науковий співробітник Інституту біографічних досліджень працює за напрямом «Історія України» (07.00.01).

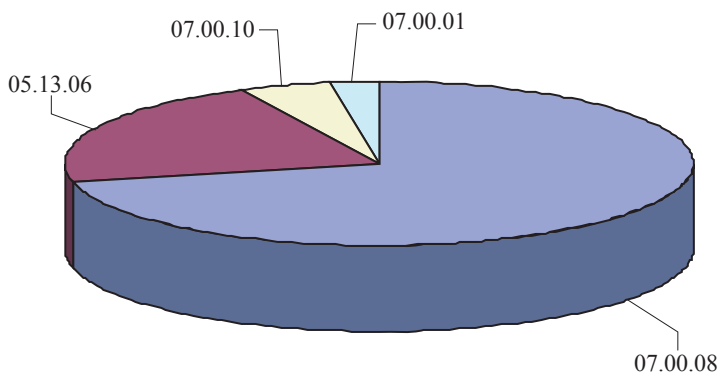

Рис. 2

Загалом, у Бібліотеці спостерігається позитивна тенденція збільшення кількості наукових співробітників, у тому числі й молодих науковців. На кінець 2009 р. від загальної кількості співробітників наукові співробітники становили 23 %, а від загальної кількості науковців Бібліотеки молоді наукові співробітники становили 20 %.

За шість років у Бібліотеці поступово збільшується співвідношення фахівців, які мають науковий ступінь кандидатів та докторів наук (див. табл. 1).

Хоча кількість молодих наукових співробітників у 2009 р. порівняно з 2004 р. дещо зменшилася, кількість молодих науковців, які мають ступінь кандидата наук, зростає.

Для підготовки наукових кадрів з 1993 р. у Бібліотеці діє спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських та докторських дисертацій та аспірантура.

Таблиця 1

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Усього наукових співробітників НБУВ	195	197	207	211	212	218
у т. ч. молодих науковців	51	44	53	48	46	42
Кількість докторів наук	3	4	4	5	5	5
Кількість кандидатів наук	63	66	69	71	72	75
у т. ч. молодих науковців	12	10	12	3	11	16

У 2009 р. в аспірантурі НБУВ навчалоя 17 осіб (дев'ять – з відривом від виробництва, вісім – без відриву від виробництва). Крім того, 40 співробітників Бібліотеки працюють над дисертаціями як пошукувачі.

Після закінчення аспірантури найбільш перспективні молоді науковці мають можливість бути зарахованими в штат Бібліотеки. Відповідно до плану поповнення штату молодими спеціалістами у 2009 р. зараховано одного випускника аспірантури (2008 р. – одна особа, 2007 р. – дві особи, 2006 р. – три, 2005 р. та 2004 р. – по одній особі).

Наукові співробітники активно працюють над дисертаційними роботами. У 2004 р. три молоді науковці успішно захистили кандидатські дисертації; у 2005 р. – дев'ять кандидатських (чотири з них захистили молоді науковці) та одна докторська дисертації; у 2006 р. – вісім кандидатських дисертацій (три з них – молоді науковці); у 2007 р. – 10 кандидатських (п'ять захищено молодими співробітниками) та одна докторська дисертації; у 2008 р. – п'ять кандидатських дисертацій (чотири – молодими співробітниками); у 2009 р. було захищено лише дві кандидатські дисертації, але захистили їх саме молоді наукові співробітники. Тобто з усіх захищених у Бібліотеці дисертаційних робіт у визначений період половина захищена саме молодими науковцями.

Спеціальності, за якими були захищені дисертації науковцями НБУВ за досліджуваний період: книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство – 16 наукових спеціалістів (з них шість молодих учених); історія України – шість наукових спеціалістів (з них п'ять молодих учених); історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисциплі-

ни – п'ять молодих учених; документознавство, архівознавство – один науковий спеціаліст; образотворче мистецтво – один науковий спеціаліст; автоматизовані системи керування та прогресивні інформаційні технології – три наукові спеціалісти (з них один молодий науковець); онтологія, гносеологія, феноменологія – один науковий спеціаліст; етнологія – один молодий учений; українська мова – два молоді вчені; теоретичні основи інформатики та кібернетики – один молодий учений.

Наявність можливості продовжити навчання, розвивати творчий і професійний потенціал, займатися розробкою наукових досліджень приваблює наукових спеціалістів, надає можливості професійного зростання, займатися науково-практичною діяльністю.

У НБУВ при вченій раді існує постійно діюча комісія для роботи з молоддю. Найбільш актуальні та перспективні напрями наукових досліджень молодих учених НБУВ заохочуються іменними стипендіями Президента України та Національної академії наук України, надаються різноманітні гранти.

З 2004 до 2009 рр. стипендії Президента України для молодих учених отримували три науковці, стипендії НАН України для молодих учених – 27 молодих наукових співробітників.

За визначений період стипендіальні дослідження в основному велися у межах науково-дослідних робіт Бібліотеки. Цікаве дослідження проводилося молодим науковцем Інституту української книги Л. В. Лисенко щодо вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини в межах наукової теми Бібліотеки «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань».

У межах планової відомчої теми «Історія Національної академії наук України. 1946–1950 рр.» молодим співробітником Інституту архівознавства О. В. Січовою розроблялися питання науково-нормативного та методичного забезпечення формування Архівного фонду НАН України на сучасному етапі, упровадження нових інформаційних технологій у діяльність архівних та діловодних служб установ НАН України; проводилися наукові дослідження, зосереджені на джерелознавчому та історико-документознавчому аналізі Архівного фонду НАН України тощо. Молоді наукові співробітники Фонду президентів України в межах виконання відомчого наукового дослідження на 2007–2009 рр. «Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у процесі демократичних перетворень українського суспільства» працювали над темою «Інститут президентства в Україні: джерела дослідження» (В. М. Удовик); займалися розробкою методологічних засад створення наукового порталу як базової компоненти єдиного науково-інформаційного простору держави та мережових технологій формування й ефективного використання його інформаційних ресурсів (Т. В. Симоненко).

Молоді науковці заохочувалися стипендіями також і за особистий внесок у наукову роботу за такими напрямками: розробка та впровадження бібліотекознавчих засад створення електронної бібліотеки України; розробка проблем еволюції політичної думки в Україні; історико-архівознавчі дослідження діяльності НАН України та опрацювання науково-методичних проблем формування архівного фонду НАН України; наукова розробка проблеми гуманітарного розвитку науки в демократичному суспільстві та інформаційно-аналітичної діяльності тощо.

На матеріалах найбільш цікавих і перспективних розробок у подальшому виконувалися дисертаційні роботи.

За грантом НАН України для молодих учених та згідно з Постановою НАН України «Про результати конкурсу науково-дослідних робіт молодих учених» молодим науковим співробітником Інституту бібліотекознавства О. О. Сербіним у 2009 р. виконано перший етап науково-дослідної роботи на тему «Еволюція класифікацій наук та бібліотечних класифікаційних систем». Підготовлено монографію «Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку».

Молоді науковці Бібліотеки беруть активну участь у громадській діяльності, вони є членами профспілкового комітету НБУВ, входять до молодіжної секції центрального комітету профспілки НАН України, до складу вченої та науково-видавничої ради Бібліотеки, є членами Ради молодих науковців НБУВ.

Для молодих учених та аспірантів кожного року Бібліотека організовує та проводить академічні заходи, у межах яких проходять семінари-практикуми, які також дають змогу молодим науковцям показати результати своєї наукової діяльності.

Загальною тенденцією останніми роками є збільшення плинності кадрів і відплив спеціалістів (у тому числі й молодих). Але такі процеси є природними й закономірними для великих організацій зі складною структурою. Так, у 2004 р. звільнилося 67 співробітників, у 2005 р. – 68, у 2006 р. – 83, у 2007 р. – 79, у 2008 р. – 71 співробітник. Винятком із цієї динаміки є лише 2009 р. – звільнилося лише 38 співробітників, із них шість наукових співробітників (три молоді науковці). Але такий невеликий показник звільнень пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, яка призвела до певної стабілізації кадрів за рахунок загального скорочення робочих місць та неможливості переходу на інші місця роботи.

Протягом останніх років кількість спеціалістів до 35 років, які йдуть працювати в Бібліотеку, також скоротилася майже вдвічі: у 2004 р. на роботу було прийнято 43 молоді спеціалісти, у 2009 р. – 14.

Дещо покращив ситуацію ряд заходів адміністрації Бібліотеки, які дали змогу істотно знизити вплив кадрів і зменшити їх плінність: були переглянуті в бік збільшення розміри персональних надбавок, забезпечено працівників пільговими путівками в оздоровчі пансіонати.

Таким чином, можна зазначити, що склалася певна спадкоємність у науково-дослідній та практичній діяльності НБУВ. Молоді науковці успішно продовжують традиції Бібліотеки, підтримують її високий професійний рівень. Але визначені тенденції щодо скорочення кількості молодих науковців у Бібліотеці потребують послідовного вирішення завдань формування інноваційної організаційної моделі управління, яка орієнтована на сучасний стан ринку праці; оптимізацію соціально-психологічного клімату в колективі [5]; моральне та матеріальне стимулювання працівників, а особливо молодих. У процесі вдосконалення кадрової політики обов'язковим є формування корпоративної культури та підвищення професійної самосвідомості молодих наукових співробітників [4].

Список використаних джерел

1. *Бодак О. П.* Документальна історико-бібліографічна спадщина М. Ю. Брайчевського (1924–2001) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / О. П. Бодак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 18 с.
2. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского / Е. В. Воскобойникова-Гузева // Библиотеки Национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2008. – Вып. 6. – С. 30–44.
3. *Воскобойникова-Гузева О. В.* Соціально-професійна структура наукової бібліотеки: тенденції змін / О. В. Воскобойникова-Гузева // Бібл. вісн. – К., 2002. – № 5. – С. 12–17.
4. *Горовий В.* Імідж бібліотечного працівника в сучасній науці / В. Горовий // Бібл. вісн. – К., 2002. – № 5. – С. 3–7.
5. *Жукова В.* Бібліотечні кадри: проблеми соціального захисту [Електронний ресурс] / В. Жукова. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/vk7.html>. – Назва з екрана.
6. *Ісаєнко О. О.* Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / О. О. Ісаєнко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 20 с.
7. *Лисенко Л. В.* Бібліотечні колекції та зібрання XIX–XX століття як об'єкт археографічного та джерелознавчого опису : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / Л. В. Лисенко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – 19 с.

8. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2009 році. – К., 2010. – 60 с. : дод.
9. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2008 році. – К., 2009. – 65 с. : дод.
10. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2007 році. – К., 2008. – 68 с. : дод.
11. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2006 році. – К., 2007. – 65 с. : дод.
12. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2005 році. – К., 2006. – 54 с. : дод.
13. Звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову та науково-організаційну діяльність у 2004 році. – К., 2005. – 50 с. : дод.
14. *Яковенко О. Г.* Організаційно-технологічні аспекти використання інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках (1918–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / О. Г. Яковенко / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – 20 с.
15. *Яковлева Ю. В.* Засоби підвищення релевантності пошуку в інформаційних системах наукових бібліотек : автореф. дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.13.06 / Ю. В. Яковлева / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 18 с.

Олексій ЧЕХ,

студент ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана»

**ПОШТОВХ ДО ПОЧАТКУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ: ДЖЕРЕЛА МОТИВАЦІЇ ТА
НАПРЯМИ УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД**

Стаття присвячена питанням виявлення у студентів економічного університету мотивації до початку власної наукової діяльності. Автор пропонує шляхи підвищення мотивації у студентів за рахунок вдосконалення співпраці між студентами та їхніми науковими керівниками, а також формулює принципи роботи наукових гуртків задля досягнення зазначеної мети.

Ключові слова: мотивація, студент, наукова діяльність.

У часи, коли від економістів очікують нових, кардинальних та істотних змін у житті країни чи навіть людства, надзвичайно важливим для молоді української держави є формування нового покоління науковців з кардинально іншим типом мислення та сприйняття сучасної дійсності, більш вільних у власному творчому пошуку, яке матиме змогу такі зміни забезпечувати та здійснювати, перетворити Україну з індустріальної у країну з інноваційно орієнтованою економікою. До того ж нова плеяда науковців має інше ставлення до життя, інші внутрішні мотиви поведінки, ніж покоління, виховане за часів СРСР, а отже, система мотивації розвитку наукової творчості молоді, яка створюється у вітчизняних університетах, має бути орієнтована на новий тип молодого науковця й пропонувати йому принципово нову систему стимулів, враховувати його особливу систему норм та цінностей, а також зрушення у ціннісній орієнтації соціальної культури сучасного українського суспільства. На заваді цьому стоять різні чинники (які ми розглядатимемо в цій роботі), що так чи інакше стримують залучення студентів старших курсів економічних університетів до цілеспрямованих занять науковою діяльністю та негативно впливає на її ефективність.

Існуюча система залучення студентів-економістів до наукової діяльності є недосконалою. За такої системи використовуються, як правило, давно відомі наукові результати та розробки з мінімальними власними доповненнями. Не можна сказати, що студенти-економісти не займаються науковою діяльністю, адже у ВНЗ існують окремі товариства та гуртки, що досліджують явища, процеси та

проблеми економічного характеру, щорічно тільки на внутрішньоуніверситетських конференціях презентуються тисячі наукових доповідей, а на всеукраїнських та міжнародних конференціях сотні студентів презентують результати своїх досліджень. Однак, на жаль, основний стимул для такої активності для більшості студентів – це отримання високих залікових балів з певної дисципліни. Натомість існуючі стимули наукової студентської роботи не призводять до появи дійсно революційних наукових розробок в економічній сфері. З огляду на зазначене, ми поставили за мету дослідити природу мотивації наукової студентської роботи на основі проведення анкетування серед студентів економічного ВНЗ, а також порівняти отримані результати із закордонним досвідом та напрацюваннями базових мотиваційних концепцій. У результаті буде запропоновано шляхи формування та підкріплення у студентів прагнення свідомо займатися науковими дослідженнями. Важливо, що такі заходи будуть враховувати особистий досвід автора як активного учасника наукової студентської роботи в університеті і враховуватимуть особливості мотивування до занять наукою саме тих студентів, які дійсно цього прагнуть.

Наукова проблематика цього питання полягає в тому, що потребують уточнення напрями мотивації до наукової діяльності саме студентів-економістів, адже існуючі в теорії заходи не можуть бути просто перенесені на інший об'єкт без застосування оригінальних підходів. Крім того, варто наголосити на недостатньому рівні теоретико-методологічного забезпечення питань мотивації саме студентів до наукового пошуку в університетах, багато з яких в Україні на сьогодні перебувають на етапі трансформації у повноцінні науково-дослідні центри, для успішної діяльності яких важлива активна участь наукової студентської молоді.

Окремі теоретичні питання мотивації до наукової діяльності досліджені в працях Е. П. Ільїна. Крім того, у дослідженні мотивації наукової діяльності молоді варто також враховувати дослідження, присвячені розвитку креативного потенціалу організації, а саме: праці Ч. Хенді, П. Кука, Г. Іквела, С. Ісаксена, Т. Емабайл, оскільки саме в них сформовано основні засади формування творчого середовища організації, що є важливим і для розвитку університетської науки.

За даними Е. П. Ільїна (2000 р.), бажання займатися науковою діяльністю мотивоване такими причинами [3, с. 2]:

- прагнення до пізнання і сприйняття нового, невідомого (пізнавальні та творчі потреби) або потреба в творчій діяльності – А. П'єрсон (1970 р.);
- бажанням зрозуміти дане явище самостійно та показати його всьому світу;
- інтересом до певної науки чи до певного конкретного явища;
- бажанням принести користь своїм відкриттям усьому людству або, як мінімум, вирішити певну народногосподарську проблему;
- бажанням «залишити свій слід в історії» публікацією своєї роботи;

- бажанням до самореалізації, до слави, визнання;
- можливістю отримання завдяки науковій діяльності певних матеріальних чи інших благ (наприклад, кар'єра).

Зрозумівши справжні мотиви поведінки студента, ми зможемо правильно сформуванати систему стимулів його до наукової діяльності. Тому важливо сформуванати психологічний профіль студента-науковця (за покликанням). Психологічні тести свідчать, що здатність до наукової творчості в індивіда корелює з такими особистими якостями, як гнучкість, пізнавальна відкритість, ініціативність, енергійність, тяжіння до лідерства, наполегливість, естетичний смак, контроль над власним «Я» тощо. Також відзначаються такі якості, як високий рівень сприйняття людей та їхніх проблем, відсутність догматизму в роботі з концепціями, почуття гумору, відраза до монотонної та рутинної роботи, бажання ризикувати, фантазія.

Отже, науковою діяльністю мають займатися ініціативні студенти, здатні до творчості, нестандартного мислення, готові до нових ідей та ризикованих рішень. Тут буде доцільною думка А. Маслоу про те, що справжнє задоволення людина отримує лише під час реалізації потреби в творчості та самоактуалізації, самовираженні. Задоволення потреби в самоактуалізації, яке залежить від задоволення естетичних, когнітивних потреб і потреб у самореалізації, не пов'язане з будь-якою потребою, заповненням будь-якого недоліку. Це творча діяльність, вона не заповнює щось, а створює нове в людині, постає як експресія, зростання й розвиток людини [2, с. 5]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що наукова діяльність – з огляду на цінність діяльності для індивіда – це творчий процес самовираження та самоактуалізації, що забезпечує задоволення потреби в самореалізації.

Водночас мотивацію науковця можна розглядати й з точки зору її внутрішніх чи зовнішніх джерел. Із зовнішнього середовища науковець отримує визнання, престиж, статус, із внутрішнього світу людини – задоволення бажання відкривати нові шляхи вирішення проблем, інтересу до розкриття загадок, які нерідко проявлені в науковця одночасно. У реаліях сьогодення, можливо, саме ті люди, які поєднують та, навіть більше, гармонізують зовнішню та внутрішню мотивацію, отримують одночасно можливість самореалізуватися та отримувати при цьому засоби для існування та підтримання певного рівня статусу. Іншими словами, вони можуть бути більш успішними з точки зору соціуму, ніж ті, що керуються лише однією мотивацією.

Звичайно, не можна обминути класичні теорії пояснення мотивації – ієрархія потреб А. Маслоу та мотиваційно-гігієнічна теорія Ф. Херцберга [1, с. 616]. Так, згідно з теорією потреб А. Маслоу, можна зробити висновок, що студент займатиметься науковою діяльністю з метою самореалізації, а тому лише тоді, коли всі його потреби попередніх рівнів будуть задоволені. Це означає, що студент має

володіти фінансовою незалежністю та соціальним статусом. Звичайно, у віці 20–22 років таке явище малопоширене. До того ж наукова діяльність стає в такому випадку знову ж таки засобом задля досягнення потреб, що займають «нижчі сходинки» за потребу в самореалізації. За теорією Ф. Херцберга, для студента важливим мотиватором для занять наукою є можливість самовдосконалення та задоволення від отримання практичних результатів унаслідок власних наукових досліджень. Гігієнічними факторами буде наявність інформаційного забезпечення наукової діяльності, створення комфортних умов для творчості, винагорода за наукову діяльність.

Теорії проектування мотивуючих робочих завдань, теорія справедливості, теорія підкріплення та постановки цілей не будуть нами розглядатися, адже головним питанням нашого дослідження, по суті, є бар'єри початку наукової діяльності студентом. Натомість зазначені теорії належать більше до тих мотивів, що спонукають науковця продовжувати чи залишати наукову діяльність, здійснювати свою діяльність ефективно.

Певні тези можна винести з теорії очікувань, згідно з якою індивід, швидше за все, буде діяти певним чином залежно від того, яку винагороду він очікує отримати наприкінці, а також залежно від того, наскільки для нього цінна така винагорода. Важливим є винагороджувати індивіда саме тим, що особисто для нього має найвищу цінність, що він оцінює позитивно. Теорія очікувань враховує також момент сприйняття. Реальна ситуація в цьому випадку неістотна. Рівень зусиль, який індивід використав для досягнення певного результату, визначається на основі його власного сприйняття таких результатів, отриманої винагороди та досягнення індивідуальної цілі. Це надзвичайно важливо в тому випадку, якщо студент стикається з нерозумінням з боку викладачів, чи його власна оригінальна точка зору обмежується чи взагалі забороняється. Після цього в такого студента формується стійкий образ та сприйняття співпраці з викладачами – науковими керівниками як такого, що обмежує їхню власну позицію. Елемент творчості в такій ситуації може зникнути. Крім того, специфічність цієї ситуації може полягати ще і в тому, що внаслідок інформаційної асиметрії студента, його необізнаності щодо наявності чи відсутності в майбутньому у «кураторів» зазначених стилів співпраці він буде дуже обережно підходити до нової участі в наукових дослідженнях. Як ми зазначали, серед особистих якостей науковця переважають характеристики творчої людини, а отже, і чутливість до зовнішньої оцінки та тиску на власну думку молодого науковця.

Аналізуючи зарубіжний досвід мотивації молоді до наукової діяльності, можна навести приклад Росії. На даному етапі реформ та перетворень вона також стикається з проблемою мотивації молоді до наукової діяльності. Зокрема, ці питання розглядалися на спеціальній науковій конференції в Москві у 2007 р. Заходами, які запропонували учас-

ники цієї конференції для поліпшення ситуації з мотивацією студентів щодо наукової діяльності, є такі [4]:

- створення молодіжних наукових груп/колективів, які б очолювалися лідером-науковцем;
- визначення проривних напрямлень або «точок зростання», тобто тих сегментів науки, які мають потенціал зростання в економіці;
- залучення до таких наукових гуртків науковців, що мають досвід роботи за кордоном у відповідних установах;
- проведення «вікового оновлення науки» в університетах;
- укріплення «корпоративного духу» в наукових гуртках, проведення молодіжних корпоративних заходів серед молодих науковців.

На основі опрацювання наукової літератури нами було сформовано анкету, за допомогою якої проведено опитування щодо мотивації до наукової діяльності серед 22 студентів четвертого курсу фінансово-економічного факультету¹⁶ у віці 20–22 років, серед яких було 15 дівчат та сім хлопців. Проводячи дослідження, ми визначили такі особливості контингенту дослідження. По-перше, на момент вступу цих студентів до університету економічна спеціальність вважалася дуже престижною, яка гарантувала працевлаштування, тому певна частина студентів обирала цей напрям не через покликання до науки, а більш прагматичні мотиви, що логічно пояснює їхнє небажання займатися науковою діяльністю. Таких студентів ми визначали за допомогою питань щодо обрання спеціальності, бажання працювати за фахом та оцінкою вагомості здобутої освіти.

По-друге, зайняття наукою об'єктивно надає студенту університету певні переваги, які можуть спонукати його до успішної імітації наукової діяльності, це насамперед: гарантоване забезпечення місцем у гуртожитку, у т. ч. й у разі вступу в майбутньому до аспірантури (для набуття вищого статусу), надання переваг у конкурсі на отримання направлення на стажування до закордонних університетів-партнерів; певні переваги під час працевлаштування та побудови кар'єри в університеті тощо. Така мотивація є зрозумілою з точки зору студента, але не має ніякого позитивного впливу на розвиток української економічної науки, проведення оригінальних економічних досліджень, оскільки справжня наукова робота не передбачає апіорі певного матеріального розрахунку, а стимулюється внутрішнім прагненням до творчого пошуку. З цієї точки зору серед респондентів ми виокремлювали тих, які бажають займатися науковою діяльністю за внутрішнім покликом чи з матеріальних міркувань.

По-третє, серед студентів, що брали участь у дослідженні, ми визначили два «профілі», за різним баченням ними власних життєвих цілей

¹⁶ Усього на четвертих курсах денної форми навчання та в магістратурі фінансово-економічного факультету на початок 2009 р. навчалася 2460 студентів.

та допустимими шляхами їх досягнення. Виокремлення таких профілів важливе тому, що потенційно студент кожного «профілю» може займатися науковою діяльністю, однак через різницю в зазначених характеристиках мотивація буде різною.

За допомогою питань щодо особистих та професійних цілей, мрій студента, поштовху до вибору спеціальності, особистості, яка є зразком для студента, вдалося визначити чотири групи студентів.

Перша група. Рішення про навчання в університеті на цій спеціальності обрали батьки чи родичі. Цілі в житті такої групи – створення сім'ї, виховання дітей – стоять на першому місці. На другому, виявилося, – створення власного підприємства. Кількість респондентів, що належать до цієї групи, три дівчини. До того ж одна з них займалася науковою діяльністю.

Друга група. Рішення про навчання було обране під впливом престижності спеціальності або університету. На першому місці в цієї групи стоїть побудова кар'єри, натомість сім'я займає останнє після наукової діяльності місце. З п'яти респондентів, що були віднесені до цієї групи, двоє проводили власні наукові дослідження. Представники цієї групи бажають здобути фінансову незалежність, самореалізуватися, підвищити власний соціальний статус, прагнуть бути схожими на відомих бізнесменів.

Третя група. На одному з перших місць в особистих цілях у таких респондентів – побудова кар'єри, на другому – сім'я, на останньому – наукова діяльність. З 11 респондентів проводили власні наукові дослідження шість. У цілому ця група респондентів найбільше замишлюється над отриманням ще однієї вищої освіти.

Четверта група. До неї належать студенти, які, швидше за все, не будуть працювати за фахом, взірцем для них є не економісти, а, наприклад, музиканти. Крім того, мрії таких респондентів пов'язані з будь-якою роботою за кордоном, вони мріють зайнятися мистецтвом тощо.

Цікаво, що успішними особистостями й можливими взірцями для себе молоді економісти вважали українських політиків (чотири відповіді), бізнесменів (дев'ять відповідей, закордонні та українські), інше (два музиканти).

У цілому, вісім респондентів займалися науковою діяльністю, досліджували за власним бажанням певне явище. Саме вони зазначають в асоціаціях щодо наукової діяльності більш конкретні її особливості в університеті («використання на наукову діяльність значної кількості часу», «оброблення значної кількості інформації» і т. д.). Загалом, жоден студент не відносив наукову діяльність до творчої, розглядаючи її лише як процес дослідження чи вивчення чого-небудь. До того ж наукова діяльність чомусь не асоціюється у студентів з чимось цікавим, а лише з роботою над джерелами та викладанням в університеті.

Щодо існуючих мотивів зайнятися наукою (питання ставилося як відкрите) головним (27 %) стало матеріальне заохочення. Інші відповіді розподілилися між кар'єрою та перспективами працевлаштування; власним інтересом, бажанням саморозвитку, хобі. Перша та друга групи обирали за мотиви оцінку з дисципліни чи кар'єрні можливості, і лише у третій групі проявився інтерес до власне науки, хоча переважали аналогічні фактори. Тут також було зазначено фактор наявності вільного часу, адже половина представників цієї групи, крім навчання, працюють. На жаль, 63 % респондентів так чи інакше виявили небажання займатися науковою діяльністю протягом часу навчання в університеті, і лише 9 % хотіли це робити протягом усього періоду навчання.

Серед відповідей респондентів на запитання щодо можливих мотивів займатися наукою перше місце поділили дві відповіді: «солідна матеріальна винагорода» та «переваги щодо подальшого працевлаштування». Друге місце: «наявність практичного ефекту, який таке дослідження може принести» та «можливості отримання реальних доходів від реалізації власного дослідження», «можливості знайти нові відповіді на питання, що турбують людство», «доступ до інформації та матеріальне забезпечення». Третє місце: «переваги щодо подальшого навчання в університеті», «фідбек загальноєвропейських спеціалістів/науковців», «конкуренція» та «загальновідоме визнання».

Найбільш цікавим для нас було ставлення представників різних груп до різних мотивів. Так, за «можливість знайти нові відповіді на питання, що турбують людство», проголосували 40 % представників другої та 18 % третьої групи. Як «можливість змагатися, конкурувати» наукову діяльність розглядали 17 % представників третьої групи. Можливість «отримання реальних доходів від реалізації власного дослідження» мотивувала б 60 % студентів другої та 17 % третьої групи. Цікаво, що 27 % респондентів зазначили, що, займаючись наукою, вони самостійно розробили пропозиції до вирішення проблемного питання. З них 25 % є представниками третьої групи. Отже, саме з представників другої та третьої групи університет міг би формувати «ядро» цільових студентських наукових програм та заходів.

Наукова діяльність для студентів – це передусім наукова кар'єра. За методом ранжування ця відповідь отримала пріоритетність серед інших. Друге місце поділили між собою «займатися тим, що подобається», «шлях до аспірантури», «формування іміджу науковця» та з невеликим відривом «засіб бути на гарному рахунку в адміністрації університету». На третьому місці – загальне визнання, у тому числі серед студентів, а на четвертому – можливість поселення в гуртожитку та відстрочення від армії. Можна зробити висновок, що студенти не готові відмовляти собі в чомусь заради відданих занять лише наукою, а вбачають у науці шлях до реалізації своїх інших життєвих цілей.

Таким чином, основним висновком, за результатами проведеного нами дослідження, можна вважати те, що програми стимулювання наукової роботи студентів економічного університету мають бути зорієнтовані на цільовий сегмент, до якого, на нашу думку, варто віднести студентів, які належать до другої та третьої групи. Залучення студентів інших груп до наукової діяльності буде марною тратою ресурсів, оскільки така діяльність не відповідає їхній внутрішній системі цінностей та переваг, а отже, єдиним її результатом може бути лише успішна імітація, а не конкретні наукові здобутки. Сегментація дасть змогу правильно побудувати систему цільового маркетингу наукової діяльності, що дасть змогу поєднати цілі розвитку студента в університеті та університету як наукової установи.

Погано, що наукова робота в студентів асоціюється з нейтральними або негативними предметами та явищами, а не цікавою та творчою діяльністю. Тому важливим завданням для організаторів наукової роботи та її кураторів є створення позитивного іміджу наукової діяльності та широке інформування студентства. Доволі ж часто виявляється навпаки – студентські наукові товариства залишаються поза увагою студентів уже просто через те, що про їх існування знають тільки самі учасники таких товариств.

Однак інформувати та зацікавити студента – це лише початок справи. Важливою та, напевно, головною метою такою діяльності є розкриття таланту, потенціалу студента. Тому куратори студентів та їхні наукові керівники мають своєчасно виявляти мотиви та зацікавленість студента в науковому пошуку, разом із студентом будувати карту дослідження чи наукової роботи, визначати чіткі цілі досягнення певного результату. Попри традиційність цих методів, для успішної їхньої реалізації важливо забезпечити:

- обговорення з куратором (науковим керівником) методів спільної роботи на самому початку, визначення того, що є стандартами якісної наукової роботи;

- високий рівень свободи творчого пошуку студента та висловлення власної точки зору, найголовніше тут – «не зруйнувати» творчий процес;

- гнучкість наукового керівника чи куратора у ставленні до студента, він лише починає свій шлях до власного успіху, кар'єри, щастя – які б вони не були, а тому можливими компонентами співпраці такої людини та досвідченої в житті людини можуть бути невпевненість щодо обраної роботи, бажання змінити її на іншу, бажання спробувати себе в чомусь новому. Зрозуміло, що це не означає, що інша складова будь-якої співпраці – повага – зникатиме. Головне – з розумінням ставитися до молодого науковця, при обов'язковому мінімальному рівні «гігієнічних факторів» – поваги, самоконтролю, відповідальності.

Для деяких студентів, які бажали б розпочати наукову діяльність чи її здійснюють, поширення зазначених принципів співпраці стали б гарним

фактором зниження інформаційної асиметрії та незацікавленості студентів у такій діяльності (наприклад, яка базується на колишньому невдалому досвіді чи не зовсім коректному ставленні кураторів чи керівників).

З іншого боку, виходячи з досвіду формування студентських організацій, слід зазначити, що у студентів є низьким інтерес до такої діяльності й нерідко навчання загалом у першу чергу розглядається як засіб отримання диплому. Частково це пояснюється низькими «бар'єрами входу», вступу на певну спеціальність чи до університету в цілому. Низька мотивація, пов'язана з нав'язаним напрямом життєвого шляху, має бути розпізнана серед студентів. Якщо ми не можемо змінити систему відбору студентів до навчальних закладів за їхніми, у тому числі, творчими здібностями, мотивацією до навчання саме в цьому університеті, то для наукової діяльності коло пошуку потенційних науковців значно звужується. Однак молодих людей, які дійсно б за покликом серця бажали займатися наукою, і так мало. Тому необхідно працювати з групами студентів, які пов'язують власні життєві цілі з кар'єрою, успіхи – із соціальним статусом, здобуттям фінансової незалежності. Саме такі студенти, імовірно, формуватимуть «ядро» молодих науковців та навіть їхніх лідерів (значна частина третьої групи говорить про конкуренцію як мотив). Однак гарантія, що вони пов'яжуть свій життєвий шлях з наукою назавжди, доволі низька. Імовірно, з'являтиметься висока плинність кадрів серед таких молодих науковців. На прикладі студентських наукових гуртків це можна побачити. До того ж набуття досвіду наукової роботи у стінах університету в будь-якому випадку буде позитивним фактом, особливо тоді, коли студент отримав те, чого він бажав досягти на початку такої діяльності. Нехай він не стане великим науковцем, його досвід збагатився таким видом діяльності, в якому він виявив свої здібності та зацікавленість.

Конкретні пропозиції щодо студентської наукової діяльності нами сформульовані виходячи з того, що для ширшого залучення молоді в науку варто забезпечити задоволення якомога більшого спектра потреб студентства у процесі здійснення наукової діяльності. Це насамперед таких потреб, як висока матеріальна винагорода, переваги під час влаштування на роботу, власний інтерес до проблеми, можливість отримати практичний ефект від дослідження та конвертувати його в джерело доходів. Зробити це можливо у тому числі й за рахунок розширення діяльності наукових студентських гуртків, організованих за такими принципами:

- вільне членство та максимально спрощені бар'єри входу та виходу;
- широка поінформованість студентів про існування таких гуртків та їх діяльність, створення бренду та власного іміджу кожного гуртка, належність до якого буде підвищувати статус студента;

- індивідуалізація наукової роботи в межах гуртка та винагороди;
- розкриття унікальних талантів кожного студента та забезпечення їхньої самореалізації за допомогою участі в роботі гуртка;
- матрична структура організації діяльності такого гуртка, керування яким забезпечувала б невелика група молодих науковців, які дійсно зацікавлені в розвитку ключових питань наукової роботи гуртка, є, по суті, лідерами або організаторами та отримують певне матеріальне чи нематеріальне підкріплення;
- міждисциплінарний характер наукових досліджень у межах гуртка та орієнтація на новітні сфери науки;
- залучення до організації та проведення наукових заходів, ініційованих гуртком потенційних роботодавців.

Отже, такі гуртки мають стати не тільки лабораторіями ідей для бізнесу, а й лабораторіями талантів для науки.

Також варто зазначити, що жоден з молодих студентів-науковців, які тільки починають сходити кар'єрними східцями, формувати маршрут досягнення поставлених цілей, не застрахований від помилок насамперед щодо обраної сфери діяльності. Тому політика щодо розвитку наукової діяльності молоді, їхньої мотивації до творчості має бути достатньо гнучкою, здатною підтримати студента у всіх його починаннях. Дійсно, коли молода людина вчиться думати, робить помилки і вчиться на них – тільки таким шляхом вона може сформуватися в дорослу та зрілу особистість, яка точно знає, чого прагне та рухається в цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. *Стивен П. Робинс* Менеджмент / С. П. Робинс, Мэри Коултер ; [пер. с англ.]. – 6-е изд. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. – 616 с.
2. *Кущенко І. Ю.* Мотивація науково-дослідницької діяльності учнів – запорука успішності в навчальній та позанавчальній роботі [Електронний ресурс] / І. Ю. Кущенко // Теорія та методика управління освітою. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/1/08kiunpr.pdf>. – Назва з екрана.
3. *Леушканова С. В.* Особенности мотивации научной деятельности преподавателей вуза [Электронный ресурс] / С. В. Леушканова // Наука, образование, общество. – Режим доступа: <http://journal.sakhgu.ru/archive/2004-03-1.doc>. – Загл. с экрана.
4. Система мотивации молодых ученых к активной научной деятельности : материалы круглого стола, организованного фондом «Центр открытых исследований и распространения экономической информации “Открытая экономика”», 25 травня 2007 р., Москва [Электронный ресурс] // Наука и технологии России – STRF.ru. – Режим доступа: http://www.strf.ru/organization.aspx?CatalogId=221&d_no=12261. – Загл. с экрана.

Каміль ГАРЄЄВ,

бібліотекар II категорії науково-дослідного відділу бібліотекознавства та бібліографознавства ДЗ «ДНБ ім. В. Г. Короленка»

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ МОЛОДОГО ПЕРСОНАЛУ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються деякі характерні риси потенціалу молодих бібліотекарів, спрямованого на дослідницьку діяльність в умовах віртуальних комунікацій як інструменту науково-дослідної роботи в наукових бібліотеках.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа, віртуальне середовище, модель, комунікація.

Сучасна бібліотечна справа в Україні перебуває на стадії істотних трансформацій, зумовлених зміною суспільно-політичного устрою держави, відміною культпросвітницьких та ідеологічних функцій бібліотек, бурхливою інтеграцією інформаційних технологій, зокрема впровадженням комп'ютерних засобів у бібліотечні процеси, становленням нового місця бібліотек як ланки соціально-документних комунікацій. Дедалі більшу увагу привертають маркетингові стратегії керування бібліотекою та її персоналом. Також очевидно, що бібліотеки як читальні поступово втрачають актуальність і, власне, не мають перспективи – ось чому загострюється необхідність пошуку нових функцій бібліотек. У контексті актуалізації інформаційного суспільства і ролі метазнань бібліотекарі є «однією з небагатьох груп спеціалістів, яких цілеспрямовано навчають умінню систематизувати, оцінювати, упорядковано накопичувати, виявляти та використовувати знання» [11, с. 74]. Цей фактор є запорукою успіху бібліотеки та бібліотечної професії. Та водночас саме від бібліотекарів залежить вирішення питання про нове місце бібліотек у суспільстві майбутнього.

Такі значні трансформації наукового, організаційно-методологічного, функціонального і технологічного характеру потребують відповідних ментальних перетворень, тобто переосмислення місця, функцій і ролі бібліотеки в суспільстві за нових умов, пошуку нових стратегій її розвитку. Виникає проблема невідповідності суспільних та наукових потреб і умов сьогодення, з одного боку, та усталених функцій і методів роботи

бібліотек – з іншого. Вирішення цієї проблеми можливе в комплексному пошуку, розробці і впровадженні стратегічної інноваційної політики розвитку наукових бібліотек шляхом здійснення науково-дослідної роботи, що є найточнішим інструментом здобуття об'єктивно нових знань про суспільство і світ. Таку науково-дослідну діяльність можна впровадити за допомогою інструментів віртуального середовища як найсучаснішої сфери комунікацій. До цієї роботи в наукових бібліотеках доцільно залучати насамперед молодих дослідників, бо вони є ровесниками багатьох із вищезгаданих змін. Молодь узагалі більш відкрита, гнучка і сприйнятлива щодо нововведень. Тому найоптимальнішим для бібліотек є спрямування на науково-дослідну роботу потенціалу саме молодих бібліотекарів.

Актуальність такої проблеми та запропонованого шляху її вирішення зумовлена тими тенденціями, які мають місце останнім часом в Україні та в державах близького зарубіжжя, це – поява новітніх форм наукових комунікацій, зумовлена інтенсивним розвитком віртуального середовища; загальне зближення наукової практики з науковими бібліотеками, а також бібліотеками науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів; розробка кадрової політики, орієнтованої на залучення молодого персоналу до бібліотек і підтримку їхнього професійного й особистісного розвитку. Новизна вирішення цієї проблеми полягає в тому, що у фаховій літературі недостатньо розглянуті питання щодо потенціалу молодого персоналу наукових бібліотек за нових умов, з новими завданнями і формами науково-дослідної діяльності.

Автор спирається на деякі дослідження провідних вітчизняних учених щодо специфіки роботи наукових бібліотек у системі науково-дослідних установ [4, 7, 8, 10, 11, 15], особливості діяльності бібліотек у сучасному віртуальному середовищі [2, 5, 6, 9] та на результати локальних і всеукраїнських наукових досліджень, проведених у Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) [1, 12, 13, 14].

Мета статті – розкриття функціональних зв'язків між реалізацією інноваційних науково-дослідних програм бібліотек за допомогою інструментів віртуального середовища та ресурсами молодого персоналу наукових бібліотек у дослідницькій діяльності. Мета реалізується шляхом виконання таких завдань: розглянути й визначити роль наукових бібліотек у системі наукових комунікацій; обґрунтувати доцільність залучення молодого персоналу до науково-дослідної роботи в наукових бібліотеках; окреслити значення і функції віртуальних наукових комунікацій у сучасних умовах роботи наукових бібліотек.

Якщо раніше була поширеною практика вивчення досвіду одних бібліотек і перенесення його на інші, то сьогодні для успішної діяльності бібліотека повинна реалізувати завдання комплексного пошуку, розробки і впровадження конкретних інноваційних стратегій для

вирішення проблем конкретних бібліотек [3]. Поняття інновації (відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р.) як новоствореної або вдосконаленої конкурентоспроможної технології, що істотно поліпшує структуру та якість соціальної сфери, було вельми актуальним у різних сферах науки наприкінці ХХ ст., але не втратило своєї значущості й нині, оскільки, незважаючи на численні публікації на тему, у бібліотечній практиці й досі застосовуються малоефективні, іноді й застарілі підходи. В умовах інформаційного суспільства інноваційна стратегічна політика розвитку наукових бібліотек потребує *суб'єкта, процесу, ресурсів і середовища*. Окреслимо наповнення цих складових.

Як відомо, головним для функціонування наукових бібліотек є розвиток науки в цілому, оскільки такі бібліотеки орієнтовані на задоволення інформаційних потреб науковців. Наукові бібліотеки в науковій когнітивно-комунікативній системі є значущою сполучною ланкою між створювачами наукових документів та їх споживачами, виконуючи функцію інформаційного «забезпечення наукового пізнання, яке реалізується шляхом кумуляції, збереження та надання користувачам інтегрованого і синтезованого знання» [8, с. 98].

Відомо також, що наукові бібліотеки можуть здійснювати *наукову роботу* за двома напрямками: науково-організаційному та науково-дослідному. *Науково-організаційна робота* полягає в інформаційно-бібліографічному забезпеченні дослідної роботи інших установ (кооперація з вищими навчальними закладами, науковими інститутами), наданні їм відповідних бібліотечно-інформаційних ресурсів [4, 6]. Це може бути «інформація щодо сучасних досягнень за профілем діяльності науковця; інформація щодо обґрунтування нового наукового напрямку; інформація щодо встановлення науково-технічного рівня, актуальності, новизни науково-дослідної роботи; інформація, пов'язана з вирішенням завдань практичної діяльності» [10, с. 26]. В аналогічному контексті нові зв'язки між науково-дослідними установами і науковими бібліотеками зазначалися у 2009 р. на 38-й щорічній конференції Асоціації дослідницьких бібліотек Європи (LIBER) «Інновації через співробітництво». Зміна уявлень про життєвий цикл наукового дослідження та шляхи поширення наукової інформації призвела до трансформації ролі бібліотеки, яка «нині не просто сприяє розповсюдженню знань, але й сама залучена до процесу їх створення та публікацій результатів досліджень учених... Ці нові функції роблять бібліотеку не пасивною інституцією, що зберігає знання, але й активним учасником процесів наукової комунікації, організації е-науки та е-досліджень» [15, с. 22].

Науково-дослідна діяльність наукових бібліотек реалізується в проведеному дослідницьких проектів у галузі бібліотекознавства та

суміжних дисциплін (самостійно або в кооперації); функціональна наближеність наукових бібліотек до науково-дослідних організацій має збагатити дослідницьку діяльність бібліотекарів професіональним пізнавальним і методологічним інструментарієм.

І якщо суспільні зміни вимагають від наукових бібліотек пошуку та розробки інновацій, то інновації, у свою чергу, потребують наукової роботи – в обох вищезазначених напрямках вона стає *процесом*, спрямованим на пошук інновацій. Інформаційно-бібліографічне забезпечення наукових досліджень само по собі є міцним поштовхом до розробки стратегічної інноваційної політики і пошуку нової ролі бібліотек у суспільстві, оскільки сприятиме перетворенню наукових бібліотек у сучасні інформаційні наукові центри. А науково-дослідна діяльність наукових бібліотек у галузі бібліотекознавства дасть змогу віднайти наукові засади розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, оскільки наука за своїм загальнофілософським значенням є універсальною і необхідною відправною точкою та інструментом для розробки інноваційних стратегій.

Як уже зазначалося, доцільність залучення молодих бібліотекарів як *суб'єкта* науково-дослідної роботи зумовлена більшою відкритістю молодого покоління до тих змін, на які сьогодні зобов'язана реагувати бібліотека. Більше того, майже одночасно з виникненням питання про оновлення персоналу бібліотек з'явилася проблема пристосування книгозбірень до віртуального середовища. В умовах інтенсивної комп'ютеризації здебільшого саме молоді люди краще орієнтуються, до того ж у їхній роботі відсутні ті побоювання, бар'єри та стереотипи, що притаманні старшому поколінню. Додамо до цього, що такі якості молодих, як здатність бачити нове, мобільність, завзятість, гнучкість до навчання та перенавчання, становлять водночас потенціал, конче необхідний для якісної та плідної науково-дослідної роботи. І хоча молодий персонал – не єдині, хто здатні впроваджувати інновації, саме з поколінням молодих бібліотекарів пов'язується надія на зміну статусу та іміджу бібліотек у суспільстві.

Які ресурси необхідні молодим бібліотекарям для наукової роботи? Насамперед це такі когнітивні та особистісні якості, як знання бібліотечних технологій, уміння аналітично мислити, знання суміжних дисциплін, володіння комп'ютерними технологіями, загальна ерудованість, професійна етика, а також уміння адаптуватися, комунікабельність, уважність, уміння висловлювати власну думку, ділова активність, організаторські здібності, лідерські якості [13]. Їх можна згрупувати навколо поняття *компетентність* – інтегрована якість особистості, що включає знання, уміння і навички в певній сфері, такі особистісні утворення, як цінності, мотиви, ставлення тощо, поєднує інтелектуальні і навичкові складові діяльності. Науково-дослідна діяльність неможлива також без *творчого потенціалу*, під яким розуміється сукупність

інтелектуальних і особистісних можливостей, які можуть бути спрямованими на впровадження нових ідей і передових технологій на зміну застарілим уявленням і нормам; здатність бачити нове, застосовувати нові підходи. Умовою справжнього професіоналізму і творчої майстерності є самовдосконалення за допомогою *безперервної освіти*, у т. ч. самоосвіти, підвищення кваліфікації, перенавчання; самоосвіта відіграє особливо важливу роль, тому що саморозвиток, самоаналіз і самооцінка є пріоритетними для творчого дослідника.

Поєднання компетентності, творчого потенціалу і безперервної освіти становить сукупний *ресурс*, необхідний молодому досліднику як суб'єкту наукової діяльності наукових бібліотек. Цей ресурс відображається в результатах досліджень, проведених ХДНБ. Так, у 2006 р. в рамках локального дослідження «Молодий працівник ХДНБ: погляд у майбутнє» 35 % респондентів (молодих бібліотекарів) позитивно відповіли на запитання «Чи маєте Ви бажання і можливість проводити науководослідну роботу?» Ці дані підтверджуються підсумками всеукраїнського дослідження «Молодий працівник ОУНБ України: погляд у майбутнє», яке охопило 375 молодих бібліотекарів 23 ОУНБ України (його результати готуються до друку в матеріалах Всеукраїнської конференції «Короленківські читання-2009»). Так, 45 % опитаних у першу чергу зазначають необхідність спеціальної підготовки бібліотекаря, 25 % – вважають професію бібліотекаря інтелектуальною і творчою, для 12,1 % опитаних фактором задоволення роботою є можливість робити щось нове (цей фактор посідає третє місце серед інших). Для 17 % респондентів мотивом вибору професії є творча праця. Серед творчих рис, що виявляють молоді бібліотекарі в роботі, більшість обирає готовність і відкритість до співпраці та діалогу, здатність напружено працювати. 37 % беруть участь у заняттях з підвищення кваліфікації, 22 % – у розробці та реалізації цільових проєктів, 12,5 % – у творчих конкурсах. 85 % працюють за новітніми інформаційними технологіями. Молоді бібліотекарі характеризують власний інноваційний потенціал головним чином такими якостями, як психологічна готовність до інновацій, працездатність, уміння працювати в команді, готовність до розширення кола обов'язків, ініціативність. 40 % як заохочення обрали б можливість вивчити досвід інноваційної діяльності інших бібліотек, 30 % – отримати додаткову освіту. Такі результати висвітлюють новий портрет молодого бібліотекаря, який має потенціал до науково-дослідної роботи, творчі задатки, прагне до повного оволодіння професійною компетентністю, розуміє необхідність постійної самоосвіти.

Останнім часом у бібліотеках відбувається поєднання традиційних та електронних форм надання інформації, яке стирає межі між реальними та віддаленими користувачами. До того ж саме інструменти онлайнного

доступу до ресурсів бібліотек вирішують проблему доведення до користувачів тих значних обсягів документів у бібліотеках, що з часом тільки збільшуються [5] – тому необхідність їх підтримки та розвитку буде зростати.

Середовищем, в якому взаємодіють означені вище суб'єкт, процес і ресурс, можуть бути як традиційні, так і віртуальні комунікації. Оскільки бурхливий розвиток віртуальних комунікацій за допомогою мережевого простору Інтернету (гіпертекстових сторінок, електронної пошти, форумів і чатів, груп новин, віртуальних конференцій і т. д.) привів до виникнення в бібліотеках нових форм роботи, розглянемо можливості молодого персоналу як суб'єкта наукової діяльності за допомогою саме віртуальних комунікацій, серед яких можна виділити такі різновиди:

- сайти бібліотек і бібліотечних асоціацій, тематичні розділи сайтів;
- онлайніві електронні каталоги і служба замовлення літератури через Інтернет;
- віртуальні довідково-інформаційні служби;
- каталоги корисних посилань;
- віртуальні наукові конференції з можливостями відеоконференц-зв'язку та онлайнного спілкування учасників;
- відкриті бази даних бібліотечнознавчих досліджень, які створюються та підтримуються різними бібліотеками, з наданням відкритого доступу;
- віртуальні виставки літератури (нових надходжень, подарованих видань тощо);
- сервіси електронної пошти, форумів та блогів, дошок оголошень;
- корпоративні каталоги бібліографічних даних;
- віддалений доступ до повнотекстових версій зарубіжних електронних наукових видань;
- віддалений доступ до академічних баз даних наукових журналів;
- доступ до бази даних індексу наукового цитування Web of Science;
- методична допомога в організації е-науки.

Але розвиток цих віртуальних комунікацій привів до змін не тільки в обслуговуванні користувачів, але й у діяльності самих бібліотекарів, сприяючи «реалізації професійного та особистісного потенціалу бібліотекаря, його вільного самовизначення» [6, с. 20]. Стало можливим використовувати їх не тільки для задоволення інформаційних потреб науковців, але й як *інструмент наукової роботи бібліотек* у галузі бібліотечнознавства [2]. Тому ці засоби (які можна визначити як *віртуальні наукові комунікації*) розширюють коло традиційних наукових комунікацій і є системою, що реалізує «уніфікований підхід до створення, зберігання, організації та користування науковою інформацією» [6, с. 20].

ХДНБ має досвід у використанні деяких з цих форм віртуальних наукових комунікацій. Зокрема, ще в 2005 р. було проведено всеукраїнське

дослідження 52 обласних, дитячих та юнацьких бібліотек «Віртуальна довідка в бібліотеках України», яке дало можливість реструктуризувати традиційне довідково-бібліографічне обслуговування з урахуванням сучасних засобів комунікацій, вивчення віддаленого користувача та характеру його запитів [12]. Особливо слід виділити таку форму наукових комунікацій, як *віртуальні конференції*. У 2008 р. ХДНБ організувала і провела міжнародну віртуальну наукову конференцію з кадрових проблем «Бібліотекар ХХІ століття: нові стандарти професії» [1], яку за 2008 р. відвідало близько 1500 користувачів. Всеукраїнське експрес-анкетування провідних бібліотечних спеціалістів після цієї конференції з метою оцінки її матеріалів свідчить про такі її переваги, як «заощадження часу, можливість індивідуальної консультації з фахівцями, розширення кола спілкування, можливість вибору індивідуальних шляхів навчання в системі підвищення кваліфікації» [14, с. 39]. Віртуальні конференції відзначаються своєю оперативністю, доступністю, широкомасштабністю обговорення та можливістю вільно висловлювати думки різним за віком, статусом і кваліфікацією людям [14]; їм властиві комфортність доступу, оперативність оновлення даних, інтегрованість у єдиний інформаційний простір [6]. Як форма організації наукових заходів вони надають можливості необмеженого спілкування, істотними їх перевагами є висока доступність: швидкість доступу (в мережі Інтернет), безоплатна участь, відсутність часових, просторових, соціальних меж, заощадження часу.

На рис. 1 схематично відображені елементи наукової роботи молодих науковців у бібліотеках в умовах віртуального середовища.

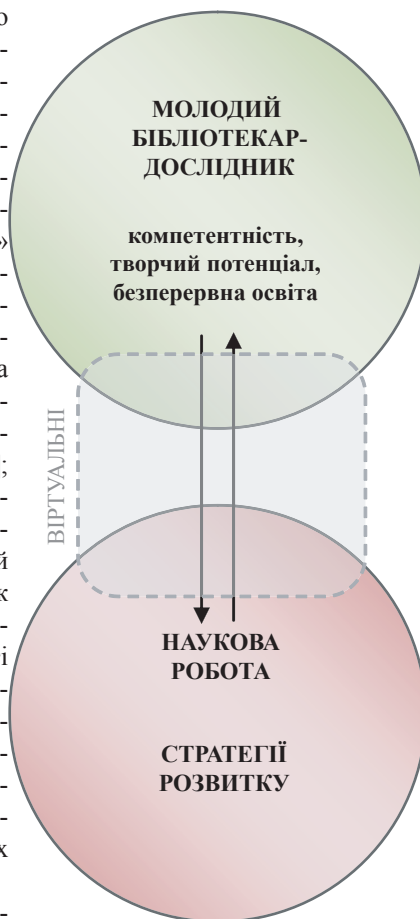

Рис. 1. Елементи наукової роботи молодих дослідників у віртуальному середовищі

Знання, уміння і навички, особисті та когнітивні якості, поєднані поняттям компетентності, творчий потенціал, а також їх удосконалення за допомогою форм безперервної освіти (навчання, підвищення кваліфікації та самоосвіта) є тими ресурсами, якими володіє сучасний молодий бібліотекар-дослідник наукових бібліотек. Як суб'єкт він спрямовує ці ресурси на процес наукової роботи, що складається з науково-організаційної роботи (інформаційно-бібліографічного забезпечення потреб науковців) та науково-дослідної діяльності (у галузі бібліотекознавства і суміжних дисциплін) і є частиною стратегічної інноваційної політики наукових бібліотек. З одного боку, молодий дослідник отримує можливість самореалізації, застосування отриманих знань, з іншого – наукова робота допомагає йому збагачувати знання, розкривати творчий потенціал, удосконалювати професійні якості. Необхідність вирішувати наукові завдання спонукає до безперервного навчання і самоосвіти. Ця взаємодія відбувається як у традиційних, так і у віртуальних наукових комунікаціях. Останні, як найсучасніша і найперспективніша форма комунікацій, відкривають для цього нові ефективні шляхи, виступають як інструментом наукової роботи, так і формою безперервної освіти та підвищення кваліфікації, засобом обміну досвідом і професійними ідеями. Їх можна застосовувати для розвитку і вдосконалення ресурсів науково-дослідної діяльності молодих бібліотекарів.

Реалізації цієї взаємодії сприяє ряд функцій віртуальних конференцій, а саме:

- *навчальна* – віртуальна конференція виступає як форма навчання і підвищення кваліфікації молодих бібліотекарів, а також як різновид дистанційної освіти, надає можливості вільного консультування з провідними вченими у галузі бібліотекознавства;

- *комунікативна* – віртуальна конференція є формою наукової комунікації, надаючи можливості для професійного спілкування між молодими бібліотекарями і науковцями ОУНБ, відвідування інших бібліотек, «віртуального стажування»;

- *презентаційна* – віртуальна конференція дає змогу презентувати себе та свою бібліотеку, поінформувати громадськість про власні наукові здобутки;

- *когнітивна* – сукупна функція, пов'язана з комунікативною, відкриває допоміжні шляхи молодим дослідникам для вивчення та запозичення досвіду інших бібліотек і фахівців;

- *корпоративна* – реалізується через об'єднання зусиль і можливостей багатьох бібліотек та спеціалістів (міжбібліотечна кооперація);

- *меморіальна* – реалізується збереженням корпоративного досвіду бібліотек.

Отже, завданням наукових бібліотек сьогодні є орієнтація на поглиблення науково-організаційної та науково-дослідної роботи з метою оптимального задоволення інформаційних потреб науковців і одночас-

ного пошуку, розробки і впровадження стратегічної інноваційної політики. Дієвою мірою для цього буде залучення молодого персоналу й інструментів віртуальних наукових комунікацій, особливо таких перспективних, як тематичні форуми і блоги, віртуальні конференції, бази даних бібліотекознавчих досліджень. Усі ці заходи мають практичне значення для формування нового місця і нового іміджу бібліотек на сучасному етапі трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань. Розробка системи взаємодії цих елементів є завданням подальшого ретельного і всебічного дослідження.

Список використаних джерел

1. Бібліотекар ХХІ століття: нові стандарти професії : матеріали міжнар. віртуал. конф., лютий – червень 2008 р. [Електронний ресурс] / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. А. Л. Шалиганова]. – Х., 2009. – Режим доступу: http://korolenko.kharkov.com/virt_sem3.htm. – Назва з екрана.
2. *Воскобойнікова-Гузєва О.* Сучасні засоби професійних інформаційних комунікацій / О. Воскобойнікова-Гузєва // Бібл. вісн. – 2004. – № 2. – С. 22–26.
3. *Давидова І. О.* Інноваційні стратегії розвитку бібліотек / І. О. Давидова // Вісник ХДАК. – Вип. 17. – Х. : ХДАК, 2006. – С. 104–109.
4. *Дрозд О. М.* Комплексные решения для создания системы информационного обеспечения научных исследований и разработок / О. М. Дрозд, Ж. М. Молчан // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. / Междунар. ассоц. академий наук. – К., 2008. – Вып. 6. – С. 155–165.
5. *Костенко Л.* Онлайніві ресурси бібліотеки: створення, використання / Л. Костенко // Бібл. вісн. – 2003. – № 1. – С. 13–17.
6. *Ляшенко Л.* Модель інформаційного забезпечення бібліотекарів / Л. Ляшенко // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 8. – С. 20–22.
7. *Свобода А. А.* Научно-исследовательская работа – важная составляющая деятельности библиотек учреждений Национальной академии наук Украины / А. А. Свобода // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. / Междунар. ассоц. академий наук. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 52–66.
8. *Слободяник М.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія / М. Слободяник; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К. : Ред. журн. «Бібліотечний вісник», 1995. – 267 с.
9. *Солов'яненко Д.* Концепція онлайнівого бібліотечного сервісу / Д. Солов'яненко // Бібл. вісн. – 2002. – № 5. – С. 31–37.
10. *Філіпова Л.* Інформаційне забезпечення наукових досліджень: тенденції розвитку (на прикладі медичної науки) / Л. Філіпова, Н. Артамонова // Вісн. Кн. палати. – 2009. – № 11. – С. 24–31.

11. *Чачко А.* Современная библиотека в процессе трансформаций : монография / А. Чачко. – К., 2003. – 140 с.
12. *Шалиганова А.* Віртуальна довідкова служба в публічних бібліотеках України: напрямки розвитку / А. Шалиганова // Бібл. форум. – 2006. – № 2. – С. 16–18.
13. *Шалиганова А. Л.* Ідеальний та реальний портрет молодого бібліотекаря (за результатами дослідження «Молодий працівник ХДНБ ім. В. Г. Короленка – погляд у майбутнє») / А. Л. Шалиганова // Бібліотекар XXI століття: нові стандарти професії : матеріали міжнар. віртуал. конф., лютий – червень 2008 р. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2009. – С. 44–50.
14. *Шалиганова А.* Нові стандарти професії / А. Шалиганова // Бібл. форум. – 2009. – № 1. – С. 35–39.
15. *Ярошенко Т.* Знімаючи рожеві окуляри: LIBER про нові зміни та можливості для академічних бібліотек Європи / Т. Ярошенко // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 22–24.

Марія КАНДЗЮБА,

аспірантка Волинського національного університету ім. Лесі Українки

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАТУСУ НАУКОВЦЯ В УМОВАХ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується культурологічний аспект природи віртуальної реальності як об'єкта дослідження та сфери саморепрезентації науковця. Аналізуються особливості трансформації статусу індивіда як споживача різного роду інформації в мережі. З'ясовуються кризові моменти комунікації «користувач – віртуальне середовище – користувач». Робиться спроба окреслити значення новітніх змін у сфері культури, пов'язаних з розвитком та поширенням віртуальної реальності.

Ключові слова: віртуальна реальність, Інтернет, мережа, інформація, культура.

Роль електронних комунікацій у сучасній культурі важко переоцінити. Комп'ютерні технології сьогодні дають змогу істотно розширити діапазон отримання інформації, її трансляції та обміну. Сучасна людина – користувач ПК та мережі Інтернет – частина глобального інформаційного простору, що має свої особливості. Передусім ідеться про докорінну трансформацію статусу споживача інформаційного потоку в умовах віртуальної реальності. Із відносно пасивного реципієнта, суб'єкта трансляції інформації, індивід перетворюється на активного (інтерактивного) в момент сприйняття та засвоєння запропонованого потоку смислів та значень і впливає на його характер, перетворюючись на співтворця сучасного глобального інформаційного простору.

Змінюється саморепрезентація «я» особистості в середовищі електронних комунікацій. Дослідники Інтернету здійснили спробу окреслити характерні риси віртуальної особистості (англ. virtual identity, а також virtual personality, virtual person, virtual persona, virtual character і т. п.). До них насамперед належать нематеріальність впливу, безтілесність, редукція особистості до її семіотичних маніфестацій (тобто до текстів у найширшому значенні). По-друге, індивідуальна анонімність, принаймні її можливість. Ідеться не про відсутність імені, а про можливість його приховати. З семіотичної точки зору це означає довільний зв'язок між реальною особистістю і користувачем мережі. Зрештою, у кінцевому підсумку, міжособистісну комунікацію в мережі можна визначити як спілкування симулякрів, осіб, яких не існує. Це можливість

подання будь-якої інформації, у тому числі тієї, що стосується саморепрезентації. Звідси випливає наступна характеристика віртуальної особистості – розширені (необмежені) можливості ідентифікації особи, свобода наділяти віртуального суб'єкта будь-якими характеристиками аж до формування ряду віртуальних особистостей одночасно або послідовно, грати необмежену кількість ролей.

Поняття віртуального індивіда (virtual identity) тісно пов'язане з поняттям віртуального суспільства (virtual community) – електронно-опосередкованого соціального середовища, в якому відбувається взаємодія віртуальних особистостей. Вище перераховані властивості, притаманні віртуальному середовищу (нематеріальність, інтерактивність тощо), уподібнюють штучний інтелект до розуму людини, творчої уяви, що сприяє оптимізації діяльності науковця. Однак існує сутнісна відмінність між творчим актом у середовищі електронних комунікацій і в інших сферах духовно-практичної діяльності людини: за умов інтерактивності віртуального середовища до результату творчої активності причетні всі користувачі, стираючи межі між автором та реципієнтом, спрощуючи феномен авторства взагалі. У таких умовах відбувається радикальна трансформація статусу та ролі науковця, змінюється роль та значення інформації, скорочуються строки її актуальності, а отже, важливості.

Поява Інтернету визнається одним з найбільших та найважливіших результатів інформаційної революції минулого століття. Третє тисячоліття зменшило романтизацію Інтернету. Доступ до мережі став таким же повсякденним і водночас необхідним явищем, як радіо, телефон і телевізор. Кількість користувачів мережі непинно зростає. Розвиток інформаційного суспільства і високотехнологічного виробництва потребує відповідного рівня наукових та освітніх мереж для інформаційного обміну, які мають випереджати промисловий рівень мережевих технологій. Це стає пріоритетним завданням суспільства, оскільки освітньо-наукові мережі забезпечують підготовку кадрів для сучасного виробництва та є полігоном для обробки технічних рішень для нової галузі промисловості – інфокомунікацій.

Як і будь-яка нова технологія, Інтернет містить ряд невирішених проблем, які набувають дедалі більшого значення на загальнокультурному, глобальному рівні; саме розвиток наукових, освітніх мереж може зробити доступнішими інформаційні технології в Україні, а також репрезентувати освітньо-науковий рівень країни на міждержавному рівні. Крім того, сама віртуальна реальність як новий інформаційний простір, середовище реалізації творчої природи індивіда потребує детального вивчення в контексті сучасної культури. Новий віртуальний вимір, який сьогодні перебуває в процесі свого становлення, у перспективі може бути не лише інформаційною реальністю, а й полем специфічної постсоціальної конструкції – надвідкритого суспільства. Виникає світ без меж, але й без горизонту, що

постійно балансує на межі хаосу. Здобуваючи свободу, людина випускає на волю стихії, природу яких вона не зовсім розуміє і контролює.

У постмодерну епоху трансформація культури та суспільства набуває зовсім іншого характеру. Людина відчужується від життя на користь віртуальної реальності. Мова уже не тільки про так званих кіберпанків – людей, для яких сенсом життя стало занурення у кібервимір, Інтернет. Постмодерніст, занурений у віртуальну реальність, цілком усвідомлює її умовність, можливість керувати її параметрами і можливість виходу з неї. Небезпека того, що стосунки між людьми набудуть форми взаємодіючих образів – небезпека віртуалізації суспільства.

Наприкінці ХХ ст. для нас стало звичною справою використовувати в побуті вирази «віртуальний магазин», «віртуальна конференція», «віртуальна економіка», «віртуальна спільнота» тощо. Гучне слово «віртуальність» освоюється аналітиками різного фаху – від політиків і журналістів до культурологів та філософів. З точки зору соціолога розповсюдження нової термінології – закономірне явище. По-перше, воно відображає зростаючу роль комп'ютерних технологій у повсякденному житті людей. Перенесення таких форм взаємодії, як купівля-продаж, наукова дискусія або обговорення пліток, з реального простору магазину, офісу, кав'ярні чи кухні у віртуальний простір мережі Інтернет. Крім того, вражає тенденція розширеного, метафоричного використання поняття «віртуальна реальність». З його допомогою сьогодні означається більшість нових економічних, культурних тощо феноменів, навіть якщо вони безпосередньо не пов'язані з комп'ютеризацією, але мають спільні риси з логікою віртуальної реальності. Сутнісний принцип цієї логіки – заміна реальних подій чи речей симулятивними образами. Таке заміщення спостерігається майже в усіх сферах життя сучасної людини, що дає підстави для комплексного, цілісного дослідження соціокультурних змін як процесів віртуалізації культури.

У нашій роботі модель віртуалізації суспільства пропонується як начерк, ескіз теорії нових культурних змін. Модель лише окреслює нові можливості й перспективи, а також наголошує на потенційних небезпечних чи кризових ситуаціях. Відмова від некритичного сприйняття моделі інформаційного суспільства з характерним для неї технологічним детермінізмом відкриває перспективу адекватнішого, об'єктивнішого, повнішого розуміння комп'ютерної революції, її інтерпретації як однієї з тенденцій трансформації культури.

У цьому контексті принципово важливим постає той факт, що сьогодні пріоритетним став розвиток не самих інформаційних технологій, а розширення віртуального простору. У результаті вдосконалення комп'ютерної техніки, її програмного забезпечення виникають не лише якісно нові форми передачі та переробки інформації, а, у першу чергу,

досягається дедалі більша подібність між роботою на комп'ютері та роботою з реальними об'єктами, а також схожість комунікацій у режимі онлайн зі спілкуванням у реальному просторі-часі.

Дослідники ставлять питання про необхідність вивчення цих так званих «кібернетичних систем». Виникають величезні кінематичні відео-теки, що розширюють візуальний та естетичний досвід глядачів, які, таким чином, урізноманітнюють своє дозвілля, «лоскочуть» інтелект і навіть вирішують ряд психологічних проблем, зокрема реалізації інстинкту агресії, волі до лідерства, та ряд інших компенсаторних функцій. З одного боку, така інтенсивність використання технологій віртуальної реальності істотно розширює можливості доступу до різноманітної інформації. З іншого – користувач опиняється серед постійно зростаючого звалища різних інформації та образів, часто суперечливих за змістом та значенням. Постає небезпека заміщення культурного простору його спродукованою комп'ютерною моделлю. З розвитком технологій віртуальної реальності комп'ютери перетворились із обчислювальних машин на універсальні пристрої з виробництва «дзеркальних» світів. У кожній культурній підсистемі утворюються «паралельні» світи.

Такі атрибути особистості, як самоідентичність, індивідуальний стиль виконання соціальних ролей («творча індивідуальність»), активними користувачами мережі втрачаються, свідомо чи підсвідомо в них формується розмита чи мінлива ідентичність. Смерть суб'єкта, про яку казали постструктуралісти, сьогодні підтверджується в процесі віртуалізації культури. Характерними рисами віртуальної реальності необхідно виділити, передусім, нематеріальність впливу (продукування ефектів, характерних для матеріального світу). Виникає безмежний інформаційний простір, де гостро постає потреба визначення критеріїв її істинності, що особливо складно у віртуальній відносності параметрів (штучних та мінливих). Крім того, можливість вільного доступу до інформації (як її споживання, так і трансляції та обміну) зумовлює інформаційний потік, шквал, у чому полягає ефемерність, ігровий характер віртуального середовища.

Загальне уявлення про феномен заміщення реальності образами дає змогу вести мову про необхідність дослідження факту віртуальної реальності в культурологічному аспекті: не комп'ютеризація життя віртуалізує суспільство, а віртуалізація суспільства комп'ютеризує життя. Саме тому поширення технологій віртуальної реальності відбувається як кіберпротезування. Воно викликає прагнення компенсувати відсутність культурної реальності. Утім цей процес має і зворотний напрям – віртуалізація життя сама зумовила сьогоднішню незатребуваність реального культурного виміру.

Так, розпочавши з досить вузької сфери застосування технологій віртуальної реальності, ми приходимо до фундаментальних філософських проблем, пов'язаних з реконструкцією суб'єкта в культурі

постмодерна. Нервова система людини сьогодні продовжується електронними медіа. Насамперед майбутнє інформаційне суспільство ризикує обернутися досить нестабільною і навіть ілюзорною конструкцією. До того ж різко збільшується потенціал традиційних і тим більше якісно оновлених технологічно ЗМІ, які формують власний «суб'єктивний світ». Цей медіа-космос, який є автономним відносно реального світу, паралельний до нього і досить часто є міфологізованим зліпком суспільства, його модель. Новітні програмні і мережеві технологічні розробки вже сьогодні дають можливість зробити перебування у віртуальній реальності настільки доступним і привабливим, що реальний світ програє перед симулятивним фантазмагоричним виміром.

Історія впровадження технічних засобів у культурне життя завжди супроводжувалася якщо не ворожим та негативним ставленням до них, то принаймні з обережністю та сумнівами. Наприклад, згадати настрої, якими супроводжувалися виникнення та розвиток фотографії. І все-таки суспільство ще не відкинуло жодної з технологічних новацій, які могли б полегшити життя, задовольнити індивідуальні чи соціальні потреби. Тому можна припустити, що, незважаючи на свою потенційну небезпечність, VR-технології будуть невпинно продовжувати розвиватися і проникати в життя людства. Тим більше що можливості, які вони відкривають у багатьох сферах життєдіяльності людини, є безмежними.

Важливо, що комп'ютерні VR-технології дають можливість реалізувати найфантастичніші бажання людини, здійснення яких у реальному житті було б неможливим через дію фізичних чи соціальних законів. Ідеться також і про розширення меж творчості. VR-технології відкривають дуже широкі перспективи в конструюванні ігрової реальності. Використання віртуальної реальності для створення ігрового простору – явище суперечливе, але необхідне в будь-якій сфері застосування VR-технологій, де симуляція сприяє народженню нових реальностей і маскує негативні боки дійсності. Крім того, до позитивних варіантів використання VR-технологій, які розвинулись у культурі постмодерна, належить, наприклад, їх використання у сфері освіти, де технології мають чи не найбільший вплив. Вони дають змогу змінити процес освоєння інформації, зокрема ввести ігровий елемент у навчальний процес. Сучасні комп'ютерні мережі можуть значно розширити межі доступу до інформації. Уже стали реальністю віртуальні музеї, з колекціями яких можна ознайомитися, не виходячи з дому. Стрімко розвиваються віртуальні бібліотеки.

Отже, використання віртуальної реальності в різних сферах культури дає підстави говорити про те, що цей феномен займає значне місце у соціокультурному просторі, а в подальшому його роль зростатиме. Відтак симуляцію як частину кіберпростору і віртуальної реальності можна розглядати

як специфічну характеристику постмодерного світовідчуття, а сам кіберпростір – як органічну складову постмодерністської картини світу.

Цінність будь-якої інформації визначається результатом її впливу, тобто сумою тих матеріальних і духовних благ (або шкоди), які може дати конкретній людині або групі людей її використання. Відповідно, копіювання, розповсюдження інформації здатне в максимально короткі строки вплинути на певні кризові ситуації, наявні в культурі. Водночас широке розповсюдження інформації в мережі на глобальному рівні створює можливість маніпулювання нею, а отже, деструктивно впливати на суспільство, великі маси людей. Доволі гостро постають сьогодні проблеми морально-етичних норм у системі масових комунікацій, оскільки в умовах загальнодоступності будь-яких операцій з інформацією повною мірою реалізується небезпека як розповсюдження будь-якої інформації, так і її використання, унаслідок чого ускладнюється проблема визначення критеріїв істинності тієї чи іншої інформації, її етичні характеристики, так і проблема збереження авторства в даних умовах. Тому очевидна необхідність як визначення критеріїв істинності наявної інформації в мережі та створення певної етики віртуальної комунікації, значення якої актуалізується у сфері інтелектуальних здобутків. Особливого значення набуває насамперед формування етичних норм та принципів відповідно до умов поширення інформації в мережі, а також створення механізмів, які забезпечуватимуть дотримання таких норм і принципів.

Глюзорне відчуття необмеженої свободи аж до вседозволеності, зумовлене специфікою віртуального інформаційного простору, створює необхідність регулювання інформаційного обміну, не звертаючись до зовнішньої цензури. Спроби створення такої системи норм здійснюються уже сьогодні. Ці правила називаються нетикет (від net – мережа і etiquette – етикет). У цілому правила нетикету не мають принципової відмінності від традиційного етикету: вони декларують повагу та толерантність до партнерів по комунікації (навіть потенційних, не прямих). Водночас, разом з універсальними етичними стандартами і правилами ввічливості, притаманними як реальному, так і віртуальному спілкуванню, нетикет містить ряд специфічних норм, зумовлених особливостями комунікативного каналу.

Важливим механізмом етичного регулювання мережі є також професійні етичні кодекси, сфера дії яких не обмежується вузькими групами спеціалістів у сфері комп'ютерних технологій, а стосується кожного користувача. У контексті визначення місця та статусу науковця в глобальному інформаційному просторі важливою є проблема інтелектуальної власності та авторських прав. У віртуальній етиці дотримання цього принципу означає повагу до права власності на інформацію, дотримання норм авторського права. Дотримання вищеперерахованих прав

забезпечується рядом інших, конкретніших принципів (свободи слова, толерантності, дотримання інструкцій з експлуатації інформаційних систем тощо).

Інший аспект проблеми загальнодоступності інформації різного характеру стосується художньої сфери, де інтерактивність, репродукування та загальнодоступність сприяють втраті автентичності мистецтва, знецінення оригіналу як унікального об'єкта художньо-естетичної сфери. Відтак перед дослідником-культурологом постає насамперед питання про визначення критеріїв автентичності мистецтва в умовах віртуалізації культури. Відтак можна говорити про принципову, сутнісну трансформацію природи мистецтва в його віртуальному прояві. Змінюється не лише сам спосіб буття твору, а й його вплив на реципієнта, функції та принципи зв'язку з іншими формами духовної та практичної діяльності індивіда, з дійсністю, людиною. За кожним елементом комп'ютерного мистецтва, створеним в електронному вимірі, стоїть його технічна природа і можливість нескінченних варіацій, які позбавляють мистецтво його автентичності як особливого, одиничного артефакту. Топологічна структура віртуального простору, особливості знаково-символічної логіки формування в ньому художнього твору перетворюють візуальний ряд у структуру, відкриту інтерактивному впливу користувача.

Специфіка сучасної віртуальності полягає в інтерактивності, яка дає змогу замінити ідейну інтерпретацію реальним впливом, який здатен матеріально трансформувати об'єкт. Змінюється етика комунікації мистецтва та реципієнта. На зміну зумовленості матеріалом приходять підпорядкованість законам і нормам інтерактивного середовища, формується група властивостей та функцій, не лише не притаманні традиційному мистецтву, а й суперечать йому в умовах фізичного простору, а також художніх критеріїв. Комп'ютерне мистецтво більшою мірою спрямоване не на відображення дійсності, а на її преображення, трансформацію. Перетворення реципієнта в співтворця, який впливає на становлення твору і відчуває при цьому ефект зворотного зв'язку, формує новий тип естетичної свідомості. «Модифікація естетичного споглядання, емоцій, почуттів, сприйняття, пов'язана з шоком проникливості естетичного об'єкта, що втратив межі, цілісність, стабільність і відкрився впливу багатьох інтерартистів-любителів» [1, с. 329]. Судження про твір як відкриту систему перестають бути просто метафорою, теоретичним конструктом і набувають буквальної значимості. На зміну герменевтичній множинності інтерпретацій приходять активний вербальний, візуальний, чуттєвий полілог реципієнта з твором, у процесі якого ролі художника і публіки змішуються, а способи трансляції інформації в мережі істотно трансформують

просторово-часові орієнтири. Обмеження, пов'язані з простором і часом, притаманні традиційному мистецтву, наближаються до віртуального нуля, зумовлюючи специфіку тут-буття віртуального твору, його структури та особливостей сприйняття.

Можливість художнього конструювання віртуальних світів, особливості його бачення впливають на сприйняття реального світу. Зокрема, відбувається проектування ірреальних законів віртуальності, що піддається необмеженому контролю, на закони об'єктивної дійсності. Трансформується сприйняття художнього як такого. Так, Ж. Бодрійяр переконаний, що імплізія сприйняття або непродуктивне перцептивне єднання засобів та змісту руйнує класичні стереотипи сприйняття, перетворюючи реальний світ у віртуальний симулякр. Унаслідок плавного, поступового переключення модусів сприйняття стирається відчуття естетичної дистанції, виникає небезпека зниження активності естетичного сприйняття, можливості оцінки реальних подій як художніх. Мистецтво ризикує перетворитися на утопію, гру, що ґрунтуються на переплетенні реального та гіперреального, а згодом заміни першого останнім.

Неоднозначний, суперечливий вплив віртуальної реальності на автентичність художнього. Формується принципово нове бачення мистецтва, трансформуються уявлення про естетичне та художнє. Формується нове художнє середовище і, відповідно, новий, інтерактивний спосіб комунікації з ним. «Великий віртуальний поворот» сприяє становленню нового бачення художнього як такого, його сутнісних вимірів, природи та сприйняття.

Висновки. Віртуалізуючись, культура набуває додаткового виміру, особливого рівня для об'єктивації, формуючи тим самим додатковий простір для самоздійснення індивіда та сферу для досліджень та вивчення. Комп'ютерні технології та насамперед технології віртуальної реальності, актуалізовані імперативом раціоналізації суспільства, виявилися найефективнішим інструментом його симуляції. Відтепер імператив симуляції призводить до перетворення комп'ютерних технологій в інфраструктуру будь-якої людської діяльності та до перетворення логіки віртуальності в парадигмальну для цієї дії. Вона трансформує, по-іншому структурує одвічні міжособистісні стосунки, додаючи до них дискретності. Однак ступінь цієї трансформації та залежність від спокусливої реальності визначається суб'єктивною стійкістю, готовністю індивіда до партнерства «людина – машина».

Список використаної літератури

1. *Маньковская Н. Б.* Виртуалистика: художественно-эстетический аспект / Н. Б. Маньковская // Виртуалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты. – М. : Прогресс – Традиция, 2004. – С. 328–361.
2. *Издрик А.* Особливості спілкування молоді у віртуалі / А. Издрик // Культурологічний часопис «І»: Культ молодости. – № 46. – С. 56–61.
3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М., 2000. – 446 с.
4. *Овчинников Н. Ф.* Предрасположенность и виртуальные миры / Н. Ф. Овчинников // Виртуалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты. – М. : Прогресс – Традиция, 2004. – С. 285–327.
5. *Орлов А. М.* Виртуальная реальность. Пространство экранных культур как среда обитания / А. М. Орлов. – М. : ГЕО, 1997. – 336 с.
6. *Римашевський Ю.* Віртуалізація молоді як соціально-психологічний феномен сучасності / Ю. Римашевський // Культурологічний часопис «І»: Культ молодости. – № 46. – С. 68–73.

Ірина КАНЦІР,

студентка Національного університету «Львівська політехніка»

Тарас БОЙКО,

курсант Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІЙ СФЕРІ: РЕВЕРС ВІРТУАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядається негативний соціокультурний вплив інформаційно-комунікативної сфери Інтернету на молодих науковців у процесі їхньої взаємодії із всесвітньою мережею та тенденції такої взаємодії.

Ключові слова: Інтернет, молоді науковці, адаптація, комунікація.

Гонитва за передовими технологіями, прагнення інформаційного насичення та повсюдної інформатизації – прояви інформаційного суспільства та суспільства знань, прерогативами яких стає використання інформації та інформаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності.

У XXI ст., у час бурхливого розвитку науки і новітніх технологій, дедалі актуальнішим стає дія закону «медалі з двома сторонами», тобто кожне нове досягнення людства несе в собі як прогрес у певній сфері, так і негатив стосовно якогось іншого явища. Враховуючи важливість новітніх тенденцій розвитку, у 2007 р. був прийнятий Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Від того часу Україна зробила значний крок на шляху до формування суспільства «третьої хвилі» (за Е. Тофлером).

Проте разом з певним прогресом межує небезпека – реверс інформаційно-комунікативної сфери та віртуального середовища, які становлять підґрунтя нової ери інформації. Це проявляється, починаючи від інформаційної аномії як соціального захворювання і до інтернет-залежності як психічного, від маніпуляції однією особою в інтересах дрібних груп і до інформаційних війн у глобальних масштабах. Та жодне з цих явищ неможливо відкинути, так як усі вони проникли в наше буденне життя, і позбутися їх самотужки вже неможливо.

Молодь у таких процесах стає першою жертвою негативного впливу інформаційно-комунікативної сфери (у нашому випадку Інтернету. – Авт.), приймаючи на себе весь удар інформаційного прогресу.

Рівень проникнення мережі Інтернет у сфери суспільного буття щодень збільшується. «Для того щоб охопити 50-мільйонну аудиторію, радіо потрібно було 38 років, телебаченню – 13 років, Інтернету – лише чотири роки. З 1998 р. кількість інтернет-користувачів збільшилася в 10 разів» [1, с. 8]. За даними аналітичної корпорації IDC «Прогноз та модель цифрового ринку», у 2012 р. близько 1/3 населення Землі буде користуватися мережею Інтернет [2, с. 12]. Незмінно збільшується кількість веб-сайтів та їх інформаційна комплектація: за даними дослідницької агенції NetCraft, кількість веб-сайтів збільшилася з 26 тис. у 1996 р. до близько 200 млн на сьогодні [3, с. 2]. Станом на 2002 р. в Україні було зареєстровано 16 190 доменів у найбільш популярній українській зоні .com.ua [4], а на початок 2010 р. їх кількість збільшилася більше ніж у 10 разів і становила 161 122 домени, а загальна кількість – 483 601 [5].

За даними Bigmir.net, однієї з найпопулярніших статистичних груп Інтернету, у лютому 2010 р. кількість користувачів українського Інтернету збільшилася порівняно з січнем на 2,41 %, а із груднем 2009 р. на – 5,84 %. Загальна кількість становить 16 215 719 унікальних користувачів [6].

Мова цифр здатна деколи пояснити більше, аніж слова. Вони дають можливість змоделювати картину розвитку Інтернету в Україні і скласти прогноз на найближче майбутнє. Що важливо, Україна сьогодні є лідером серед країн Європи за розвитком інтернет-ринку і збільшенням кількості інтернет-користувачів. Згідно з дослідженнями Miniwatts Marketing Group – Internet WordStarts, за період 2000–2008 рр. цей показник становив 3233,3 %, досить значуща цифра. За віком же 85 % української інтернет-аудиторії – люди до 45 років. Молоді користувачі віком від 16 до 24 років становлять 37 %, тобто більше ніж третину від усієї аудиторії [3, с. 6].

Тож можемо пересвідчитися, що глобальні процеси, які найбільш масштабно протікають саме в межах всесвітньої мережі Інтернет, звичайно, не оминають стороною і молодь, яка займається наукою. Сучасні тенденції наукового розвитку потребують використання дедалі більше оперативних даних, важкодоступних джерел та рідкісної літератури. Інтернет певним чином вирішує цю проблему, тому логічно припустити, що саме інтернет-ресурси використовуються науковою молоддю досить активно.

Проте разом з інформацією професійного спрямування, якою безпосередньо користується відвідувач певного сайту, існують так звані інформаційні шуми – непотрібне інформаційне насичення веб-сторінок у вигляді реклами, великої кількості посилань, різних заставок та блогів.

На сьогодні саме некваліфікована частина виробників інформації, заповнюючи систему соціальних комунікацій низькоякісною інформацією, створює проблему інформаційних шумів тепер уже змістовного характеру, що ускладнює пошук потрібних даних учасникам ділового спілкування [7, с. 19].

Та не вони становлять основну загрозу для користувачів Інтернетом, а те, що міститься під їх віртуальною адресою.

Небезпека криється не в інформації, яка допомагає людині в освіті чи науці, у самореалізації в реальному світі, у шляхах – електронних пастках, які заводять юного наукового пошукувача у хащі інтернет-ігор, поносайтів, чатів та зовсім непотрібних блогів обговорень.

Таким чином значно розширилася сфера використання Інтернету, який перетворився з науково-дослідницького на «публічний ресурс глобального масштабу». Інтернет не лише став популярним майданчиком для дебатів з політичних, соціальних питань та проблем суспільного розвитку, але й одним з найбільш розповсюджених засобів зв'язку, у тому числі для державних та комерційних структур [1, с. 8].

Т. Бернс-Лі, основоположник Інтернету, характеризував своє творіння як велику тривимірну модель, в якій люди представлені кульками, а людей, які мають у роботі щось спільне, зв'язують між собою струни.

«Тепер уявімо, що ми цю структуру піднімаємо і струшуємо, поки не отримаємо щось на зразок переплутаного клубка – можливо, ми побачимо в одних місцях туго пов'язані між собою групи, а в інших – слабші області, комунікація в яких відбувається лише між кількома людьми. Можливо, взаємопов'язана інформаційна система дасть нам змогу побачити реальну структуру організації, в якій ми працюємо» [8, с. 26].

Такий «переплутаний клубок» є водночас як вираженою комунікаційною силою, так і пасткою, в якій заплутатися дуже легко, і подекуди затирання таких ефектів призводить до невтішних наслідків.

У 1994 р. американська вчена з Пітсбурзького університету Кімберлі Янг виокремила явище залежності від Інтернету, а вже у 1995 р. воно отримало своє значення як інтрнет-залежність (або більш поширений у західній науці Internet Addiction Disorder чи IAD, або ж Netaholic (нетоголік), чи інтернет-адикт) від І. Голдберга, який розумів під цим явищем розлад соціального і психічного життя особистості й суспільства загалом під впливом всесвітньої мережі Інтернет або інших електронних віртуальних надбудов, який негативно впливає на всі сфери життєдіяльності.

З метою збереження молоді в Китаї, де ще 8 листопада 2008 р. інтернет-залежність була офіційно визнана психічним розладом, закрили понад 8000 інтернет-кафе. Як приклад порушення психічного здоров'я наводиться історія фізичного виснаження двох підлітків після 48 год. (!) перебування в інтернет-кафе, крім того, що саме в Китаї гинуть від виснаження Інтернетом, у прямому розумінні слова, найбільше людей. У Фінляндії молодь не призивають до армії, якщо вони надмірно захоплюються Інтернетом. Лікарі стверджують, що, якщо інтернет-залежні хлопці втраять можливість проводити тривалий час в Інтернеті, вони отримують настільки сильний стрес, що не зможуть служити [9].

Водночас, коли інші країни ефективно борються з надмірним захопленням всесвітньою мережею Інтернет (існують спеціалізовані клініки: Реабілітаційний центр Heavensfield Retreat Center (штат Вашингтон, США), Cario Nightingale (Лондон, Великобританія) та понад 200 клінік лікування інтернет-залежності в КНР), в Україні, на хвилі повсюдної інформатизації та влиття у світові електронні структури, про це просто забули. Як то кажуть, «переможця не судять», проте цей переможець може залишити після себе досить неприємні сліди, які дійсно вкореняться в українську спільноту, якщо на це не зважати.

Всесвітня мережа Інтернет у сучасному світі стала загрозою для життя людей – найвищої соціальної цінності. У 2002 р. у Німеччині випускник школи м. Ерфурт П. Штайнхойзер, що був не допущений до іспитів, застрелив 13 учителів, двох учнів і поліцейського, після чого застрелився сам. У результаті проведеного розслідування було встановлено, що головним інтересом П. Штайнхойзера були жорсткі комп'ютерні ігри, які, на думку фахівців, і призвели до фатальних наслідків. У Китаї 13-річний підліток вистрибнув з вікна квартири, програвши епізод популярної гри World of Warcraft. Батьки загиблого подали проти компанії Blizzard позов, обвинувативши її у виробництві небезпечних ігор. Цей прецедент послужив причиною підготовки до подання до суду проти компанії, що займаються ігровою індустрією, колективного позову 63 чоловік, чиї діти також постраждали в результаті комп'ютерної залежності [10].

З поширенням Інтернету стало популярним явище кіберсуїциду. Перший онлайн-суїцид був здійснений у США 5 лютого 2003 р. 21-річним інтернет-користувачем, що проживав у м. Фенікс (штат Арізона). Б. Ведас прийняв суміш сильнодіючих медичних препаратів і алкоголю, обговорюючи свої дії з учасниками чату. У жовтні 2004 р. в Японії (що має найбільш високі серед усіх держав показники узгоджених групових суїцидів) було зроблено наймасовіше самогубство за попередньою домовленістю через Інтернет дев'яти людей, що отруїлися чадним газом і які були знайдені в салоні двох автомобілів. Наприкінці вересня того ж року в Японії заподіяли собі смерть за аналогічних обставин четверо людей. У лютому 2005 р. в штаті Орегон, США, була попереджена спроба масового самогубства 31 жінки [10].

Уже загальноприйнятими в суспільстві є такі явища, як нав'язливий веб-серфінг, інформаційний пошук у базах даних; онлайн-перегляд і прослуховування інформації аудіо- й відеоформатів; онлайн-геджитадикація (пристрасть до володіння конкретним мобільним приладом, пристроєм, що має вихід в Інтернет: сотовим телефоном, смартфоном, міні-комп'ютером – MID, КПК); онлайн-гемблінг (гіперзахопленість індивідуальними й/або мережними онлайн-іграми), онлайн-лудоманія (патологічна схильність до азартних ігор у віртуальних казино);

хакерство; кібероніomanія (прагнення здійснювати нові покупки в інтернет-магазинах, без необхідності їх придбання й врахування власних фінансових можливостей, нав'язлива участь в онлайн-аукціонах); кіберкомунікативна залежність (спілкування в чатах, участь у телеконференціях); кіберсексуальна залежність (непереборний потяг до обговорення сексуальних тем на еротичних чатах і телеконференціях, відвідування порнографічних сайтів і занять кіберсексом); відвідування сайтів агресивної (що пропагують ксенофобію, тероризм) і/або аутоагресивної спрямованості (кіберсуїцид, онлайн-суїцид, суїцидальні договори, інформаційні ресурси про застосування засобів для суїциду з описом дозування й ступеня їх летальності); адиктивний фанатизм (релігійний [сектантство], політичний [партійний], національний, спортивний, музичний тощо); знайомства через Інтернет з метою пошуку партнера On Night Stand; залучення неповнолітніх у сексуальні відносини; залучення через інтернет-мережу до діяльності, яка має протизаконний і неправний характер та flashmob-cybersuicide (флешмоб кіберсуїцид – здійснення групового суїциду після укладання суїцидального договору через Інтернет), про який уже згадувалося.

Пояснення всього цього комплексу негативного впливу Інтернету є непотрібним, адже важливим буде власний аналіз особистісних проявів будь-якого з перерахованих явищ у своїй поведінці, що допоможе передбачити й попередити неприємні випадки.

Конструювання так званого «третього» виміру особистості з розвитком інформаційно-комунікативного середовища стає дедалі більш реальним. Насамперед це пояснюється багатоманітністю соціальних ролей різних соціальних спільнот у віртуальному середовищі.

Хоча індивід у житті має багато різних соціальних ролей, він належить до однієї локальної фізичної спільноті. Але користуючись Інтернетом, людина може належати необмеженій кількості віртуальних спільнот. У віртуальних дискусіях індивід вибирає тематичні групи, відповідні життєвим соціальним ролям, тобто бере участь у віртуальних дискусійних групах, які сильно сегментовані й повністю різні за своєю тематикою. Він або вона можуть належати до груп любителів кішок, програмістів, прихильників рок-музики і до дискусійних груп в один і той самий час. Таке спілкування охоплює тільки одну сферу інтересів, саме тому критики віртуальних спільнот стверджують, що на основі віртуальних дискусій можуть об'єднатися групи за інтересами, але не спільноті [11, с. 7].

У такому випадку соціально-гуманітарний зміст діяльності людини протиставляється інформаційно-технологічному. Гуманістична складова, пов'язана з розвитком і формуванням людини, при цьому майже втрачається. Еквівалентом присутності людини у віртуальному просторі стає

встановлення соціально-психологічного стану, пов'язаного з виникненням *gemeinschaft/community* на основі інформаційних технологій [12, с. 131].

Окрім того, глобальні масиви інформації незалежно від бажання своїх творців несуть відомості про досвід суспільних перетворень у їхньому середовищі, про їхній соціально-економічний, політичний, культурний розвиток. Некритичне сприйняття такої інформації може також негативно вплинути на торування власного шляху національного розвитку і, відповідно, розвитку системи інформаційних баз [13, с. 32].

На цьому закінчити синергетичний комплекс наукових досліджень, звичайно, було б егоїстично. Пошук істини ніколи не матиме кінця, проте теперішня ситуація потребує від нас певної систематизації та аналізу, підбиття підсумків над хаотичною сукупністю фактів, які більшою чи меншою мірою дають змогу нам висвітлити суб'єктивно-об'єктивний погляд на стан речей.

Тому висновки є важливою складовою дослідження, адже саме тут повною мірою можуть бути розкриті такі твердження, як те, що проблема адаптації наукової молоді в Інтернеті є нагальним питанням сьогодення, що це взагалі є проблема і що її необхідно вирішувати, адже варто твердо для себе усвідомити, чи потрібна нам наука природна і своя, чи штучна та інтернаціональна.

1. Про роль інтернет-інформації в сучасному суспільстві, її вплив на суспільне, культурне, політичне й економічне життя, про що ми вже говорили досить багато, свідчить опитування 71 лауреата Нобелівської премії (близько третини сучасних лауреатів), проведене в 2001 р. дослідницькою компанією Princeton Survey Research Associates за замовленням Cisco Systems. 89 % із них постійно користуються послугами мережі Інтернет і вважають, що інформаційно-комунікаційні технології значним чином трансформували їхній спосіб життя. 92 % опитаних відзначили Інтернет як унікальний засіб підвищення освітнього рівня й рушій нових технологій, 83 % – як засіб підвищення продуктивності праці та економічного зростання [14].

Авторитет нобелівських лауреатів є беззаперечним у науці світового масштабу. Та чи варта їхня однозначна думка тих життів, які може забрати Інтернет у своїх неконтрольованих формах? Візьму на себе сміливість сказати, що не державний примус має бути основним інструментом коригування в цьому випадку, а лише усвідомлення людьми, що добре, а що – ні.

2. Втручання та цілеспрямована деформація українського сегмента всесвітньої мережі Інтернет – це один з основних видів інформаційного тиску на національний інформаційний простір, зумовлений свідомою інформаційною діяльністю, спрямованою на реалізацію власниками могутніх інформаційних арсеналів, технологічних, економічних, політичних та інших завдань, пов'язаних з головною метою – досягти домінування в глобальному масштабі [15, с. 83–141].

І, звісно ж, віртуальне суспільство країни піддається завуальованим формам пропаганди та навіювання з боку іноземних держав. Це ефективний новітній спосіб формування громадської думки стосовно певних геополітичних подій. Важливим є те, щоб той науковий світ, який існує з української частини суспільства, був максимально захищений від таких маніпуляцій. Проте це фактично неможливо, тому залишається єдиний спосіб – поінформованість відповідного кола осіб щодо причин, напрямів та форм можливого впливу, щоб людина, як індивідуальність, та група людей, як спільнота, змогли виробити власний так званий «інформаційний імунітет».

3. Глобальний інформаційний простір зі зростанням обсягів наявної в ньому готової до використання інформації дедалі більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нової інформації, і не лише позитивно. Це демонструє наукова діяльність. Ще два десятки років тому конкуруючі наукові школи Сходу (насамперед радянські) і Заходу забезпечували багатоваріантність у вирішенні багатьох загальноцивілізаційних проблем, що сприяло ефективності наукового пошуку й розвитку національних механізмів виробництва наукової інформації. Різкий спад у наукових дослідженнях на Сході і швидке зростання інформаційних технологій на Заході сприяли фактичному диктату західної наукової інформації в науково-практичній сфері в багатьох галузях суспільного життя [13, с. 31].

Прагнення українських науковців влитися у світове наукове товариство сьогодні не відповідає реальним діям. Зокрема, з 2 тис. наукових фахових журналів, що, як повідомив директор УкрТІ А. Ямчук, видаються в Україні, у всесвітній науковій реферативній базі даних Scopus розписується лише близько 40 українських видань, при цьому лише один журнал «Прикладна механіка» має імпакт-фактор вище одиниці; кількість публікацій українських науковців, яких налічується 179 тис., у глобальній мережі ледве перевищує 18 тис. [16, с. 315].

В Україні лише розробляються і випробовуються такі проекти, як «ELibUkr – Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» та віртуальний університет, які мають забезпечити освіту через електронні мережі. Таке реальне відставання від західного світу, поєднане з активною пропагандою інтернет-спільнот, виливається у запозичення цілих комплексів іноземних інформаційних програм та, відповідно, втрату національною наукою власного віртуального сегмента.

Якщо поглянути на це під іншим ракурсом – радянська наука була бар'єром у формуванні чи розвитку української гуманітарної науки. Про українську Академію наук можна сказати, що вижити їй вдалося лише через суто технічне, прикладне спрямування, яке досягло, відповідно, досить високого рівня. Проте національна еліта формується саме

на постулатах гуманітарних наук, які, починаючи відроджуватися, одразу підпадають під закономірності чужих шкіл, втрачаючи, чи то не набуваючи національних рис. Та що найбільш тривожно, що національна ідея, яка формується в просторі гуманітарної науки, гине, ще навіть не народившись. Та чи можна взагалі говорити про власну школу, яка може бути сформована шляхом асиміляції чи імплементації інородного елемента в українські структури.

4. Віртуальна реальність є сферою, яка є альтернативною і присутністю, і відсутністю. Вона є нон-фінальною креативною процесуальністю, реальною у своїй віртуальності як безупинне різноманіття розбіжних серій, як середовище, в якому відсутні виділений світ і абсолютний спостерігач. Істотно, що події, які існують у віртуальному середовищі, втягують у себе як існуючі, так і неіснуючі речі.

Каузальність віртуальної реальності не вписується в традиційні причинно-наслідкові рамки тому, що простір і час у ній моделюються і постійно змінюються, реальне, вигадане і символічне взаємопроникають, а процес становлення ніколи не завершується [17, с. 12].

Ці особливості Інтернету у взаємозв'язку з інтерактивністю, мозаїчністю, глобальністю, креативністю та анонімністю, які є основою електронних мереж, створюють єдине джерело впливу, яке трансформує свідомість і людей, і цілих спільнот. Наукове дослідження Інтернету в такому ракурсі є життєво необхідним для збереження людства від перетворення власного життя на гру, не підпорядковану часу і простору.

5. Епістеми «інформаційного суспільства» і «комунікативного співтовариства» – символи відмінності понять «інформаційне» та «комунікативне» і протистоянь природного і штучного, природного і соціального, технологічного і людського, людського і суспільного. Є одна можливість зрозуміти диз'юнкції та злиття інформаційного і комунікативного: постійна рефлексія над тим, що відбувається, витоками і сучасністю, теоретичними посланнями, глибинами буття [18, с. 82].

Саме в когнітивній, екзистенційно-антропологічній, інформаційно-технологічній, соціально-інституційній та ціннісно-психологічній сторонах нашого дослідження стосовно впливу всесвітньої мережі Інтернет на молодь полягає значний науковий інтерес щодо явищ та процесів, які ще не досліджені і можуть виникнути впродовж соціальної, наукової та технологічної еволюції.

6. Інтернет поки керує знаннями переважно за допомогою інструментів бездушного світу штучного інтелекту, нано-, психо-, біо- і кібертехнологій. Але «м'яку» душевно-духовну життєву енергію неможливо приборкати «твердою» речовою упаковкою [19, с. 125].

Душевно-духовна життєва енергія знання – це те, що неможливо описати літерами чи висловити словами, показати образами чи

намалювати. Це те, що не передається каналами електронної інформації. Екран не може передати того духу, який може передати книга. Наука в Інтернеті – це лише спосіб збагачення і аж ніяк не покликання. Сьогодні всі стикаємося з таким явищем, як відсутність рукописів праць, рукописів у прямому сенсі слова. Обізнані люди, крім прямого тексту, можуть читати і між рядками, можуть читати почерк автора, його переживання та емоції, його думки та почуття, які неможливо передати повністю в друкованому тексті на папері, не говорячи вже про електронні носії. Чи може хтось посперечатися у силі духовної наповненості «Кобзаря» Т. Шевченка в оригіналі, порівняно з друкованим варіантом книги, не говорячи вже про його віртуальну копію. Або щодо оригіналу «Філософія права» Г. Гегеля чи «Критики чистого розуму» І. Канта.

Хоча вік інформаційного суспільства і ставить перед нами обсяги інформації, які не можливо обробити методами минулих століть, та, все ж таки, варто вкладати в електронні рядки не лише посилання і думки інших учених, але і власну думку.

7. Можливо, сьогодні ми акцентуватимемо не соціальну, а соціо-біоенергетичну сутність людини, визначаючи її приналежність світу інформаційних носіїв та інформаційного середовища, природних процесів («електричних» у Маклюєна) [18, с. 84].

Констатація сучасної людини як людини, «зануреної в мережу», несе як позитивне, так і негативне навантаження. Інтернет-залежність, нестримна глобалізація та асиміляція, інші проблемні прояви всесвітньої мережі, про які йшлося вище, мають бути максимально нівельовані, їх вплив зведений до мінімуму, а наслідки передбачувані та керовані. Тільки гарантувавши безпеку, ми можемо перейти до наступного рівня якості соціального життя.

Україна володіє науковим потенціалом, який вимірюється у 100 тис. кандидатів та докторів наук [20]. І це не враховуючи всіх інших наукових працівників, які не мають наукового ступеня. Та багатство країни не в теперішньому, а в майбутньому. Сьогоднішній студент – це майбутній науковець, який формується не лише в полі інформаційно-аналітичному, тобто накопичує знання, але й у духовно-моральному – стає людиною в повному її соціальному змісті. Важливим завданням є збереження майбутнього науковця і майбутньої науки в тому середовищі, де б вони злилися в єдине ціле.

Всесвітня мережа Інтернет – це, безперечно, корисна річ і її безсумнівно треба використовувати у власному вдосконаленні. Проте необхідно завжди пам'ятати, що поряд із певним прогресом межує небезпека – реверс, який ми маємо насамперед зрозуміти та усвідомити.

Список використаних джерел

1. *Пантелєєв В. В.* Міжнародна масова комунікація в мережі Інтернет : текст виступу на Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми політичного менеджменту», жовтень 2008 р., м. Київ.
2. *Барабаш А.* Каждый пятый украинец уже в Интернете / А. Барабаш // Дело. – 2008. – № 691. – С. 12–13.
3. *Кучеренко І.* Аналіз динаміки кількості користувачів Інтернет в Україні та світі [Електронний ресурс] / І. Кучеренко. – Режим доступу: <http://vano.com.ua/etc/article.pdf>. – Назва з екрана.
4. UA ccTLD: статистика-2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hostmaster.net.ua/UAstat/2002/res-2002.html>. – Назва з екрана.
5. Статистика кількості доменів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hostmaster.net.ua/UAstat/2009/?200912>. – Назва з екрана.
6. Количество интернет-пользователей в Украине постоянно растет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tv.net.ua/news/internet/1050628142-kolichestvo-internet-polzovatelej-v-ukraine-postoynanpo-gastet.html>. – Загл. с экрана.
7. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 23. – 2009. – С. 7–25.
8. *Бернс-Лі Т.* Заснування Павутини: З чого починалася і до чого приде Всесвітня мережа / Т. Бернс-Лі, М. Фічетті ; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 207 с.
9. Інтернет-залежність. Матеріали електронного журналу «Інформаційні технології. Аналітичні матеріали» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://it.ridne.net/node/68>. – Назва з екрана.
10. *Бугайова Н. М.* Проблема комп'ютерної залежності та її роль у розвитку суїцидальної поведінки [Електронний ресурс] / Н. М. Бугайова. – Режим доступу: http://www.psy-science.com.ua/addiction/oklad.php?mova=ua&scho=_ua/knopki/articles/statti/Probl_komp_zal_rol_suic.html. – Назва з екрана.
11. *Ринкявичус Л.* Концепция общности (gemeinschaft/community) и её специфика в виртуальном пространстве / Л. Ринкявичус, Е. Буткявичене // Социс. – 2007. – № 7. – С. 3–10.
12. *Девтерова С.* Гуманістична інтенційність інтернет-комунікацій / С. Девтерова // Вісник КНТЕУ, 2009. – № 3 – С. 130–138.
13. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.
14. Престиж и опыт – основы партнерства: Интернет-инициатива Nobel-Cisco [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.content.com.ua/3101>. – Загл. с экрана.

15. *Соснін О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : монографія / О. В. Соснін. – К. : Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 2003. – 572 с .
16. *Вишневська І.* Міжнародний форум у Львові проаналізував проблеми інформаційного суспільства / І. Вишневська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25– С. 315–321.
17. *Каріна О. М.* Віртуальна реальність: онтологічний статус : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.01 «Онтологія, гносеологія, феноменологія» / О. М. Каріна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 17 с.
18. *Мальковская И. А.* Профиль информационно-коммуникативного общества (обзор зарубежных теорий) / И. А. Мальковская // Социол. исслед. – 2007. – № 2. – С. 76–85.
19. *Райков А. Н.* Виртуальное пространство доверия / А. Н. Райков // Социс. – 2006. – № 5–6. – С. 124–129.
20. Наукові кадри та кількість організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.

Любов СТЕПЧЕНКО,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

МОЛОДЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ЧИТАННЯ ТА НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті йдеться про роль електронних інформаційних технологій Інтернету в читацькій поведінці молоді. Утверджується думка, що Інтернет і бібліотека взаємопов'язані і взаємозалежні.

Ключові слова: Інтернет, інформаційний простір, бібліотека, інформація, читання, інформаційна культура, інформаційна грамотність.

Сьогодні Україна поступово входить до числа країн з розвинутою інформаційною інфраструктурою. Із середини 90-х років у нашій державі стрімко розвивається Інтернет, що приносить революційні зміни не лише у сфері отримання інформації, а й у способі життя більшості людей у світі.

У початковий період розвитку Інтернету в західних країнах точилися дискусії про те, наскільки корисний чи, навпаки, шкідливий Інтернет для дітей та підлітків. В Україні ця проблема теж турбує вчителів, батьків, бібліотекарів. У бібліотечному співтоваристві її обговорення відбувалося в контексті впливу Інтернету на читання підростаючого покоління. Більшість дослідників вважали, що комп'ютер шкодить дитячому читанню. Однак стає дедалі очевидним, що такий потужний засіб, як Інтернет, потрібно вміти грамотно застосовувати.

Підлітки дедалі більше освоюють кіберпростір. Використання ними новітніх технологій породжує багато проблем, які непокоять дорослих. Інтернет – потужний засіб для розвитку особистості, який вимагає від підлітка цілого комплексу знань і умінь. Саме діти, підлітки і молодь сьогодні – найактивніші соціальні групи, які легко засвоюють нові інформаційні технології. Вони не мають тих психологічних бар'єрів, що заважають дорослим, оскільки більш сприйнятливі до нового, багато хто з них уже в ранньому дитинстві знайомиться з комп'ютером. Це нове «мультимедійне покоління», в якого інші цінності, моделі поведінки й орієнтації у світі інформації [9].

Кінець минулого й початок нового тисячоліття ознаменувався зростанням користувачів Інтернету, яким найбільше цікавляться саме юні користувачі. Центром уваги підлітків сьогодні є саме комп'ютерні ігри та нові інформаційні й телекомунікаційні технології. Навколишнє

середовище й доступність різноманітних каналів масової комунікації, друкованих та інших матеріалів дуже сильно впливають на їхнє ставлення до книги, читацькі звички і вподобання. Електронна культура, зокрема відеопродукція і різноманітні мультимедіа, часто сприймаються як конкуренти друкованому слову. Безумовно, на першому етапі освоєння нового типу медіа і нових його можливостей до них виникає гострий інтерес. Пізніше ж, коли вони будуть освоєні, вони «вбудуються» в структуру життєдіяльності й посядуть у ній своє місце. Книга не зникне, і читання також. І справа не в тому, який засіб буде обиратися – книга чи комп'ютер, де буде текст – на папері чи на екрані монітора, справа в іншому: що саме будуть читати, як відбуватиметься процес сприймання й розуміння тексту та яку інформацію, які знання, яку культуру й мистецтво надаватимуть різні типи медіа для розвитку юної особистості [2].

Як відомо, бібліотека є частиною суспільства. Її діяльність регламентується тими самими законами, що прийняті в країні. Зрозуміло, що політичні, економічні, ідеологічні зміни, що відбулися в Україні за останнє десятиріччя, не могли не позначитися на бібліотеках. В умовах громадянського правового суспільства, що нині формується, бібліотеки перестають бути ідеологічними установами, як було раніше, вони виконують нову місію – стають одним з найважливіших каналів, що забезпечує вільний доступ читача (користувача) до інформації. Змінюються пріоритети діяльності бібліотек: тепер вони насамперед орієнтовані на інформаційні й культурні потреби своїх користувачів.

Оскільки з розвитком технічних засобів (Інтернет тощо) інформаційний простір стрімко стає єдиним світовим простором, то й закони його використання набирають дедалі більш загального характеру, а саме: національне законодавство значною мірою орієнтується на міжнародні норми. Найбільш значущими документами як міжнародного, так і вітчизняного рівня, що визначають розвиток бібліотеки, насамперед публічної, є:

- Документи міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Рада Європи), в яких закладені загальні основи розвитку світового співтовариства, зокрема й світової бібліотечної справи.
- Документи міжнародних організацій щодо розвитку безпосередньо інформаційно-бібліотечної сфери.
- Національні документи, що визначають розвиток інформаційної сфери в цілому й основні пріоритети бібліотечного обслуговування українських бібліотек.

Усі ці документи посилаються на положення про права людини. Основним правом людини є свобода думки, совісті, релігії, а також інформації. Причому свобода інформації передбачає як її отримання, так і розповсюдження «будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» є новою концепцією світової інформаційної політики і містить як одну зі складових концепцію освіти в інформаційному суспільстві і для його цілей пропонує, по суті, нову ідеологію. Програма ЮНЕСКО покликана сприяти прийняттю не глобального інформаційного суспільства, а суспільства знань. Суспільство знань, ідеться в Програмі, має базуватися на стійкому фундаменті відповідності правам людини й основним свободам, включаючи свободу висловлення думок. Суспільство знань забезпечить реалізацію права на освіту і всіх інших культурних прав. Доступ до знань, що є суспільним здобутком, має бути якнайширшим. До того ж інформації як основі знань притаманні висока якість, різноманітність і достовірність.

Таким чином, становлення суспільства знань передбачає вирішення трьох основних проблем:

- необхідність збереження традиційної і створення цифрової культурної спадщини; скорочення цифрового розриву, нерівності в умовах розвитку;
- гарантування вільного потоку інформації і справедливості доступу до інформації;
- досягнення міжнародного консенсусу щодо нових норм і принципів [5].

На жаль, рівень інформаційної культури більшості людей в Україні низький. З одного боку, недостатнє впровадження в наше життя інформаційних технологій, з іншого – відсутність системи підготовки грамотних користувачів інформаційних мереж. Тривожно, що ця проблема актуальна для молоді, тому формування її інформаційної культури – дуже важливе завдання на сьогодні. Роль сучасної бібліотеки в передачі молодим людям раніше накопичених знань і підготовці їх до життя в нових умовах інформаційного суспільства зростає. Необхідно створити умови для освіти, розвитку й виховання молодого покоління.

Говорячи про проблеми читання в підлітковому віці, у першу чергу треба розуміти проблеми підлітків. Молоде покоління переживає кризову соціально-психологічну ситуацію: сучасна молодь перебуває в так званому «моральному вакуумі», багато з них вагаються при виборі тих цінностей, які необхідно зробити своїми внутрішніми орієнтирами. Нині часто говориться про «загублене» покоління, про те, що в сучасній молоді немає ідеалів, немає мети в житті. Однак цілі й ідеали не з'являються самі по собі, і відповідальність за них покладається на старше покоління.

Сьогодні існує велика кількість молодіжних об'єднань, які можна розділити на три групи:

- просоціальні або соціально активні, з позитивною спрямованістю діяльності, наприклад, скаути, «зелені» тощо;
- асоціальні або соціально пасивні, з нейтральним ставленням до соціальних процесів, наприклад, спортивні фанати або музичні фанати; антисоціальні – п'яниці, наркомани тощо [2].

Численні дослідження молодіжних об'єднань вказують на те, що виникають такі об'єднання тоді, коли підлітки не можуть реалізувати себе в інших місцях – у школі, сім'ї тощо.

Сьогодні в українському суспільстві, за спостереженням соціологів, відстежуються загрозливі симптоми «розколу поколінь». Діти не розуміють своїх батьків і навпаки. Починаючи з кінця минулого століття, драматичні процеси ідеологічного, соціального, економічного життя створюють особливе середовище, основними тенденціями якого є відокремленість, переважання споживання над творчістю, нерозбірливість у засобах досягнення «життєвого успіху», занижений статус відповідальності перед суспільством, прояв інтолерантного ставлення до представників інших національностей, до їхньої культури, релігії, способу життя. Спостерігається широке розповсюдження масової поп-культури, що сповідує розпусту і вседозволеність.

Поглиблення економічної, політичної, національної і культурної кризи визначає характер і напрям змін у ціннісних і соціально-політичних орієнтирах молоді. Причому домінуюча тенденція цих змін – зростання соціальної пасивності і скептицизму молоді як на рівні свідомості, так і поведінки. Досить помітна тенденція розчарування частини молоді в деяких «завоюваннях» перебудови в соціально-політичній сфері. Поворот молодіжної політичної свідомості відбувся через відсутність помітних результатів у бік покращення економічних і соціальних умов їхнього життя [7].

Однак, з іншого боку, не можна не помітити в молодіжному середовищі й великої кількості прикладів виявлення людського співчуття і солідарності, свідомості і безкорисливості, прагнення до знань і самовдосконалення. Адже за своєю соціальною природою молодь прагне ідеалу, і бібліотеки відіграють важливу роль у досягненні саме таких потреб молодого покоління. Звісно, це не відбувається автоматично, а вимагає від працівників бібліотечної галузі невтомного пошуку нових нестандартних форм і методів роботи, об'єднання й координації зусиль, адресного підходу до різних категорій дітей і юнацтва. Можна сказати, що необхідна постійна мобілізаційна готовність бібліотек до роботи в безперервно оновлюваних умовах.

Сучасна бібліотека, як спадкоємниця і хранителька найкращих культурних традицій, не може нехтувати новими віяннями молодіжної субкультури. І молодь, як оновлююча сила суспільства, має право вимагати від бібліотек більш рішучого оновлення не лише змісту, а й стилю роботи. Сьогодні молодіжним бібліотечним установам важливо привернути увагу молоді до бібліотеки, використовуючи для цього дедалі нові методи. Роль бібліотекаря сьогодні – і як носія істинних цінностей, і як провідника в пошуку виходу молодих людей із хаосу і нестабільності – не нівелюється, а стрімко зростає. Бібліотечним працівникам необхідно

лише відповідати тим очікуванням, які покладає на них молодь, приходючи в бібліотеку [5].

Сьогодні важливо знати, що свобода читання підлітків, як й інших категорій читачів, – поняття відносне, й інтерес до нього може бути різним. Відносність свободи читання зумовлюється також книжковим ринком і фондами бібліотек. І це насамперед стосується підлітків. Їхній вибір книг на сьогодні залежить від смаків комерційних діячів і книговидавців. Це створює ситуацію, коли реальне й бажане коло вільного читання підлітків не відповідають один одному. Дослідження останніх років показують, що ці розходження істотні. Підлітки хочуть читати одну літературу, а змушені читати іншу. Ці проблеми сучасний книжковий ринок ігнорує, нав'язуючи молоді так звану розважальну літературу, заглушуючи тим самим інші потреби молодого покоління.

Водночас програмне читання дедалі більше віддаляється від інтересів школярів. Його мета – тестування, а не прищеплення основ духовності й особистого розвитку. На першому місці сьогодні – читання ділове, необхідне для написання доповідей і рефератів. На другому – література, що слідує за серіалами й фільмами, фантастика, фентези тощо. На третьому місці – малохудожня література. Однак виходячи з досвіду кращих бібліотек і шкіл, вільне й обов'язкове читання все ж прямують назустріч один одному. Хочеться вірити, що цей рух поширюватиметься і стане помітним внеском у підтримку дитячого та юнацького читання в Україні.

Сьогодні в ЗМІ мусується думка про те, що Україна перестає бути країною, мешканці якої багато читають. До цього призводить зміщення інтересів молоді в бік перегляду телепередач і захоплення комп'ютерними технологіями. Дослідники проблем читання підлітків вважають, що необхідно досягти оптимальної гармонії у використанні паперових і електронних носіїв інформації. Потрібні, крім книг, періодика, аудіо- та відеовидання, компакт-диски, спеціалізована техніка, комп'ютери тощо. Матеріально-технічна база важлива, але не менш важливі й інші фактори, наприклад людський чи особистісний. Сьогодні спеціалісти досліджують шляхи і розробляють методи, що дають змогу поєднувати в комп'ютерних іграх розваги і навчання. Тут постає ще одна проблема – труднощі концентрації уваги. Справа у відмінностях між телевізійною й читацькою культурою, основні з яких:

1. Відмінності за типом уваги. Телебачення через свою доступність не потребує підготовки і породжує так звану розсіяну увагу, а читання потребує уваги й зосередженості.

2. Відмінності за особливістю змісту. Телебачення – це велика кількість різних повідомлень. Вони цікаві, але розпорошені, безсистемні, не дають цілісної картини світу. Книга – це організований матеріал, система відповідних знань, спостережень, почуттів. Це цілісність.

3. Відмінність за характером сприйняття. Телебачення – це швидкість, темп, динаміка, дія. Читання, особливо художньої літератури, – вдумливий процес, своєрідна творчість.

Деякі дослідники читання молоді, говорячи про кризу читання, звинувачують сучасні технології. Так, український дослідник проблем читання молоді О. Антоник упевнений, що сьогодні ризик втратити читача особливо небезпечний, що пов'язано з надмірною інформатизацією особистості, під впливом якої губиться пріоритет книги як джерела знань. У процесі дорослішання читацька активність дітей знижується, наростає синдром примусовості, а відтак читання сприймається як нав'язлива й малопотрібна діяльність. Водночас книга як засіб виховання та самоосвіти підлітків має особливий сенс. Якщо ми втратили читача-дитину, то ми штучно обмежили її інтелектуальний та духовний розвиток, позбавили її можливості повноцінного комунікування в майбутньому; якщо ж спілкування з книгою не стало особливою потребою для підлітка – це можна сприймати як особистісну та суспільну трагедію. Адже підлітковий етап у розвитку дитини є особливим, переломним; у цьому віці яскраво виражена тенденція до осмислення власного «я», з одного боку, та до пізнання внутрішнього світу, до самоствердження – з іншого. І та, й інша тенденція впливає на формування кола читання та сприйняття прочитаного, на інтелектуальний та духовний розвиток особистості, її світогляду. Зниження зацікавленості читанням як креативною справою можна пояснити не лише надмірним захопленням Інтернетом та комп'ютерними розвагами (бо часто діти, що користуються глобальною мережею, є активними й перебірливими читачами), але й дефіцитом адекватних світосприйняттю підлітків видань – про сучасні реалії, гострі проблеми перехідного віку тощо.

Значною мірою проблеми читання пов'язані з тим, що школа сьогодні недостатньо розвиває уміння і навички школярів у сфері читання та інформаційної культури. На противагу застарілим підходам до розвитку читацьких інтересів школярів необхідно практикувати сучасні, динамічні, переконливі засоби [1].

Природа книжки багатозначна: це і засіб збереження інформації, і унікальний товар, що має споживчі властивості, і вартість, і засіб комунікації з величезним виховним потенціалом, а тому книжкова справа, як спосіб існування книги в суспільстві, є одним з найважливіших напрямів діяльності у сферах освіти, науки та культури. Навіть в умовах сучасних інформаційних технологій традиційна книга завдяки неповторній структурі та семіотиці залишається яскравим соціокультурним явищем, доступним й ергономічним джерелом інформації та естетичної насолоди.

Переваги традиційної книги не лише в тому, що вона відповідає психофізіологічним особливостям сприйняття, потребам збереження й

утилітарного використання інформації, зумовлює естетичний інтерес, але й формує культуру читання. Цілісність моделі знання та інтелектуального процесу з'ясування інформаційної ситуації з тієї чи іншої проблеми базується на оптимальному поєднанні традиційних джерел інформації, яким притаманна системність, та онлайн-ових, найважливішою перевагою яких є динамічність та оперативність.

Активні процеси глобалізації в усіх сферах життя взаємопов'язані й істотно впливають на рівень культури, основним показником якої були і залишаються книга і читання. Книга фіксує і поширює культурні досягнення цивілізації, є дієвим інструментом формування суспільних цінностей, фактом і фактором культури, її дітищем і надійним будівельним матеріалом. Зрозуміло, що культура читання – це фундамент, на якому можна будувати інші конструкції «бібліотечно-бібліографічну грамотність», «інформаційну культуру особистості».

Необхідно усвідомити, що без залучення до читання, без формування поваги, любові до книги, «потягу» до читання з дитинства, без усвідомлення читання як праці і творчості, а саме: без культури читання – неможливе формування інформаційної культури, побудови суспільства знання тощо [4].

Феномен читання завжди привертав увагу педагогів, психологів, бібліотекознавців, літературознавців, книгознавців, а культура читання трактувалася як органічний елемент культури особистості й суспільства загалом. Люди, які читають, уміють проблемно мислити, легше схоплюють ціле і виявляють часткове, адекватніше оцінюють ситуацію, швидше знаходять правильні рішення. Сьогодні, коли у світі спостерігається тенденція відчуження від книги, звужується коло читання, примітивізуються літературні смаки, фахівці гуманітарної сфери (і не тільки) мусять усвідомити, що інформаційна культура без культури читання, без розуміння читання як інтелектуальної й духовної діяльності буде аморфним поняттям, не здатним ефективно впливати на формування суспільства знань [6].

Залучення особистості до книги і читання як важливої розумової діяльності починається з дитинства, а отже, з сім'ї та школи. Формування школяра як читача – майбутнього суб'єкта книжкового ринку – полягає не в тому, щоб навчити складати букви в склади, склади – у слова, слова – у речення і т. д. Вдумливе читання тексту істотно відрізняється від механічного сприйняття зорової інформації, яке знижує здатність мислити, рефлексувати з приводу засвоєної інформації. Читання, сприйняття і розуміння тексту – складний поліфункціональний процес, заснований на цілісній організації роботи обох півкуль мозку. Грамотне читання має бути зорієнтованим на те, щоб осмислювати, розуміти, використовувати письмові тексти та реагувати на них для досягнення персональних цілей, розвитку знань та комунікативних можливостей особистості.

Дослідники читання традиційно розглядають його як духовний процес; як пізнавальну діяльність, що супроводжує процес навчання й отримання освіти; як заняття, що благотворно впливає на розвиток моральних та інтелектуальних якостей особистості; як один зі способів комунікації. Без сумніву, Інтернет і комп'ютер на сучасному етапі існування належать переважно до «текстових» технологій (на відміну від телебачення), тому що в більшості випадків в Інтернеті і пишуть, і читають. Тому проблеми вивчення і просування читання в електронному середовищі, формування читацької культури і читацької компетенції є особливо актуальними.

На Заході в 90-х роках минулого століття висловлювалися різні точки зору щодо позитивних і негативних сторін використання підлітками Інтернету. У ряді досліджень було показано, що учні, які досконало освоїли роботу на комп'ютері, набагато краще за своїх однолітків виконують і стандартні тести на основні вміння; випускні роботи учнів, що мають доступ в Інтернет, відрізняє більш творчий підхід, прагнення звернутися до різних точок зору й синтезувати їх. Такі підлітки також більш ефективно обговорюють і вирішують складні проблеми. Однак у цієї точки зору були й критики: «Треба спочатку навчити школярів читанню й письму, а потім уже гратися й бродити по Інтернету» [8].

Широке використання Інтернету дає змогу реально здійснити принцип загальнодоступності інформації; він відкрив небачені раніше можливості отримання знань для всіх категорій користувачів: спеціалістів, учених, аспірантів, студентів, бізнесменів. Використання ресурсів Інтернету дає змогу вирішувати різні соціально значущі проблеми. Найголовніше, що Інтернет поставив бібліотеку в нову інформаційну ситуацію, коли користувач міг обслуговуватися поза стінами бібліотеки. Виникла нова категорія читача – онлайн-овий (віртуальний) або віддалений.

У результаті з'явилося нове поняття – «інформаційна грамотність особистості». Зростання ролі інформації в сучасному суспільстві, формування глобального інформаційного простору привело до того, що поняття «інформаційної грамотності» отримало надзвичайно широке розповсюдження. Вирішенню цієї проблеми присвячена в останні роки діяльність таких міжнародних організацій, як ООН і ЮНЕСКО.

Важливим документом, необхідним для розуміння ролі бібліотеки в сучасному суспільстві, є «Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки». У ньому сформульована «віра ЮНЕСКО в публічну бібліотеку як активну силу у сфері освіти, культури й інформації» [3]. ЮНЕСКО закликає центральні й місцеві органи влади надавати підтримку публічним бібліотекам, сприяти їх діяльності. Маніфест визначає функції публічної бібліотеки, серед яких основними можна назвати залучення до читання, сприяння освіті й самоосвіті, розвитку особистості, залучення до

культурної спадщини, надання муніципальної інформації й забезпечення інформаційного обслуговування місцевих підприємств. «Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки» утверджує принципovu безкоштовність бібліотек. Цей документ вимагає, щоб публічна бібліотека розглядалась як обов'язковий компонент будь-якого довготривалого стратегічного плану в галузі культури, інформаційного забезпечення, розвитку грамотності й освіти. У документі також підкреслюється, що послуги публічних бібліотек мають бути доступними всьому населенню, що їх мережа будується з урахуванням національних, регіональних, наукових і спеціальних бібліотек, а також шкільних бібліотек, бібліотек коледжів і університетів; необхідно також враховувати відмінності в потребах бібліотечного обслуговування жителів сільської місцевості та міст [3].

Майже одночасно з Інтернетом почали виникати так звані електронні бібліотеки – новий елемент інформаційних технологій. Дослідники сперечаються, чи є електронні бібліотеки частиною фонду (чи самостійним підрозділом), чи під електронною бібліотекою треба розуміти лише новий елемент інформаційних технологій. Однак зрозуміло, що електронні бібліотеки, так само як й Інтернет, істотно розширюють спектр бібліотечних послуг і надають користувачам принципово нові послуги.

У мережі сьогодні відкриті електронні бібліотеки різного змісту – від наукових до таких, які можна назвати масовими. Відвідування найбільш популярних електронних бібліотек значно перевищує відвідування класичних. Крім електронних бібліотек, важливим ресурсом, що забезпечує читання, є блоги, зокрема «живі» журнали. Важливо відзначити, що в мережевому співтоваристві надаються такі сервіси, як рекомендації книг за інтересами, обмін думками, що значно підвищує активність оцінки прочитаних творів.

Таким чином, можна констатувати, що, з одного боку, для молоді традиційне читання книг і журналів залишається звичним і популярним джерелом знань, а з іншого – лідируючі позиції належать Інтернету, для роботи в якому необхідні і навички пошуку, і усвідомлена мета. Цінуючи свій вільний час, сучасна молодь вважає електронні ресурси зручними, мобільними, легкими у використанні, такими, що відкривають нові можливості пошуку і доступу до великих масивів інформації.

Сьогодні навколо Інтернету складається нова міжнародна читацька еліта – «новий», віртуальний читач, який отримав вільний доступ до електронних каталогів і повнотекстових баз традиційних бібліотек усього світу, а також до електронних бібліотек, широко представлених в Інтернеті. Цей «новий» читач читає книги (не лише ділові, наукові, але й художні) з екрана, використовує технічні пристрої (електронні книги, PALM тощо) для читання текстів.

У світі формується нова композитна фігура: «читач – споживач – користувач», діяльність яких не можна оцінювати за рамками

минулого. Дослідження інтернет-читання показують, що Інтернет і бібліотека взаємопов'язані і взаємозалежні. Сьогодні вже зрозуміло, що Інтернет сприяє не зменшенню, а посиленню авторитету традиційної бібліотеки, особливо якщо вона входить в інтернет-середовище.

Список використаних джерел

1. *Антоник О. В.* Культура читання як фундамент інформаційної культури особистості [Електронний ресурс] / О. В. Антоник. – Режим доступу: <http://knyhobachennia.com/?category 28=article=188>. – Назва з екрана.
2. *Домбровская И. В.* Подросток и чтение в меняющемся мире. Проблема глазами психолога [Электронный ресурс] / И. В. Домбровская. – Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/20310890>. – Загл. с экрана.
3. Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profu.Nplu.org/!site/official/unesco.htm>. – Назва з екрана.
4. *Мелентьева Ю. П.* Библиотека и юношество: поиски взаимопонимания / Ю. П. Мелентьева. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН». – 1999. – 160 с.
5. *Мелентьева Ю. П.* Чтение, читатель, библиотека в изменяющемся мире / Ю. П. Мелентьева. – М. : Наука. – 2007. – 355 с.
6. *Мелентьева Ю. П.* Феномен чтения: поиски сущности / Ю. П. Мелентьева // Библиография. – 2007. – № 4. – С. 23–29.
7. Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение / отв. ред. В. Е. Пилипенко. – К. : Наук. думка. – 1993. – 158 с.
8. *Чудинова В. П.* Дети в киберпространстве: «вызовы» для библиотекарей / В. П. Чудинова // Библиотековедение. – 2009. – № 5. – С. 39–45.
9. *Чудинова В. П.* Дети и библиотекари в Интернете / В. П. Чудинова // Библиотековедение. – 2009. – № 6. – С. 34–39.

Андрій БЛАЖКЕВИЧ,

мол. наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВЧОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ГАЛИЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ГЕНЕЗИСУ РЕГІОНАЛЬНОГО НАУКОЗНАВЧОГО РУХУ НАУКОВОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано процес становлення та розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Висвітлено роль визначних українських бібліографів та дослідників у зазначеному процесі, зокрема Я. Ф. Головацького І. Я. Франка, І. О. Левицького, Є.-Ю. Пеленського, І. Т. Калиновича та ін.

Ключові слова: бібліографія, краєзнавча бібліографія, краєзнавча література, краєзнавці, Галичина, галицькі бібліографи, галицький край.

Серед перших дослідників галицького краю другої половини XIX ст. заслуговує на увагу галицький історик Ізидор Іванович Шараневич (1829–1901 рр.), уродженець Прикарпаття, професор австрійської історії, декан історичного факультету Львівського університету, який вивчав історичні події, що відбувалися в рідному краї. Саме постать І. Шараневича була найбільш помітною в галузі історичного краєзнавства Галичини. У 1883 р. історик видає свою працю «Три історичні описи Галича» [5, с. 76].

І. Шараневич глибоко дослідив історію Галицько-Волинського князівства: проаналізував Галицько-Волинський літопис, провів археологічні розкопки в Галичині і на підставі цих різноманітних матеріалів написав «Історію Галицько-Волинської Русі найдавніших часів року 1453» [20, с. 34]. Працюючи над вивченням історії галицького краю, учений не обмежувався письмовими джерелами, він досліджував археологічні пам'ятки й завдяки цьому написав кілька історико-краєзнавчих праць, присвячених стародавньому Галичу. Свої перші монографічні публікації вчений розпочинав з описів давніх українських міст Галича і Львова, що друкувались у 1860 і 1861 рр. у газеті «Зоря Галицька». На його першу монографію краєзнавчого характеру «Стародавній Галич» схвально відгукнувся відомий польський учений А. Бельовський, який зазначив, що історичний нарис про Східну Галичину написано автором з такою старанністю й точністю, яких дотепер він не зустрічав у жодній історичній праці [5, с. 78]. У своїй роботі І. Шараневич відзначає, що не має наміру розглядати всі історичні події, які відбувалися на галицькій землі, а тільки акцентує увагу на історії її столиці.

У наступній історико-краєзнавчій праці про заснування давнього міста Львова вчений подає список міст, які існували у XII–XIII ст. у Галицько-Волинському князівстві Прикарпаття, до якого було включено Галич (1113), Тисьменицю (1144), Тлумач (1213), Коломию (1240). Дати їх заснування він подає з обов'язковим посиланням на джерела, на історичну монографію Д. Зубрицького «История Галицкого княжества» [5, с. 79]. Дослідження літописів з історії перших галицьких міст передували великій праці, що вийшла друком у 1863 р. у Львові під назвою «Історія Галицько-Володимирівської Руси от найдавніших времен до року 1453», в якій І. Шараневич подав розгорнуту картину заснування та розвитку Галицько-Волинської держави. Сучасники схвально оцінили це видання, акцентувавши увагу на тому, що історик взявся за вивчення українських джерел з історії галицького краю, тоді як протягом 70-ти років такі праці видавалися німецькою мовою [5, с. 80].

У 60–80 роках XIX ст. декілька своїх праць І. Шараневич присвятив дослідженню міжнародних шляхів сполучення галицького князівства з іншими державами. У своїй роботі «Указатель до карты земель пред и за Карпатами» він називає 16 шляхів сполучення через Карпати і Галичину. Наприклад, у «Нарисі географії Австро-Угорської монархії» автор у розділі «Край карпатский» здійснив опис «Королівства Галичини і Володимирії» і розкрив історію походження назви королівства й найбільших населених пунктів [5, с. 81].

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігаються історичні праці І. Шараневича (ф. 170), серед яких: «Словенські начатки у склоновъ Карпать»; нотатки до історії міст і сіл Галичини, зведені за абеткою в картотеку, що охоплює понад 200 населених пунктів; нотатки й архівні виписки до історії Львівського Ставропігійського братства та біографія його діячів тощо. Усього матеріалів у фонді І. Шараневича налічується 1 тис. аркушів [19].

У другій половині XIX ст. у Прикарпатті працював визначний український дослідник галицького краю Юліан Целевич (1843–1892 рр.), який більшість своїх наукових досліджень присвятив минулому краю. Основною працею Ю. Целевича є його монографія «Історія Скиту Манявського» (1887 р.) [20, с. 241].

Усі історико-краєзнавчі доробки Ю. Целевича вражають багатою документальною базою та об'єктивністю. Дослідник працював над вітчизняним підручником з історії України для середніх шкіл, спільно з проф. А. Вахнянином мав намір також подати історію рідного краю, для чого зібрав і склав бібліографічний покажчик «Історичні та етнографічні монографії за 1843–1892 роки». Львівська газета «Діло» 19 грудня 1892 р. надрукувала інформацію про видання цього підручника, який з нетерпінням чекали в гімназіях. Однак раптова смерть

Ю. Целевича не дала йому можливості здійснити цей задум. Як зазначав Б. М. Гаврилов, з невідомих причин рукопис цієї праці втрачено [5, с. 97].

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігається неопублікований рукопис «Історичного нариса м. Станіслава», підготовлений краєзнавцем В. І. Фацієвичем. Це три групи чорнових записок і виписок з історії міста краєзнавчо-статистичного характеру станом на 1889 р. Усього фонд В. І. Фацієвича з цього рукопису становить 400 аркушів [9].

Початок бібліографування краєзнавчої літератури в Галичині пов'язаний з ім'ям відомого письменника, філософа, публіциста та громадського діяча І. Я. Франка (1856–1916 рр.), який виявляв глибоку зацікавленість до вивчення життя рідного краю. Так, у вересні 1879 р. він писав до Женеви М. Павлику: «Опис книжок і статей про фізіографію і статистику Галичини я почав уже ладити, але не знаю ще, коли буде скінчений» [15, с. 241].

Трохи пізніше, у 1881 р., у листі до М. П. Драгоманова вчений зазначає, що в Галичині потрібно створити краєзнавче товариство, яке вивчало б західноукраїнські землі з точки зору етнографії, статистики, геології, організувало б екскурсії краєм.

У 1892 р. І. Я. Франко надрукував великий бібліографічний огляд «Галицьке краєзнавство», в якому писав, що краєзнавство «є першим ступенем, першою ознакою розумової освіти – знати те, що нас оточує, знати минуле й сучасне свого народу й почуватися живою і свідомою людиною живого і свідомого організму» [10, с. 95].

Австрійський уряд не дуже дбав про піднесення краєзнавства, яке легко могло б пробудити в населення Галичини любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле, не кажучи вже про теперішній стан, як зазначає І. Я. Франко [21, с. 117].

У цьому виданні автор наводить праці австрійських, польських та українських діячів на природознавчу, етнографічну та історичну тематику стосовно Галичини та аналізує деякі з них. Він розглянув краєзнавчу діяльність місцевих наукових закладів та видавництва, охарактеризував декілька десятків книг, періодичних видань з краєзнавчої тематики. До огляду не потрапили матеріали з часописів та газет. Автор вказав понад 200 краєзнавчих праць, що стосуються вивчення Галичини, назвав 320 українських, польських та німецьких дослідників краю, проаналізував діяльність відомих українських діячів: Д. Зубрицького, С. Шараневича, А. Петрушевича та польських дослідників: А. Бельовського, Б. Літошинського та інших істориків і знавців краю [2].

І. Я. Франко висловив побажання, щоб до крайової виставки, яка мала відкритися у Львові в 1894 р., була видана докладна, науково опрацьована книжка «Краєзнавство Галичини», яку, на жаль, не було видано. Натомість у 1894 р. з'явився каталог крайової виставки *Katalog dziat etnograficznego*

we Lwowie, другий розділ якого «Етнографічна бібліотека» склав І. Я. Франко. Цей розділ містить описи експонованих на виставці 158 книг, брошур і рукописів українською, російською й польською мовами [10, с. 95].

У журналі «Житє і слово» письменник вмістив цікаву замітку про рукописний «Опыт русской библиографии» галицького письменника Й. Левицького – одну з перших у Галичині спроб бібліографувати літературу про Україну й Росію, зазначає М. П. Гуменюк [9, с. 86].

І. Я. Франко став помітною постаттю серед організаторів краєзнавчого руху на західноукраїнських землях, відзначився як керівник (з 1898 р.) етнографічної комісії НТШ та редактор його «Етнографічного збірника». Його численні історико-краєзнавчі дослідження вирізняються глибоким науковим аналізом й досі цінного фактичного матеріалу, розробкою актуальних проблем минувшини краю. Письменник цікавився працями місцевих діячів із краєзнавчої бібліографії Галичини. Коли І. О. Левицький в одному з випусків «Галицько-руської библиографии XIX ст.» (за 1888 р.) вмістив спеціальний краєзнавчий розділ «Сочинения и статьи относящиеся к австро-венгерской Руси», І. Я. Франко підтримав це починання, назвавши його цінним здобутком кожного, хто займається вивченням освіти і цивілізації Галицької Русі [15, с. 242]. Він рецензував бібліографічні видання визначних українських бібліографів: Б. Грінченка, М. Комарова, І. Левицького та ін. Зокрема, окремим випускам «Галицько-руської бібліографії XIX ст.» І. О. Левицького І. Я. Франко присвятив близько 20 анотацій, рецензій та інших матеріалів [10, с. 97].

Рецензії І. Я. Франка на праці українських бібліографів відзначені високим професійним рівнем; вони, як правило, містили істотні доповнення, уточнення і поправки. В одній із рецензій на черговий випуск «Галицько-руської бібліографії XIX ст.» учений відзначив, що І. Я. Левицький в анотаціях, примітках подав цінні відомості про авторів, місця зберігання тих чи інших книжок, вказівки на помилки бібліографів під час опису того чи іншого видання [10, с. 101].

Докладну рецензію на перші три випуски «Галицько-руської библиографии XIX ст.» І. Я. Франко подав у газеті «Киевская старина». Рецензент вітав публікацію: «Труда чрезвычайно важного и необходимого для всякого исследователя истории умственного развития галицкой Руси...», підкреслюючи, що це – «полная и научная библиография, плод десятилетних тщательных разысканий» [15, с. 179]. Він також наводив бібліографічні відомості про видання, що залишилися невідомі І. О. Левицькому.

І. Я. Франко високо оцінював якість допоміжних покажчиків «Галицько-руської бібліографії XIX ст.» І. Левицького. Письменник висловлював свій погляд і на структуру бібліографічних праць. На його думку, кожен бібліографічний покажчик повинен супроводжуватися пе-

редмовою, а перевага має надаватися хронологічному принципу розташування літератури [10, с.102].

Ряд відгуків на бібліографію І. О. Левицького І. Франко надрукував у газеті *Kuryer Lwowski* (18 вересня 1887р.; 31 березня 1888 р. та ін.). У них він знову-таки відзначив високу якість видання, цінність приміток, що стосувалися окремих творів та їхніх авторів; схвалив старанно складений іменний покажчик, розкриття псевдонімів і криптонімів багатьох авторів. У короткій рецензії, опублікованій у газеті *Kuryer Lwowski* (18 липня 1891 р.), І. Я. Франко розповів, які труднощі довелося перебороти І. О. Левицькому, перш ніж він зміг дати повну картину видавничого руху Галичини.

За твердженням М. П. Гуменюка, І. Я. Франко зазначав, що невтомна праця І. О. Левицького над складанням бібліографії, яка відзначається такою повнотою й старанністю виконання, заслуговує найгарячішого схвалення. Крім того, відгуки І. Я. Франка на бібліографію І. О. Левицького містяться в його історико-літературних працях, наприклад у статті «Южнорусская литература» роботу бібліографа охарактеризовано як зразково складену [10, с. 71].

В інформації про «Галицько-руську бібліографію за 1889 р.» І. Я. Франко позитивно оцінив ретельність бібліографічного опису, де вказується кількість сторінок, формат, тираж книги, назва друкарні тощо [10, с. 101].

У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України нами переглянуто та досліджено працю І. О. Левицького «Галицько-руська бібліографія за 1889 р.» (ф. 167, спр. 280), в якій, на жаль, збереглися тільки літери «А – Р».

З Росії та інших країн І. О. Левицький одержував листи з проханням вислати «Галицько-руську бібліографію XIX ст.», до нього зверталися редакції журналів, товариства, окремі особи.

Бібліографія І. О. Левицького була відома й в інших країнах. Чеський учений Ф. Ржегорш просив бібліографа вислати йому монументальну працю – «Галицько-руську бібліографію». Аналогічні листи надходили з Лейпцига та інших міст.

У 1912 р. у «Літературно-науковому віснику» визначний український бібліограф, історик, громадський діяч, у 1909–1939 рр. – бібліотекар, згодом – директор бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка В. В. Дорошенко (1879–1963 рр.), опублікував рецензію на третій том бібліографічної праці І. О. Левицького «Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900» [22], в якому зібрано літературу за 1892–1893 рр. і видану не тільки на західноукраїнських землях, а й в Америці, де виникли великі колонії українців. Унікальність покажчика полягає в тому, що, крім книжок, до нього включені часописи з розкриттям їх змісту, а при книжках подані рецензії на них.

У некролозі про І. О. Левицького акад. НАН України М. Возняк (1881–1954 рр.) пише, що бібліограф «з гідною подиву посвятою серед дуже прикрих життєвих обставин довершив трудного і великого діла – виготовив українську бібліографію Австро-Угорщини за час від 1772 по 1900 рр.» [8].

Значний внесок у краєзнавчу бібліографію Галичини другої половини ХІХ ст. зробив Яків Федорович Головацький (1814–1888 рр.). У 1864 р. бібліограф написав вступ до «Библиографического списка русских книг, изданных во Львове в 1864 году» [10, с. 39], в якому спробував дати визначення бібліографії як предмета, охарактеризувати окремі її види. Цінність цієї праці в тому, що в ній автор робить огляд багатьох джерел світової бібліографії: англійської, французької, італійської, німецької, чеської, польської, болгарської, хорватської, а також української та російської. Це була перша в Україні праця, в якій тією чи іншою мірою, розглядалися здобутки світової бібліографії. Важливо також і те, що тут бібліограф поставив питання про укладання покажчиків змісту деяких галицьких періодичних видань.

У 1865 р. Я. Ф. Головацький у своєму короткому огляді бібліографії західноєвропейських і слов'янських видань поставив питання про створення повної бібліографії західноукраїнської літератури. Він планував доповнити бібліографію місцевих стародруків і скласти бібліографічний список важливіших творів, опублікованих у галицьких періодичних виданнях [15, с. 149].

Ученому належать рецензії на деякі бібліографічні праці, наприклад на працю *Bibliografia polska* К. Естрейхера, в якій зауважено, що бібліограф надто розширив рамки польської національної бібліографії, залучивши до неї чесько-моравські видання [10, с. 40].

Бібліографічна діяльність Я. Ф. Головацького мала позитивний вплив на розвиток галицької краєзнавчої бібліографії. Він намагався налагодити поточний облік галицької друкованої продукції, закликав до складання повної бібліографії Галичини, давав настанови щодо докладності й точності бібліографічного опису, доповнив бібліографію В. Ундольського.

У своїй праці «Библиография галицко-русская с 1772–1848 года», яка була опублікована в 1863 р. у літературному збірнику «Галичанин», автор поставив питання про потребу скласти бібліографію літературного життя Галичини, зазначивши, що одній людині важко виконати таке завдання, оскільки в жодній з публічних чи приватних бібліотек Галичини немає своїх галицьких видань.

Я. Ф. Головацький написав: «Історичний нарис заснування “Галицко-русской матицы” і справоздання першого собору руських учених» (Львів, 1850 р.), «Карпатська Русь. Географічно-статистичні і історико-етнографічні нариси Галичини, Північно-Східної Угрії і Буковини» (Петербург, 1875 р.), «Про початок і дії Львівського Ставропігійського братства в історико-літературному відношенні», «Про перший літературно-розумовий рух русинів у Галичині з часів австрійського па-

нування в тій землі» (Львів, 1865 р.), «Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь» [17, с. 193]. Усі ці роботи мали значне бібліографічне наповнення краєзнавчого характеру.

Досліджував галицьку краєзнавчу бібліографію другої половини ХІХ ст. також відомий український бібліограф М. Ф. Комаров (1844–1913 рр.). Він брав активну участь у роботі критико-бібліографічного відділу галицького журналу «Зоря», надсилав до журналу бібліографічні відомості. У 1886 і 1887 рр. у постійній рубриці журналу «Короткий перегляд українських книжок» бібліограф друкував рецензії на твори українських письменників. У 1890 р. аналогічні матеріали М. Ф. Комаров уміщував під рубрикою «Нові книжки українські» [10, с. 55].

У 1889 р. М. Ф. Комаров радив землякам «звернути якомога більшу увагу на Галичину і посилати туди всі рукописи, які будуть заборонені цензурою». У Львові бібліограф друкував свої праці з 1883 до 1900 рр. [12, с. 25].

Відомий діяч Галичини, бібліограф В. Л. Левицький (Василь Лукич) – (1856–1938 рр.) сприяв покращенню роботи бібліографічних відділів таких галицьких періодичних видань, як «Літературно-науковий вісник», «Діло». У 1883 р. у листі до редакції часопису «Діло» бібліограф висловив побажання, щоб ця газета друкувала «дописи і бібліографічні вістки з України» [10, с. 56].

Вивчав бібліографію галицького краю і визначний український бібліограф В. В. Дорошенко (1879–1963 рр.).

У 50-ті роки в США В. В. Дорошенко опублікував статтю «Пам'яті українських бібліографів», присвячену Д. Дорошенку, І. Т. Калиновичу, М. Ф. Комарову, З. Кузелі, І. О. Левицькому, а також кілька спогадів про книгознавця, бібліографа, багаторічного директора бібліотеки НТШ у Львові І. Кривецького, акад. М. Возняка та ін.

Приблизно з 1902 р. бібліографією зацікавився визначний український бібліограф початку ХХ ст. І. Т. Калинович (1885–1927 рр.) [17]. У статті В. В. Дорошенка, що вийшла в часописі «Бібліологічні вісті» під рубрикою «Пам'яті згаслих», детально проаналізовано життєвий шлях І. Т. Калиновича, висвітлено його громадську, наукову та видавничу діяльність, але в центрі уваги автора, за визначенням Н. Ф. Королевич, перебуває бібліографія [16, с. 125].

І. Т. Калинович почав збирати бібліографічні дані про Україну, літературу, видану в Україні [16, с. 91]. У 1908 р. він їде до Міжнародного бібліографічного інституту (Брюссель), де з метою вдосконалення знань з бібліографії навчається на тримісячних курсах для бібліографів, що допомогло йому зорієнтуватися в бібліографічній науці та оволодіти методикою бібліографування творів друку. Перші його бібліографічні праці побачили світ у 1912 р. Вивчаючи стан української бібліографії в той період, він зосередив свою увагу на створенні «всеукраїнської бібліографії». Учений багато часу проводив у бібліотеках, збирав потрібний матеріал, бібліографічно його опрацьовував, систематизовував і постійно поповнював свої

картотеки. Однак через великий обсяг роботи хронологічні рамки опрацьованої бібліографії було обмежено 1900–1926 рр. В архіві Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України нами було досліджено план «Загальноукраїнської бібліографії» (ф. 57, спр. 597, 19 арк.). У ньому І. Т. Калинович зазначає, що бібліографія має являти собою хронологічний реєстр, в якому обліковувалися б окремі видання, листівки, періодика, україніка чужими мовами, графіка, музикалія. Бібліограф вважав, що всі зібрані ним матеріали – це лише фундамент, основа майбутньої «Всеукраїнської бібліографії ХХ ст.». Не маючи змоги підготувати і видати ці матеріали, він публікує їх частинами. У фондах цієї ж бібліотеки нами знайдено матеріали для написання вступу до «Всеукраїнської бібліографії ХХ ст. за 1900–1925 рр.» І. Т. Калиновича на п'яти аркушах (ф. 57, спр. 48, арк. 1–5). Так, наприклад, на аркуші № 2 автор накреслює завдання, які він поставив перед собою:

1) переглянути різні «вступні слова до бібліографій своїх та чужих упорядників і винотувати їхні методи – освітити критично»;

2) зібрати свої видані відозви, заклики тощо відносно всеукраїнської бібліографії.

На аркуші № 3 автор розміщує критичні замітки, в яких, зокрема, зазначає, що, приступаючи до зібрання матеріалу для «Всеукраїнської бібліографії ХХ ст.», він поставив собі такі завдання: «переглянути десятки чужих бібліографій цього ж типу, приглянутися і простудіювати їх будову, щоб на підставі їхнього досвіду і впорядкування вибрати ті критерії». Для прикладу він першою взяв бібліографію К. Естрейхера.

Нами детально проаналізовано «Відозву в справі збору матеріалів української бібліографії» І. Т. Калиновича. Вона складалася з рукопису чорнового автографа (три аркуші) автора без заголовку і кінця, складеного в м. Золочів у 1926 р., виявленого пізніше машинопису відозви (один аркуш), надрукованого також у 1926 р. у м. Золочів. Усього матеріали до «Всеукраїнської бібліографії ХХ ст.» І. Калиновича становлять 12 аркушів (ф. 57, спр. 58, арк. 1–12) [1].

Бібліограф написав статтю «Сучасний стан української бібліографії», яка зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка (ф. 57, спр. 65) [1], де розглянув процес розвитку української бібліографії і подав найважливіші праці українських бібліографів та дослідників Я. Ф. Головацького, І. О. Левицького, І. Я. Франка та ін. Це – три уривки в різних редакціях та рукописних варіантах. Стаття складається з таких розділів: завдання української бібліографії, дотеперішні українські бібліографії, сучасний стан українського книгознавства.

У своїй праці «Всеукраїнська бібліографія ХХ ст.» І. Т. Калинович, зокрема, торкається бібліографії українознавства. Він зауважує, що «...вдається відчувати брак “Бібліографії по українознавству”, і то по всім ділянкам науки, що її потребують як наукові працівники, так і звичайні грома-

дяни, бажаючи поширити знання рідної землі, її минулого і сучасного, хочуть поглибити українську літературу, культуру, мистецтво, пізнати народні багатства України, її соціальний склад, її побут» (ф. 57, спр. 58, арк. 6) [1].

Автор відзначає, що він майже 20 років збирав і систематизував «Всеукраїнську бібліографію ХХ ст.», яка «...числить більш 36 000 титулів, публікацій і “Бібліографію українознавства ХХ ст.” (більше 60 000 назв)» (ф. 57, спр. 58, арк. 7). Бібліограф звертається до всіх із проханням надсилати на його адресу видання і періодику, які з'являться «“з-під друкованого станка”: книжки, брошури, журнали і часописи (українські і чужомовні), звідомлення, статuti, портрети, ноти, переписні листки, одним словом, усякого роду друки, що їх видано на протязі означеного нами часу, на те, щоб можна було зареєструвати їх у вищезазначених бібліографічних працях». І. Т. Калинович просить усіх українських письменників і видавців, які друкували й видавали або розміщували свої праці в чужих часописах, журналах і збірних виданнях, надсилати на його адресу свої публікації, зазначаючи місце й час видання, кількість сторінок, інші дані, на підставі яких можна було б зареєструвати їх у згаданих бібліографічних працях. Також бібліограф просить «діячів слова» розкривати криптоніми і псевдоніми, тому що проєктована «Всеукраїнська бібліографія ХХ ст.» має містити в кінці «Показчик з розв'язкою усіх криптонімів, псевдонімів та анонімних публікацій, звичайно, за згодою авторів, також буде вміщено поазбучний список їхніх творів за першу чверть століття» [1]. І. Т. Калинович укладав бібліографічні матеріали за хронологічним, абетковим і систематичним принципами.

Фонд бібліографа після його смерті зберігався в його дружини в Золочеві. У 1940 р. більшу його частину було передано для постійного зберігання до відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР [14, с. 55]. У 60-х роках архів І. Т. Калиновича, в основному, був опрацьований Є. Гуменюком. Однак не всі матеріали фонду стали доступні широкому колу дослідників.

З архіву було вилучено та передано до «спецфондів» матеріали таких тематичних рубрик, як «Бібліографічний словник», «Визволення» – тижневик за 1921 р.; матеріали персональної бібліографії В. В. Дорошенка та ін.; листи до І. Т. Калиновича окремих осіб, зокрема В. Винниченка та ін. У 1990 р. вилучені справи були повернені у відділ рукописів бібліотеки. Цей відділ уперше підготував до друку повний інвентар одного із своїх архівних фондів «Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича», який детально нами переглянутий та вивчений [13].

«Інвентарний опис» в особистому архіві бібліографа містить: картотеки «Всеукраїнської бібліографії», матеріали до «Україніки чужими мовами», «Української воєнної бібліографії періоду Першої світової війни», «Бібліографічного словника українських діячів», «Українського

словника псевдонімів і криптонімів», покажчики періодичних видань, видавництв, науково-освітніх, громадсько-політичних, господарських організацій, закладів, товариств, рукописи праць з питань бібліографії, книгознавства тощо. Видання доповнено передмовою, біографічною довідкою про вченого, чотирма додатковими покажчиками, зокрема іменним, що нарахує близько 4 тис. прізвищ.

Як зазначають у передмові автори, перед виходом видання у світ архів було доопрацьовано, відредаговано і доповнено текстами описів одиниць зберігання архіву, з максимальним дотриманням принципів класифікації самого І. Т. Калиновича. Одиниці зберігання формувалися за тематичним принципом та роками видання відповідних матеріалів. Пов'язано це з тим, що І. Т. Калинович картки не датував, і формально їх усі можна було б віднести до 1908–1927 рр. Послідовність поділу одиниць зберігання під час первинного опрацювання була не зовсім досконалою (зокрема, розділу IV та ін.), проте укладачі вважали недоцільним вносити будь-які зміни, оскільки матеріали фонду перебувають у науковому обігу вже понад 30 років [13, с. 7]. Опис одиниць зберігання здійснено відповідно до інструкцій опрацювання рукописних матеріалів. Порядковий номер позиції інвентарного опису відповідає номеру справи архіву. В описі справи вказано автора, заголовок, місце і дату написання (якщо це вдалося встановити), мову рукопису, обсяг в аркушах; епістолярні матеріали, крім того, мають вказівки на кількість аркушів. Мову документів зазначено лише тоді, коли вона не українська, або не тільки українська. Тип написання тексту подається лише у випадку, коли він є іншим, ніж рукопис (машинопис, друк тощо). Примітки й додаткові відомості до справи подано іншими шрифтами. Усього описано 817 одиниць зберігання.

В архіві залишився ряд рукописів авторів, які не вдалося встановити. У деяких працях не зазначено час їх написання або опублікування. Заголовки, автори, роки та інші дані, встановлені під час опрацювання фонду, подаються в квадратних дужках.

У кінці інвентарного опису додано чотири допоміжні покажчики: іменний, географічний, періодичних видань та назв державних, громадсько-політичних та інших організацій, установ, товариств, спілок, партій.

Укладачами збережено правопис написання прізвищ та інших назв.

У картотечі І. Т. Калиновича виявлено окремі розбіжності в написанні, переважно іноземних імен і прізвищ, які залишені без змін.

Частина особистого архіву І. Т. Калиновича зберігається в Державному архіві Львівської області (фонд 306), який теж нами досліджений. Тут є окремі матеріали видавництва «Всесвітня бібліотека», зокрема: брошура І. Т. Калиновича «Спис видань товариства “Просвіта” у Львові 1868–1924 рр.» (ф. 306, од. зб. 47, арк. 1–72) [11], видана у Львові в 1926 р., статті, нариси; частина ділового і приватного листування; кар-

тотека «Всеукраїнської бібліографії» (близько 11 тис. карток) та інші документи – всього 245 одиниць зберігання.

Про бібліографічну діяльність І. Т. Калиновича дуже багато сказано в анотованому покажчику, який видала Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України «Особисті архівні фонди відділу рукописів» [7]. У 1995 р. бібліотека перевидала покажчик [19], який став об'єктом нашого дослідження. У ньому подано матеріали, які є у фондах відділу рукописів бібліотеки. Зокрема, рукописи опублікованих і неопублікованих праць І. Т. Калиновича з питань бібліографії і книгознавства – бібліографічні огляди, довідки, списки, бібліографічно-статистичні нариси, передмови до покажчиків та ін. Серед них є бібліографічний огляд «Українська соціалістична література», бібліографічно-статистичні нариси «Українська книга в небезпеці», «Сучасний стан українського друкованого слова», статті «Сучасний стан української бібліографії», «Що читати трудящим». В архіві зберігається картотека матеріалів довідок і не виданих бібліографічних праць І. Т. Калиновича, зокрема до «Загальноукраїнської бібліографії» (близько 90 000 бібліографічних карток). Картотека охоплює матеріали: до персональної бібліографії класиків української літератури і письменників-сучасників І. Т. Калиновича, учених та інших діячів української культури; до бібліографії перекладів українською мовою творів російських і закордонних письменників; до бібліографії історії України та історії української культури в тематичних рубриках «Історія земель», «Прикарпатська Україна», «Історія України на чужих мовах» тощо. Матеріали цієї частини архіву часто широко анотовані, інколи доповнюються рецензіями з газетних і журнальних вирізок та біографічними даними про авторів.

У фонді зберігається бібліографія друкованих праць І. Т. Калиновича за 1915–1927 рр. у двох частинах на 75-ти аркушах [13, с. 12].

У відділі рукописів бібліотеки зберігається уривок щоденника бібліографа за 1909 р., записні книжки, каталог його бібліотеки, списки прочитаних ним книг, виписки і вирізки з періодичних видань зі спогадами про нього.

У фонді І. Т. Калиновича можна знайти незначну кількість чужих, переважно бібліографічних матеріалів. Так, зокрема, декілька одиниць зберігання бібліографічних матеріалів архіву В. В. Дорошенка, що у 60-х роках були неправомірно вписані до фонду І. Т. Калиновича, тепер вилучено і повернено до фонду В. В. Дорошенка (ф. 238), зазначають у передмові до «Інвентарного опису...» О. Дзьобан та Я. Сенік [13, с. 8].

Усього фонд бібліографа нараховує 100 000 аркушів і картотеку.

У 30-х роках ХХ ст. активну роботу щодо дослідження галицької краєзнавчої бібліографії початку ХХ ст. проводив відомий галицький бібліограф Є.-Ю. Пеленський (1908–1956 рр.) [3]. У відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігаються праці бібліографа (ф. 232), зокрема складений ним список власних

друкованих (основних) праць до 1938 р. включно та багато інших. Матеріали, присвячені діяльності бібліографа, охоплюють 1922–1939 рр. і становлять 890 аркушів фонду [19].

М. Мороз склав про Є.-Ю. Пеленського біобібліографічний нарис «Євген-Юлій Пеленський: Життєписно-бібліографічний нарис», виданий у Львові у 1994 р., у кінці якого подано бібліографію його друкованих праць за 1924–1992 рр. Усього бібліографія становить 455 одиниць видань Є.-Ю. Пеленського. У передмові до бібліографії М. Мороз зазначає, що цей біобібліографічний покажчик є спробою зібрати відомості про публікації спадщини Є.-Ю. Пеленського, друковані протягом 1924–1925 рр. і посмертно, а також важливіші критичні оцінки його наукової, публіцистичної та громадської діяльності. У кінці видання подано покажчик імен та предметний покажчик [18].

Завдяки краєзнавчій бібліографічній діяльності багатьох галицьких бібліографів, краєзнавців, істориків (І. Т. Калинович, Є.-Ю. Пеленський та ін.) та стрімкому зростанню кількості краєзнавчих досліджень у Галичині на початку ХХ ст. краєзнавча бібліографія Галичини піднялася на новий вищий щабель розвитку і створила сприятливі умови для подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури

1. Архів Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника НАН України. ф. 57, спр. 48, арк. 1–5; ф. 57, спр. 58, арк. 1–12.; спр. 65; ф. 57, спр. 597, 19 арк.; ф. 167, спр. 280; ф. 170.
2. *Баженов Л. В.* Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: становлення, історіографія, бібліографія / Л. В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – 256 с.
3. *Блажкевич А. Л.* Основні напрями розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини в 20–30-ті роки ХХ ст. / А. Л. Блажкевич // Укр. культура і мистецтво в сучасн. державотворчому процесі : тези доп. наук.-практ. конф. – К. : Держ. акад. керівн. кадрів культури і мистецтва, 2000. – С. 137–142.
4. *Блажкевич А. Л.* Роль українських бібліографів у розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини другої половини ХІХ ст. / А. Л. Блажкевич // Бібл. наука, освіта, професія в демократичній Україні : зб. наук. пр. – К. : КДУКіМ, 1998. – С. 63–69.
5. *Гаврилів Б. М.* Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (ХІХ – поч. ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук. : спец. 07. 00. 01 / Прик. ун-т ім. В. Стефаника. – Ів.-Франківськ, 1996. – 218 + 5 с.
6. *Головацький Я.* Дополнение к очерку славянорусской библиографии В. М. Ундольского, содержащее книги и статьи, пропущенные в первом выпуске хронологического указателя славянорусских книг церков-

ной печати с 1491 по 1864 г., в особенности же перечень галицко-русских изданий церковной печати / Я. Головацкий. – СПб. : Типогр. Имп. акад. наук, 1874. – 96 с.

7. *Гуменюк Є. М.* Особисті архівні фонди відділу рукописів: анот. покажч. / Є. М. Гуменюк, П. Г. Баб'як, О. О. Дзьобан // Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР. – Л., 1977. – 188 с.

8. *Гуменюк М. П.* Бібліографія в наукових дослідженнях академіка АН УРСР М. С. Возняка / М. П. Гуменюк // Біля джерел укр. рад. бібліографії / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 45–51.

9. *Гуменюк М. П.* Біля джерел української радянської бібліографії / М. П. Гуменюк // АН УРСР, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1991. – 152 с.

10. *Гуменюк М. П.* Українські бібліографи ХІХ – початку ХХ ст.: Нариси про життя та діяльність / М. П. Гуменюк. – Х. : Кн. палата, 1969. – 182 с.

11. Держ. архів Львів. обл. – ф. 306, од. зб. 47, арк. 1–72.

12. До діяльності Михайла Комарова // Бібліологічні вісті. – К., 1927. – № 4 (17). – С. 12–25.

13. Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Л., 1998. – 210 с.

14. Історичне краєзнавство в УРСР / П. Т. Тронько [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т історії. – К. : Наук. думка, 1989. – 237 с.

15. *Корнейчик І. І.* Історія української бібліографії. Дожовтневий період: нариси / І. І. Корнейчик. – Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.

16. *Королевич Н. Ф.* Українські бібліографи ХХ ст. / Н. Ф. Королевич. – К. : Кн. палата України, 1998. – 328 с. : іл.

17. *Марченко М. І.* Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.) / М. І. Марченко. – К. : Вид-во ун-ту, 1959. – 258 с.

18. *Мороз М.* Пеленський Є.-Ю.: життєписно-бібліографічний нарис / М. Мороз. – Л., 1994. – 115 с.

19. Особисті архівні фонди відділу рукописів : анот. покажч. – 2-ге випр. і доп. видання / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Л., 1995. – 271 с.

20. *Треф'як Я. І.* Методика використання краєзнавчих матеріалів Прикарпатського регіону в оновленні змісту шкільної історичної освіти : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00. 02 / Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 176 с.

21. *Франко І. Я.* Галицьке краєзнавство / І. Я. Франко // Збір. творів у 50-ти тт. – Т. 46. – Кн. 2. – К. : Наук. думка, 1986. – С. 116–150.

22. Центр. держ. іст. архів України у м. Львові, ф. 365, оп. 1, спр. 28.

ЗМІСТ

Розділ I. НАУКА – ON-LINE: РЕСУРСИ І ПРОЕКТИ

Удовик В. Роль молоді в представленні української науки у світовій мережі 7

Воскобойнікова-Гузєва О. Академічні видання України в інтернет-просторі: реалії і перспективи 14

Сербін О. Згорання/розгорання інформації як спосіб уніфікації і представлення знання у веб-орієнтованому середовищі 22

Здановська В. Персональні сторінки науковців як джерело біобібліографічної інформації 31

Назаровець С. Вебометричне дослідження україномовного сегмента «Вікіпедії». . . 36

Галаган Л. Онлайніві ресурси президентських бібліотек світу 44

Гриневич Я. Виртуальное пространство белорусского фольклора: проблема несформированности 53

Фликоп Г. Виртуальное пространство белорусских икон как источник изучения: новые возможности или новые проблемы 60

Кушерський А. Президентські бібліотеки у світовому інформаційному просторі (на прикладі США) 68

Розділ II. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ – НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Халавка Ю., Бондарук О. Мережеві ініціативи як ефективний засіб подолання кризових тенденцій української науки 81

Лашук Ю. Особливості віртуального наукового спілкування: культурологічний контекст. 87

Романенко О. Аналіз українських наукових груп у соціальних мережах. 94

Харитонов А. Особенности социальных сетей как способа коммуникации ученых 115

Плевако С. Специфика коммуникации в Интернете: моделирование или проектирование	124
Годованюк А., Пономаренко Г. Забезпечення новизни наукових комунікацій засобами соціальних мереж	129
Розділ III. РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ	
Ісаснко О. Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі.	139
Автономова Н. Інформаційні видання в системі документної комунікації	148
Бондаренко В. Формування й перспективи розвитку електронних форм дистантного обслуговування користувачів сучасної бібліотеки	159
Совин О., Пацай І. Комп'ютерна грамотність як повсякденний інструментарій (на прикладі проблематики аналітичної хімії рівноважних станів)	168
Терещенко І. Регіональні ЗМІ: проблеми та перспективи	174
Трачук Л. Різновиди електронних джерел бібліографічної інформації в контексті практичної бібліографічної діяльності	181
Промська О. Метабібліографія і віртуальне середовище.	191
Остапчук Ю. Визначення понять «віртуальний довідково-бібліографічний апарат» і «електронний довідково-бібліографічний апарат» бібліотеки	200
Розділ IV. РОЛЬ І МІСЦЕ БІБЛІОТЕК У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	
Колесникова Т. Інтеграція бібліотек ВНЗ України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження)	209
Вітушко Н. Розширення інформаційної присутності бібліотек в інтернет- середовищі за допомогою взаємного обміну гіперпосиланнями	218
Горова С. Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур	225

Шлапак Ю. Освітня функція бібліотечних установ	231
Валуєва Є. Роль університетської бібліотеки в проведенні студентської науково-дослідної роботи	239
Дубас Т. Бібліотеки науково-дослідних установ НАНУ в системі соціальних комунікацій: видавничий аспект.	247
Пальчук В. Регіональні бібліотечні заклади і місцеві органи влади: розвиток співробітництва	256
Вітушко А. Застосування онтологій в аналітичних підрозділах бібліотечних установ.	266
Хромець М. Управління та регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційних ресурсів.	274
Вилегжаніна М. Нормативно-правовий акт як особливий вид документа	281
Розділ V. ІМІДЖ МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ-ДОСЛІДНИКА ТА МОТИВАЦІЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІ	
Індиченко Г. Форми мотивації молодих учених: досвід Нідерландської Королівської академії наук та мистецтв.	291
Фабрикант М. Методические приемы формирования имиджа и идентичности молодого ученого и преподавателя вуза: программа социально-психологического тренинга	300
Амонс Ю. Молоді науковці в структурі кадрового ресурсу НБУВ.	310
Чех О. Поштовх до початку наукової діяльності студентів-економістів: джерела мотивації та напрями усунення перешкод	321
Гарсєв К. Особливості дослідницької роботи молодого персоналу наукових бібліотек в умовах віртуальних наукових комунікацій: до постановки проблеми.	331
Кандзюба М. Трансформація статусу науковця в умовах віртуалізації культури: культурологічний аспект	341
Канцір І., Бойко Т. Проблеми адаптації молодих науковців в інформаційно- комунікативній сфері: реверс віртуального середовища.	350

Степченко Л. Молодь в інформаційному просторі: читання та новітні технології	361
Блажкевич А. Дослідження розвитку краєзнавчої бібліографії Галичини як об'єкт генезису регіонального наукознавчого руху наукової молоді	371

Наукове видання

**НАУКОВІ
ПРАЦІ**

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 27

Редактори *Н. Автономова, Т. Дубас,
Л. Степченко, Ю. Шлапак*

Технічні редактори *Н. Автономова, Т. Дубас*
Комп'ютерна верстка *Т. Касаткіна, О. Пригорницька, О. Чебан*

Підп. до друку 15.10.2010. Формат 60x84/16
Папір офс. Друк офс.
Обл.-вид. арк. 18,3 Ум. друк. арк. 22,08
Наклад 300 пр. Зам. № 20

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.